

ВІСНИК СУМСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
Виходить 12 разів на рік

Видається з 1996 року
Засновник і видавець
Сумський національний
аграрний університет
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 8217 від 16.12.2003 р.

Редакційна рада

Ладика В.І., д.с.-г.н.,
професор, академік НААНУ,
головний редактор;
Данько Ю.І., д.е.н., доцент,
заступник головного редактора;
Таранюк Л.М., д.е.н., професор,
відповідальний редактор;
Фотіна Т.І., д.вет.н., професор,
Подгаєцький А.А., д.с.-г.н.,
професор;
Соколов М.О., д.е.н., професор;
Тарельник В.Б., д.т.н., професор

Редакційна колегія серії

Михайлова Л.І., д.е.н., професор,
редактор
(СНАУ);
Мішенін Є.В., д.е.н., професор,
заступник редактора
(СумДУ);
Борисова В.А., д.е.н., професор
(СНАУ);
Єранкін О.О., д.е.н., доцент
(КНЕУ ім. Вадима Гетьмана);
Красноруцький О.О.,
д.е.н., професор
(ХНТУСГ ім. Петра Василенка);
Монастирський Г.Л., д.е.н.,
професор (ТНЕУ);
Олійник О.В., д.е.н., професор
(ХНАУ ім. В.В.Докучаєва);
Славкова О.П., д.е.н., професор
(СНАУ);
Соколов М.О., д.е.н., професор
(СНАУ);
Жмайлов В.М., к.е.н., професор
(СНАУ);
Маслак О.М., к.е.н., доцент
(СНАУ);
Жудро М.К. д.е.н., професор
(Білорусь);
Бакарджисва Мілка, д.е.н., професор
(Болгарія)
Шмарловська Г.О., д.е.н., професор
(Білорусь)
Шлаудер Ральф, д.е.н., професор
(Німеччина)

Серія "Економіка і менеджмент"
Випуск 6 (76), 2018

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Markina Iryna, Diachkov Dmytro Trends of the development of digital economy in Ukraine . 3
Анопрієнко Т. В. Особливості інформаційного забезпечення грошової оцінки
земельних ділянок у контексті державного регулювання 7
Глуха Г. Я., Євтушенко О. А. Фактори ризику в інноваційній діяльності організацій в
умовах глобалізації 12

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ АГРОГОСПОДАРЮВАННЯ

Губені Ю. Е., Бойко В. В., Оліщук П. О., Крупа В. Р. Соціологічний моніторинг
земельних очікувань селян 16
Volovuk Iryna, Pugach Andrii Development of cooperation in grain production of Ukraine:
challenges and perspectives..... 21
Гринишин Г. М. Стан та перспективи розвитку ріпаківництва 25
Калачевська Л. І. Тенденції та проблеми розвитку сільських територій в Україні 29
Плотнікова М. Ф. Багатофункціональний розвиток сільських територій..... 34
Кошкалда І. В., Шелудько Л. В. Підвищення якості та безпеки продовольства в
Україні 39
Ільїн В. Ю. Облік виробничих витрат у молокопродуктовому підкомплексі 44

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Ніценко В. С., Гоголь М. М. Сучасний стан системи управління і обліку на
вертикально-інтегрованих підприємствах 49
Ольшанський О. В. Оцінка ефективності бізнес-процесів підприємства 53
Потьомкін М. Л. Наукові основи підвищення ефективності та конкурентоспроможності
підприємств 56

МАРКЕТИНГ

Біловодська О. А., Шимаріна А. К. Методичний підхід щодо оцінювання
посередників при комерціалізації промислових товарів 59
Сагер Л. Ю., Сигида Л. О. Розроблення механізму комерціалізації інноваційної
продукції 63
Тєлєтов О. С., Летуновська Н. Є. Інноваційно-маркетингові перспективи в умовах
створення сільських територіальних громад 71
Мандич О. В. Маркетинг в агробізнесі: необхідність формування практичних моделей .. 77

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ

Літвінов О. С. Управління інтелектуальним капіталом підприємством, як засіб
підвищення конкурентоспроможності 81
Shkarupa O. V., Treus A. A. Economic aspects of beekeeping business activity in
Ukraine 86
Яців І. Б. Селективна функція конкуренції у середовищі сільськогосподарських
підприємств 89
Жмайлов В. М., Слюсарєва Л. В. Конкуренція аграрного виробництва як інструмент
інноваційної діяльності та фактор соціально-економічного розвитку регіону 93

РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Житник Т. П. Інновації в аграрному секторі економіки України в контексті розвитку
європейської інтеграції 96
Ілляшенко С. М., Шипуліна Ю. С., Ілляшенко Н. С., Нагорний Є. І. Засадничі
аспекти визначення перспективних напрямів продукування нових знань як основи
інноваційного розвитку 99

<p>Згідно наказу МОН від 09.03.2016 р. № 241 серію «Економіка і менеджмент» наукового журналу «Вісник Сумського національного аграрного університету» визнано фаховим виданням</p> <p>Всі серії наукового журналу «Вісник Сумського національного аграрного університету» індексуються в Міжнародних наукометричних базах Index Copernicus, PИHЦ</p> <p>СЕРІЇ наукового журналу «Вісник Сумського національного аграрного університету»</p> <p>ЕКОНОМІКА ТА МЕНЕДЖМЕНТ</p> <p>ВЕТЕРИНАРНА МЕДИЦИНА</p> <p>БУДІВНИЦТВО</p> <p>ТВАРИННИЦТВО</p> <p>МЕХАНІЗАЦІЯ ТА АВТОМАТИЗАЦІЯ ВИРОБНИЧИХ ПРОЦЕСІВ</p> <p>АГРОНОМІЯ І БІОЛОГІЯ</p> <p>Друкується згідно з рішенням вченої ради Сумського національного аграрного університету (Протокол № 3 від 07.09.2018 р.)</p> <p>Адреса видавця та виготовлювача: 40021, м. Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160 Телефон: (0542) 70-10-42 E-mail: visnyk.snau@gmail.com</p> <p>Тираж 300 пр. Зам. №9</p> <p>Відповідальність за точність наведених фактів, цитат та ін. лягає на авторів опублікованих матеріалів. Передрук матеріалів журналу тільки з дозволу редакції. Друкується в авторській редакції.</p> <p>© Сумський національний аграрний університет, 2018</p>	<p>Ільїна О. В. Інноваційні пріоритети підвищення інвестиційної привабливості підприємств..... 106</p> <p>ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ</p> <p>Антошкін В. К. Організаційно-економічний механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки агроформувань з органічним виробництвом 110</p> <p>Резнік Н. П., Зіновєв М. О. Покращення інвестиційного клімату в сучасних умовах розвитку фондового ринку України..... 113</p> <p>Слободяник А. М., Собко К. Г. Роль спекуляцій на біржовому фондовому ринку 118</p> <p>СОЦІАЛЬНА ТА ЕКОЛОГІЧНА ЕКОНОМІКА</p> <p>Бутенко В. М., Забара А. М. Аналіз екологічних аспектів визначення необхідності розвитку біоекономіки в Україні..... 123</p> <p>Нєсветов О.О., Нєсветова С.В. Перспективи розвитку аграрної сфери об'єднаних територіальних громад 129</p> <p>Фраєр О. В. Диверсифікація культур для підтримання сталості розвитку сільського господарства..... 134</p> <p>Філіппов В. Ю. Особливості розвитку підприємництва у країні, що обрала шлях сталого розвитку (на прикладі Одеського регіону) 138</p> <p>Ярошенко І. В. Нормативно-правове забезпечення розвитку лісопромислового комплексу України..... 142</p> <p>Ярова І. С. Сутнісні ознаки та змістова характеристика простору лісогосподарування України 146</p> <p><i>Автори випуску</i>..... 149</p>
---	--

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

UDC: 330.45: 330.46

TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF DIGITAL ECONOMY IN UKRAINE

Markina Iryna, doctor of Economic Sciences, head of Department, Management

Diachkov Dmytro, candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Department, Management
Poltava State Agrarian Academy

In the article the ontological peculiarities of the concepts of "information economy" and "digital economy" and their interdependence were investigated. The features of the information economy and digital economy at the present stage of the development of the information society were determined. The stages of the development of informational, in particular, the digital economy in Ukraine, were analyzed. The description of the information and digital infrastructure of Ukraine was given, and its main disadvantages were determined. Directions of formation of the digital economy and information society in Ukraine were proposed.

Key words: information economy, digital economy, information and communication technologies, information society, economic development, digital infrastructure, information production.

Introduction. Modern information and communication technologies significantly change all social relations, in connection with which the formation of a new informational society and, accordingly, a new stage of economic development – the digital economy. Despite similar properties with traditional economic relations, the latter is largely different from them, which makes it relevant from the standpoint of the interest of the scientific community, particularly: Sagynbekova A., Porat M., Dyatlov. A., Heyets V., Kolyadenko S., Efimushkin V., Andieva E., Filchakova V., Vasilenko N.

One of the key directions of the state's development is economic development. The introduction of the digital economy is an important stage in the development of the economic structure and the information social environment, which makes it possible to expand the horizons of the information space, use the human intellectual potential and knowledge, creating a favorable safe social environment in the future. Thus, the problem of the formation and development of the digital economy is relevant not only in the theoretical, but also in practical terms, first of all, at the state level [1].

The purpose of research is to identify the concept of a digital economy, its development prospect, as well, as the consideration of the level of the digital economy in Ukraine and the trends of its development. For achieving this goal, the following tasks were set:

- interdependence of the concepts of "information economy" and "digital economy";
- ontology of the emergence and development of digital economy;
- analysis of development trends of the digital economy in Ukraine.

Main part. The development of globalization processes in the world creates prerequisites for accelerated development of the digital economy. However, this is primarily due to the informational and socio-economic inequalities that arise between developed and developing countries due to a significant difference in the growth rates of the volumes and nomenclature of goods and services which are produced and provided through information and communication technologies, communicative technologies. Therefore, for the formation and development of the digital economy, states first of all must form the necessary level of information economy.

The aforementioned justifies the necessity of conducting ontological studies of the concepts of "information economy" and "digital economy" and their interdependence.

In the process of developing the information economy in Ukraine, the foundations of its development in the legislative framework were consolidated. In particular, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law "On Approval of the National Strategy for the Information Society Development in Ukraine for 2006-2015" [2] and the Law "About the Basic Principles of the Information Society Development in Ukraine for 2007-2015" [3].

According to this strategy, one of the main priorities of Ukraine is development of information society in which the totality of social relations in different spheres of human activity (politics, economics, education, culture, leisure, personal life, etc.) takes place on the basis of widespread use of modern information and communication technologies, which allows everyone to create information and accumulate knowledge, have free access to them, provides opportunities for their dissemination and use for the sake of social progress and personal intellectual growth.

The term "information economy" was initially interpreted on the basis of the concept of the primary information sector and the secondary information sector, which served as an annex to the traditional four sectors [4]. The primary informational sector covers the field of information services, as well as the production of equipment necessary for the implementation of information technology. The concept of the primary information sector implies that the value of information products and services should be included in GDP. The secondary information sector covers the production of non-informative goods and services for the information sector. In other words, M. Porat has united in the informational economy both the information service industry and the industries that provide the functioning of the primary information sector [4, p. 70].

At the beginning of the XXI century, the paradigm of the information economy envisaged that all existing socio-economic phenomena have a common basis in the form of a stable information structure. Also, different economic phenomena, their forms of expression and quantitative characteristics can be described as a set of information components [6, pp. 78-79]. Accordingly, the information criterion as a way of obtaining and using information, as well as managing information processes allows us to classify the stages of development society and formulate the principles of building an information society and information economy, in particular:

- multilevel network organization of society;
- system integrity of the network organization of the information economy;

- hierarchy of goals;
- the presence of direct and inverse relationships between the elements of the network structure.

Later, the information economy was associated, first of all, with the knowledge economy, which envisaged the use of knowledge for economic development. Information and knowledge were used for the production of competitive products, which ensures economic development. Accordingly, the problems of obtaining and applying knowledge were considered one of the subjects of research in the information economy. At the same time, it should be noted that the knowledge economy differs from the information economy, since the main resource of the first is information, and the product is information and knowledge, whereas for knowledge economy the main resource is knowledge and the main product is intellectual capital [7].

Summarizing, it is advisable to characterize the information economy by the following provisions:

- based on information and knowledge as a production resource;
- provides for information production;
- uses information technologies that provide knowledge transfer.

That is, the information economy includes the creation and use of information resources in a structured information space, and also provides opportunities for the production of intellectual capital and innovation, and thus affects economic processes and socio-economic relations.

Instead, the digital economy is more widely defined as a digital based economy. The digital economy is also sometimes called the Internet economy, a new economy, or a web economy [8].

Instead, the digital economy, in its simplest form, is defined as an economy based on digital computer technology. The digital economy is also sometimes called the Internet-economy, a new economy, or a web- economy [8].

According to the World Bank, the digital economy is a system of economic, social and cultural relations based on the using of digital information and communication technologies [9]. Some scientists distinguish three basic components of the digital economy: infrastructure, including hardware, software, telecommunications, etc. [10]; electronic business transactions, covering the business process, implemented through computer networks in the framework of virtual interactions between the subjects of the virtual market; E-commerce, which involves the supply of goods through the Internet and is currently the largest segment of the digital economy [11].

Leading experts believe that there are two approaches to the term "digital economy".

The first approach is "classic": the digital economy is an economy, based on digital technologies, which characterizes exclusively the area of electronic goods and services (telemedicine, distance education, sales of media content, etc.).

The second approach is expanded: "digital economy" is the economic production and use of digital technologies "(Digital economy: as experts understand this term. RIA News-2017) [12].

Thus, the main features of the digital economy are expedient to determine the following:

- economic activity focuses on the platforms of the "digital" economy;
- presence of personified service models;
- direct interaction between producers and consumers;
- distribution of economy of common use;
- a significant role of the contribution of individual participants.

Trends in the development of information, in particular, the digital economy in Ukraine, have made it possible to identify four main stages:

The first stage (2010-2013) – provided for stabilization of the socio-political and socio-economic situation, implementation of reforms, first of all in the field of public administration, providing the necessary organizational and economic conditions for reforming all spheres of public life within the framework of the European integration course, improvement of legislation on information society issues.

The second stage (2014-2015) envisaged the achievement of the goals and objectives set forth in the Law of Ukraine "On the Basic Principles of the Development of the Information Society in Ukraine for 2007-2015".

The third stage (2016-2020) should include the adjustment of the Strategy based on the evaluation of its implementation. In Ukraine, there is a potential for building the information economy due to the existing intellectual capital, a developed business environment in the field of information and communication technologies. The formation of the information economy is a large-scale task, which requires a harmonious combination of efforts of the state, civil society, professional associations, business and citizens on the basis of the implementation of the relevant National Strategy [13].

The fourth stage (2018) should be noted after the entry into force of the Law of Ukraine "On the Basic Principles of Cybersecurity of Ukraine" dated October 5, 2017, No. 2163-VIII [14] in particular, the legal and organizational framework for ensuring the protection of vital interests of man and citizen, society and state, national interests of Ukraine in cyberspace, the main aims, directions and principles of state policy in the field of cybersecurity and the creation of the Department of Cyberpolicies.

Developed digital infrastructure is the foundation of the digital economy. However, digital infrastructure itself is not only telecommunications but also includes a set of technologies, products and processes that provide computing, telecommunication and networking capabilities and work digitally. However, according to the rating of the World Economic Forum (WEF) on technological development, which includes two components – technological adaptation and use of information and communication systems, Ukraine in 2017-2018 gained only 81 place among other countries. Note that four indicators are used to assess the level of use of information and communication systems in determining the WEF rating: Internet users is 81th (2015-2016, 2016-2017 – 80th), fixed-broadband Internet subscriptions – 63th (72th in 2015-2016, 64th in 2016-2017), Internet bandwidth – 54th place (64th in 2015-2016, 68th in 2016-2017), mobile-broadband subscriptions – 115th place (121th in 2015-2016, 130th in 2016-2017.) (The Global Competitiveness Report, 2015-2018) (Fig. 1).

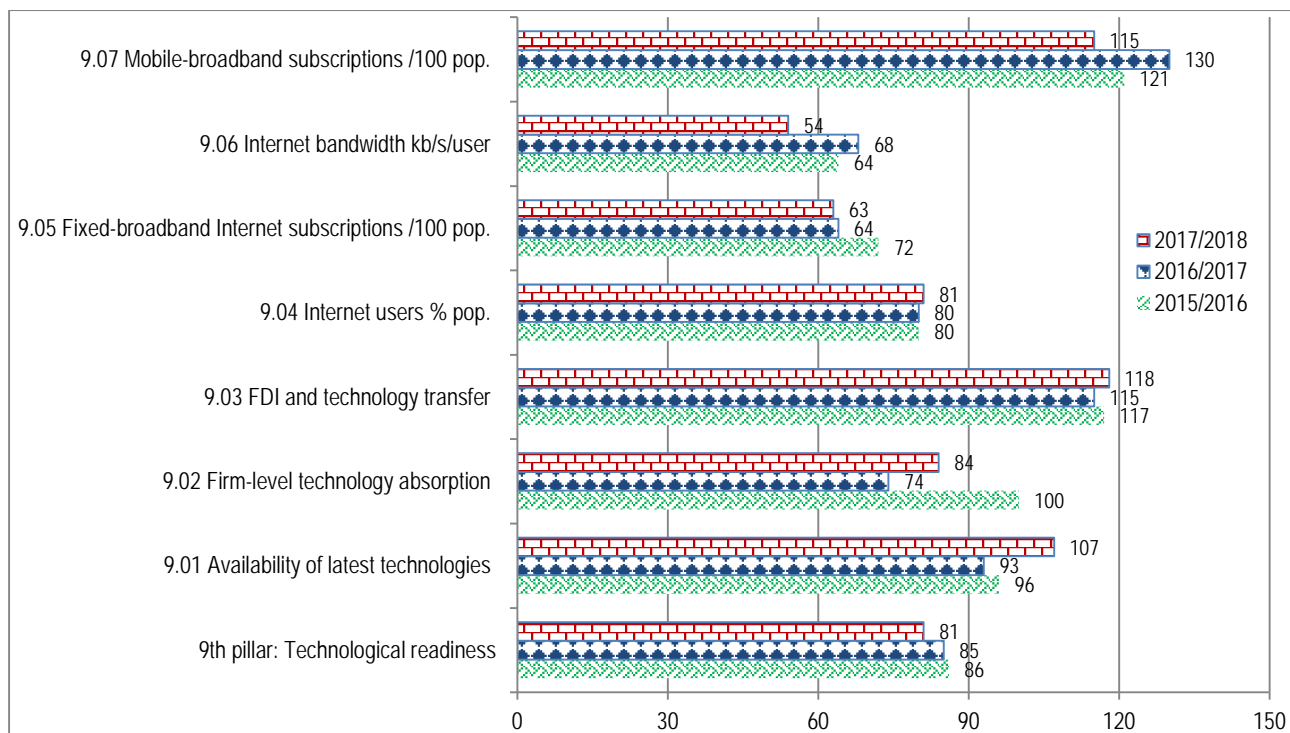


Fig. 1. WEF rating for technological development of Ukraine in 2015-2017.
(compiled by the authors on the basis of The Global Competitiveness Report, 2015-2018 [15])

Conclusions. Consequently, an analysis of the use of information and communication technologies in Ukraine has shown the growth of the digital divide, a significant lag in Ukraine regarding the development of digital technologies.

Today, the digital economy is an effective foundation for the development of the system of public administration, economy, business, social sphere and society as a whole. The formation of the digital economy is also a matter of national security and independence of Ukraine, competition of domestic companies, the country's position on the world stage for the long-term perspective. For the successful development of the digital economy in Ukraine, effective state policies are needed to over-

come the "digital divide" and stimulate the development of the digital economy. The key strategy for Ukraine's "digitalization" should be to work with the internal market, and key initiatives are the formation of motivations and needs in digital technologies for consumers (business, state, citizens). It is necessary to approve at the state level the project "Digital agencies of Ukraine – 2020" in which to envisage the active role of the state in implementation of the implementation of the strategy for the development of the digital economy, the digitalization of all spheres of activity, the active implementation of the Industry 4.0, the formation of the necessary professional skills.

Reference:

1. Sagynbekova, A. S. (2018) Digital economy: concept, perspectives, trends of development in russia International scientific and technical journal "theory. practice. innovation". Online. Access mode: <http://www.tpinauka.ru/2018/04/Sagynbekova.pdf>
2. On Approval of the National Strategy for the Information Society Development in Ukraine for 2006-2015: The Law of Ukraine. Downloaded from : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3454-15>.
3. About the Basic Principles of the Information Society Development in Ukraine for 2007-2015: The Law of Ukraine (2007). Voice of Ukraine dated February 6, 2007. №21
4. Connors, M.(2005). The Race to the Intelligent State: Towards the Global Information Economy of 2005. Oxford, UK, Cambridge, Mass.: Blackwell Business.
5. Porat, M. (1978). Marc Uri Porat Global Implications of Information Societ. Journal of Communication, vol. 28(1), 70-80.
6. Dyatlov, S.A. (2000). Principles of the Information Society. Information Society. St. Petersburg State University of Economics and Finance. Vol. 2, 77-85.
7. Heyets, V.M. (2006). Ukraine in the measurement of the knowledge economy: monograph. Keiv, Basis.
8. Kolyadenko, S.V. (2016). Digital economy: background and stages of development in Ukraine and the world. Topical issues of science and practice. Economy. Finances. Management. vol. 6, 105-111.
9. Efimushkin, V.A. (2017). The concept of digital economy. Online. Access mode: <https://bi.hse.ru/data/2017/03/30/1168539176/KS28.03%20-%20Vladimir%20Efimushki.pdf>.
10. Andieva, E.Yu., Filchakova, V.D. (2016). Digital Future Economics, Industry 4.0. Applied Mathematics and Fundamental Informatics. vol. 3, 214-218.
11. Vasilenko, N.V. (2017). Digital Economy: concepts and reality: innovative clusters in the digital economy: theory and practice: Proceedings of the Scientific and Practical Conference with International Participation. SPb.: Publishing house of Polytechnic. Unts, 147-151.
12. Digital economy: as specialists understand this term. RIA News-2017. Online. Access mode: <https://ria.ru/science/20170616/1496663946.html>
13. Malik, I.P. (2013). Trends of development of informative economies in Ukraine. Bulletin of the East European University of Economics

and Management. vol. 1/(14), 25-34.

14. On the Basic Principles of Cybersecurity Protection of Ukraine: Law of Ukraine. Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR), 2017, vol. 45, Online. Access mode: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>.

15. The Global Competitiveness Report, 2015-2018. Downloaded from : <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017-2018.pdf>

Маркіна І.А., Дячков Д.В. Тенденції розвитку цифрової економіки в Україні

У статті досліджено онтологічні особливості понять «інформаційна економіка» та «цифрова економіка» та їх взаємозалежність. Визначено особливості інформаційної економіки та цифрової економіки на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства. Проаналізовано етапи розвитку інформаційної, зокрема, цифрової економіки в Україні. Охарактеризовано інформаційну та цифрову інфраструктуру України, визначені її основні недоліки. Запропоновано напрями формування цифрової економіки та інформаційного суспільства в Україні.

Ключові слова: інформаційна економіка, цифрова економіка, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційне суспільство, економічний розвиток, цифрова інфраструктура, інформаційне виробництво.

Маркіна И. А., Дячков Д.В. Тенденции развития цифровой экономики в Украине

В статье исследованы онтологические особенности понятий «информационная экономика» и «цифровая экономика», их взаимозависимость. Определены особенности информационной и цифровой экономики на современном этапе развития информационного общества. Проанализированы этапы развития информационной, в частности, цифровой экономики в Украине. Охарактеризовано информационную и цифровую инфраструктуру Украины, определены ее основные недостатки. Предложены направления формирования цифровой экономики и информационного общества в Украине.

Ключевые слова: информационная экономика, цифровая экономика, информационно-коммуникационные технологии, информационное общество, экономическое развитие, цифровая инфраструктура, информационное производство.

Дата надходження до редакції: 15.09.2018

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОШОВОЇ ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК У КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Т. В. Анопрієнко

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті проаналізовано сучасний стан інформаційного забезпечення грошової оцінки земельних ділянок, як одного із важелів державного регулювання земельних відносин. Проведений порівняльний аналіз якісного, достовірного інформаційного забезпечення даними Державного земельного кадастру, які впливають на вартість земель, а відповідно на розмір земельного податку, орендної плати та інших платежів за землю, або операції з правами на неї. Надані рекомендації щодо першочергових дій на шляху до ефективного управління земельним потенціалом країни.

Ключові слова: грошова оцінка, державне регулювання, земельна ділянка, інформаційне забезпечення, оренда, податок.

Постановка проблеми. Розвиток суспільних відносин тісно пов'язаний з усіма сферами життєдіяльності людини, зокрема зі сферою земельних відносин. Земельні ресурси обмежені у просторі, тому питання раціонального й ефективного їх використання є пріоритетним у контексті державного регулювання. Не відтворюваність особливих природних, якісних показників землі під час недбайливого, а іноді навіть хижацького ставлення до неї, призводить до негативних змін навколишнього середовища та економіки. Тому науково-обґрунтоване управління земельно-ресурсним потенціалом повинно бути засновано на ефективних сучасних механізмах державного регулювання економіки. Економіка кожної країни має свої специфічні риси, а кожний з періодів розвитку країни відмічається своїми особливостями, але завжди спостерігається обмеженість фінансового потенціалу, для одночасного задоволення усіх потреб. Тому технології управління засновуються на визначенні та виборі нагальних потреб і пріоритетів, плануванні шляхів реалізації поставлених задач, прогнозуванні результатів реалізації, здійснення запланованих рішень з можливістю незначного їх корегування. З метою створення умов для розвитку країни розробляються та приймаються відповідні програми розвитку, які передбачають реалізацію їх на всіх рівнях, за допомогою бюджетної системи, яка включає в себе державний та місцевий бюджети. Формування бюджетів відбувається згідно Бюджетного кодексу України [1] на основі якого щорічно приймаються закон України про Державний бюджет України на поточний рік [2].

Надходження коштів від сплати за землю є вагомим внеском у бюджети всіх рівнів, тому питання визначення справедливої ціни за такий унікальний природний ресурс як земля, є особливо актуальним у сучасних умовах. Інформаційне забезпечення грошової оцінки земельних ділянок є механізмом отримання більш справедливої ціни у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями державного регулювання різних сфер господарської діяльності та національної економіки займаються провідні фахівці в усьому світі та Україні. Особлива увага приділяється державному регулюванню аграрного ринку, у тому числі земельного (Т. Недашківська, О. Ступень, А. Мартин, П. Саблук, Ю. Ульяновченко, М. Корецький та ін.) [3 – 7]. Одним із механізмів державного регулювання земельних відносин є грошова оцінка земель різних форм власності та категорій. Особливості проведення нормативної грошової оцінки земель населених пунктів висвітлені у працях відомих вітчизняних фахівців Ю. Палехи [8, 9], Ю. Дегтяренко, М. Лихогруда, Ю. Манцевича [9] та інших, здійснення експе-

ртної грошової оцінки земельних ділянок, визначення різних видів вартості розглянуті у роботах зарубіжних і вітчизняних вчених і практиків Г. Харрисона [10], Л. Перовича, Ю. Губара [11], Ю. Кравченко [12] та інших. При цьому слід розуміти, що якісний показник результатів проведених робіт має прямий зв'язок від інформаційного забезпечення грошової оцінки земельних ділянок у сучасних умовах, вимоги до яких постійно підвищуються.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення особливостей інформаційного забезпечення грошової оцінки земельних ділянок в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу досліджень. Застосовуючи основні принципи державного регулювання земельних відносин [13] важливим є питання інформаційного забезпечення грошової оцінки земельних ділянок. На рівні держави встановлений однаковий підхід до оцінки земель усіх трьох форм власності (державної, комунальної та приватної). Але при цьому Земельним кодексом України [14] та Законом України «Про оцінку земель» [15] встановлені різновиди оцінки земель (бонітування ґрунтів, економічна оцінка земель, нормативна та експертна грошова оцінка земель). Для сфери оподаткування вагоме місце займає саме нормативна грошова оцінка земель, а під час формування ринку земель – експертна грошова оцінка земельних ділянок та прав на них.

Різноманітний спектр земель сільськогосподарського та несільськогосподарського призначення представлений дев'ятьма категоріями земель (встановлених земельним законодавством [3]), які потребують визначення низки показників під час проведення оцінки та правильного їхнього застосування, що має прямий вплив на формування вартості земельних ділянок.

На сьогоднішній день прийняті три методики нормативної та одна експертної грошової оцінки земель, а саме:

- для земель населених пунктів – методика нормативної грошової оцінки земель населених пунктів, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 1995 р. № 213 [16];

- для земель сільськогосподарського призначення – методика нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 р. № 831 [17];

- для земель несільськогосподарського призначення – методика нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів), затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1278 [18];

- для усіх категорій земель та прав на них – мето-

дика експертної грошової оцінки земельних ділянок, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002 р. № 1531 [19].

Процедура проведення нормативної та експертної грошової оцінки земель визначена у відповідних порядках:

- для земель населених пунктів – порядок нормативної грошової оцінки земель населених пунктів, затверджений наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України 25 листопада 2016 р. № 489 [20];
- для земель сільськогосподарського призначення – порядок нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, затверджений наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України 23 травня 2017 р. № 262 [21];

- для земель несільськогосподарського призначення – порядок нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів), затверджений наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України 22 серпня 2013 р. № 508 [22];
- для усіх категорій земель та прав на них – порядок проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок, затверджений наказом Держкомзему України від 09 січня 2003 р. № 2 [23].

Проведення нормативної та експертної грошової оцінки земельних ділянок повинно відповідати вимогам, які зазначені у Національному стандарті № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [24] та Національному стандарті № 2 «Оцінка нерухомого майна» [25].

Залежно від поставленої мети визнається вид оцінки, яку необхідно провести. Кожна з різновидів оцінки має свій склад інформаційного забезпечення. Так, інформаційною базою для нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, у тому числі земель під господарськими будівлями і дворами, є відомості Державного земельного кадастру (кількісна і якісна характеристика земель, бонітування ґрунтів, економічна оцінка земель), документація із землеустрою (рис. 1).

Залежно від поставленої мети визнається вид оцінки, яку необхідно провести. Кожна з різновидів оцінки має свій склад інформаційного забезпечення. Так, інформаційною базою для нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, у тому числі земель під господарськими будівлями і дворами, є відомості Державного земельного кадастру (кількісна і якісна характеристика земель, бонітування ґрунтів, економічна оцінка земель), документація із землеустрою (рис. 1).

Залежно від поставленої мети визнається вид оцінки, яку необхідно провести. Кожна з різновидів оцінки має свій склад інформаційного забезпечення. Так, інформаційною базою для нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, у тому числі земель під господарськими будівлями і дворами, є відомості Державного земельного кадастру (кількісна і якісна характеристика земель, бонітування ґрунтів, економічна оцінка земель), документація із землеустрою (рис. 1).

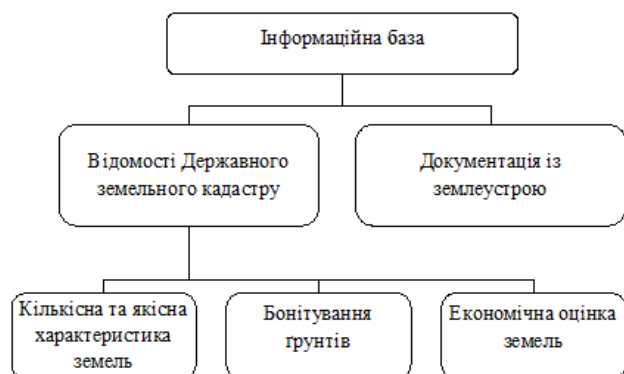


Рис. 1. Інформаційна база для нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення згідно Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення [17]

Нормативна грошова оцінка земель сільськогосподарського призначення проводиться окремо за сільськогосподарськими та несільськогосподарськими угіддями на землях сільськогосподарського призначення (рис. 2).

Експертна грошова оцінка земельної ділянки про-

диться за основними етапами [19, 26, 27], та на відміну від нормативної враховую більш широкий ряд показників. Інформаційна база для експертної грошової оцінки земельних ділянок, визначена Методикою експертної грошової оцінки земельних ділянок, включає в себе показники правового, технічного, фізичного, соціально-економічного характеру, у тому числі дані про фізичні характеристики земельної ділянки, склад угідь, якість ґрунтового покриву, характер та стан земельних поліпшень, рівень їхнього використання тощо (рис. 3) [18, 26].

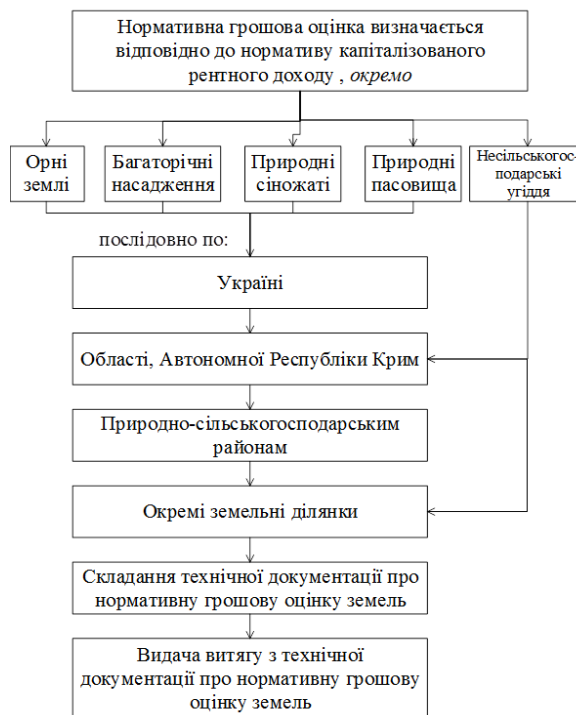


Рис. 2. Порядок проведення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення

З наведеного можна зробити висновок, що на державному рівні створені передумови для формування інформаційної бази для робіт з грошової (нормативної та експертної) оцінки земель. Але під час проведення оціночних робіт якісний стан вихідної інформації має пряму залежність на кінцевий результат, як нормативної так і експертної грошової оцінки земельних ділянок. Це доводять результати проведених аукціонів. Вихідна земельно-кадастрова інформація впливає на прийняття відповідних управлінських рішень на державному рівні. Якість й однозначність інформаційної бази підвищує ефективність прийнятих рішень, які мають прямий зв'язок на соціально-економічні, екологічні та інші фактори розвитку громад і країни в цілому.

Як зазначалося раніше, серед вагомих показників надходжень до бюджету різних рівнів є надходження від плати за землю – земельний податок, орендна плата, втрати сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, купівля - продаж ділянок, та прав на них (суперфіцій, емфітевзис) тощо.

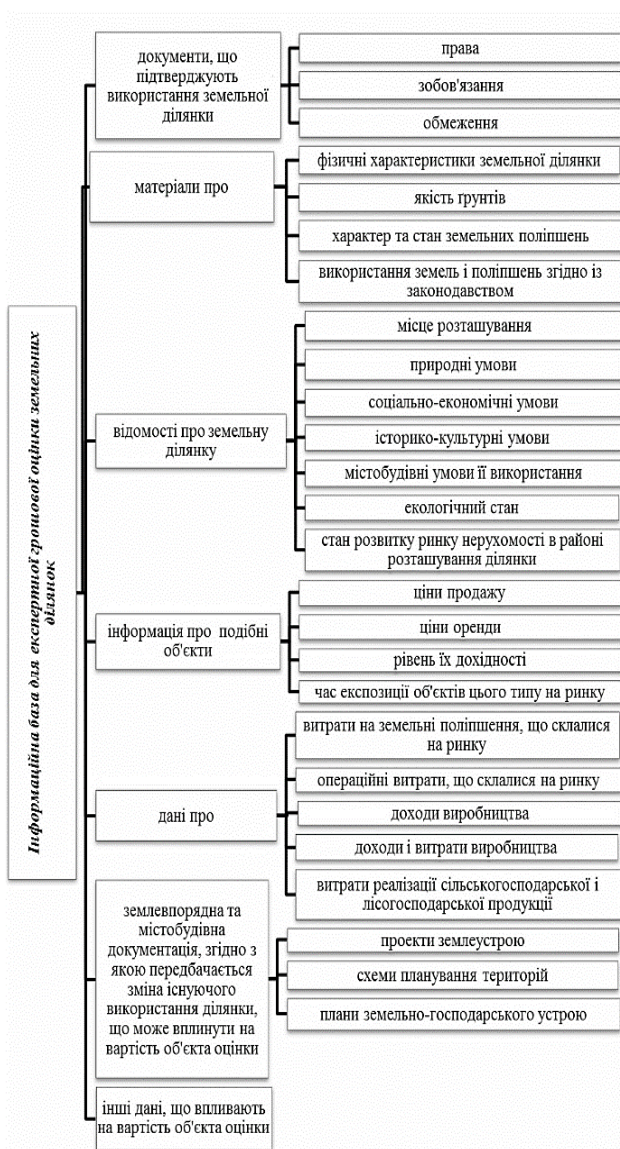


Рис. 3. Інформаційна база для експертної грошової оцінки земельних ділянок згідно Методики експертної грошової оцінки земельних ділянок [19, 26]

У зв'язку з мораторієм на продаж земель сільськогосподарського призначення (державної та комунальної власності, а також приватної власності для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства, а також земельних часток (паїв) тощо) [14], стрімкого розвитку набуває ринок права оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, який має вплив у тому числі і на ринок оренди земельних ділянок приватної власності. Значні надходження за користування земельними ділянками надходять під час проведення земельних аукціонів. Так за даними Відділу ринку та оцінки земель Головного управління Держгеокадастру у Харківській області, станом на 01.09.2018 року на земельних торгах продано право оренди на 54 земельні ділянки державної власності сільськогосподарського призначення – для ведення товарного сільськогосподарського виробництва загальною площею 952,61 га, а надходження

коштів до бюджетів відповідних місцевих рад Харківської області склало 4 141,355 тис. грн [28]. Тому актуальним є питання якісного інформаційного забезпечення грошової оцінки земельних ділянок, яка є основою для встановлення розміру орендної плати на без конкурентній основі, стартової ціни під час продажу права оренди на земельних торгах та подальшого збільшення вартості права оренди під час проведення торгів. Для прикладу візьмемо земельну ділянку державної власності (6324584700:02:000:0014) сільськогосподарського призначення – для ведення товарного сільськогосподарського виробництва загальною площею 11,0364 га, право оренди на яку було продано під час аукціону № 13008 Лот № 25121 [29]. Ділянка розташована на території Красненської сільської ради Первомайського району Харківської області за межами населених пунктів. За даними матеріалів лота згідно витягу з ДЗК земельні угіддя – пасовища (варіант 1), а згідно агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки та фото – рілля (варіант 2). Ґрунтовий покрив досить гарний і представлений чорноземами звичайними слабозмитими важкосуглинковими і легкоглинистими (65е) – площа 6,2874 га, та намитими чорноземами і лучно-чорноземними важкосуглинковими і легкоглинистими ґрунтами (209е) – площа 4,7490 га. Ділянка розташована у межах Зачепилівсько-Близнюківського (4) природно-сільськогосподарського району. Результати розрахунків наведені у таблиці 1.

Отже, право оренди на земельну ділянку 6324584700:02:000:0014 строком на 7 років продано за обліковими даними як пасовища за суму 65 150,15 грн/рік, що становить за матеріалами лота 54,00 % від нормативної грошової оцінки ділянки, а за розрахунковими показниками 56,56 %, хоча фактично покупець отримав право оренди на ділянку ріллі з розміром оренди 18,03 % від нормативної грошової оцінки ділянки, оціненої за реальними даними. Якщо відмітити, що середній розмір оренди становить 14,74 % від нормативної грошової оцінки земель [30], то можна стверджувати що на торгах покупець використав принципи на яких базується експертна грошова оцінка земельних ділянок, і сума укладеної угоди знаходиться в розумних середньо-ринкових цінових межах. Нажаль, сьогодні такі випадки непоодинокі, вони спостерігаються на всій території країни [30].

Висновки. Незважаючи на потужну нормативно-правову базу та застосування інформаційних технологій залишається актуальним питання якісного забезпечення даних Державного земельного кадастру, в тому числі грошової оцінки земель, як інструменту державного регулювання земельних відносин. На сьогоднішній день першочерговими кроками на шляху до ефективного управління земельним потенціалом країни є:

1. Проведення реальної інвентаризації земель за формами власності, категоріями земель та угіддями.
2. Внесення даних інвентаризації земель до Державного земельного кадастру.
3. На основі сучасних даних Державного земельного кадастру прийняття управлінських рішень щодо розпорядження землями різних категорій.
4. Запровадження державного механізму прискорення оформлення прав на земельні ділянки усіх форм власності, з метою ведення реального обліку земель та їх оподаткування.

1. Орієнтовний розрахунок розміру нормативної грошової оцінки земельної ділянки та розміру річної плати за її користування на умовах оренди

№ з/п	Показник	Варіант 1	Варіант 2
1	Земельна ділянка: - цільове призначення	для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	
	- угіддя	пасовища	рілля
2	Стартовий розмір річної плати за користування земельною ділянкою:		
	- % від НГО	8,00	
	- грн	9 651,15	
3	Розмір річної плати за користування земельною ділянкою, грн	65 150,15	
4	Строк користування земельною ділянкою, років	7	7
5	Ґрунти	чорноземи	
6	Нормативна грошова оцінка земельної ділянки на 2018 р., грн	120 639,34	
7	Норматив капіталізованого рентного доходу на землях сільськогосподарського призначення природно-сільськогосподарських районів, грн/га		
	- пасовища	6 427,07	
	- рілля		33 175,15
8	Середній бал бонітету ґрунтів сільськогосподарського угіддя природно-сільськогосподарського району	33	53
9	Орієнтовна прогнозна нормативна грошова оцінка 1 га земельної ділянки на 2018 р., грн	115 197,30	361 319,45
10	Стартовий розмір річної плати за користування земельною ділянкою (8% від нормативної грошової оцінки ділянки), грн:		
	- за матеріалами лота	9 651,15	
	- розрахунковий показник	9 215,78	28 905,56
11	Збільшення розмір річної плати за користування земельною ділянкою, разів:		
	- за матеріалами лота	6,75	
	- розрахунковий показник	7,07	2,25
12	Розмір річної плати за користування земельною ділянкою за результатами торгів, % від нормативної грошової оцінки ділянки:		
	- за матеріалами лота	54,00%	
	- розрахунковий показник	56,56%	18,03%

Список використаної літератури:

- Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
- Про Державний бюджет України на 2018 рік: закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.
- Недашківська Т. М., Ступень О. І. Напрями вдосконалення державного регулювання земельних відносин в сільському господарстві / Т. М. Недашківська, О. І. Ступень // Землекористування. – № 1. – 2016. – С. 137-140.
- Мартин А. Г. Державне регулювання ринку земель: принципи, завдання, механізми / А. Г. Мартин // Землеустрій і кадастр. – № 1. – 2008. – С. 35-41.
- Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / [П. Т. Саблук, О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило та ін]. – Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
- Ульянченко Ю. О. Державне регулювання аграрного ринку в країнах ЄС і США: досвід для України / Ю. О. Ульянченко. // Державне будівництво. – 2007. – № 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_2_56.
- Корецький М. Х. Державне регулювання розвитку аграрної сфери економіки України: Моногр. – Київ, 2002. – 260 с.
- Економіко-географічні аспекти формування вартості територій населених пунктів. наукове видання / Ю. М. Палеха – Київ : Профі, 2006. – 324 с.
- Методичні основи грошової оцінки земель в Україні: навч. посібн. / Ю. Ф. Дегтяренко, М. Г. Лихогруд, Ю. М. Манцевич, Ю. М. Палеха – Київ : Профі, 2007. – 624 с., 8 іл.
- Харрисон Г.С. «Оценка недвижимости», учебн. пособие, Изд-во РИО «Мособлупрполиграфиздат», М. – 1994. – 231 с.
- Перович Л. М., Губар Ю. П. Оцінка нерухомості : навч. посібн. МОН Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. – 296 с.
- Кравченко Ю. В. Аналіз стану інформаційних ресурсів оціночної діяльності / Ю. В. Кравченко // Містобудування та територіальне планування. – Київ : КНУБА, 2008. – Вип. 30. – С. 155 – 160.
- Кошкालда І.В. Земельні відносини в аграрному секторі економіки України: [монографія] / І.В. Кошкालда / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Харків : Гриф, 2012.– 352 с.
- Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
- Про оцінку земель: закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>.
- Методика нормативної грошової оцінки земель населених пунктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-95-п>.
- Методика нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/213-95-п>.
- Методика нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1278-2011-п>.
- Методика експертної грошової оцінки земельних ділянок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1531-2002-п>.
- Порядок нормативної грошової оцінки земель населених пунктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1647-16>.

21. Порядок нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0388-06>.

22. Порядок нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1573-13/print1360517383069506>.

23. Порядок проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0396-03?nreg=z0396-03&find=1&text=%EF%EE%EF%E0%F0%ED%EE%E3%EE+%E7%B3%-F1%F2%E0%E2%EB%E5%ED%ED%FF&x=0&y=0#w22>.

24. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п>.

25. Національний стандарт № 2 «Оцінка нерухомого майна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-п>.

26. Анопрієнко Т. В. Вплив інформаційного забезпечення експертної грошової оцінки земельних ділянок на формування вартості земель / Т. В. Анопрієнко // Комунальне господарство міст. Серія: Технічні науки та архітектура – 2018. – № 142. – С. 165-171.

27. Кучеренко Є. І., Анопрієнко Т. В. Аналіз сучасного стану кадастрової оцінки земельних ділянок / Є. І. Кучеренко, Т. В. Анопрієнко // Системи обробки інформації – 2016. – № 1 (138). – С. 94-99.

28. Понад 4 млн. грн. надійшло до бюджетів місцевих рад Харківської області з початку року в результаті продажу прав оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kharkivska.land.gov.ua/ponad-4-mln-hrn-nadiishlo-do-biudzhethiv-mistsevykh-rad-kharkivskoi-oblasti-z-pochatku-roku-v-rezultati-prodazhu-prav-orendy-na-zemelni-dilianky-silskohospodarskoho-pryznachennia-derzhavnoi-vlasnosti/>.

29. Матеріали лота №25121 Аукціону №13008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://torgy.land.gov.ua/auction/lot-card/25121>.

30. Анопрієнко Т. В. Якісне інформаційне забезпечення грошової оцінки земель – шлях до формування реальної вартості земель різного цільового призначення та використання / Т. В. Анопрієнко // Містобудування та територіальне планування – 2018. – № 67. – С. 27-38.

Анопрієнко Т.В. Особенности информационного обеспечения денежной оценки земельных участков в контексте государственного регулирования.

В статье проанализировано современное состояние информационного обеспечения денежной оценки земельных участков, как одного из рычагов государственного регулирования земельных отношений. Проведенный сравнительный анализ качественного, достоверного информационного обеспечения данными Государственного земельного кадастра, которые влияют на стоимость земель, а соответственно на размер земельного налога, арендной платы и других платежей за землю, или операций с правами на нее. Даны рекомендации для первоочередных действий на пути к эффективному управлению земельным потенциалом страны.

Ключевые слова: денежная оценка, государственное регулирование, земельный участок, информационное обеспечение, аренда, налог.

Anoprienko T.V. Features of information assurance for money assessment of land facilities in the context of public regulation. *Land resources are limited, so the issue of rational and effective use of them is a priority in the context of state regulation. The scientifically grounded management of land-resource potential should be based on effective modern mechanisms of state regulation of the economy. Receipts from land payment are a significant part of budget of all levels, so the issue of determining the fair price for such a unique natural resource as land is particularly relevant in modern minds. Applying the basic principles of state regulation of land relations is an important issue of information provision of monetary valuation of land.*

The goal of the study is to identify the features of information provision of monetary value of land in modern conditions. The type of assessment to be carried out is recognized depending on the goal. Each type of evaluation has its own composition of information support.

Prerequisites for the creation of an information base for work on monetary (normative and expert) land valuation have been created at the state level. But during the evaluation works the qualitative state of the source information has a direct relation to the final result of the evaluation. This is proved by the results of the auctions. Initial land cadastral information influences the adoption of appropriate management decisions at the state level. The quality and unambiguousness of the information base increases the efficiency of the decisions taken, which have a direct link to the socio-economic, environmental and other factors of the development of communities and the country as a whole.

The article analyzes the current state of information provision of monetary valuation of land plots as one of the instruments of state regulation of land relations. A comparative analysis of qualitative, reliable information provision with the data of the State Land Cadastre, which affect the value of land, and, accordingly, the size of land tax, rent and other payments for land or transactions with rights to it was performed. The recommendations on top-priority actions on the way to effective land potential management of the country are given.

Key words: monetary valuation, state regulation, land, information support, lease, tax.

Дата надходження до редакції: 26.09.2018

Рецензент: д.е.н., проф. Т.І.Олійник

Г. Я. Глуха, д.е.н., доцент, ВНЗ «Університету імені Альфреда Нобеля»

О. А. Євтушенко, к.е.н., ВНЗ «Університету імені Альфреда Нобеля»

Стаття присвячена обґрунтуванню впливу на інноваційну діяльність організації факторів ризику, які виникають в умовах глобалізації. Досліджено основні риси інноваційної діяльності організації в глобалізаційному середовищі та фактори ризику, що пов'язані з цим. Визначено основні напрями, на які повинна бути спрямована управлінська діяльність організації при здійсненні інноваційної діяльності в умовах ризику.

Ключові слова: інноваційна діяльність організації в умовах глобалізації, фактори ризику, глобалізація.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного бізнесу вимагає від організації будь-якого масштабу пошуку нових інноваційних шляхів розвитку, комплексного організаційного вдосконалення системи, упорядкування різних частин системи для підтримки довгострокової життєздатності організації та адаптації її в навколишньому середовищі.

Інноваційний розвиток є життєво важливим компонентом у сучасному стратегічному управлінні та підприємстві. Сучасний бізнес під впливом глобалізаційних процесів все більше перетворюється на міжнародний бізнес, з кожним роком частка організацій, які у тій чи іншій формі занурюються у міжнародне середовище неодмінно зростає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема аналізу, оцінки та управління ризиками інноваційної діяльності активно розглядається у наукових працях українських вчених, зокрема таких як: В. Гець [1], О. Левицька [2], І. Волинець [3], З. Литвин [4], О. Петухова та Г. Сілакова [5].

Колектив авторів під керівництвом В.М. Гейця оцінює стан інноваційної сфери в Україні в цілому, а також проблеми, які стримують розвиток інноваційної діяльності в Україні. Зокрема, інноваційний та науково-технічний розвиток України у контексті євроінтеграційних процесів [1, с. 311-329].

О. Левицька дає визначення інноваційного ризику, виділяє стримуючі та стимулюючі фактори інноваційного ризику, досліджує основні чинники виникнення ризику інноваційної діяльності, методи зниження їх рівня [2, с. 48-53].

В роботі І. Волинець досліджуються сутність та види інноваційних ризиків, а також методи управління ними. Розглянуто підходи до визначення поняття «ризик», ситуації, в яких виникає інноваційний ризик, етапи управління інноваційними ризиками [3, с. 241-245].

З. Литвин вивчає основні ризики підприємства-інноватора, які виникають під впливом суб'єктивних та об'єктивних факторів, дає класифікацію інноваційних ризиків, вивчає методи управління інноваційним ризиком [4, с. 249-252].

О. Петухова та Г. Сілакова досліджують управління ризиками інноваційної діяльності та чинники, які їх породжують [5].

Проте, зважаючи на важливість та актуальність цієї теми, подальшого розгляду потребує питання вивчення факторів ризику інноваційної діяльності в умовах глобалізації. Саме необхідність розв'язання перелічених проблем зумовила постановку основної мети нашого дослідження.

Метою даної статті є обґрунтування впливу факторів ризику, які виникають в умовах глобалізації на інноваційну діяльність організації та прийняття управлінських рішень, а

також формування рекомендацій щодо управління діяльністю організації в умовах ризику.

Виклад основного матеріалу. Міжнародний бізнес пов'язаний з будь-якою ситуацією, коли виробництво або розподіл товарів або послуг перетинає кордони країни. Організації, що беруть участь у міжнародному бізнесі, охоплюють як великі багатонаціональні фірми з тисячами співробітників, які займаються бізнесом у багатьох країнах світу, так й невеликі компанії, які виступають як імпортер чи експортер. Глобалізація - перехід до більш взаємозалежної та інтегрованої глобальної економіки - створює нові можливості для міжнародного бізнесу. Така глобалізація може відбуватися з точки зору ринків, де бар'єри торгівлі падають, і переваги покупців змінюються. Це також можна побачити з точки зору виробництва, де компанія може легко виводити товари та послуги з інших країн. Міжнародний бізнес охоплює повний спектр транскордонних обмінів товарами, послугами або ресурсами між двома або більше країнами.

Глобалізація є об'єктивною реальністю сучасного світового розвитку. Проте, наслідки глобалізації є неоднозначними. З одного боку процеси створення єдиного глобального «дому», глобальних ринків товарів, ресурсів, капіталу, глобального фінансового ринку створює додаткові можливості для бізнесу, розвитку людського капіталу, взаємодії між країнами на іншому якісному рівні. З іншого боку, глобалізація породжує взаємозалежність, більший вплив зовнішнього середовища та прискорення усіх процесів, що пов'язане з дією додаткових факторів ризику.

Менеджери, підприємці, працівники, комерційні і некомерційні організації, уряд все зацікавлені в розумінні впливу глобальних тенденцій на розвиток бізнес-середовища. Такий вплив відчувають як окремі організації так й національні економіки, які завдяки посиленню взаємозалежності та поглибленню інтернаціоналізації практично не можуть існувати ізольовано. Відбувається об'єктивний процес посилення економічної взаємозалежності держав. Тому, кожному керівнику для організації ефективного функціонування підприємства, обов'язково необхідно враховувати не тільки динамічне внутрішнє середовище, але й все більш мінливі умови зовнішнього середовища. Нові управлінські парадигми дозволяють пристосовувати конфігурації сучасних організацій до викликів інформаційного суспільства за умов впровадження інноваційних рішень та проєктів.

Інноваційна діяльність в умовах глобалізації - це діяльність яка має нові специфічні риси. Тому кожний елемент інноваційної підсистеми буде відчувати на собі дію глобалізаційних трансформацій.

Проте, кожна з них несе у собі додаткові ризики для організації, які здійснюють діяльність в таких умовах. У табл.

1 наводяться основні риси інноваційної діяльності організації в умовах глобалізації та фактори ризику, які вони породжують.

Таблиця 1.

Основні риси інноваційної діяльності організацій в умовах глобалізації та ризику

Основні риси	Фактори ризику
Нові можливості для розвитку бізнесу у різних формах	- посилення конкуренції - складність подолання порогів входження на новий ринок
Використання переваг виходу бізнесу за межі чисто національних кордонів	- посилення конкуренції з боку іноземних компаній на ринку України - складність пристосування діяльності компанії до стандартів інших країн - зміна політичного устрою у країні, де організація планує діяльність
Віртуалізація економічних та соціальних процесів	- створення фінансових пірамід - можливість практично миттєво здійснювати будь-які операції з покупки цінних паперів або товарів, управляти грошовими потоками та отримувати колосальні доходи
Укрупнення бізнесу, створення крупних міжнародних компаній світового рівня	- збільшення ймовірності поглинання організацій крупними компаніями - прискорення тенденції монополізації
Конвергентні та дивергентні процеси в сфері національних ділових культур	- складність поєднання національних та інтернаціональних підходів у маркетингу, управлінні персоналом та ін. - складність подолання кросскультурних бар'єрів діяльності
Збільшення темпів підвищення віддачі від праці та від капіталу	- неконкурентоспроможність вітчизняних компаній через неспроможність підвищення віддачі від праці та капіталу
Переорієнтація діяльності у галузях з низькою віддачею	- зниження прибутковості в галузях з низькою віддачею - збільшення ймовірності банкрутства компаній в галузях з низькою віддачею
Поширення процесів інтерналізації	- збільшення конкуренції на традиційних ринках збуту - проблеми з виходом на нові ринки
Фінансіаризація	- використання високоризикових фінансових інструментів - агресивна політика управління активами та капіталом компанії.
Підвищення загального рівня професійних знань	- невідповідність професійного рівня менеджменту вимогам глобального ринку - невідповідність (відсутність) системи навчання та підвищення кваліфікації в компанії
Доступ до управлінських ноу-хау	- неможливість використання управлінських ноу-хау через необізнаність в сучасному менеджменті або через брак коштів - некоректне використання управлінських ноу-хау через відсутність їх адаптації до потреб та умов діяльності українських компаній

Нові можливості для розвитку бізнесу у різних формах. Глобалізація економіки створює компаніям нові можливості щодо розвитку бізнесу. Основними формами міжнародного бізнесу, що стимулюють інноваційний розвиток компаній на зарубіжних ринках є пряме венчурне інвестування, іноземне інвестування, міжнародне виробництво тощо. Вдалим прикладом використання нових форм бізнесу на сьогоднішній день є участь Міністерства інфраструктури України в спільному проекті з найбільшим розробником Hyperloop компанією Hyperloop Transportation Technologies. Україна буде приймати участь в високотехнологічному проекті, як виконавець окремих етапів. Проте, кожна компанія виходячи на нові ринки буде водити у нове поле конкуренції, що може бути фактором ризику для її діяльності. Крім того, при бізнес плануванні необхідно враховувати складність подолання порогів входження на новий ринок (невідповідність якісного рівня товарів вимогам нового ринку; невідповідність необхідної якості товару та витратам ресурсів для його виробництва; налагодження каналів дистрибуції; налагодження логістичної системи та мереж комунікацій)

Використання переваг виходу бізнесу за межі чисто національних кордонів. Такий вихід на міжнародне поле діяльності створює умови для підвищення доступності до нових перспективних ринків ресурсів, технологій, капіталу, інноваційних інтелектуальних продуктів. Для організації відкриваються перспективи використання закордонних ринків, як ринків збуту. Є можливість скористатися можливостями країн з іншими «правилами гри», враховуючи також зворотну оцінку ситуації у країні собі на користь. При цьому

додатковими факторами ризику виступають такі економічні та політичні фактори як посилення конкуренції з боку іноземних компаній на ринку України, складність пристосування діяльності компанії до стандартів інших країн, зміна політичного устрою у країні, де організація планує діяльність, що призведе до зміни економічних умов (зміна законодавства, введення тарифних та нетарифних обмежень, зміна податкової політики та ін.).

Віртуалізація економічних та соціальних процесів. До основних рис глобалізації на початку XXI ст. можна віднести її підсилення та прискорення на основі віртуалізації основних економічних та соціальних процесів. Віртуальність впевнено інтегрується в економічну сферу життєдіяльності людини та діяльність організацій. Передумовою виникнення віртуального суспільства вважається технологічний прорив, що стався в середині XX ст. та зумовив перехід до інформаційного укладу, у результаті якого людство отримало дієвий інструмент, який вносить кардинальні зміни в економічну систему.

Віртуальна економіка та реальна економіка існують взаємно перетинаючись та взаємодоповнюючи одна одну. Характерними рисами віртуальної економіки можна назвати: відірваність від реального сектору; соціальний характер; інформаційний характер комунікацій.

Віртуальна економіка - це інший світ, який відривається від реального, живе своїм життям і що важливо, активно впливає на реальний світ. Це безумовно підвищує ступінь невизначеності в економічній системі в цілому, підвищує інвестиційні, валютні та інші ризики, підсилює передумови економічних циклів.

Як віддзеркалення реального світу віртуальний теж має свої інститути. У віртуальній економіці існує своя віртуальні торгівля, віртуальні підприємства, віртуальні гроші.

Наслідком віртуалізації може бути історія з численними випадками фальсифікації статистичної звітності на великих американських корпораціях або завищення ринкової вартості компаній через фондові маніпуляції, які були названі Енронгейтом. Такі дії давали інвесторам неадекватне уявлення акціонерів та потенційних інвесторів про масштаби такого зростання та призводило до необґрунтованих інвестиційних рішень та недооцінки їх ризиків.

Укрупнення бізнесу, створення великих міжнародних компаній світового рівня. Основними факторами ризику можуть виступати збільшення ймовірності поглинання організацій великими компаніями, прискорення тенденції монополізації.

Конвергентні та дивергентні процеси в сфері національних ділових культур. Інноваційна підсистема діяльності, як й будь-яка інша сфера менеджменту організації, відчуває на собі суттєвий вплив факторів, що є відображенням особливостей національних культур. Врахування або неврахування культурних факторів (складність поєднання національних та інтернаціональних підходів у маркетингу, управлінні персоналом, кросскультурні бар'єри діяльності) може безпосередньо впливати на ефективність інноваційних проектів, які розраховані на реалізацію в інших країнах, створювати додатковий прибуток або знижувати його.

Збільшення темпів підвищення віддачі від праці та від капіталу за рахунок впровадження нових технологічних розробок спричинених підвищенням інвестиційних витрат. Цей ефект може спричинити неконкурентоспроможність вітчизняних компаній через неспроможність підвищення віддачі від праці та капіталу.

Переорієнтація діяльності у галузях з низькою віддачею, таких як сільське господарство на діяльність у високотехнологічних сферах виробництва з високою віддачею, таких як обробна промисловість. Факторами ризику інноваційної діяльності в цих випадках будуть зниження прибутковості та збільшення ймовірності банкрутства таких компаній.

Поширення процесів інтерналізації. Враховуючи те, що ринки проміжних продуктів і напівфабрикатів менш досконалі, ніж ринки кінцевої продукції, міжнародні компанії фактично створюють внутрішні ринки та концентрують виготовлення проміжної продукції всередині компанії, за допомогою розміщення замовлення між окремими відділеннями як у країні походження, так і за кордоном.

Фінансіарізація. Останнім часом, організації, які здійснюють міжнародні ділові операції все більше акцентують увагу на фінансових результатах та критеріях доцільності. Застосування фінансового менеджменту з використанням численних інструментів фінансового планування та контролю з глобальним доступом є практикою великих міжнародних корпорацій, які досягли успіху на світовому ринку. У поєднанні з інноваційною політикою компанії фінансіарізація стає потужним «паливом» у двигуні розвитку організації. Проте, недоцільне використання високоризикових фінансових інструментів та агресивна політика управління активами та капіталом компанії може негативно вплинути на результати її діяльності.

Підвищення загального рівня професійних знань. Сучасні умови господарювання вимагають нового, більш високого рівня професійних знань, навичок, компетенцій для утримання конкурентних позицій компаній. Впровадження системи безперервного професійного розвитку з використанням світового досвіду провідних учасників ринку, дозволяє бути в тренді на підвищувати ефективність діяльності в цілому. Невідповідність професійного рівня менеджменту вимогам глобального ринку, невідповідність (відсутність) системи навчання та підвищення кваліфікації в компанії на сьогоднішній день може бути вирішальним фактором її дієздатності.

- *Доступ до управлінських ноу-хау.* Мистецтво управління компанією постійно розвивається. Впровадження в діяльність управлінських ноу-хау дає поштовх до розвитку компанії в цілому. Але потрібно приділяти значну увагу проблемі адаптації досвіду провідних світових компаній до сучасних умов здійснення бізнесу в Україні. Неможливість використання управлінських ноу-хау через необізнаність в сучасному менеджменті або через брак коштів, некоректне використання управлінських ноу-хау через відсутність їх адаптації до потреб та умов діяльності українських компаній – основні перешкоди та фактори ризику, які потребують уваги з боку власників та керівників компаній. У цьому контексті перспективним напрямом впровадження нових управлінських ідей є використання креативного менеджменту з метою запозичення методів інших галузей до управління.

Висновки. Таким чином, врахування основних рис інноваційної діяльності організацій в умовах глобалізації дозволяє виділити відповідні фактори ризику, що, в свою чергу дозволяє їх враховувати при побудові програми управління ризиками компанії та розробці стратегії діяльності компанії на міжнародних ринках. Такі висновки дають підставу для прийняття рішень стосовно управління інноваційною діяльністю організації.

Список використаної літератури:

1. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. ; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
2. Левицька О. О. Ризики інноваційної діяльності: економічна сутність, чинники та методи мінімізації / О. О. Левицька // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: зб. наук. пр. – 2007. – Вип. 12, ч. 1. – С. 48-53.
3. Волинець І.Г. Ризики інноваційної діяльності: суть, види та етапи управління / І.Г. Волинець // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/2_ukr/43.pdf
4. Литвин З. Аналіз інноваційних ризиків / З. Литвин // Економічний аналіз. – 2013. – Вип. 12. – Частина 3. – С. 249-252.
5. Петухова О.М. Управління ризиками інноваційної діяльності / О.М. Петухова, Г.В. Сілакова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10155/1/15.pdf>.

Глухая А.Я., Евтушенко О.А. Факторы риска в инновационной деятельности организаций в условиях глобализации

Статья посвящена обоснованию влияния на инновационную деятельность организации факторов риска, которые возникают в условиях глобализации. Исследованы основные черты инновационной деятельности организаций в глобализационной среде и факторы риска, связанные с этим. Определены основные направления, на которые должна быть направлена управленческая деятельность организации при осуществлении инновационной деятельности в условиях риска.

Ключевые слова: инновационная деятельность организации в условиях глобализации, факторы риска, глобализация.

H. Hlukha, O. Yevtushenko Risk factors in innovative activities of organizations under globalization conditions

The article covers substantiation of the influence risk factors that arise in the conditions of globalization on the organization innovative activity. The main features of the organizations innovative activity in the globalization environment and the risk factors associated with this activity have been analyzed. The main directions of the organization management activity should be directed implementing innovative activity in a risk environment have been determined.

Keywords: *innovative activity of the organization in the conditions of globalization, risk factors, globalization.*

Дата надходження до редакції: 26.09.2018

Рецензент: д.е.н., проф. Ю.І.Данько

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ АГРОГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 332.364: 316.334.55

СОЦІОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ ЗЕМЕЛЬНИХ ОЧІКУВАНЬ СЕЛЯН

Ю. Е. Губені, д.е.н., професор

В. В. Бойко, д.е.н., доцент

П. О. Оліщук, к.е.н., доцент

В. Р. Крупа, к.е.н., доцент

Львівський національний аграрний університет

Викладено результати виконання дослідницького проекту, реалізованого у одному із сільських рад Буського району Львівської області. Наведено опис методики, результати дослідження та аналітичні записки до них. У відібраному за спеціальною методикою населеному пункті проведено репрезентативне опитування сільських жителів стосовно стану, перспектив та очікувань розвитку земельних відносин. Одночасно відбулись паралельні опитування у додаткових групах: б) експертів; в) відкритої Інтернет-спільноти.

Викладено зведені оцінки та очікування селян, експертів та відкритої групи респондентів стосовно земельних відносин, зокрема оренди землі. Ключовими питаннями опитування були власність земельного паю; орендні відносини чи інше використання паю; параметри договорів оренди; перспективи самостійного чи спільного використання паїв, оцінка перспектив ринку землі сільськогосподарського призначення, інформаційне забезпечення земельних відносин.

Ключові слова: земельні відносини, соціологічні опитування, моніторинг, оренда землі, сільське господарство, село.

Постановка проблеми. Земля та земельне питання – одні із ключових у суспільних відносинах, особливо у господарському житті. Глибоко досліджуючи непрості земельні відносини у Галичині часів Австро-Угорщини, Іван Франко справедливо відзначив, що «земля – це значно більше аніж приватна власність» [1]. Земельні відносини до сьогодні залишаються складними не лише у політичній чи соціально-економічній площині, але й зберігають значний вплив на можливі напрямки розвитку сільського села і сільських територій. При цьому важливо враховувати елементи т. з. «поведінкової економіки» [2] та теорії «раціональних очікувань» Роберта Лукаса [3].

Очевидну інформаційну цінність можуть мати прикладні дослідження монографічного типу, спрямовані на виявлення оцінок, бачень чи очікувань селян стосовно землі, земельних відносин та розвитку аграрної сфери. В практичній площині аграрні підприємства зацікавлені модернізувати свою господарську та інформаційну політику стосовно орендарів та орендваних земель. Тому існує об'єктивна потреба вивчення соціологічних оцінок жителів села щодо стану, проблем та перспектив розвитку земельних відносин.

Аналіз досліджень і публікацій. Очевидно, що прийняття будь якого управлінського рішення, а тим більше розробка політики (англ. - *take policy*) має ґрунтуватись на інформаційній базі. Як зазначає Леслі А. Пал «наукові результати соціологічних досліджень, прогнози, рекомендації... стають вихідним інформаційним матеріалом при розробці та прийнятті рішень на різних рівнях» [4. с.26]. Очевидно, що диверсифікація джерел інформації дає ширші можливості для верифікації та посилення достовірності.

В Україні виконано низку багатопланових соціологічних досліджень у сільській місцевості. Зокрема Інститут Горшеніна в 2011 р. провів дослідження, присвячене соціально-економічному становищу сучасного українського села (зокрема відкриті джерела вміщують відповіді на 25 запитань) [5]. Значний масив інформації про соціально-економічний стан села, зокрема – земельні відносини, містить наукова монографія колективу авторів (за ред. В. Юрчишина, О. Бородіної, І. Прокопи) із Інститут економіки та

прогнозування НАН України [6]. В науковому середовищі відомі результати комплексного соціологічного дослідження «Економічна реформа – очима села: 20 років потому», виконаного науковцями низки ВЗО західного регіону [7].

Земельні питання у цих дослідженнях займали певну позицію, однак вони не були домінуючими. Тому виникла потреба виконання прикладних досліджень саме «земельного» спрямування.

Постановка завдання. Метою публікації є висвітлення змісту, методики, результатів та узагальнених висновків за результатами виконання проекту «Соціологічний моніторинг проблем землекористування у вибраних селах».

Методика досліджень. Дослідження оцінок і очікувань жителів села стосовно стану і перспектив розвитку земельних відносин було завданням проекту «Соціологічний моніторинг проблем землекористування у вибраних селах». Проект виконувався у 2018р. за фінансової та організаційно-технічної підтримки сільськогосподарського підприємства ТзОВ «Агро ЛВ Лімітед» (Львівська обл.). Виконання проекту передбачало виконання таких кроків: Опрацювання методики дослідження. Вивчення інформаційних запитів з досліджуваної проблеми; Вибір населеного пункту для проведення моніторингу; Роз'яснювальна робота серед населення щодо суті та завдань проекту; Добір респондентів та інтерв'юерів; Формування програми дослідження. Розробка анкети та інформаційних матеріалів; Проведення опитування; Передача інформації зацікавленим особам і установам, ЗМІ; Опрацювання варіантів продовження досліджень.

Розроблена анкета включала 23 запитання (з 3-6 варіантами відповідей, та відкритим полем), з яких 21 стосувались теми дослідження, а 2 – оцінки проекту та поширення його результатів. Респонденти опитування складаються із трьох нерівномірних за кількістю та складом груп: а) основне опитування; б) експертне опитування; в) Інтернет-опитування. Склад респондентів за основним опитуванням в відображає склад і структуру населення району.

Анкетування походили у період Великодніх свят підготовлені місцеві активісти за участю науковців. Респонденти мали декілька днів для відповіді на анкети. Обробку анкет

здійснювали у програмі Excel за розробленим програмним макетом. Сформована база даних має відкритий доступ.

Результати дослідження. Коротко наведемо результати опитування за основною групою респондентів та порівняльні результати за усіма групами.

Результати опитування цільової аудиторії селян-власників земельних паїв дозволяють резюмувати, що ядро цієї сукупності респондентів складають колишні та теперішні жителі села. Вони усвідомлюють особливе значення землі у їх житті та діяльності села. Водночас, попри те, що селяни мають прямий досвід ведення особистого селянського господарства, 95,7 % власників земельних паїв здають їх в оренду та не обробляють самостійно. Позитивним моментом є високий рівень формалізації орендно-земельних відносин: 93,6 % з яких врегульовані умовами підписаного договору. Однак, ці договори, здебільшого, є типовими, та можливо не достатньо специфіки орендо-земельних відносин у розрізі інтересів як орендаря, так і орендодавця.

Незважаючи на те, що максимальний термін договору оренди сільськогосподарських угідь, що передбачений Земельним кодексом України становить 49 років, 90,3 % опитаних респондентів не готові заключити договір на термін понад 10 років, що є цілком об'єктивним, з огляду на зміну цінових умов оплати, традицій господарювання та

перспективних очікувань селян. Несформованими є мотиви та стимули респондентів щодо започаткування власної господарки на паях, які вони здають в оренду. Так, 76,8 % опитаних селян на бачать перспектив щодо самостійного господарювання на власному паї. Також песимістичними є очікування стосовно становлення та поширення кооперативного руху в селі, адже 67,4 % респондентів не виявили бажання інтегруватися та кооперуватися для ведення господарки, що головним чином зумовлено стереотипним ставленням селян до спільного ведення бізнесу та негативними асоціаціями, пов'язаними із колгоспною формою господарювання.

Песимістичними серед респондентів є очікування щодо запровадження ринку обігу земель сільськогосподарського призначення. Так, 59,6 % селян категорично проти продажу власного земельного паю, а 85,3 % планують передати його спадок дітям та родичам. Водночас, 46,9 % власників земельних паїв не змогли визначити прийнятну для них ціну одного гектара сільськогосподарських угідь. В той же час є доволі стійка група респондентів, які готові продати свій пай. Все це дає підстави стверджувати про наявність суттєвих ризиків і загроз у послішньому впровадженні ринку землі сільськогосподарського призначення.

Зведені результати дають значно ширший фактаж для висновків.

Таблиця – Зведені результати опитування

	у % до усіх відповідей		
	пайовики	експерти	Інтернет-опитування
1. Чи маєте Ви земельний пай?			
- так;	90,8	55,6	85,7
- ні;	9,2	44,4	13,3
- важко відповісти;	-	-	-
- що це таке?	-	-	-
2. Як Ви отримали свій земельний пай?			
- як колишні колгоспник;	53,8	40,0	17,6
- як працівник соціальної сфери;	7,7	20,0	7,4
- у спадок/дарунок;	-	40,0	67,6
- інший спосіб (вказіть)	38,5	-	7,4
3. Чи знаєте Ви розмір свого земельного паю?			
- так	85,1	100,0	80,0
- ні	12,8	-	14,3
- важко відповісти	2,1	-	5,7
4. Чи здаєте Ви свій пай в оренду?			
- так	95,7	90,0	40,0
- ні	4,3	10,0	57,1
- важко відповісти	-	-	2,9
5. Чи уклали ви Договір оренди земельного паю?			
- так	93,6	90,0	40,0
- ні	5,3	10,0	48,6
- важко відповісти	1,1	-	11,4
6. Назвіть підприємство/особу/фермера якому ви здаєте свій земельний пай в оренду			
<i>Зведена відповідь не наводиться</i>			
7. Чому вибір орендаря випав саме на це підприємство/особу/фермера:			
- тому що більше платить;	20,4	-	11,5
- кращі умови (крім оплати);	14,8	20,0	7,8
- так склалося;	48,9	70,0	69,2
- мене переконали;	15,9	10,0	11,5
8. Чи задоволені Ви умовами оренди земельного паю?			
- так;	71,0	50,0	37,1
- ні	29,0	50,0	62,9
9. Що в умовах оренди земельного паю Ви б хотіли змінити?			
- розмір орендної плати	83,0	100,0	60,0
- термін оренди;	6,8	-	25,7
- умови розрахунків;	10,2	-	11,4
- інше	-	-	3,9
10. Який розмір плати за оренду 1 га. у гривнях Вам видається правильним?			
- до 3000 грн./га	10,2	27,8	54,3
- 3000-5000 грн./га	17,3	22,2	3,1
- 5000-10000 грн./га	16,3	16,7	5,7
- більше 10000 грн./га	2,1	-	3,2

	у % до усіх відповідей		
	пайовики	експерти	Інтернет-опитування
- такий як всюди;	-	-	28,6
- дещо більший як всюди;	-	-	5,1
- трохи менший аніж всюди;	-	-	-
- важко відповісти	54,1	33,3	-
11. Яка форма розрахунку Вам більше подобається?			
- натуральна (зерно та інше);	10,3	-	5,0
- грошова;	43,3	61,1	48,6
- грошова + натуральна	46,4	38,9	42,9
- ваш варіант	-	-	3,5
12. На який термін Вам зручніше здавати в оренду вій земельний пай?			
- до 5 років;	25,8	47,1	77,1
- до 7 років;	28,0	23,4	5,6
- до 10 років;	36,5	11,8	14,3
- до 20 років;	9,7	11,8	3,0
- понад 20 років	-	5,9	-
13. Чи бачите Ви перспективи самостійного господарювання на власному земельному паю?			
- так;	6,3	33,3	28,6
- ні;	76,8	16,7	31,4
- важко відповісти;	6,3	5,6	8,6
- можливо;	10,6	44,4	31,4
14. Чи готові Ви об'єднатися з односельцями для спільного господарювання на землі?			
- так;	9,8	33,3	25,7
- ні;	67,4	27,8	42,9
- важко відповісти;	9,8	-	11,4
- можливо;	13,0	38,9	20,0
15. Окрім сплати орендної плати, що ще повинен робити орендатор?			
- сприяти розвитку села;	43,7	50,0	62,9
- підтримувати місцеві ініціативи	19,3	15,4	11,4
- співпрацювати з сільською радою;	11,8	7,7	11,4
- співпрацювати з власниками паїв;	25,2	26,9	14,3
16. Чи повинен орендатор звітуватися перед власниками паїв про результати господарювання?			
- так;	65,6	61,1	68,6
- ні;	12,5	22,2	8,6
- важко відповісти	7,3	-	-
- можливо;	14,6	16,7	22,9
17. Кому би Ви, при необхідності, передали у власність свій земельний пай?			
- дітям/родичам;	85,3	88,2	91,4
- знайомим/друзям;	1,0	17,8	-
- важко відповісти;	11,6	-	8,6
- сільській громаді;	2,1	-	-
- Ваш варіант	-	-	-
18. Чи готові Ви продати свій земельний пай?			
- так;	24,4	5,6	17,1
- ні;	59,6	72,2	54,3
- важко відповісти;	7,4	-	5,7
- можливо;	8,6	22,2	22,9
19. Чи готові Ви повернути земельний пай державі/громаді?			
- так;	2,1	-	-
- ні;	89,3	88,9	85,7
- важко відповісти;	4,3	-	5,7
- можливо;	4,3	11,1	8,6
20. Яка ціна продажу 1 га. земельного паю видається вам справедливою?			
До 30000 грн./га	14,3	33,3	5,0
30000-50000 грн./га	14,3	38,9	5,0
50000-100000 грн./га	22,5	5,6	5,3
Більше 100000 грн./га	2,0	5,6	5,3
Важко відповісти	46,9	11,1	74,4
21. Чи достатньо інформації Ви отримуєте про земельні відносини, оренду, ринок землі?			
- так;	38,3	22,2	31,4
- ні;	61,7	77,8	68,6
22. Ваша оцінка цього опитування:			
- позитивна;	59,2	94,4	×
- негативна;	13,3	-	×
- важко відповісти;	27,5	5,6	×
23. Чи хотіли б Ви ознайомитись із результатами цього опитування?			
- так;	66,7	94,4	×
- ні;	9,3	-	×
- важко відповісти;	24,0	5,6	×

Примітка: «х» – в Інтернет-опитуванні питання 22-23 не задавались
Джерело: [8]

Як показало опитування, усі респонденти добре обізнані з базовими питаннями земельних відносин. Жоден опитаний навіть не засумнівався у тому що таке «земельний

пай» і не мав особливих проблем із відповіддю на запитання анкет.

Хоча серед жителів села домінуючими є ті, що отри-

мали свій пай (земельну частку) в перебігу паювання. Та все ж у опитуванні серед експертів та у Інтернет-мережі окреслюється зміна власників з «первинних» на т. з. «вторинних», які отримали земельні в результаті цивільно-правових правочинів. Це формуватиме щораз більшу кількість «віддалених» власників, які матимуть дещо інші вимоги до відносин оренди.

Опитані у переважній більшості знають розмір свого паю та володіють інформацією про його використання. Переважно це оренда, однак у Інтернет опитуванні відстежується чітка група іншого використання паїв. Як і належить, орендні відносини належним чином оформлено договорами.

Доволі несподіваними є результати щодо мотивів оренди з конкретним суб'єктом господарювання. Очікувалось, що домінуючим є розмір орендної плати – своєрідної ціни за право користування. Але виявляється (і це підтверджено іншими опитуваннями), що переважають нецінові мотиви, часто місцева традиція – «так склалось» або вмиле переконання. Це досить серйозна інформація для управлінців, що займаються регулюванням орендних відносин на підприємствах. Хоча напевно роль матеріальних чинників мотивації зростатиме, однак увага до людини, налагодження діалогу й комунікацій сприятиме формуванню стійкішої довіри у земельних питаннях.

Істотні умови договорів оренди переважно задовольняють селян, однак у інших двох інших опитуваннях відчуваються очікування на зростання орендної плати та покращення її умов. І уже не лише «розмір оренди» і «термін оренди», але «умови розрахунків» визначені позиціями до покращення.

Розмір орендної плати, не зважаючи на суб'єктивні оцінки чи відчуття респондентів, очевидно є дуже важливим і ключовим. Селяни, як і інші учасники опитування мають складності з визначенням бажаного його рівня. Однак більш кваліфіковані учасники хочуть, щоб він був не нижчим «як всюди» або ж називають певний діапазон: від 3 до 10 тис. грн./га. Бажаний варіант розрахунків має тенденцію змін від натуральної до комбінованої. Цікаво, що декілька учасників Інтернет-опитування навіть висловились за орендні розрахунки у крипто-валюти.

Наступна істотна умова договорів оренди – термін їх дії, у основній масі відповідей підтвердили традиційну селянську обережність. Терміни понад 10 років викликають у селян занепокоєння, а понад 20 років – навіть заперечення.

Найбільше занепокоєння під час експертного обговорення результатів опитування викликали відповіді на запитання щодо «...перспективи самостійного господарювання на власному земельному паю». Селяни в домінуючій більшості не мають бажання працювати на землі (76,8%). Активізація господарської діяльності, підтримка ініціатив у підприємстві – невід'ємна умова розвитку села. В орендарів теж має виникати запитання – чому їх діяльність не мультиплікує співпрацю, супутні та допоміжний бізнес, кооперацію та не пробуджує господарське життя у селах? Господарський песимізм знаходить підтвердження у запитанні про співпрацю через об'єднання зусиль. В традиції галицького села є взаємодопомога, спільна робота, співпраця. Однак опитані насторожено, та навіть заперечно оцінюють можливість глибшої співпраці з об'єднанням зусиль у господарській діяльності (42,9% – 67,4%). Хоча 13-20% прихильників об'єднання й співпраці, за умов підтримки та перших успіхів,

можуть докорінно змінити ситуацію.

Ще зовсім донедавна відносини орендар-власник зводились лише до укладання договорів (часто на формальному рівні) та періодичних розрахунків за ними. Однак відповіді на запитання про те «що ще повинен робити орендар?» та «чи повинен орендар звітуватися перед власниками паїв про результати господарювання?» наводять однозначно на думку про те, що характер цих відносин незабаром зазнає глибоких змін. Очевидно, що суспільна комунікація, соціальна корпоративна відповідальність стрімко проникатимуть у цю сферу відносин.

Болуче та відверто торпедоване у нашій країні питання запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення знайшли своє відображення у відповідях на запитання 17-20. У чомусь селяни та інші учасники опитування однакові, десь думки розбігаються. Однак тривога і очікування змін простежуються. Реалії життя та зацікавлені групи спонукатимуть зміни. Це напевно теж змінить земельні відносини на селі. Але поки що селяни відчувають брак інформації у доступній формі про земельні відносини.

Позитивна оцінка опитування усіма учасниками переплітається із їх прагненням ознайомитись із отриманими результатами.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити низку висновків стосовно стану, динаміки земельних відносин в оцінках і очікуваннях селян. Найперше, що можна зауважити – нагальна необхідність та актуальність незалежних «польових досліджень» в сільському середовищі. Адже отримані емпіричні дані органічно доповнюють інші інформаційні масиви, а тому дозволяють формувати кращу базу для прийняття рішень на державному та місцевому рівнях. Що теж важливо, – існує незаперечна цінність такої інформації для суб'єктів господарської діяльності, адже конкуренція на ринку земельних відносин все більше стає реальністю. Можливо не так очевидно, але й самим селянам, та й не селянам «землевласниками», зрозуміло цікавими є оцінки, прагнення та очікування інших пайовиків стосовно орендних відносин, ринку землі тощо.

Наступний висновок пов'язаний із висновками з попередніх наших досліджень. Село і сільський спосіб життя невпинно змінюється. Це має суттєвий вплив на земельні відносини, оцінку сільським населенням та іншими землевласниками господарських та життєвих перспектив. Ринкові відносини, матеріальна мотивація, раціональні очікування та інші чинники спонукують до поглиблення прагматизму й раціоналізму.

Водночас ми зауважили наростання значення і ваги суспільної комунікації між орендарями і орендодавцями, між підприємствами й іншими сільськогосподарськими виробниками і сільськими громадами. Обставини господарювання, з одного боку, спонукатимуть до посилення співпраці й координації землевласників орендодавців. А ось з іншої сторони орендарі мають посилювати свою корпоративну соціальну відповідальність, покращувати співпрацю з громадами, налагоджувати діалог із орендодавцями. Напевно назріває підтримка великими підприємствами місцевих ініціатив, причому не лише соціально-культурного, але й господарського спрямування.

Проведене дослідження дозволяє зробити низку висновків стосовно стану, динаміки земельних відносин в оцінках і очікуваннях селян. Найперше, що можна зауважити –

нагальна необхідність та актуальність незалежних «польових досліджень» в сільському середовищі. Адже отримані емпіричні дані органічно доповнюють інші інформаційні масиви, а тому дозволяють формувати кращу базу для прийняття рішень на державному та місцевому рівнях. Що теж важливо, – існує незаперечна цінність такої інформації для суб'єктів господарської діяльності, адже конкуренція на ринку земельних відносин все більше стає реальністю. Можливо не так очевидно, але й самим селянам, та й не селянам «землевласниками», зрозуміло цікавими є оцінки, прагнення та очікування інших пайовиків стосовно орендних відносин, ринку землі тощо.

Наступний висновок пов'язаний із висновками з попередніх наших досліджень. Село і сільський спосіб життя невпинно змінюється. Це має суттєвий вплив на земельні відносини, оцінку сільським населенням та іншими землев-

ласниками господарських та життєвих перспектив. Ринкові відносини, матеріальна мотивація, раціональні очікування та інші чинники спонукають до поглиблення прагматизму й раціоналізму.

Водночас ми зауважили наростання значення і ваги суспільної комунікації між орендарями і орендодавцями, між підприємствами й іншими сільськогосподарськими виробниками і сільськими громадами. Обставини господарювання, з одного боку, спонукатимуть до посилення співпраці й координації землевласників орендодавців. А ось з іншої сторони орендарі мають посилювати свою корпоративну соціальну відповідальність, покращувати співпрацю з громадами, налагоджувати діалог із орендодавцями. Напевне назріває підтримка великими підприємствами місцевих ініціатив, причому не лише соціально-культурного, але й господарського спрямування.

Список використаної літератури:

1. Франко І. Земельна власність в Галичині / Зібрання творів у 50-ти т. т. Т. 44., Кн. 2. – К.: Наукова думка, 1985. – С. 308–311.
2. Solek Adrian *Ekonomia behawioralna a ekonomia neoklasyczna* \ Zeszyty naukowe nr.8 – Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, 2010.– p.21-34
3. Kamerschen D.R., McKenzie R.B., Nardinelli C.: *Ekonomia*. Gdańsk: FG NSZZ „Solidarność”, 1991, – p.34
4. Пал Леслі А. Аналіз державної політики Пер.з англ. І. Дзюб. Київ : Основи, 1999. – 422 с
5. http://institute.gorshenin.ua/researches/81_Sotsialnoekonomichne_stanovishche
6. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір [Ю.М.Бородіна, І.В.Прокопа, В.В.Юрчишин та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.- кор. НАН України О.М.Бородіної; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 320 с.
7. Губені Ю.Е., Біттер О.А., Бондарчук В.В. та ін. Економічна реформа – очима села: 20 років потому : Результати та аналіз повторного соціологічного опитування / за ред. проф. Ю. Губені – Львів : НВФ «Українські технології», 2017. – 94 с.
8. Земельні очікування селян: результати та аналіз соціологічного моніторингу земельних відносин / Ю. Е. Губені, В. Р. Крупа, П. О. Оліщук та ін.; за ред. проф. Губені Ю. Е. – Львів: Растр-7, 2018. – 74 с.

Yu.E. Gubeny, V.V. Boyko, P.O. Olishchuk, V.R. Krupa Sociological monitoring of land exhibitions of selians

The results of the research project implemented in one of the village councils of the Busk district of the Lviv region are presented. The description of the methodology, research results and analytical notes to them is given. A representative survey of rural residents concerning the state, perspectives and expectations of the development of land relations was conducted in the specially selected methodology of the settlement. At the same time, parallel surveys were conducted in additional groups: b) experts; c) an open Internet community.

The summarized estimates and expectations of peasants, experts and an open group of respondents in relation to land relations, including land lease, are presented. The key issues of the survey were the ownership of the land parcel; lease relations or other use of a share; parameters of lease agreements; prospects of independent or joint use of shares, assessment of the priority of the agricultural land market, information provision of land relations.

Key words: *land relations, sociological surveys, monitoring, land lease, agriculture, village*

Дата надходження до редакції: 12.09.2018

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

Volovyk Iryna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Pugach Andrii

Dniprovsky State Agrarian and Economic University

The article deals with the peculiarities of agribusiness in the grain sector of Ukraine, analyzed trends in grain production and the factors affecting it. The structure of producers in agriculture was investigated according to the scale of business. The role of cooperation for raising the competitiveness of small and medium farms on the grain market was grounded. The experience of the first grain cooperatives in Ukraine to develop services and infrastructure for grain storage had been analyzed. It was established that the development of agricultural service cooperatives is the important factor in the formation of sustainable agriculture and rural development.

Key Words: Co-operatives; Farmers; Grain production; Infrastructure.

Introduction. Cooperatives often play the leading role in providing the most essential needs of people in the modern world. According to IRECUS research (Lafleur and Merrien, 2012), the majority of the 300 largest cooperatives in the world works in agriculture, insurance, food industry, finance and electricity supplying, while the largest part of the top-500 corporations invest and operate in banking, oil and gas extraction, materials and technology development and production, pharmaceutical industry and biotechnology, retail trade.

For Ukraine, the phenomenon of co-operation is not new in the historical context. However, during the years of Soviet system, the basic principles of cooperation were distorted and co-operatives are associated with collective farms still often.

Taking into account Ukraine potential in agriculture and the prospects for the world food markets, we can talk about the need to revive co-operation in agriculture. Ukrainian government's program of support for agriculture is focused on this topic too (Concept of the Government, 2017). In particular, 1 000 million UAH will be addressed to farmers and cooperatives in 2018 (Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 2018).

Materials and Methods. The research was conducted using data of the State Statistics Service of Ukraine, information of the official Government reports, regulations, as well as public

information about activities of grain cooperatives - participants of Ukrainian Storage and Marketing Cooperatives Project (2013-2018).

The aim of the research was to study the factors that stimulate and restrict the development of agricultural grain cooperatives in Ukraine.

The logical matrix of the research was based on Ukrainian grain producers' needs identification. The next level was to estimate the common interest and points of contradiction among grain produces to define the services and activities for cooperation. The government policy about agricultural cooperatives was analyzed according its implementation in grain sector.

SWOT analysis and PESTEL method were applied to determine the challenges and perspectives of cooperation in grain production and grain marketing.

Results and Discussion. Since 2013/14 marketing year (MY), Ukraine is among top-exporters of wheat in the world, occupying the sixth position (USDA, 2018) – *Figure 1*. The share of Ukrainian wheat export has grown to 9.9% in the world export in 2016/17 MY from 6% in 2013/14 MY.

Export of wheat in physical volume had been increased by 76% in March 2018, comparing with July/June 2013/14, while World Total export has increased only by 13.5%.

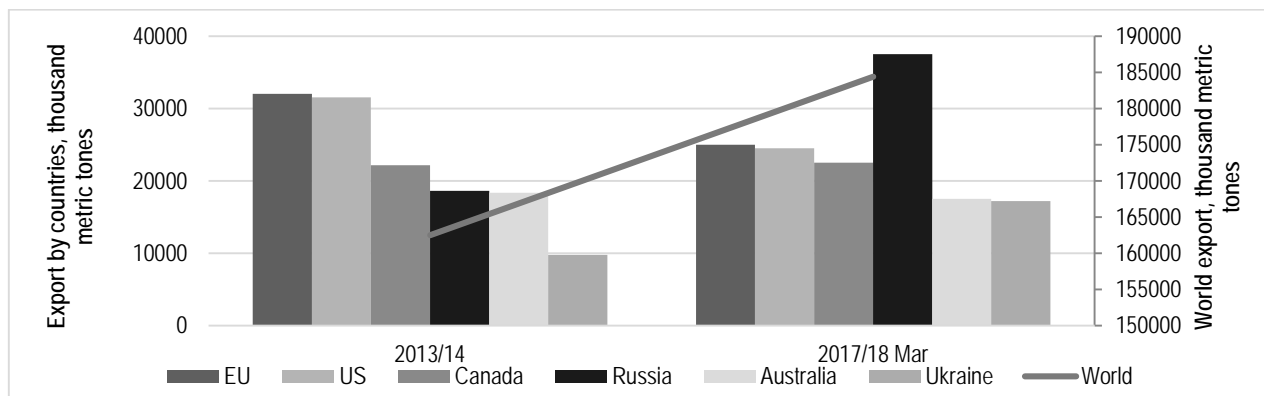


Figure 1. Countries-leaders in wheat export (USDA, 2018)

Taking into account that internal consumption of wheat in Ukraine has decreased by 14% for the last 5 years, and yield of grain crops has increased by 6.5% (State Statistic Service of Ukraine, 2018), the trends of intensification and export orientation in grain production can be noticed. India, Egypt, Bangladesh, Indonesia, Thailand, and Korea South were the main countries for Ukrainian feed wheat export in 2016/17 MY.

However, to understand who accumulates all benefits from the export trade we should consider the structure of enterprises in agriculture of Ukraine.

In 2016, 44998 legal entities operated in agriculture (State Statistic Service of Ukraine, 2018), among them 74% farms, which were identified as small or micro enterprises. 75.0% of active farms cultivated up to 100 hectare per a farm in average (Concept of the Government, 2017).

Indicators of economic and social activity of enterprises confirm the efficiency of big enterprises. A big enterprise employs more than 250 persons and its turnover per year is more than 50 million euro – *Table 1*.

Table 1

Enterprises in Agriculture of Ukraine, 2016*

Indicators	Total Amount	Big	Medium	Small	
				total	among them micro enterprises
Enterprises	44 998	20	2 501	42 477	37 457
Employees, thousand	583.4	38.1	358.7	186.6	67.7
Employees per an enterprise	13	1 905	144	5	2
Salary per person per month, UAH	3 871	5 906	4 321	2 590	1 970
Turnover, million UAH	403 645.8	53 033.7	206 593.8	144 018.3	45 542.7
Turnover per 1 employee, thousand UAH	691.9	1 392.0	576.0	771.8	672.7

* State Statistic Service of Ukraine

Comparing the domestic prices for feed grains in Ukraine and Wheat stocks held by producers and elevators (USDA, Foreign Agricultural Service, 2018, p. 5-6), we can conclude that maximum benefit can be got during October-December selling.

Medium and small farms do not participate in this trade because the majority of their grain was sold from fields in June-July by the lowest prices. The difference in summer and winter price was 20.0% in 2017.

Co-operatives in crop farming can be the solution for small farm competitiveness challenges. Service co-operatives offer their members joint supply (fuel, fertilizers, seeds, etc.), joint selling (big batch of grain by the higher price), consulting service about new technology, farm management, business-planning etc.

According to experts, increasing the efficiency of small farming in grain sector can gain the additional 1.5 million tons of grain per year (Concept of the Government, 2017).

Co-operative movement in Ukraine is developing now mainly due the international projects, supported by governments and international organizations.

The experience and results of Ukraine Grain Cooperative Project (2013-2018) insure that co-operation among grain farmers can show the visible results in short terms.

Grain cooperatives were organized in Central Ukraine – “Zernovyi” in Dnipropetrovsk region (2013) and “Zerno-BUNK” in Kirovograd region (2014). The membership of Zernovyi has increased from 12 persons to 75 during 4 years due the visible benefits. By the Project support the cooperative grain elevator was built in Vasylykivka (Dnipropetrovsk region) and members of the cooperative, who had invested in the elevator as co-owners, sold the first joint batch of grain and sunflower in 2017/18 MY.

The biggest advantages of co-operatives for their members are:

- economic effect of cost saving due joint purchases;
- economic effect of price growing due joint selling and storage facilities (quality control of storage service by the members);
- access to short-term financial resources by the low price;
- professional consulting (in agronomy, farm management, accounting);
- education and training for members, board members,

managers and employees – business skills and ethic development;

- advocacy and lobby of grain farmers’ interests at the local and state level.

Nevertheless, challenges for cooperatives development in agriculture are still significant:

- some “gray zones” in taxation legislation about status of co-operatives as non-profit organizations;

- rural people biased attitude to co-operatives due the memory about Soviet collective farms;

- restriction in banking financing attraction to invest in grain co-operatives infrastructure to create the network of grain-cooperatives;

- grain co-operatives cannot use the resources of Government Support Program for Farmers and Co-operatives (2018-2020), because restriction about size of land per one farmer (up to 100 ha) and cannot by the equipment by the Government Program of Cost Compensation.

Conclusions. Grain production in Agriculture of Ukraine concentrated mostly at the big and medium enterprises, which have own facilities for storage and can invest in technology and technical assets using effect of scale and attracting financial resources of the affiliated banks. Co-operatives in crop farming can be the base for development of small farmers, who would like to keep their ownership for land and pass their farms to the next generation.

To start co-operation in grain sector farmers cannot rely on direct Government support, but their can start from the joint purchases (seeds, fuel, fertilizers). Next step, joint selling, is the kind of service, which need investment for storage facilities. Experience of project financing can be useful to develop the model of co-investment for co-operatives. Nevertheless, without government or international projects support such kind of co-operatives will have constant challenges with loans attraction.

Acknowledgement. The paper was prepared in the framework of the Ukraine Storage and Marketing Cooperatives Project (Canada-Ukraine Grain Cooperative Project). Grain Project is implemented in Ukraine by Socodevi, Co-operative Development Foundation of Canada and Irécus - Recherche et éducation pour les coopératives et les mutuelles in partnership with DAAS and Co-op Union “Gospodar” and funded by the Government of Canada.

References

1. Lafleur, M., Merrien, A.M. (2012). The Socio-Economic Impact of Cooperatives and Mutual. IRECUS, 25 p.
2. CABINET OF MINISTERS OF UKRAINE DECREE from February 7, 2018, No. 106. Kiev. On approval of the procedure for using funds provided in the state budget for financial support to the development of farms. // <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-vi>. Access date: 20.03.2018 (UA).
3. CONCEPT OF THE GOVERNMENT about development of farms and agricultural cooperatives for 2018-2020. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/664-2017-%D1%80#n8>. Access date: 20.03.2018 (UA).

4. Foreign Agricultural Service/USDA. Grain: World Markets and Trade. <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/grain.pdf>. Access date: 20.03.2018.

5. Foreign Agricultural Service/USDA. GAIN Report – UP1801 – Grain and Feed Update. https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Grain%20and%20Feed%20Update_Kiev_Ukraine_1-16-2018.pdf. Access date: 20.03.2018.

6. State Statistic Service of Ukraine. <http://ukrstat.gov.ua/>. Access date: 20.03.2018.

7. Ukraine Grain Cooperative Project. <https://www.facebook.com/GrainProject/>. Access date: 20.03.2018.

Воловик Ирина, Пугач Андрей Развитие кооперации в зернопроизводстве Украины: проблемы и перспективы

В статье рассматриваются особенности агробизнеса в зерновом секторе Украины, анализируются тенденции в производстве зерна и влияющие на него факторы. Рассмотрена структура производителей в сельском хозяйстве по масштабу бизнеса. Обоснована роль кооперации в повышении конкурентоспособности малых и средних фермерских хозяйств на зерновом рынке. Проанализирован опыт первых зерновых кооперативов в Украине по развитию услуг и инфраструктуры хранения зерна. Было установлено, что развитие сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов является важным фактором формирования устойчивого сельского хозяйства и развития сельских территорий.

Ключевые слова: кооперативы; фермеры; производство зерна; инфраструктура.

Воловик Ірина, Пугач Андрій Розвиток кооперації в зерновиробництві України: виклики і перспективи

Кооперативи часто відіграють провідну роль у забезпеченні найважливіших потреб людей у сучасному світі. За даними досліджень канадських вчених (Інститут IRECUS Університету Шербруку), більша частина з 300 найбільших кооперативів у світі працюють у сільському господарстві, страхуванні, харчовій промисловості, фінансуванні та електростачанні, тоді як найбільша частина корпорацій рейтингу «Топ-500» інвестує та здійснює операційну діяльність в банківській сфері, видобутку нафти та газу, займається розробкою та виробництвом матеріалів та технологій, фармацевтичною промисловістю та біотехнологіями, роздрібною торгівлею.

Для України феномен кооперації не є новим у історичному контексті. Однак за роки радянської системи основні принципи співпраці були спотворені, і кооперативи все ще часто асоціюються з колгоспами.

Враховуючи потенціал України в сільському господарстві та перспективи світових продовольчих ринків, ми можемо говорити про необхідність відродження кооперації в сільському господарстві. Програма підтримки українського уряду для сільського господарства також зосереджена на цій темі. Зокрема, до 2018 року для підтримки фермерів та кооперативів буде спрямовано 1 млн. грн.

Дослідження було проведено з використанням даних Державної статистичної служби України, офіційних джерел Уряду, нормативно-правових актів, а також публічної інформації про діяльність зернових кооперативів - учасників проекту "Ukraine Grain Storage and Marketing Cooperatives" (2013-2018 роки). Метою дослідження було вивчення факторів, які стимулюють та обмежують розвиток сільськогосподарських зернових кооперативів в Україні.

Логічна матриця дослідження базується на ідентифікації потреб українських виробників зерна. Наступний рівень полягає у оцінюванні спільних інтересів та суперечностей між виробниками зерна для визначення актуальних для них послуг та заходів співпраці. Проаналізовано політику уряду щодо сільськогосподарських кооперативів та її впровадження в зерновому секторі.

SWOT-аналіз та метод PESTEL були використані для визначення проблем та перспектив співробітництва у сфері виробництва зерна та маркетингу зерна.

Були розглянуті тенденції ринку зерна за 2013/14 та 2017/18 маркетингові роки, проаналізовано позиції України як експортера зернових культур.

Крім того, була розглянута структура агробізнесу в Україні з точки зору масштабу діяльності суб'єктів господарювання та ефективності їх діяльності.

Визначено, що середні та малі фермерські господарства практично ізольовані від ринку зерна в період максимально вигідних цін. Вони не беруть участі у цій торгівлі, оскільки більшість їх зерна продається з полів у червні-липні за найнижчими цінами. Різниця в літній та зимовій ціні склала у 2017 році 20%.

Кооперативи в сільськогосподарському виробництві можуть стати рішенням для підвищення конкуренції малих зерновиробників. Обслуговуючі кооперативи пропонують своїм учасникам спільне постачання (паливо, мінеральні добрива, насіння тощо), спільний збут (велика партія зерна за більш високою ціною), консультаційні послуги з приводу нової технології, управління фермерським господарством, бізнес-планування тощо. На думку експертів, підвищення ефективності малого сільського господарства в зерновому секторі може принести додаткові 1,5 млн. тон зерна на рік.

Кооперативний рух в Україні зараз розвивається переважно завдяки міжнародним проектам, за підтримки урядів та міжнародних організацій. Досвід та результати Канадського кооперативного зернового проекту в Україні (2013-2018 роки) підтверджують, що співпраця фермерів-зерновиків може показати вагомий результати в короткі терміни.

Зернові кооперативи за підтримки проекту були організовані в Центральній Україні - "Зерновий" у Дніпропетровській області (2013 рік) та "Зерно-БУНК" в Кіровоградській області (2014 рік). Членство в СОК «Зерновий» зросло з 12 осіб до 75 протягом 4 років через відчутні переваги кооперації. За підтримки Проекту в смт. Васильківка (Дніпропетровська область) побудований перший кооперативний елеватор, а члени кооперативу, які вклали кошти в елеватор як співвласники, продали першу спільну партію зерна та соняшника в 2017/18 МР.

Найбільшими перевагами кооперативів для своїх членів є: економічний ефект економії коштів за рахунок спільних закупівель; економічний ефект зростання цін за рахунок спільних продажів та якісного зберігання зерна (контроль членів кооперативу за роботою елеватора та якістю послуг для членів кооперативу); доступ до короткострокових фінансових ресурсів за нижчою ціною; професійний консалтинг (агрономія, управління господарством, облік); освіта та навчання для членів кооперативу, членів правління, керівників та працівників – розвиток бізнес-навичок та цінностей кооперації; адвокація та лобювання інтересів фермерських господарств на місцевому та державному рівнях.

Тим не менше, проблеми розвитку кооперативів у сільському господарстві залишаються значними:

- деякі "сірі зони" в податковому законодавстві щодо статусу кооперативів як неприбуткових організацій;
- фермери схильні до негативного ставлення до кооперативів через пам'ять про радянські колгоспи;
- обмеження залучення банківського фінансування для інвестування в інфраструктуру зернової кооперації для створення мережі зернових кооперативів;
- зернові кооперативи не можуть використовувати ресурси Програми державної підтримки фермерів та кооперативів (2018-2020 рр.), оскільки існує обмеження щодо розміру землі на одного фермера (до 100 га).

Таким чином, досліджено, що виробництво зерна в сільському господарстві України зосереджене в основному на великих та середніх підприємствах, що мають власні можливості зберігання, і можуть інвестувати в технологічні та технічні активи, використовуючи ефект масштабу та залучення фінансових ресурсів афілійованих банків. Кооперативи в сільськогосподарському виробництві можуть стати основою для розвитку дрібних фермерів, які хотіли б зберегти свою власність на землю та передавати свої ферми наступним поколінням.

Для початку співпраці у зерновому сегменті фермери не можуть покладатися на пряму державну підтримку, але кооперацію можна розпочати з спільних закупівель (насіння, паливо, добрива). Наступний крок - спільний продаж - ця послуга потребує інвестицій у зерносховища. Досвід фінансування Канадського кооперативного зернового проекту може бути корисним для розробки моделі спільного інвестування для кооперативів. Тим не менш, без підтримки урядових та міжнародних проектів такі кооперативи будуть мати постійні проблеми з залученням кредитів.

Ключові слова: кооперативи, фермери, виробництво зерна, інфраструктура.

Дата надходження до редакції: 12.09.2018

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

Г. М. Гринишин, к.е.н., доцент, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького

В статті розкрито виробничо - господарське значення ріпаку, проведено аналіз вирощування ріпаку в динаміці та в розрізі областей України, обґрунтовано перспективні параметри розвитку галузі.

Ключові слова: ріпак, ефективність, виробництво, біодизель.

Постановка проблеми. Вирішальним завданням вітчизняного аграрного сектору є забезпечення продовольчої безпеки держави. Україна володіє унікальним земельним потенціалом, який при підвищенні ефективності його використання забезпечує вирішення не лише продовольчої безпеки України, а і продовольчої незалежності. Одним із основних завдань, яке б вирішило зростання аграрного виробництва в сучасних умовах є вибір високорентабельних сільськогосподарських культур.

Особливе місце серед сільськогосподарських культур займає ріпак, олія з якого завдяки унікальним біологічним і хімічним властивостям знаходить широке застосування у харчовій та в багатьох галузях народного господарства. Це багатобіюча олійна культура на світовому і вітчизняному ринках внаслідок її використання як сировини для отримання харчових, технічних олій та високобілкових кормів. Нині ріпак набув особливого значення у результаті його переробки на біодизель, використання якого розглядається як один із засобів диверсифікації джерел енергії і зниження залежності України від імпортованих енергоресурсів.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Дослідження ефективності виробництва ріпаку залишається в полі зору багатьох науковців. Так, вагомі напрацювання в цьому напрямі здійснили С. Дишлюк, А. Дубель, Ю.Дубневич, Ю. Гаркавенко, О. Маслак, Н. Міщенко, Б. Оверченко, В. Олійник, Г.Черевко та інші. Разом з тим, питання підвищення ефективності виробництва ріпаку в Україні та переробка його на біопаливо в сучасних умовах євроінтеграції та збільшення цільових показників енергоефективності в Європі потребують подальшого дослідження.

Метою наукового дослідження є розробка заходів щодо підвищення ефективності вирощування ріпаку та обґрунтування створення перспективних параметрів розвитку галузі.

Викладення основного матеріалу дослідження та обґрунтування отриманих результатів. Ріпак – це найцінніша олійна культура у вітчизняному та світовому господарстві. За масштабами вирощування у світі ріпак поступається лише сої. Його можна назвати культурою прийдешності, оскільки володіє великим потенціалом як у кормовому й харчовому відношенні, так і в енергетичному. Темпи розширення посівних площ ріпаку по країнах світу перевищили навіть сою, яка є базовим показником стабільності виробництва білкової й олійної продукції. Ріпак — найперспективніша і найбільш трендова олійна культура з родини капустяних. На практиці використовують два види ріпаку: озимий та ярий. Насіння озимого ріпаку містить 43-50 % олії, 16-29 % білка і понад 17 % вуглеводів. Світові і вітчизняні науковці вважають ріпак культурою 21 століття, оскільки він має широке використання на продовольчі, кормові та енергетичні цілі.

Першорядна продукція ріпаку — олія. Кожного року у світі виробляється більше 25 млн. т. Ріпакова олія має широке використання, вона є продуктом харчування і використовується для різних потреб в усіх галузях промисловості. Вона споживається у натуральному вигляді в кулінарії та при виготовленні салатів, є найкращою сировиною для виробництва бутербродного масла, маргаринів, майонезів, приправ, кондитерських жирів. Ріпакова олія використовується у приготуванні овочевих, рибних та м'ясних консервів, а також для приготування різноманітних маринадів.

Особливо олія ріпаку дуже корисна для людського організму. В склад олії з ріпакового насіння елітних сортів входить велика кількість гліцеридів, які ненасичені жирними кислотами, що знижує можливість тромбоутворення, а відтак, запобігає серцево-судинним захворюванням, знижується холестерин в крові, регулюється рівень кров'яного тиску. Також ріпакова олія вміщує речовини, які є стійкими проти опромінювання. Харчову олію виробляють лише з тих сортів ріпаку, що містять не більше 5 % ерукової кислоти від загальної кількості жирних кислот. У більшості європейських країн цей показник знижений навіть до 2 %.

Для галузей промислової, що займаються переробкою пального, пластмаси, лаків та фарб кращими є сорти з високим вмістом ерукової кислоти. Протягом останнього десятиріччя розробляються ефективні технології виробництва з ріпаку біопалива для двигунів. З однієї тони насіння ріпаку можна одержати близько 300 кг ріпакової олії, а з неї 270 кг біодизельного пального, в якому в 35 разів менше сірки, в 2 рази — сажі, ніж в дизельному пальному. Гектар ріпаку спроможний дати 1,5 т біодизельного пального, крім того, в господарстві залишається шрот, який є цінним кормом для тварин. Україна, при вступі до ЄС, повинна виробляти і споживати в 2010 році більше 520 тис. т біопалива. За прогнозом, в найближчі 3-4 роки 7 % пального в Європі буде «зеленим», тобто біопаливом [1, с.14].

Озимий ріпак використовують також у виробництві кормів. Він є основною складовою культурою зеленого конвеєра. Зелено масу використовують в ранньовесняний та пізньоосінній періоди. Навесні після скошування зеленої маси озимого ріпаку встигають вчасно посіяти кукурудзу, просо, гречку, суданську траву, сорго. Поукісні та пожнивні посіви забезпечують худобу зеленим кормом в осінній період.

Насіння ріпаку – дуже цінне джерело концентрованих білкових кормів вищої якості. Макуха і шрот з насіння ріпаку за фізіологічною дією майже не поступаються перед макухою і шротом з сої і соняшника. Так, основним білковим компонентом концентрованих кормів у країнах Західної Європи є дешевий і високоякісний ріпаковий шрот. Урожайність ріпаку сягає 30 ц/га і більше, тобто перевищує середню врожайність сої і дає змогу мати високоякісний корм з мінімальними втратами, що сприяє зниженню собівартості тваринницької продукції.

Після переробки шрот і макуху ріпакової олії доцільно включати в кормовий раціон для бройлерів та курей-несучок - до 15%; свиней: 10...15%; дійних корів: 20...30%.

Крім того ріпаку притаманні ряд господарсько-цінних якостей, які мають використати сільськогосподарські товаровиробники для підвищення конкурентоспроможності та ефективності ведення господарської діяльності і забезпеченні продовольства країни.

Виробництво ріпаку є одним із джерел надходження валютних ресурсів в країну. Використання у повному обсязі всіх господарсько-цінних властивостей виробництва ріпаку сприятиме розширенню можливостей вітчизняних товаровиробників, їх економічному зростанню, та зміцнить позиції України на світових продовольчих ринках.

На сьогодні виробництво ріпаку в світі перебуває у стадії піднесення, ряд дослідників називають це "ріпаковою ейфорією". Попит на цю культуру в Україні постійно зростає (особливо з боку Європи), відповідно розширюються і площі під нею.

За інформацією наданою Міністерством сільського господарства Сполучених Штатів Америки видно, що світове виробництво олійного насіння у 2016 – 2017 маркетинговому

році (МР) становило 566 млн т, з яких частка соєвих бобів перевищила 61%, ріпаку — 12%.

Найбільші валові збори ріпаку належать країнам Європейського Союзу. У звітному 2017 році вони зібрали 20,4 млн т насіння, що а це 30% світового врожаю. До провідних виробників ріпаку відноситься Канада з валовим виробництвом 18,5 млн т, Китай – обсяг виробництва 13,5 млн т, Індія - 7,0 млн. т. Водночас ці країни є найбільшими споживачами цього насіння.

Протягом останнього десятиріччя аграрні підприємства активно займаються вирощуванням ріпаку в Україні, оскільки культура є високорентабельною, що реалізується переважно за кордон. Тому на сьогодні є актуальним питання дослідження тенденцій його виробництва з огляду на проєвропейську політику нашої держави.

Виробництво ріпаку в Україні протягом останніх семи сезонів помітно коливається, навіть можна помітити тенденцію до зниження обсягів. Якщо порівнювати період з 2010 - 2013рр., то тут виробництво ріпаку перманентно зростає, а починаючи з 2014 року спостерігаємо зворотну тенденцію. У 2016 році на противагу 2010 р. валове виробництво ріпаку зменшилось на 21%.

Таблиця 1

Динаміка виробництва ріпаку в Україні, (господарства усіх категорій)

Показник	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2016р.у % до 2010р.
Зібрана площа, тис. га	862,5	870,0	566,0	1017,4	881,6	682,4	455,1	53
Валовий збір, тис. т	1469,7	1437,4	1204,4	2335,3	2198,0	1737,6	1153,9	79
Урожайність, ц/га	17,0	17,3	22,0	23,6	25,4	25,9	25,7	151

Основною причиною зниження обсягів виробництва можна назвати зменшення розмірів площ посіву ріпаку. Як показують дані таблиці 1, що площі посіву ріпаку не мають чітко вираженої тенденції до зміни. У 2016 р. площа посіву становила 455,1 тис. га, а у 2010 р. – 862 тис. га, тобто маємо зменшення площі удвічі. Якщо порівняти площі посіву з 2013 роком, то за весь досліджуваний нами період вона була найбільшою і становила 1017,4 га, що у порівнянні із звітним 2016 роком, зменшилась на 562,3 тис. га або 55%.

Урожайність ріпаку протягом останніх семи періодів зростає. У звітному періоді проти базисного 2010 року вона збільшилась на 50 %, і становила майже 26 ц/га. Загальновідомо, що урожайність ріпаку залежить від трьох основних факторів: якості насіння, правильного дотримання агротехнології при вирощуванні й збиранні та кліматичних умов. При виробництві ріпаку дуже важливо використовувати якісний посівний матеріал. Використовуючи гібриди можна підвищити урожайність — до 30%, і є резервом збільшення продуктивності ріпаку.

Основними регіонами вирощування ріпаку в Україні у 2016 році є наступні області: Хмельницька (124,1 тис. т або 11% від загального обсягу), Львівська (118,3 тис. т. або 10,2%), Тернопільська (117,3 тис. т або 10,1%), Вінницька (99,2 тис. т або 8,6%).

В цілому макроекономічний аналіз виробництва ріпаку показує, що в усіх регіонах зменшився у 2016 році, навіть у тих областях, які є лідерами по вирощуванню ріпаку. Так, у 2016 році валове виробництво ріпаку в Україні зменшилось на 34% . У Хмельницькій області, де найбільша концентрація виробництва ріпаку, об'єми виробництва скоротились удвічі. Зниження виробництва ріпаку в усіх областях та по

Україні зокрема можна пояснити, в першу чергу зменшенням площ посіву. Загальна кризова ситуація як в економіці нашої держави, так і нестабільною ситуацією у світі вплинула на вирощування ріпаку.

При виробництві ріпаку дуже важливо використовувати якісний посівний матеріал. За показниками урожайності насіння української селекції можуть бути співставними з імпортними, але великі виробники віддають перевагу імпортному насінню, що має принципові відмінності від вітчизняних. Щорічно Україна втрачає близько 30% урожаю від шкідників, хвороб і бур'янів. Водночас технологічно країна на 90% залежить від імпортних хімічних засобів захисту рослин. Особливою проблемою вирощування ріпаку є також нерівномірне дозрівання стручків, що призводить до передчасного осипання насіння внаслідок його розтріскування.

Ріпак — культура вибаглива до системи удобрення, на долю якого в прирості врожайності припадає до 70% — це один з найважливіших факторів, що регулюється людиною.

Один з основних факторів підвищення собівартості вирощування ріпаку є зростання цін на мінеральні добрива. Своєю чергою, вітчизняний ринок мінеральних добрив залежить від попиту на хімічну продукцію, цін на сировину, кон'юнктуру світового ринку та обсягів імпорту до України. Наразі ціни на мінеральні добрива вітчизняного виробництва підвищилися через зростання цін на енергоресурси. Імпортні мінеральні добрива подорожчали через зниження валютного курсу гривні. Тож в 2017 році середні ціни вітчизняного ринку 1 т аміачної селітри коливалися від 7,2 до 7,5 тис. грн, карбаміду — 8,7–9,3 тис. грн, карбамідно-аміачної суміші — 6,0–7,2 тис. грн.

Дотримання агротехнології вирощування ріпаку обу-

мовлює проведення додаткових витрати. За інтенсивної технології вирощування ріпаку озимого потреба в пально-мастильних матеріалах на 1 га становитиме 54,9 л, заощадливої — 51,7 л. Виходячи з розрахункової ціни дизельного

пального та мастил усіх видів на рівні 26,95 грн/ л, загальна їх вартість становитиме при інтенсивній технології майже 1,1 тис. грн, заощадливий — 1,4 тис. грн/ га.

Таблиця 2

Динаміка виробництва ріпаку в розрізі областей

Область	Площа, га			Урожайність, ц/га			Валове виробництво ріпаку, тис. т		
	2015р.	2016р.	2016р у % 2015р.	2015р.	2016р.	2016р. у % 2015р.	2015р.	2016р.	2016р у % 2015р.
Вінницька	67,9	35,4	52	27,8	27,9	100	188,9	99,2	52
Волинська	25,1	18,1	72	34,1	26,1	77	85,5	47,3	53
Дніпропетровська	41,6	28,6	69	20,2	27,0	133	84,1	77,4	92
Донецька	3,3	2,9	88	22,9	27,3	119	7,6	7,9	104
Житомирська	19,1	12,0	63	25,1	19,4	77	47,9	23,1	48
Закарпатська	0,5	0,2	40	24,8	27,2	110	1,2	0,5	42
Запорізька	23,2	17,3	75	21,8	24,4	112	50,8	42,2	83
Івано-Франківська	26,8	17,5	66	21,9	32,0	146	58,7	56,2	96
Київська	35,8	19,4	54	27,8	25,6	92	99,4	49,5	50
Кіровоградська	23,3	23,1	99	21,2	27,4	129	49,3	63,3	128
Луганська	0,7	1,0	143	15,2	27,2	180	1,0	2,6	у2 рази
Львівська	52,7	44,1	84	26,8	26,8	100	141,2	118,3	84
Миколаївська	20,7	9,7	47	20,1	17,7	88	41,5	17,3	42
Одеська	65,3	37,5	57	21,1	20,3	96	137,7	75,9	55
Полтавська	8,7	3,8	44	25,6	29,5	115	22,1	11,2	51
Рівненська	20,1	9,5	47	32,0	25,1	78,4	64,2	23,7	37
Сумська	10,0	4,4	44	23,7	19,2	81	23,7	8,4	35
Тернопільська	53,5	44,1	82	31,8	26,5	83,3	170,2	117,2	67
Харківська	14,0	6,4	46	19,8	16,2	82	27,7	10,4	38
Херсонська	32,8	23,9	73	18,1	24,3	134	59,4	58,4	98
Хмельницька	68,2	45,7	67	32,8	27,1	83	223,5	124,1	56
Черкаська	37,3	28,9	77	29,6	29,6	100	110,3	85,8	78
Чернівецька	7,5	7,4	99	21,7	18,9	87	16,3	13,9	85
Чернігівська	13,0	8,4	65	19,4	23,8	123	25,3	20,2	80
Україна	671,1	449,3	67	25,9	25,7	99	1737,6	1153,9	66

Інтенсивна технологія вирощування ріпаку вимагає використання потужної техніки, в переважній більшості іноземного виробництва, то вагома частка в загальних витратах належатиме амортизації необоротних активів, тобто частковому перенесенні вартості основних засобів виробництва на готову продукцію.

Відповідно до цього зростатимуть витрати на закупівлю запасних частин та ремонту. Отже, у структурі виробництва частка таких витрат становитиме близько п'ятої

частини суми загальних витрат.

До виробничих витрат також відносять витрати на оплату праці та нарахування, орендну плату за землю, загальногосподарські та інші витрати. У загальній сумі основні та додаткові витрати, враховуючи поточні ціни та тарифи травня 2017 року, при вирощуванні озимого ріпаку за інтенсивною технологією сягатимуть 23,8 тис. грн, заощадливою — 18,1 тис. грн/ га.

Таблиця 3

Витрати на виробництво ріпаку в Україні за елементами у 2016 році

Статті витрат	тис. грн	%
Прямі матеріальні витрати з них	4034892,0	74
насіння та посадковий матеріал	423771,1	8
мінеральні добрива	1531568,8	28
пальне та мастильні матеріали	502772,5	9
оплата послуг і робіт сторонніх організацій	485637,9	9
решта матеріальних витрат	1091141,1	20
Прямі витрати на оплату праці	223903,9	4
Загальногосподарські витрати - усього з них	1209492,2	22
амортизація необоротних активів	292118,8	5
відрахування на соціальні заходи	49609,8	1
інші прямі та загальногосподарські витрати	867763,6	16
Витрати - усього	5468288,1	100

Стрімке нарощування обсягів виробництва ріпаку в Україні відбулося саме під впливом значного попиту зовніш-

нього ринку. І хоча функціонування стабільного ринку сировини створює передумови для збільшення обсягів перероб-

Баланс ринкового попиту та пропозиції ріпаку в Україні, тис. тонн

Стаття балансу	Маркетинговий рік				
	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
Загальна пропозиція	1507,5	1293,4	2365,0	2261,4	2333,6
Запаси на початок року	67	86,5	10,9	22,2	31,4
Виробництво	1438	1204,4	2351,7	2237	2300
Імпорт	2,5	2,5	2,4	2,2	2,2
Загальний попит	1421	1282,5	2342,8	2230	2311,3
Внутрішній попит	141	14,5	100	110	110
Експорт	1280	1268	2242,8	2120	2201,3

Середня ціна реалізації насіння ріпаку протягом січня-листопада 2016 р. сільськогосподарськими підприємствами (за ф. № 21-заг) в Україні складала – 7097,5 грн/т (+ 34,6% порівняно з 2015 р.), при цьому, переробні підприємства купували ріпак за ціною 6895,2 грн/т, а комерційної структури – експортери за 7114,5 грн/т. При цьому, закупівельна ціна на ріпак у листопаді 2016 р. проти аналогічного періоду 2015 р. збільшилася на 37%, проти жовтня – на 1%, упродовж останнього тижня листопада 2016 р. – залишилася без змін і досягла в середньому по Україні 7740 грн/т. У 2017 р. закупівельна ціна ярого ріпаку коливалася в межах 7800 – 8200 грн/т.

Виробникам доцільно проводити моніторинг ринку продукції на час реалізації. Ціна товару та можливість реалізації залежатиме від якості товару і зовнішніх чинників.

Чим досконалішою є технологія вирощування продукції, тим вищою є її якість.

Висновки та пропозиції. Ріпак – ліквідний товар на аграрному ринку, який характеризується стабільними і високими закупівельними цінами протягом усього року. Ріпак демонструє стабільні темпи зростання показника продуктивності на тлі скорочення посівних площ, що є свідченням інтенсивного процесу виробництва. Структура споживання ріпаку зазнає змін у напрямі збільшення частки переробки на олію. Відбулася суттєва переорієнтація експортних напрямів по країнах-імпортерах. Ринок ріпаку перспективний в короткостроковому періоді з огляду на стійкі і високі цінові позиції товарного ріпаку, зростання обсягів його переробки на внутрішньому ринку.

Список використаної літератури:

1. Інноваційні ресурсозберігаючі технології вирощування ріпаку / За ред. Д.І. Мазоренка і Г.Є.Мазнева. – Харків: «Майдан». – 2008. – 143 с.
2. Дудар Т. Г. Стратегія розвитку ринку ріпаку та продуктів його переробки: [монографія] // Т. Г. Дудар, А. В. Фаїзов. – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – 166 с.
3. Маслак О. Ринок ріпаку: стан і перспективи / О. Маслак/ Пропозиція. - 2013. - Спец. випуск – Осимий ріпак від А до Я. - С.4-7.
4. Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай 2017 року : стат. зб. / Державний комітет статистики України. – К., 2017. – 49 с.
5. Продукція сільського господарства у постійних цінах за 2016 рік : стат. зб. / Державний комітет статистики України. – К., 2017. – 20 с.
6. Рослинництво України 2016: стат. зб. / Державна служба статистики України. – Київ, 2017. – 166 с.
7. Токарчук Д.М. Сучасний стан, ефективність та перспективи виробництва ріпаку в ЄС та Україні / Д.М.Токарчук // Агросвіт. –2015. – № 13. – С.19 – 23.

Гринишин Г.Н. Состояние и перспективы развития производства рапса.

В статье раскрыто производственно - хозяйственное значение рапса, проведен анализ выращивания рапса в динамике и в разрезе областей Украины, обоснованы перспективные параметры развития отрасли.

Ключевые слова: рапс, эффективность, производство, биодизель.

H. Hrynyshyn State and prospects development production of rape.

In the article it is exposed productive is an economic value rape, the analysis of growing rape is conducted in a dynamics and in the cut of areas Ukraine, the perspective parameters of development the industry are reasonable.

Keywords: rape, efficiency, production, biodiesel.

Дата надходження до редакції: 12.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Данько Ю.І.

Л. І. Калачевська, к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

У статті, на основі аналізу статистичних даних щодо розвитку сільських територій України, а також з врахуванням наукових напрацювань вчених, було визначено та надано характеристику головним тенденціям розвитку сільської місцевості в країні. В межах дослідження ключових тенденцій розвитку руральних територій в Україні було виявлено та обґрунтовано проблеми розвитку таких територій.

Ключові слова: агропродукція, проблеми, розвиток, сільське господарство, сільські території, тенденції.

Постановка проблеми. Згідно статистичних даних, Україна, станом на кінець 2017 року, з площею земельного фонду 60,4 млн. га (з урахування тимчасово окупованої території АР Крим та частини зони проведення антитерористичної операції) займала 9 % земельного фонду Європи та площею 48,1 млн. га, що приходиться на сільські території, займала 19 % площі загальноєвропейських сільських територій [1]. У той же час, на сільські території в Україні, станом на кінець 2017 року, приходилось 79,64 % площі земельного фонду країни на яких проживало 13102,2 тис. чол., тобто 30,77 % всього населення держави [2, 3]. Таким чином, можемо відмітити ключове значення сільських територій для України, її економічної і соціальної систем, що потребує аналізу стану та виявлення тенденцій і проблем щодо розвитку таких територій у сучасних умовах трансформації національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження розвитку сільських територій в Україні та виявлення проблем розвитку національної руральної місцевості здійснювали наступні науковці: О.М. Бородіна, М.В. Галич, Т.В. Гоголь, В.С. Загребельний, Р.П. Косодій, О.А. Мокій, І.В. Прокопа, В.А. Ткачук, В.А. Чемерис та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відзначаємо значний науковий доробок науковців щодо дослідження проблематики розвитку сільської місцевості в Україні. У той же час вважаємо доречним продовження досліджень у цій царині в контексті визначення та характеристики головних сучасних тенденцій, а також проблем розвитку сільських територій в країні.

Мета статті. Розкрити та надати характеристику тенденціям розвитку сільських територій в Україні, а також виявити проблеми розвитку таких територій в країні на основі аналізу статистичної інформації за 2007 – 2017 роки і оцінки теоретичних та практичних розробок науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження статистичних даних щодо трансформаційних процесів в Україні і на її сільських територіях у 2007 – 2017 роках дозволяє виділити ряд тенденцій розвитку таких територій: інтенсифікація сільського господарства з акцентом на низькомаржинальні сільські продукти, переважно рослинництва та шкідливі для ґрунтів агропродукти; зростання частки сільського господарства у ВВП та експорті країни; незбалансована структура експорту за значної його географічної диверсифікації; зростання органічного та «крафтового» сільського господарства; дисбаланси у сфері послуг на сільських територіях з акцентом на «зелений туризм»; значні проблеми з інфраструктурою; односторонні міграційні та еміграційні процеси (низька інтенсивність); комбінована підтримка (державна, приватний бізнес, домашні господарства, країни – донори, міжнародні організації); низький рівень залучення інновацій; активний вплив на розвиток

глобалізаційних процесів; низький рівень залучення інвестиційних вкладень; низький рівень соціально – економічних умов життя на сільських територіях.

Володіючи значними сільськогосподарськими територіями та маючи одні з найбільших площі чорноземів в світі (17,4 млн. га), що складають 8 % світових запасів таких земель, Україна потенційно є одним зі світових лідерів агровиборництва [1]. У той же час, в сучасних умовах розвитку агросектору країни відбувається інтенсифікація сільського господарства з акцентом на низькомаржинальні сільські продукти, переважно рослинництва та шкідливі для ґрунтів агропродукти. Виробники сільськогосподарської продукції збільшують площі рілля, так за 2007 – 2017 роки площі рілля в країні зросли на 6,8 млн. га або на 22,01 %, при тому що площі сільськогосподарських угідь за цей період збільшились на 4,8 млн. га або на 11,09 % [2]. На особливу увагу заслуговує зростання площі рілля після 2010 року, коли саме агропродукція стала однією з головних статтею експорту країни. Наведена ситуація була спричинена намаганням збільшити площі для вирощування зернових зі сторони великих агровиробників та агрохолдингів з метою постачання продукції рослинництва на експорт. У той же час вона несе значні проблеми для країни, а саме: порушується структура сільськогосподарських угідь за рахунок зменшення площі пасовищ, сіножатей та багаторічних насаджень; збільшується частка розораності території, яка на кінець 2017 року в Україні склала 53,5 % всього земельного фонду країни, у той час як в країнах Європейського Союзу вона не перевищує 35 % [2; 4].

Проблемою для України є інтенсифікація виробництва тільки певних видів сільськогосподарських культур. Так, доля посівних площ під культури зернові та зернобобові за 2007 – 2017 роки зменшилась на 2,22% до 59,92 % всіх посівних площ під основні сільськогосподарські культури і весь період дослідження була в межах 60 % таких площ. При цьому, переважну більшість цих посівних площ займали пшениця та кукурудза зі значною долею фуражної пшениці і кукурудзи. Основне занепокоєння викликає зростання посівних площ під соняшник, які за 11 років збільшились на 2,7 млн. га або 75 % та склали у 2017 році 25,51 % від всіх посівних площ під основні сільськогосподарські культури [5].

На інтенсифікацію сільського господарства в Україні вказує і зростання виробництва та урожайності сільськогосподарських культур у період дослідження. На особливу увагу у контексті виробництва та урожайності основних сільськогосподарських культур за 2007 – 2017 роки заслуговує зростання виробництва (+118,09 %) та урожайності (+94,04 %) зернових і виробництва (+228,57 %) та урожайності (+60,66 %) соняшника, що свідчить про інтенсифікацію вирощування саме цих сільськогосподарських культур [6; 7]. При цьому, на долю пшениці у період дослідження приходи-

лось 35 – 40 % всього збору зернових у рік, а на долю фуражної пшениці – 15 – 20 % такого збору. Щодо кукурудзи, то її частка у 2007 – 2017 роках коливалась у межах 25 – 40 % всього обсягу зернових у країні, а у 2016 році склала 42 % всього зібраного урожаю зернових культур у країні (найвищий відсоток за період дослідження). Таким чином, на низкомаржинальні сільськогосподарські культури в Україні у період дослідження приходилось до 60 % виробництва зернових, які разом з соняшником і складають основу рослинництва в країні.

Зростання агровиробництва у рослинництві та його інтенсифікація призвели до значного погіршення ґрунтів в Україні. Так на кінець 2017 року більше 25 % земельного фонду країни приходилась на еродовані землі, близько 7 % на кислі землі, біля 3 % на солонцюваті землі, більше 6 % на перезволожені землі та майже 14 % на посушливі землі. Особливе занепокоєння викликає: зростання частки земель, що мають середній бідний поживний режим, частка яких за 2007 – 2017 роки у земельному фонді зросла на 3,7 % до 29,1 %; зменшення вмісту гумусу на 0,12 % [2].

Зростання обсягів виробництва агропродукції в Україні, особливо продукції рослинництва та дві послідовні економічні кризи (2008 – 2009, 2013 – 2015 роки), що негативно позначились на більшості сфер промисловості та напрямків експорту країни призвели до зростання частки сільського господарства у ВВП і експорті держави. Дослідження динаміки частки сільського господарства у ВВП та експорті країни показало взаємозв'язок між розвитком економічної кризи та такими частками. Відзначаємо різке зростання питомої ваги сільського господарства у ВВП України саме в 2008 – 2009 роках (+2,32 %) та 2013 – 2015 роках (+4,24 %), враховуючи, що загальне зростання частки сільського господарства у ВВП країни за період дослідження склало 5,35 % [8]. Така ж ситуація простежується і з експортом, коли питома вага агропродукції у експорті України за 2008 – 2009 роки зросла на 11,29 %, а за 2013 – 2015 роки – на 12,21 %, у той час як загальне зростання частки сільгосппродукції у експорті країни за період дослідження склало 28,36 % [9]. Наведене дозволяє, з однієї сторони відзначити ключове значення сільського господарства для національної економіки та соціальної сфери України, а з іншої - значну залежність країни від кон'юнктури світових аграрних ринків і структуру ВВП, що характерна для країн – аутсайдерів. Критичним для країни є перетворення її з мультивиробника та експортера продукції, у аграрну країну з вузьким спектром виробництва і експорту сільськогосподарської продукції (рослинництво – пшениця, кукурудза, соняшник, ріпак).

Аналіз динаміки та структури експорту сільськогосподарської продукції і географії експортних постачань агропродукції України дозволяє відмити незбалансовану структуру такого експорту за значної його географічної диверсифікації. Відзначаємо випереджаюче зростання експорту продуктів рослинного походження (+433,95 %), експорту зернових культур (+751,05 %) над загальним експортом продукції сільськогосподарського походження (+184,26 %) за період дослідження, а також високі темпи зростання експорту жирів та олій тваринного і рослинного походження, де переважна більшість припадає на експорт соняшникової олії (+168,10 %) [10]. Таким чином, на кінець 2017 року на експорт продуктів рослинництва припадало 77,84 % всього експорту агропродукції України, при цьому питома вага цих

двох статей експорту за 2007 – 2017 роки зросла на 22,71 % до 55,13 % у 2007 році. Окремо зазначаємо, що на експорт зернових (переважно пшениця, кукурудза) та соняшникової олії у 2017 році припадало більше 50 % всього експорту агропродукції країни, що свідчить про критичну незбалансованість такого експорту, яка постійно зростає, перетворюючи країну у експортера обмеженої кількості агропродуктів та несе у собі значні проблеми через залежність України від міжнародної кон'юнктури на ринках цих продуктів.

Аналіз географії експортних постачань агропродукції України за 2007 – 2017 роки вказує на зростання кількості країн імпортерів такої продукції (+75,86 %). Однак необхідно вказати, що нові країни віддають перевагу обмеженій кількості експортних сільськогосподарських продуктів українського походження і така географічна диверсифікація експорту агропродукції сільгоспвиробників з України не несе у собі просування на нові ринки нової, високомаржинальної аграрної продукції.

Позитивною тенденцією для України та одним з ключових шляхів трансформації її аграрного сектору економіки є зростання розмірів та обсягів органічного і «крафтового» сільського господарства. Аналіз динаміки розвитку органічного виробництва в Україні за період дослідження вказує на зростання як площі органічних сільськогосподарських угідь (+358,7 тис. га або +143,48 %), так і кількості сертифікованих виробників органічної продукції (+310 одиниць або +336,96 %) [11; 12].

З іншої сторони відмічаємо критично низьку частку площ органічних сільськогосподарських угідь у загальній площі таких угідь в Україні, на кінець 2017 року - вона склала лише 1,27 % та зниження середнього розміру господарств з 2,7 тис. га в 2007 році до 1,5 тис. га в 2017 році. Такі дані свідчать про те, що органічне виробництво в Україні є прерогативою мікро, малого і середнього агробізнесу. Також необхідно відмити низькі обсяги виробництва органічної продукції у вартісному виразі щодо постачання на внутрішній та експортні ринки. Таким чином, дослідивши динаміку загального виробництва, внутрішнього ринку та постачання на експорт органічної продукції в Україні за період дослідження можемо зазначити, що зростання виробництва такої продукції в країні переважно відбувається за рахунок експорту, внутрішній ринок зростає повільно, причинами чого є висока вартість органічної продукції та низька платоспроможність переважної більшості домашніх господарств у державі.

Щодо «крафтового» сільського господарства то воно в Україні отримало свій розвиток з розвитком «зеленого» туризму як додаток до нього і несе у собі можливість для туристів ознайомитись та скуштувати автентичні сільські продукти відповідних територій України. Іншою стороною такого агровиробництва є намагання відтворити в країні специфічні агропродукти інших країн світу, як то хамон, сири та інші продукти. Відзначаємо направленість «крафтового» сільського господарства на внутрішній ринок та відсутність експортних постачань. Розмір ринку такого агровиробництва в країні за період дослідження зріс з 0,3 млн. дол. США у 2007 році до 32 млн. дол. США у 2017 році [13]. Не значні розміри ринку у порівнянні з економічно розвинутими країнами обумовлені такими причинами: недостатні розміри розвитку «зеленого туризму»; низька доля іноземних туристів в межах послуг «зеленого туризму»; порівняно висока

вартість «крафтової» агропродукції по зрівнянню з продуктами сільського господарства; низька платоспроможність переважної більшості домашніх господарств у державі; недостатня підтримка на державному та місцевому рівні зі сторони владних інститутів такого виду агровиробництва; слабка обізнаність виробників «крафтової» агропродукції з іноземним досвідом виробництва та просування на ринок такого типу продуктів.

Дослідження досвіду та тенденцій розвитку економічно розвинутих країн, у тому числі у контексті розвитку сільських територій, вказують на активізацію та значну долю сфери послуг, як у ВВП таких країн, так і у обсягах виробництва продукції (робіт, послуг) на сільських територіях. Відзначаємо, що саме через зростання обсягів та диверсифікацію надання різних видів послуг переважна більшість таких країн вбачає перспективи розвитку власних сільських територій. У той же час, в Україні сфера послуг не стала ключовим елементом національної економічної системи. Щодо сільських територій то тут чітко видно дисбаланси у розвитку цієї сфері з акцентом на «зелений туризм» [8; 14].

Оцінка динаміки частки послуг, ринку послуг у сільській місцевості, ринку «зеленого туризму» у ВВП країни в Україні за період дослідження показала, що ринок послуг у сільській місцевості є вкрай вузьким та сильно реагує на кризові прояви в економіці держави. Те ж можливо сказати і про послуги «зеленого туризму», однак цей ринок більш динамічно розвивався в Україні у 2007 – 2017 роках причинами цього були: відносна дешевизна такого виду відпочинку; зниження можливостей щодо відпочинку за кордоном та на узбережжі морів в Україні через окупацію частини території країни; популярність короткого відпочинку (2 – 4 дні), що спонукало шукати такий відпочинок поряд з містами через небажання витрачати значні розміри часу на переїзд на місце відпочинку; зростання популярності «здорового» та «активного» відпочинку. Необхідно зазначити, що доволі суттєві розміри ринку послуг «зеленого туризму» в Україні також пов'язані з тим, що статистика відносить до них не тільки послуги з розміщення туристів, а й супутні послуги, такі як: транспортні, торгівельні, інформаційні, рекреаційні послуги, а також послуги з громадського харчування. У той же час відмічаємо значні проблеми сільських територій з іншими видами послуг, особливо що стосується послуг з охорони здоров'я, освіти, громадського харчування, а також надання транспортних, інформаційних, консультаційних послуг та послуг державних і місцевих органів влади. Такі проблеми негативно впливають на розвиток країни в цілому, окремих її територій, у тому числі сільських та знижують потенціал розвитку бізнесу на таких територіях, у тому числі «зеленого туризму». Однією з ключових причин такого положення справ є значні проблеми з інфраструктурою у сільській місцевості України.

Досліджуючи формування та розвиток інфраструктури сільських територій України, необхідно зазначити, що у більшості вона була побудована за часів Радянського Союзу за державні кошти або кошти колгоспів та радгоспів. При цьому, за здобуття незалежності та трансформації сільських територій під впливом побудови ринкової економіки в країні, а також хронічного дефіциту коштів у державних та місцевих органів влади можна констатувати, що країна не в змозі підтримувати таку інфраструктуру, яка була побудована на сільських територіях. Виключенням є тільки розвиток Інтер-

нет - мереж та розвиток інфраструктури на сільських територіях, де активно пропонуються рекреаційні послуги (узбережжя Азовського та Чорного морів, Карпати, Шацькі озера та ін.).

Оцінюючи кількість та динаміку сільського населення в Україні, порівнюючи її з динамікою міського населення в країні, а також враховуючи динаміку частки сільського населення у державі у період дослідження відзначаємо наявність односторонніх міграційних та еміграційних процесів низької інтенсивності [3]. Дослідження міграційних та еміграційних процесів на сільських територіях в Україні дозволяє зробити наступні висновки: за цією тенденцією країна повторює тенденції країн – аутсайдерів у світі; досить різке зниження кількості міського населення у 2015 році було викликано окупацією частини території країни; зниження кількості сільського населення у 2016 – 2017 роках було спричинено активною трудовою еміграцією, переважно у країни – члени Євросоюзу. Причинами зниження кількості сільського населення в Україні є: демографічна криза; міграція сільських мешканців у міста через низьку якість соціального захисту, високий рівень безробіття та низький рівень інфраструктури, особливо щодо охорони здоров'я, освіти, торгівлі, громадського харчування; трудова еміграція сільського населення у країни з високою оплатою праці (переважно країни – члени Євросоюзу); міграція активної молоді у міста через неможливість реалізувати свій потенціал у сільській місцевості; міграція фахівців з вищою освітою через безробіття та низький рівень оплати праці. У той же час низька інтенсивність зниження кількості мешканців сільських територій в Україні спричинена: високою долею людей старшого віку серед сільських мешканців (більше 40 % населення має вік більше 60 років [3]); значним рівнем безробіття у містах; відносно високою вартістю придбання нерухомості у містах; можливістю забезпечити більш високий рівень життя за рахунок ведення натурального господарства та продажу його залишків у міста.

Однією з ключових тенденцій розвитку сільських територій в Україні є комбінована підтримка їх розвитку (державна, приватний бізнес, домашні господарства, країни – донори, міжнародні організації). При цьому, розкриваючи державну підтримку сільських територій в країні відзначаємо її значну хаотичність, дефіцит фінансових ресурсів, безсистемність з акцентом на підтримку агрохолдингів та рослинництва, акцент на розвиток агровиробництва, а не сільських територій, високу корупцію, значні стратегічні помилки, майже повну відсутність підтримки розвитку інновацій та інфраструктури на сільських територіях. Окремо необхідно відмітити майже повну відсутність підтримки розвитку сільських територій зі сторони місцевих органів влади та територіальних громад через дефіцит фінансових ресурсів та відсутність ефективних стратегічних планів розвитку окремих регіонів і територій.

Однією з головних тенденцій, що стримують розвиток сільських територій в Україні є низький рівень розробки, залучення та впровадження інновацій у виробництво, соціальну сферу і інфраструктуру. Наведена тенденція є наслідком загальнодержавної тенденції, однак в силу дефіциту фінансових ресурсів, незначної підтримки держави та майже повної відсутності підтримки зі сторони місцевих органів самоврядування, незначної кількості науково – дослідних установ та науковців, що працюють на сільських територіях

ця тенденція отримала критичний розвиток у сільській місцевості країни [15; 16]. Ключовою проблемою щодо розробки, залучення та впровадження інновацій на сільських територіях України за період дослідження була майже повна їх відсутність у соціальній сфері та інфраструктурі таких територій. Концентрація інноваційної діяльності відбувалась у виробництві агропродукції, переважно рослинництва, що значно знижує можливості реалізації потенціалу сільської місцевості країни.

Ще однією тенденцією у розвитку сільських територій України є активний вплив на такий розвиток глобалізаційних процесів, куди відносимо: зростаючу важливість руральних територій для економічного і соціального розвитку всіх країн світу без виключення; підвищення ролі послуг, органічного та «крафтового» сільського господарства при економічному розвитку сільських територій; зростання інвестицій з акцентом на розвиток альтернативної енергетики, інфраструктури і інновацій; вирівнювання соціально – економічних умов з містами; намагання максимально використовувати потенціал сільської місцевості, у тому числі в межах розвитку «зеленого туризму»; збільшення ролі транснаціональних та міжнародних агрокорпорацій у їх розвитку.

Враховуючи вартість кредитних ресурсів та значний знос основних фондів на сільських територіях України важливим є збільшити обсяги залучення інвестицій у їх розвиток. Як і у випадку з інноваціями, відзначаємо слабку інвестиційну активність в Україні в цілому, у тому числі щодо іноземних інвестицій та низький рівень інвестиційних вкладень у розвиток сільських територій країни. Так, на фоні переважно інфляційного зростання розмірів капітальних інвестицій в країні за період дослідження (+118,99 %), капітальні інвестиції у сільське господарство зросли на 713,58 %, що призвело до зростання їх частки у загальному розмірі капітальних інвестицій в Україні за 2007 – 2017 роки на 9,70 % до 14% у 2017 році [17]. Наведена ситуація була викликана: інфляційними процесами в країні; зростанням привабливості сільського господарства для інвестиційних вкладень; значною часткою зносу основних фондів сільгоспвиробників; активізацією інвестиційної діяльності агрохолдингів, як вітчизняних, так і закордонних.

З іншої сторони відмічаємо критично низькі темпи росту прямих іноземних інвестицій в сільське господарство (+120 % за період дослідження) та їх незначну частку у загальному розмірі таких інвестицій в Україну (у 2017 році 1,60 %) [18]. Наведена ситуація була спричинена: відсутністю вільного ринку земель сільськогосподарського призначення;

неможливістю закордонних портфельних інвесторів вкладати кошти у сільське господарство країни; закритістю вітчизняних агровиробників для закордонних інвестицій.

Аналіз структури інвестицій у сільське господарство України вказує на переважання приватних інвестицій національного походження при незначній частці інших видів інвестиційних вкладень. Наведена структура є слабо диверсифікованою та залежною від розвитку національної економічної системи. Зазначимо, що статистичних даних щодо інвестицій у сільські території України недостатньо для проведення детального аналізу. У той же час, можемо відзначити, що переважна більшість інвестицій на сільських територіях країни надходить у сільське господарство, ігноруючи інші напрямки бізнесу та розвиток інфраструктури.

Проблеми з розвитком інфраструктури та бізнесу, рівнем оплати праці стали головними причинами низького рівня соціально – економічних умов життя на сільських територіях України. Також необхідно відмітити значні дисбаланси у розвитку таких територій в країні, коли приміські території, а також сільські території зі значним агропромисловим або рекреаційним потенціалом за рівнем розвитку є ідентичні до міст, у той час, як інші сільські території не мають найбільш необхідних складових щодо підтримання відповідних умов життя їх населення (відсутність транспортної інфраструктури, закладів охорони здоров'я, освіти, культури та ін.). Наведене з однієї сторони вказує на великий потенціал розвитку таких територій в країні, а з іншої - про значну проблематику їх розвитку. У той же час є зрозумілим, що сільські території країни потребують нових імпульсів щодо власного розвитку, у тому числі на базі використання інновацій.

Висновки. Проведене дослідження дозволило виявити важливість та значний потенціал розвитку сільських територій в Україні. При цьому, спираючись на аналіз статистичних даних, а також використання теоретичних та практичних розробок науковців було виявлено ключові тенденції розвитку сільської місцевості в країні.

Окремо було наголошено на проблемах національних руральних територій, де серед головних: низький рівень розвитку сфери послуг, розвиток інфраструктури, розробка та впровадження інновацій, інвестиційні вкладення, у першу чергу в інновації та інфраструктуру на сільських територіях.

Подальші дослідження слід сконцентрувати на розробці шляхів вирішення проблематики розвитку інноваційного та інфраструктурного забезпечення сільської місцевості України з використанням досвіду інших країн світу, а також теоретичних розробок закордонних і вітчизняних вчених.

Список використаної літератури:

1. «Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними». Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF>.
2. Структура земельного фонду України та динаміка його змін. Держгеокадастр України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://land.gov.ua/info/struktura-zemelnoho-fondu-ukrainy-ta-dynamika-ioho-zmin>.
3. Населення. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Управление земельными ресурсами в Европе. Тенденции развития и основные принципы. – Женева: Европейская экономическая комиссия, 2015. – 146 с.
5. Посівні площі основних сільськогосподарських культур. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Виробництво основних сільськогосподарських культур. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Урожайність основних сільськогосподарських культур. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

8. Валовий внутрішній продукт. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Товарна структура зовнішньої торгівлі. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Географічна структура зовнішньої торгівлі. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. The World of Organic Agriculture. FiBL & IFOAM – Organics International. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://shop.fibl.org/CHen/mwdownloads>.
12. Органічне виробництво в Україні: реалії та перспективи. Департамент продовольства. Міністерство аграрної політики та продовольства України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/TarasKutoviy/ss-72695482>.
13. The Structure of Agricultural Production. The Food and Agriculture Organization (FAO). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org>.
14. Сільське господарство України. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
15. Сатов О. Інноваційний потенціал розвитку сільських територій та проблеми модернізації державного управління / О. Сатов // Вісник НАДУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads.pdf>
16. Лисенко В. В. Проблеми та перспективи інноваційного розвитку сільського господарства/ В.В. Лисенко //Науковий вісник МГУ. – 2015. – №. 10. – С. 153-156.
17. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
18. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Калачевская Л.И. Тенденции и проблемы развития сельских территорий в Украине

В статье, на основе анализа статистических данных относительно развития сельских территорий Украины, а также с учетом научных работ ученых, были определены и охарактеризованы главные тенденции развития сельской местности в стране. В рамках исследования ключевых тенденций развития руральных территорий в Украине были выявлены и обоснованы проблемы развития таких территорий.

Ключевые слова: агропродукция, проблемы, развитие, сельское хозяйство, сельские территории, тенденции.

Kalachevska L.I. Tendencies and problems of rural territories development in Ukraine

Based both on the analysis of statistical data on rural territories development in Ukraine and scientific works of researchers, the article has identified and characterized the main tendencies of rural territories development in the country. Within the research of key tendencies of rural territories development in Ukraine, the study has revealed and justified problems of such territories development.

Key words: agro-products, problems, development, agriculture, rural territories, tendencies.

Дата надходження до редакції: 12.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Красноруцький О.О.

М. Ф. Плотнікова, к.е.н., доцент, Житомирський національний агроекологічний університет

Встановлено необхідність перегляду підходів до суспільно-економічного використання навколишнього середовища, збереження балансу систем, в тому числі за рахунок інструментів сталого розвитку як основи безпечного проживання людини. Обґрунтовано пріоритетність соціоприродної сутності інструментів та механізмів розвитку, що базуються на світоглядному ноосферному підході розуміння єдності всіх систем у Всесвіті на противагу антропоцентричній філософії суспільного буття, що панувала до цього часу. Визначено, що гармонізація відносин суспільства та природи формує підставу для становлення нової парадигми розвитку через кооперацію й партнерство в межах самоорганізованих складних систем, якими є суспільство та навколишнє середовище. Проілюстровано, що приватні інвестиції в розвиток територій є економічно, соціально та екологічно виправданими й не потребують додаткових бюджетних витрат. Обґрунтовано, що реалізація ідеї «Родова садиба» дозволяє забезпечити інклюзивний підхід та партисипативне управління розвитком сільських територій через діяльність громадських організацій. Проілюстровано, що розвиток родових поселень дозволяє щорічно забезпечити залучення приватних інвестицій та сприяє культурному розвитку нації. Диверсифікація діяльності в родових поселеннях як одна з форм їх багатофункціонального розвитку формує передумови продовольчої та економічної безпеки держави, вирішення демографічної та екологічної проблем. Зазначено, що управління територіями шляхом спільного ініціювання, відбору і практичної реалізації прийнятих рішень через механізм форсайта знижує витрати і підвищує ефективність адміністративної діяльності.

Ключові слова: екологічне поселення, родова садиба, родове поселення, багатофункціональний розвиток, розвиток сільських територій.

Постановка проблеми. Системний характер змін на сільських територіях на сільських територіях обумовлений як світовими суспільно-економічними процесами, так і практикою децентралізації в Україні. Переважання галузевого підходу в управлінні розвитком сільських територій та відсутність цілісного бачення моделі становлення національної соціально-екологічної системи спричинила низку асиметрій та диспропорцій, наслідком яких стало знелюднення територій, погіршення їх екологічної, демографічної та економічної ситуації. Поширення біологічних, екологічних, органічних практик виробництва та життєдіяльності, а також екологічних спільнот, що формують модель суспільства майбутнього набуває глобальних масштабів. Викликом часу стала поява екологічних та родових поселень (останні переважають в Україні), що як феномен (за відсутності підтримки та стимулювання з боку органів державної влади та місцевого самоуправління) зростають кількісно та якісно, формуючи модель суспільства майбутнього. Вивчення їх досвіду, чинників успіху та моделювання наслідків діяльності покладено в основу даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Високий рівень урбанізації світової економічної системи (70 % населення проживає в містах і агломераціях) призводить до ряду екологічних, демографічних, культурних, економічних проблем, які можуть бути вирішені через механізми сталого розвитку (Metson, G. S.; Powers, Steve M.; Hale, Rebecca L. [1], Blay-Palmer, A.; Santini, G.; Dubbeling, M. [2]) розвиток поселенської мережі (Christian D. L. [3], Gilman R. [4], Dawson, J. [5], [6], Meulen, C., Palojarvi, A., Pyysiainen, J., Saloranta, M. [7], Global Ecological Network – консультативного органу ООН з питань екології [8]). Особливо гостро стоять проблеми охорони здоров'я (Amoah, P. A.; Edusei, J.; Amuzu, D. [9]), освіти та екології (Gao, G.; Zeng, X.; An, Ch. [10], Kumar, N.; Gupta, U.; Jhala, Ya. V. [11]), рішення яких часто реалізується через зелені технології (Sulich, A.; Zema, T. [12]), переїзд міських жителів у сільську місцевість (Minder, R. [13]) і силами громади (More, N Sh.; Waingankar, A.; Ramani, S. [14]).

Постановка завдання. Метою даного дослідження є

виявлення адміністративних проблем у сільських територіях та доповнення існуючих стратегій їх розвитку через багатофункціональне управління.

Виклад основного матеріалу. Усвідомлення негативних тенденцій щодо зниження рівня фізичного та здоров'я, неможливість забезпечити продовольчу та економічну безпеку власної родини, відчуття втрати власної індивідуальності внаслідок наслідування помилкових життєвих стереотипів і цінностей в мегаполісах направляють переважно молодь у сільську місцевість. В сучасному світі налічується близько 40 тисяч локальних спільнот, головними цілями створення яких є соціально-гуманістичні – дбайливе ставлення до природи, людині, сім'ї, здоров'ю та дружнє спілкування. Створені міськими жителями поселення поза агломерацій реалізують власний ідеал моделі суспільства майбутнього через взаємодію з природою, формування основ партнерства і співробітництва між індивідами та їх групами як у самому житті, так і за його межами, таким чином не залишаючись ізольованими від суспільних процесів, а впливаючи на них. Поширення в США, Європі, Австралії, Канаді, країнах Південної Америки, країнах пострадянського простору екологічні рухи як результат пошуку виходу з наявних асиметрій та диспропорцій суспільного та екологічного розвитку, породжених технократичним способом буття, інтерес до історичної та культурної національної спадщини є початком заснування екологічних поселень, де жителі займаються творчою, фізичною (матеріальне виробництво) та духовною роботою в гармонії з природою. Такими є переважна більшість успішних екологічних поселень світу (зокрема, поселення «Ітака», «Фидхорн», «Ферма», «Зегг», «Ауровиль» та інші). Пріоритет стійкого розвитку і самоврядування на рівні громади дозволяють поселення отримати статус населеного пункту (наприклад, поселення «Ковчег»).

Головними причинами відходу людей на сільські території є вихід на пенсію, можливість працювати дистанційно, ідеологічні та матеріальні (переконання у веденні екологічного способу життя та необхідність самозабезпеченості). Наслідком прагнення до самодостатності (забезпечення потреб мешканців і самоврядування), відновлення природ-

но-ресурсного потенціалу території, у тому числі фізичного і морального здоров'я людей, їх духовний розвиток, підвищення рівня соціальної відповідальності, зайнятості і народжуваності, інвестиційної привабливості території є запровадження практики багатофункціонального розвитку сільських територій (БРСТ), що сприяє залученню приватних інвестицій за одночасного розширення каналів їх надходження. БРСТ сприяє зростанню соціально-еколого-економічного потенціалу територій, що забезпечує їх відродження, примноження людського капіталу, покращення демографічної ситуації, рівня розвитку та здоров'я населення, посилення стійкості та самодостатності території, ефективного вирішення завдань розвитку суспільства в умовах глобалізації та децентралізації, рішення яких лежить в площині партисипативного розвитку та інклюзії всіх членів громад. Принципами управління за БРСТ є такі: відкритості, прозорості та транспаритетності (з позиції визначення та застосування критеріїв щодо вибору заходів, процедур та процесів), системно-цілісної вигоди, локалізації, реалістичності, персоніфікації, партнерства та співпраці, субсидіарності, підзвітності, зрозумілості та передбачуваності, гнучкості, рівності, відповідальності за реалізацію цілей, партисипативної узгодженості, поліфункціональності та багатовекторності розвитку. Пріоритетними методами дослідження та управління БРСТ є системний аналіз (з метою вивчення і проектування соціально-еколого-економічних систем на сільських територіях), проектний та програмно-цільовий підходи (з метою формування цілісної програми багатофункціонального розвитку сільських територій). При цьому проектне управління БРСТ як система цілеспрямованої діяльності щодо створення, використання та примноження ресурсів території має ознаки циклічності, етапності (фазовість, стабільність), векторну спрямованість (наприклад, з позиції галузевої реалізації, оцінки ефективності, розвитку системи чи її елемента тощо). БРСТ передбачає активну взаємодію й взаємовплив людини та оточуючого середовища, в ході яких людина та/або людська спільнота виступає в якості суб'єкта, який цілеспрямовано впливає на природу в процесі задоволення власних потреб, примножуючи природно-ресурсний потенціал території. Являючись носієм функції пізнання та предметно-практичної діяльності, спрямованої на природу, особистість та суспільство в цілому як гештальтоорієнтована система об'єктивних зв'язків базується на механізмі управління, що включає систему умов, форм, методів та засобів досягнення цілей. Закономірності та властивості управлінської діяльності у сфері БРСТ передбачають таке: 1) обумовленість розвитку вектором (мотивація – головна рушійна сила розвитку) не лише з позиції задоволення потреб (матеріальне виробництво, медична, культурна, освітня та інша діяльність), а одночасно інтегрованими запитами як окремого індивіда, так і в інтересах суспільства в цілому – матеріальне виробництво на рівні, що забезпечує постійне духовне зростання (принцип розумної достатності); 2) відносна самостійність БРСТ – конкретні завдання можуть бути досягнуті за відповідного рівня розвитку чинників об'єктивної дійсності; 3) послідовність та спадковість різних підходів, методів і засобів БРСТ – кожний наступний крок розвитку виникає на основі попереднього зі значущим збереженням цінного, що було накопичено раніше; 4) чергування етапів відносно спокійного еволюційного розвитку та стрімких революційних змін наявного укладу; 5) взаємодія та взаємозв'язок всіх сфер життє-

діяльності та господарювання людини на сільських територіях, що має бути враховано в процесі управлінської діяльності БРСТ (це дозволяє більш якісно впливати на окремі явища та отримувати вищі результати); 6) кумулятивний характер БРСТ зумовлений процесом інтеграції з умовами (суб'єктами і об'єктами на території), доповнюючи їх; 7) диференціація та інтеграція складових БРСТ.

Наявний досвід управлінської діяльності розвитком сільських територій доводить необхідність розширення засобів та механізмів, способів, методів та технологій БРСТ. Нові галузі та підходи, що з'являються, сприяють поширенню екстраполяційного характеру змін, що дозволяють охопити всі території країни. При цьому вони мають інтегрований соціально-екологічний характер (галузі з префіксом еко-, біо-, органік-, соціо-, демо- тощо), а також є носіями процесів наслідування природних закономірностей, що проявлені в навколишньому середовищі. Їх підвищений міжгалузевий та міжособовий характер впливає на багатовекторність рішень, об'єднуючи окремі елементи соціальної системи дружньо-партнерськими формами (наприклад, практика державно-приватного партнерства). Все більша чисельність управлінських дій зорієнтована на інтегрований вплив сукупних ендегенних та екзогенних чинників БРСТ у єдиному природодозволенні.

Практична реалізація вказаного підходу реалізується через механізм «Родова садиба», яким передбачено «надати законодавче право кожному громадянину України при бажанні надати 1 га землі для облаштування родової садиби, безоплатно у довічне користування, без права продажу, з правом передачі лише у спадок» (проект Закону України «Про родові садиби та родові поселення»). Поширена у родових поселеннях на теренах України практика публічного управління розвитком території завідала підвищення рівня культури та добробуту їх мешканців, поряд з поліпшенням демографічної ситуації та рівнем самозайнятості, генерованими ідеями та готовими інвестиціями, в тому числі фінансовими, матеріальними, трудовими, інтелектуальними, в родині в середньому народжується 3 дитини). Період дослідження охоплює 2013–2017 роки, протягом яких за допомогою соціологічного методу проведено інтерв'ю зі 100 жителями сільських територій у віці 22–67 років, з яких 52% склали жінки та 48% – чоловіки з 6 регіонів України. Серед опитаних, 80% – це жителі екологічних і родових поселень: 35 інтерв'ю проведено на основі анкети з 52 питань і 12 неструктурованих бесід з представниками екологічних рухів України. Серед респондентів 80% мали вищу освіту, незакінчену вищу – 10%, середня – 4%, загальну середню – 3%, інше – 3%. Сфера зайнятості співрозмовників переважно екологічне будівництво – понад 30%, дистанційні види діяльності (інформаційні технології, дизайн, електронний бізнес і т. д.) і ремесла – 29%, пенсіонери – 19%, соціальний сектор – 7%, сільське господарство – 6%, лісове господарство – 1%, тимчасові заробітки і промисловість – 8%, що забезпечує репрезентативність вибірки. Матеріали, що охоплюють розвиток родових поселень зібрані автором під час спілкування з їх представниками, членами ініціативних груп, а також отримані в ході польових досліджень, аналізу документації, інформації ЗМІ, соціальних мереж [15–22]. В ході дослідження встановлено, що родові поселення складають 85% від загального числа екологічно орієнтованих рухів в Україні. Їх мешканцями є високоосвічені люди (80% мають

вищу освіту, є випускники MBA, кандидати і доктори наук, люди з технічною освітою переважають над гуманітарним), зрілого віку (середній поселенців 35 ± 5 років), що здатні до високого рівня самоорганізації, мислять креативно, бажають вчитися, експериментувати, інвестують власні та здатні залучати ресурси з інших джерел. Переважно колишні мешканці урбаністичних центрів (93 % від загальної їх кількості), до координатної зміни життя (створення родових садиб) мешканці мали достаток, хорошу роботу або власний бізнес, що часто-густо обули змінені внаслідок зміни свідомості: бажання жити в чистому середовищі, їсти здорове харчування, самостійно нести відповідальність за власне життя та територію проживання. Зміни способу життя міських жителів сприяють реурбанізації (повторному заселенню сільських територій) і супроводжуються опануванням природоорієнтованих видів зайнятості, головним чином через мімікрію (відтворення природних процесів, в тому числі в соціальному середовищі). Переїзд в поселення пов'язаний зі зміною життєвих орієнтирів (на перше місце виходять сім'я, здоров'я, екологія, відповідальність, дружба, мир, порядок, патріотизм), які передаються дітям і популяризуються у місцевій спільноті. Багато поселенців переїжджають сім'ями (рідше в поселенні можна зустріти самотніх людей, а також людей передпенсійного і пенсійного віку). У сім'ях переважає тенденція до багатодітності, що покращує демографічну ситуацію в сільській місцевості. Розвиваючись без додаткового стимулювання з боку бюджетів всіх рівнів родові поселення займають вагомий позицію в об'єднаних територіальних громадах як продуценти сільськогосподарської та несільськогосподарської продукції (рис.) і, якщо в 2002 р. налічувалося два родових поселення, то наразі (2018 р.) на різних стадіях формування їх налічується понад 100.

За нашими дослідженнями, підкріпленими оцінками фахівців Міністерства аграрної політики та продовольства України, Національної академії аграрних наук в особі ННЦ «Інститут аграрної економіки», розмір вкладень приватних

інвесторів в територію, які ніхто не вимагатиме до повернення, за 10 років складе понад 300 тис. грн. в розрахунок на 1 га площі (табл.).



Рис. Динаміка розвитку родових садиб та родових поселень України

Джерело: власні дослідження.

Становлення свідомої досвідченої, гармонійно розвиненої особистості через механізм «Родова садиба», що сформувала в собі честь та гідність поряд з доброзичливістю та гостинністю, розкриває можливості самореалізації, в тому числі з позиції самозайнятості, підприємницької активності, приватної ініціативи, долучення до процесів управління територією (зокрема, через механізм публічного управління), самовизначеності, підвищення соціальної відповідальності за власне життя та навколишній простір дозволяє в довгостроковій перспективі уникнути «плинності» молоді за межі країни, відродити та зберегти культурну спадщину. Економічний, з позиції організації та реалізації, зелений освітній сільський туризм знайомить умовами проживання й харчування з врахуванням всіх етнічно-культурних груп, що мешкають на теренах України, особливостями побуту та сільськогосподарською діяльністю, традиціями і звичаями регіону.

Таблиця

Оцінка щорічних результатів розвитку сільських населених пунктів внаслідок реалізації ідеї «Родова садиба»*

Показник	В розрахунок на		
	родову садибу (1 га площі), тис. грн	населений пункт (250 жилих дворів – 250 га площі), млн. грн	1200 населених пунктів, знятих з мапи України з 1991 р. та, в яких за даними паспортизації налічується від 1 до 10 жилих дворів, млрд. грн
1) Інвестиції фізичних осіб в облаштування родових садиб	30	7,5	9,1
2) Виробництво чистої сільськогосподарської продукції	25	6,25	7,5
3) Економія бюджетних коштів на проведення меліоративних робіт	20	5,0	2,9
4) Забезпечення зайнятості, в тому числі залучених осіб, тис. осіб	2	0,5	100

*Примітка. за даними обстеження 2013 р.

Джерело: власні дослідження.

Можливість самообслуговування в межах кемпінгів та наметових містечок формує навички активного способу життя, може мати ознаки фауно- та флористичні, культурологічні та етнографічні. Природне середовище, місцева культура, традиційна архітектура, участь у місцевих культурних подіях, розкривають широкі можливості використання природного, матеріального і культурного потенціалу як особистості, так і регіону, формують розуміння культури організованого розвитку і відпочинку, зміцнення родини за рахунок демонстрації передового досвіду родинних зв'язків, відбувається становлення середовища-платформи реалізації особистості, її розвиток та розвиток місцевої громади. Являю-

чись за своєю суттю стартапом, що реалізується через механізм «Родова садиба», поселенням нового типу унікальне за своїм природно-ресурсним потенціалом, забезпечує розвиток території шляхом інвестування та впровадження природо відновлюваних інноваційних технологій.

Висновки. Необхідність перегляду підходів до суспільно-економічного використання навколишнього середовища, збереження балансу систем, в тому числі за рахунок інструментів сталого розвитку є основою безпечного проживання людини. Пріоритетність соціоприродної сутності інструментів та механізмів розвитку, що базується на світоглядному ноосферному підході розуміння єдності всіх сис-

тем у Всесвіті на противагу антропоцентричної філософії суспільного буття, що панувала до цього часу. Циклічність глобалізаційних криз визначена відсутністю розуміння механізмів системної цілісності та взаємообумовленості явищ, а також процесів, їх адаптаційних, інтеграційних і біфуркаційних механізмів взаємодії. Гармонізація відносин суспільства та природи формує підставу для становлення нової парадигми розвитку через кооперацію й партнерство в межах самоорганізованих складних систем, якими є суспільство та навколишнє середовище. Посилення ролі природодоцільних технологій в життєдіяльності та господарюванні, на відміну від споживацького підходу, який превалував до ХХ ст., покликане сформувати уявлення про природну цілісність буття.

Приватні інвестиції в розвиток територій є економічно, соціально та екологічно виправданими не потребують додаткових бюджетних витрат. Реалізація ідеї «Родова садиба» дозволяє забезпечити інклюзивний підхід та партисипативне управління розвитком сільських територій через діяльність громадських організацій. Розвиток родових поселень дозволяє щорічно забезпечити понад 30 тис. грн. вкладень в розрахунку на гектар (родової садиби), а також збері-

гає українські традиції, сприяє культурному розвитку нації. Еволюційно-цивілізаційний підхід в управлінні розвитком соціально-еколого-економічних систем через практику багатофункціонального розвитку сільських територій окреслив підхід до раціонального використання природних ресурсів як головної умови існування людства. Диверсифікація діяльності в родових поселеннях як одна з форм багатофункціонального розвитку сільських територій за рахунок забезпечення доступності та використання відновлюваних ресурсів у своїй життєдіяльності та підприємницькій активності на основі поєднання традиційних та інноваційних екологобезпечних технологій формує передумови продовольчої та економічної безпеки держави, вирішення демографічної та екологічної проблем. Родові поселення в Україні виховують сімейні цінності, патріотизм, забезпечують практику самоврядування за рахунок діяльності виробничих організацій, державно-приватного, міжмуніципального і транскордонного співробітництва. Управління територіями відбувається шляхом спільного ініціювання, відбору і практичної реалізації прийнятих рішень через механізм форсайта, що знижує витрати і підвищує ефективність адміністративної діяльності.

Список використаної літератури

1. Metson, G. S.; Powers, Steve M.; Hale, Rebecca L. Socio-environmental consideration of phosphorus flows in the urban sanitation chain of contrasting cities // *Regional Environmental Change*. 2018. Vol. 18. Is. 5. Special Issue: SI. P. 1387–1401.
2. Blay-Palmer, A.; Santini, G.; Dubbeling, M.; et al. Validating the City Region Food System Approach: Enacting Inclusive, Transformational City Region Food Systems // *Sustainability*. 2018. Vol. 10 Is. 5 Article Number: 1680.
3. Christian D. L. *Creating a Life Together: Practical Tools to Grow Ecovillages and Intentional Communities* / D. L. Christian. – Paperback: New Society Publishers, 2003. – 273 p. – URL: https://archive.org/details/fa_Creating_a_Life_Together-Practical_Tools_to_Grow_Ecovillages_an_d_Intentional_Com (08.03.2018).
4. Gilman R. The Eco-village Challenge. The challenge of developing a community living in balanced harmony – with itself as well as nature – is tough, but attainable // *Context Institute. Catalyzing a graceful transition to the Planetary Era.* – URL: <http://www.context.org/iclib/ic29/gilman1/> (08.03.2018).
5. Dawson, J. *Ecovillages. New Frontiers for Sustainability*. New York: Green books, 2006. 96 p.
6. Meulen, C., Palojarvi, A., Pyyssainen, J., Saloranta, M. Inspiring stories from eco-villages: experience with ecological technologies and practices. – Vilnius: BMK Leidykla?, 2013. 120 p.
7. Vidickiene, D. Living in harmony: inspiring stories from ecovillages. – Vilnius: BMK Leidykla, 2013. 124 p.
8. Global Ecological Network (GEN). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gen.ecovillages.org/> (08.03.2018)
9. Amoah, P. A.; Edusei, J.; Amuzu, D. Social Networks and Health: Understanding the Nuances of Healthcare Access between Urban and Rural Populations // *International Journal Of Environmental Research And Public Health*. 2018. Vol. 15 Is. 5. Article Number 973.
10. Gao, G.; Zeng, X.; An, Ch.; et al. A Sustainable Industry-Environment Model for the Identification of Urban Environmental Risk to Confront Air Pollution in Beijing, China // *Sustainability*. 2018. Vol. 10 Is. 4 Article Number: 962.
11. Kumar, N.; Gupta, U.; Jhala, Ya. V.; et al. Habitat selection by an avian top predator in the tropical megacity of Delhi: human activities and socio-religious practices as prey-facilitating tools // *Urban Ecosystems*. 2018. Vol. 21. Is. 2. P. 339–349.
12. Sulich, A.; Zema, T. Green Jobs, A New Measure Of Public Management And Sustainable Development // *European Journal Of Environmental Sciences*. 2018. Vol. 8 Is. 1 P. 69–75.
13. Minder, R. (2012) The Country Beckons Spaniards as Jobs in Cities Grow Scarce // *The New York Times*. Sept. 2012. No. 12. – <https://www.nytimes.com/2012/09/13/world/europe/spains-economy-send-country.html?ref=collection%2Fbyline%2Fraphael-minder> (08.03.2018)
14. More, N Sh.; Waingankar, A.; Ramani, S.; et al. Community-Based Management of Acute Malnutrition to Reduce Wasting in Urban Informal Settlements of Mumbai, India: A Mixed-Methods Evaluation // *Global Health-Science And Practice*. 2018. Vo. 6 Is. 1. P. 103–127.
15. Батурина Р. М. «Родова садиба» – один з напрямів сталого розвитку сільських територій // *Агроінком*. 2013. № 4–6. С. 102–109.
16. Кропивко М.М. Організаційні особливості створення родових садіб як альтернативної форми розвитку господарств населення / М.М. Кропивко // *Науковий вісник Мукачівський державного університету*. 2015. №2 (4). Ч.2. С. 24–29.
17. Кропивко М. М. Роль господарств населення у забезпеченні потреб людини. *Економіка АПК*. 2016. № 4. С. 38–45.
18. Кропивко М.Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком / М.Ф. Кропивко // *Економіка АПК*. 2008. №5. С. 55–58.
19. Prysiazhniuk O., Plotnikova M., Buluy O. Cluster approach in administration of rural areas. *Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development*. 2018. №40 (2). P. 118–127.
20. Nitsenko V., Nyenno I., Kryukova I., Kalyna T., Plotnikova M. (2017) Business Model For A Sea Commercial Port As A Way To Reach Sustainable Development Goals. *Journal Of Security And Sustainability Issues*. V 7, No 1, P. 155–166 URL [http://doi.org/10.9770/jssi.2017.6.4\(13\)](http://doi.org/10.9770/jssi.2017.6.4(13))
21. Plotnikova M. Innovative character of rural territories social potential realization // *Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development*. 2014. №36. №4. P. 956–958.
22. Кільницька О. С., Плотнікова М. Ф. Родові поселення як соціально-екологічні руші конкурентоспроможності в агробізнесі. *Економіка та підприємство*. 2017. № 39. С. 155–171.

Плотникова М. Ф. Многофункциональное развитие сельских территорий

Установлена необходимость пересмотра подходов к общественно-экономическому использованию окружающей среды, сохранению баланса систем, в том числе за счет инструментов устойчивого развития как основы безопасного проживания человека. Обоснована приоритетность социоприродной сущности инструментов и механизмов развития, основанных на мировоззренческом ноосферном подходе к пониманию единства всех систем во Вселенной в противовес антропоцентричной философии общественного бытия, царившей до этого. Определено, что гармонизация отношений общества и природы формирует основу становления новой парадигмы развития через кооперацию и партнерство в пределах самоорганизованных сложных систем, каковыми являются общество и окружающая среда. Показано, что частные инвестиции в развитие территорий являются экономически, социально и экологически оправданными и не требующими дополнительных бюджетных затрат. Обосновано, что реализация идеи «Родовое поместье» позволяет обеспечить инклюзивный подход и партисипативное управление развитием сельских территорий через деятельность общественных организаций. Показано, что развитие родовых поселений позволяет ежегодно обеспечивать привлечение частных инвестиций и способствует культурному развитию нации. Диверсификация деятельности в родовых поселениях как одна из форм их многофункционального развития формирует предпосылки продовольственной и экономической безопасности государства, решение демографической и экологической проблем. Указано, что управление территориями путем совместного инициирования, отбора и практической реализации принятых решений через механизм форсайта снижает затраты и повышает эффективность административной деятельности.

Ключевые слова: экологическое поселение, родовое поместье, родовое поселение, многофункциональное развитие, развитие сельских территорий.

Plotnikova M. Multifunctional development of rural areas

The article shows the need to revise approaches to socio-economic use of the environment, maintaining the balance of systems, including through the tools of sustainable development as the basis for safe living. It also substantiates the priority of the socio-natural essence of development tools and mechanisms based on the noospheric worldview approach to understanding the unity of all systems in the Universe as opposed to the anthropocentric philosophy of social life that prevailed before. The article illustrates that the harmonization of relations between society and nature forms the basis for the formation of a new paradigm of development through cooperation and partnership within self-organized complex systems, which are society and the environment. The author demonstrates that private investments in the development of territories are economically, socially and environmentally justified and do not require additional budget expenditures. The article substantiates that the implementation of the idea of "Family estate" allows for an inclusive approach and participatory management of rural development through the activities of public organizations. It also shows that the development of tribal settlements annually attracts private investment and contributes to the cultural development of the nation. The author illustrates that the diversification of activities in tribal settlements as one of the forms of their multifunctional development forms the prerequisites for food and economic security of the state, the solution of demographic and environmental problems. The article describes that the management of territories through joint initiation, selection and practical implementation of decisions through the foresight mechanism reduces costs and increases the efficiency of administrative activities.

Key words: ecological settlement, patrimonial estate, patrimonial settlement, multifunctional development, development of rural territories.

Дата надходження до редакції: 18.09.2018

Рецензент: д.е.н., професор Монастирський Г.Л.

І. В. Кошкалда, д.е.н., професор

Л. В. Шелудько, к.е.н., доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Висвітлено стан якості та безпечності продовольства в Україні. Визначено основні загрози при використанні не-якісної сировини для виробництва продуктів харчування. Проаналізовано стан системи контролю за якістю продовольчих продуктів та запропоновано рекомендації щодо удосконалення роботи державних контролюючих органів. Розроблено схему комплексної системи виробництва і споживання якісної та безпечної продукції в основу якої покладено поєднання роботи органів державного контролю якості та безпеки продовольства і безпосередньо самих виробників та учасників продовольчого ринку. Запропоновано в основу системи забезпечення якості продовольства включити підхід НАССР, використовувати Кодекс установлені практики та схем Декларації якості. Для досягнення узгодженості роботи державних контролюючих органів та виробників якісного та безпечного продовольства запропоновано системний підхід який передбачає уточнення і розмежування функцій і повноважень всіх учасників.

Ключові слова: *якість, безпека, сільськогосподарська продукція, продовольство, контроль.*

Постановка проблеми. Одним з найважливіших аспектів підвищення продовольчої безпеки країни є підвищення якості та безпеки продовольства, оскільки їжа і вода на 60-90% визначають надходження шкідливих речовин, процес якого в організм людини починається з якісного стану сільськогосподарських угідь і водойм і закінчується в організмі людини з концентрацією токсикантів в 100-1000 разів вище, ніж в ґрунті і воді.

Спектр шкідливих речовин досить широкий – це радіонукліди, пестициди, важкі метали, токсини, хвороботворні мікроби, лікарські препарати та ін. Вони впливають на спадковість людини, мають імуннодепресивну дію, сприяють утворенню злоякісних пухлин, можуть викликати такі загальні для людини і тварини захворювання, як сибірську виразку, сказ, туберкульоз і ін.

Сільське господарство забезпечує переробку промисловість сировиною, що є основою для виробництва якісної і безпечної продовольчої продукції, яку споживають люди. І саме зараз сучасне сільськогосподарське виробництво характеризується різким погіршенням фітосанітарного стану в рослинництві. За останні 10-20 років в основних зернових державах (США, Канада) широкого поширення набули фузаріоз колоса і зерна пшениці, гібберілез кукурудзи. Випадки фузаріозу колоса, бурої іржі пшениці, септіріоза головешки курній, твердої сажки, гелмінтостріозу почастішали і в основних регіонах виробництва товарного зерна. Всі зони, де вирощується соняшник, заражені білою і сірою гнилизною. Багато в чому це пов'язано з порушенням сівозмін та термінів посіву сільськогосподарських культур, недосконалістю іригаційних технологій, технологій внесення добрив, отрутохімкатів і ін. Складна ситуація спостерігається і в тваринництві. Патогенні мікотоксини, потрапляючи в корм для тварин, знижують імунну спроможність, роблять їх більш уразливими до бактеріальних, вірусних, паразитарних інфекцій і до утворення пухлинних клітин. Вони погіршують конверсію корму, викликають великі аномалії в розвитку. Широке застосування антибіотиків для прискорення росту і відгодівлі худоби і птиці, профілактики епізоотичних захворювань веде до забруднення тваринницької продукції залишковими кількостями високотоксичних препаратів, які через м'ясо, молоко, яйця потрапляють в організм людини. Особливу тривогу викликає те, що під впливом різних забруднень (пестициди, важкі метали, радіонукліди та ін.) відбувається зміна спільнот мікроорганізмів: збільшується їх видове різ-

номаніття, порушується регуляція чисельності, домінування видів, що проявляють фітотоксичні властивості. У сукупності все це визначає погіршення екологічного стану в країні і прямо пов'язане з антропогенною діяльністю людини, внаслідок чого в сільськогосподарській продукції спостерігаються залишки гербіцидів, підвищений вміст важких металів та ін.

Паралельно з цим вимушена відмова товаровиробників від основних елементів інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур, недотримання термінів проведення агротехнічних прийомів погіршують якість сільськогосподарської продукції. За останні роки знизилася загальна скловидність пшениці, зменшився вміст сухих речовин в помідорах, знизилася цукристість коренів цукрових буряків, впала крохмалистість картоплі та ін.

У сфері зберігання, переробки, транспортування і реалізації сільськогосподарської продукції зниження її якості пов'язане з недотриманням технологічних режимів, відсутністю холодильних ємностей, низьким санітарним станом обладнання, неякісною тарою і упаковкою, введенням харчових добавок, обробкою сировини різними барвниками, кислотами, лугами, ферментами тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, виконані зарубіжними і вітчизняними вченими за останні роки, значно розширили і поглибили знання процесів забезпечення продовольчої безпеки. Так, теоретичні та методологічні аспекти розвитку проблеми на рівні макроекономіки розроблені такими ученими, як: Дж. Кейнс, А. Маршалл, Д. Рікардо, А. Сміт, Й. Шумпетер та багато інших [1-5]. Вітчизняні дослідники звертають увагу на проблеми забезпечення якісним продуктом харчування та вирішення питання щодо продовольчої безпеки. Так, досить активно в зазначеному напрямі працюють: О.Г. Білорус, В.І. Власов, Б.О. Голуб, Б.В. Єгоров, М.В. Зубець, Н.Р. Кордзая, П.Т. Саблук, О.В. Хомаківська та інші [6-10].

Як свідчать дослідження, наукові завдання, що вирішуються кожним з авторів, доводять складність, багатогранність і динамічність проблеми забезпечення людини якісним продовольством. З одного боку, в міру розвитку суспільства виникають усе нові і нові аспекти її рішення для задоволення постійно виникаючих потреб населення, що збільшується, а з іншого боку, процеси світової інтеграції, зміна кліматичних умов вирощування сільськогосподарської продукції, а отже, виробництва продуктів харчування і інші причини

спричиняють пошук нових напрямів рішення зростання обсягів виробництва якісних продуктів харчування.

Формулювання цілей статті. Дослідити коло проблем якості та безпеки продовольства і проаналізувати систему контролю. Розробити пропозиції щодо забезпечення населення якісним та безпечним продовольством.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи з 90-х років минулого століття питання пов'язані з якістю і безпекою продовольства в Україні почали загострюватися в зв'язку з різким збільшенням імпорту продукції. Прагнення приватних комерційних структур закуповувати дешевшу продукцію призвело до поставок в країну продукції з простроченим терміном зберігання або спеціально виробленої за рецептурами, орієнтованими тільки на низьку собівартість, з відміткою на упаковках «для України».

Становище ускладнювалося і тим, що в таких країнах, як США, Аргентина, Канада, широке поширення при обробленні кукурудзи, сої, ріпаку та інших культур отримали біотехнології, а продукція, вироблена за цими технологіями продається в основному в економічно слабозвинені країни, в тому числі і в Україну. Велику небезпеку становить можливість завезення в країну продуктів тваринництва від забитої худоби, хворої «коров'ячим сказом», ящуром і іншими небезпечними захворюваннями. Низька якість продовольства позначається на підвищенні захворюваності більшої частини населення, збільшенні його смертності і в кінцевому підсумку на скороченні тривалості життя.

Складне становище з якістю і безпекою продовольства в країні складається за існуючої в ній широкої мережі спеціалізованих структур контролю якості на всіх етапах виробництва, переробки, зберігання, транспортування і реалізації сільськогосподарської продукції.

Слід зазначити, що в економічно розвинених країнах протягом багатьох років (в США більше 30 років) проводиться моніторинг токсичних речовин, що надходять в організм людини з продуктами харчування. Для цього розроблено методики аналізу харчових раціонів людей різної статі та віку, застосовуються високоточні множинні методи аналізу. Вони можуть своєчасно зафіксувати присутність шкідливих речовин в харчових раціонах; простежити динаміку їх концентрації і вжити необхідних заходів, якщо вони перевищують встановлені допустимі критерії; визначити ефективність державного регулювання в галузі використання токсичних речовин; виявити вікові групи ризику, що особливо важливо для дітей, так як концентрація токсичних речовин, що не є небезпечною для дорослих, їм може завдати великої шкоди.

4 квітня 2018 року набрав чинності Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» [11]. Закон був прийнятий Верховною Радою України ще 18 травня 2017 року, але основна частина його положень набрала чинності саме у цей час.

Даний закон є значним кроком у реформуванні системи державного контролю безпеки харчових продуктів, її наближенні до європейських принципів здійснення контролю, що є надзвичайно важливим у контексті виконання зобов'язань в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Документ розроблявся із залученням експертів Проекту ЄС «Вдосконалення системи контролю безпеки харчових продуктів в Україні» та активно підтримувався Єврокомісією.

Як зазначають фахівці та експерти галузі, йдеться про нову систему державного контролю якості та безпеки харчових продуктів, коли держава перестає диктувати підприємствам, що і як робити, а лише контролює, щоб продукція, що випускається, була безпечною для людини.

Насамперед слід зауважити, чинний Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпеки та якості харчових продуктів» [12] уже передбачає, що перевірки підприємств харчової промисловості проводяться без попереднього повідомлення, однак це суперечить Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [13], яким передбачено обов'язок держоргану попередити підприємство про перевірку за 10 днів до її початку, таким чином втрачається ефект раптовості.

Також у Законі України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» визначено, що за порушення правил передбачено штрафні санкції в залежності від правопорушення. Якщо будуть виявлені фактори, що представляють загрозу для життя і здоров'я людини або тварини, інспектор зможе тимчасово призупинити виробництво або обіг товарів або кормів [11].

Однак в існуючій системі державних стандартів не приділяється належної уваги контролю за запобіганням фальсифікації продуктів харчування, оскільки це явище раніше не було характерно для підприємств виробників харчової промисловості. В сучасних умовах завдання розпізнавання фальсифікованих продуктів стала однією з найважливіших. Відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» [14] обов'язкової сертифікації підлягають практично всі види харчової продукції. Вона повинна підтвердити відповідність продукції стандартним вимогам щодо екологічної безпеки. Однак багато стандартів не містять вимог безпеки і не можуть служити нормативною базою для цілей сертифікації. Слід відзначити і ту обставину, що обов'язкова сертифікація реалізованої сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства не завжди гарантує їх якість і безпеку. Наприклад, сертифікат якості сільськогосподарської продукції включає тільки п'ять показників (нітрати, пестициди, важкі метали, мікотоксини і радіологічні параметри). Однак за рамками контролю залишаються такі забруднювачі, як діоксини та деякі інші. Крім обліку споживацьких переваг продукції, обов'язкова сертифікація характеризується розрізненістю через відсутність єдиного банку даних, здійснюється тільки за кінцевою продукцією, різко знижуючи її ефективність. Слабка матеріально-технічна база, низька оснащеність необхідним сучасним обладнанням аналітичних лабораторій, їх відсутність в окремих регіонах країни в сукупності з тіньовим ринком продукції стримують її суцільний якісний контроль.

Тому існуючі напрямки, форми і методи підвищення якості та безпеки сільськогосподарської продукції та продовольства зокрема на вітчизняному продовольчому ринку потребують вдосконалення. На наш погляд, ні посилення правил проведення сертифікації, ні скорочення терміну дії сертифікатів, ні збільшення числа перевічених зразків проб не можуть вирішити проблему забезпечення населення якісним та безпечним продовольством. Потрібно створювати комплексну систему, яка поєднує роботу як органів дер-

жавного контролю безпеки продовольства в країні, так і зусиль безпосередньо самих учасників продовольчого ринку та виробників (рис.1).

Необхідно чітко розуміти, що з низькоякісної сировини не можна отримати високоякісні харчові продукти. Краще

виробляти високоякісну сировину, ніж шукати шляхи для усунення дефектів у процесі переробки. Ніякі органи нагляду не можуть забезпечити контроль всієї продукції, що надходить на продовольчий ринок.

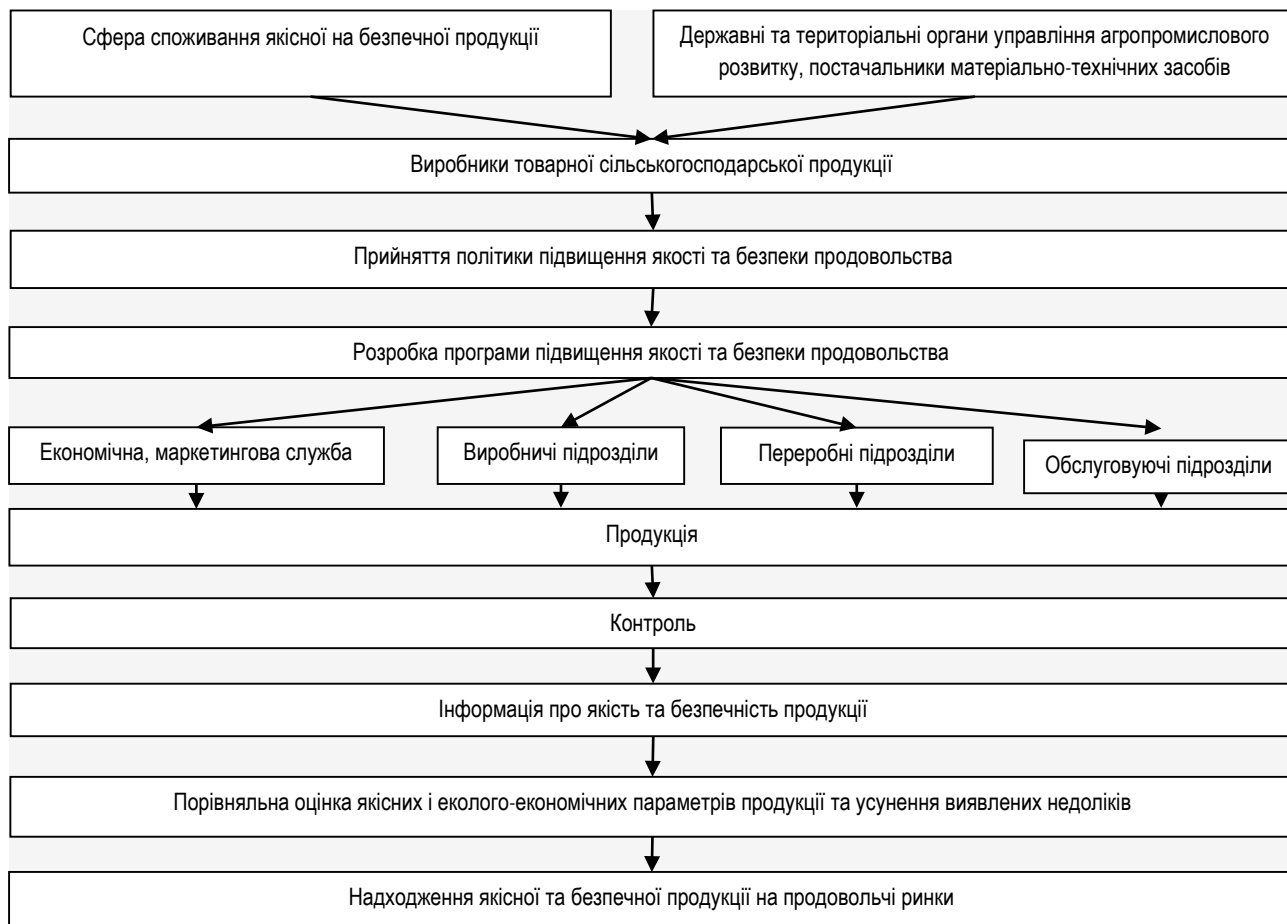


Рис. 1. Схема комплексної системи виробництва і споживання якісної та безпечної продукції

Узагальнюючи інформацію щодо підвищення якості та безпеки продовольства є підстави вважати, що потрібна система яка має складатись з двох блоків (рис. 2).

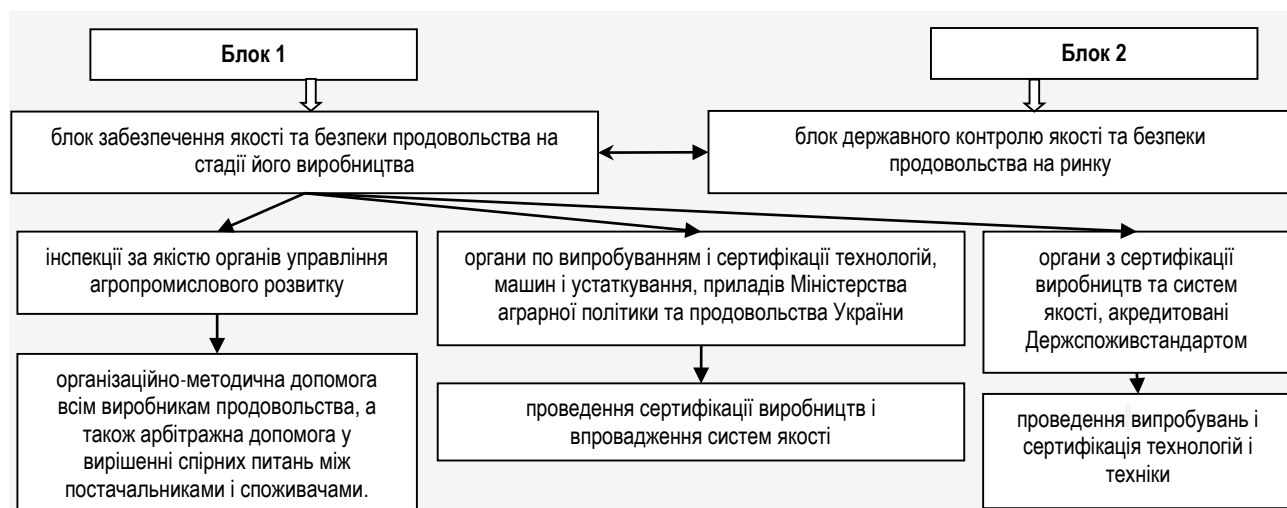


Рис. 2. Блок-схема системи підвищення і забезпечення якості та безпеки продовольства

Перший блок системи підвищення і забезпечення якості та безпеки продовольства – це безпосередньо виробники продукції, для яких пріоритетом є забезпечення насе-

лення якісними і безпечними продуктами харчування. Якість продукції формується при її виробництві і забезпечення гарантованої якості можливе тільки при досяг-

ненні визначеного рівня виробничого процесу. Для цього підприємства, що випускають харчову продукцію, в свою чергу повинні мати можливість отримувати якісні, що пройшли необхідні перевірки і випробування, технології і машини, а також організаційну та методичну допомогу в створенні систем управління якістю, кваліфіковані кадри.

В основу системи забезпечення якості продовольства на стадії виробництва може бути взятий підхід до ідентифікації, оцінки та управління продовольчою безпекою, розроблений в 60-х роках ХХ ст. у США. Його назва – Hazard Analysis and Critical Control Point (НАССР) [15].

Цей підхід ґрунтується на семи принципах:

- проведення аналізу загроз;
- визначення критичних точок;
- управління;
- встановлення критичних обмежень;
- процедур моніторингу;
- коригувальних впливів;
- процедури перевірки, реєстрації та документування.

Його суть полягає в тому, що інспектується не така продукція, що вже надійшла на ринок, а функції та документація підприємства, які супроводжують систему управління якістю з метою підтвердження її відповідності принципам НАССР і відомості можливого ризику до прийняттого рівня.

У зарубіжних країнах на принципах НАССР стосовно виробництв використовується Кодекс усталеної практики. Він являє собою документ, що містить опис досвіду виробництва продукції вищої якості, визнаного галуззю і заохочує виробників застосовувати найбільш прийнятний технічний підхід до його отримання. Так, на дрібних підприємствах безпеку молока і молочної продукції, наприклад, може підтверджуватися за схемами Декларації якості. Декларація якості – це публічна заява виробника про відповідність виробленої ним продукції вимогам якості та безпеки. Вона признається дійсною за наявності підтверджуючої документації про те, що продукція відповідає вимогам, викладеним у нормативній документації, і проведена відповідно до узгоджених правил і норм.

Другий блок системи підвищення і забезпечення якості та безпеки продовольства – це існуючі органи державного нагляду, які не вимагають реорганізації, але повинні постійно вдосконалювати свою роботу, піти від дублювання функцій і невиправданого витрачання бюджетних коштів.

Для підвищення ефективності контрольних функцій цих органів необхідно:

- створити єдину систему державного контролю якості та безпеки продовольчої сировини і харчових продуктів;
- встановити норму, що містить перелік підстав для прийняття рішення про контрольні заходи, а також права, обов'язки і відповідальність органів державного контролю;
- передбачити судовий порядок накладення штрафів за правопорушення, виявлені контрольними органами при одночасному збільшенні їх розміру;
- законодавчо вирішити питання про механізм відкликання з обігу продукції, що не відповідає обов'язковим вимогам.

Разом з тим не можна зводити роль держави тільки до контролю і нагляду за якістю продукції. Вона повинна створювати необхідні умови, що сприяють підвищенню якості сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства, об'єднувати і координувати зусилля їх виробників, нау-

кових організацій, машинобудівних підприємств тощо.

Останнє важливо в зв'язку з тим, що до останнього часу технологічні галузеві науково дослідні інститути, які беруть участь в початковій стадії створення устаткування, при видачі вихідних вимог в подальшому практично не задіяні в його вдосконаленні. Більш того, галузеві програми по обладнанню найчастіше формуються самими машинобудівними підприємствами і не враховують останні досягнення інститутів харчової промисловості та інтереси конкретних підприємств.

Найважливішим напрямком держави має стати удосконалення стандартів і на сільськогосподарську продукцію і на продовольство та методів контролю за їх якістю. Удосконалення державної системи стандартизації у сфері продовольства, харчової та переробної промисловості в найближчі роки необхідно будувати у напрямку: приведення фонду нормативних документів по стандартизації відповідно до чинного законодавства; розробки та вдосконалення фонду ГОСТів, ОСТів та інших нормативних документів; виключення зі стандартів вимог, що не характеризують основні споживчі властивості об'єкта стандартизації; розширення масштабів застосування міжнародних стандартів (ISO, Кодекс Аліментаріус) і гармонізації показників і вимог українських стандартів з міжнародними та прогресивними національними стандартами інших країн та ін. Принциповими положеннями поліпшення системи стандартизації, загальними для всіх галузей харчової і переробної промисловості, повинні стати ув'язка нормативних вимог до якості готової продукції з якістю виробленої і поставленої сировини, а також пріоритет розробки нормативних показників, що забезпечують можливість сертифікації продукції через включення в усі стандарти на продукцію вимог, її безпеку, ідентифікацію та стандартів на методи випробування цих показників. Наприклад, існуючі стандартизовані методи контролю якості молока і молочних продуктів не дають можливості достовірно визначати їх основні параметри, так як немає достовірної інформації для споживачів на упаковці продукції, що вимагає Закон України «Про захист прав споживачів», служить основою фальсифікації вироблюваної продукції, об'єктивно вирішувати контролюючим органам розбіжності і конфлікти, що виникають. Також необхідно сприяти впровадженню сучасних методів управління якістю, створювати обстановку відповідальності і мотивації керівництва і персоналу за випуск якісної продукції, сприяти покращенню інформаційного, методичного та нормативного забезпечення системи прийняття рішень, готувати кваліфіковані кадри тощо.

Висновки. Узагальнюючи все вищевикладене, підвищення якості та безпеки продовольства, що виробляють із сільськогосподарської продукції є доволі актуальним питанням, оскільки забезпечення населення якісними продуктами харчування це базис здоров'я людини. Тому нами розроблено схему комплексної системи виробництва і споживання якісної та безпечної продукції в основу якої покладено поєднання роботи органів державного контролю якості та безпеки продовольства і безпосередньо самих виробників та учасників продовольчого ринку. Для досягнення узгодженості роботи державних контролюючих органів та виробників якісного та безпечного продовольства запропоновано системний підхід який передбачає уточнення і розмежування функцій і повноважень всіх учасників.

Список використаної літератури:

1. Риккардо Д. Сочинения. /Перевод с англ. - М.: Политиздат, 1995. – 353 с.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. / Перевод с англ. - М.: СоцЭкгиз, 1962. - 285 с.
3. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. /Перевод с англ. - М.: Прогресс, 1978. - 341 с.
4. Маршалл А. Принципы экономической теории. / Перевод с англ. - М.: Прогресс, 1993.-480 с.
5. Шумперер Й. Теория экономического развития. - М.: Прогресс, 1982. - 453 с.
6. Глобальна продовольча безпека / О.Г. Білорус, М.В. Зубець, П.Т. Саблук, В.І. Власов. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2009. – 486 с.
7. Ходаківська О.В. Екологізація аграрного виробництва: монографія / О.В.Ходаківська. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2015. – 350 с.
8. Новак Н.П. Організаційно-економічні засади розвитку виробництва органічної продукції в аграрних підприємствах: монографія / Н.П. Новак. – Херсон: Айлант, 2016. – 340 с.
9. Кордзая Н. Государственное регулирование продовольственной безопасности / Н. Кордзая, Б. Егоров // Товары и рынки. – 2016. – № 2 (22). – С. 45-56.
10. Голуб Б. Концепции управления безопасностью пищевых продуктов / Б. Голуб // Товары и рынки. – 2018. – № 2 (26). – С. 5-13.
11. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин: Закон України від 18 травня 2017 р., № 2042-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 31. – ст. 343.
12. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23 грудня 1997 р., № 771/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 19. – ст. 98.
13. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05 квітня 2007 р., № 877-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007 р. – № 29. – ст. 389.
14. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 р., № 1023-XII // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – № 30. – ст.379.
15. Особенности сертификации системы менеджмента безопасности пищевых продуктов, построенной на принципах HACCP// <https://intercert.com.ua/management-system-certification/certification-haccp>.

Кошкалда И.В., Шелудько Л.В. Повышение качества и безопасности продовольствия в Украине.

Отражено состояние качества и безопасности продовольствия в Украине. Определены основные угрозы при использовании некачественного сырья для производства продуктов питания. Проанализировано состояние системы контроля за качеством продовольственных продуктов и предложены рекомендации по усовершенствованию работы государственных контролирующих органов. Разработана схема комплексной системы производства и потребления качественной и безопасной продукции основу которой составляет сочетание работы органов государственного контроля качества и безопасности продовольствия и непосредственно самих производителей и участников продовольственного рынка. Предложено в основу системы обеспечения качества продовольствия включить подход HACCP, использовать Кодекс установившейся практики и схем Декларации качества. Для достижения согласованности работы государственных контролирующих органов и производителей качественного и безопасного продовольствия предложено системный подход, который предусматривает уточнение и разграничение функций и полномочий всех участников.

Ключевые слова: качество, безопасность, сельскохозяйственная продукция, продовольствие, контроль.

Koshkalda I.V., Sheludko L.V. Food quality and safety increasing in Ukraine

The state of food quality and safety in Ukraine has been highlighted. The main threats of low-quality raw materials usage for food production are determined. The state of the system of control over the quality of food products has been analyzed and recommendations for improving the work of state controlling bodies have been proposed. The scheme of a complex system of production and consumption of high-quality and safe products is developed in collaboration of state authorities on quality control and food safety and directly producers and participants of the food market. It is proposed to include the HACCP approach into food quality assurance system, and use the Code of Good Practice and the Quality Declaration Schemes. The systematic approach is proposed that involves clarifying and demarcating the functions and powers of all participants in order to achieve the coherence of the work of state control bodies and producers of high quality and safe food.

Keywords: quality, safety, agricultural products, food, control.

Дата надходження до редакції: 21.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

В. Ю. Ільїн, д.е.н., професор кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу, КНЕУ ім. Вадима Гетьмана

У статті розкрито сучасний стан підприємств молокопродуктового підкомплексу який характеризується зменшенням поголів'я корів та обсягів виробництва молока. Наведено що ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу можливе лише за умови рентабельної діяльності підприємств аграрного сектору.

Визначено стратегічні напрями розвитку молокопродуктових підприємств. Розроблена класифікація видів контролю витрат молокопереробних підприємств. Доказано, що особливо важливим видом внутрішнього контролю для сучасних молокопереробних підприємств є внутрішньогосподарський контроль.

Обґрунтовано, що основними засобами попереднього контролю є маркетинг, тобто вивчення тенденцій та перспектив попиту та пропозиції на ринках збуту молочної продукції з ціллю визначення структури та обсягів продажу, планування собівартості продукції.

Виявлені очікувані переваги створення вертикально-інтегрованих холдингів в молочної промисловості. Доведено, що в сучасних умовах розвитку ринку молочної продукції в Україні для крупних виробників домінуючою повинна стати інвестиційна стратегія.

Встановлено, що ефективне функціонування молокопереробних підприємств залежить від загального стану економіки як цілісної системи, розвиток якої забезпечується державними заходами, та внутрішніх чинників формування їх конкурентоспроможності.

Зроблено висновок, що на більшості молокопереробних підприємств нормативне господарство не відповідає вимогам оперативного, ефективного обліку та контролю за виробничими витратами.

Ключові слова: бізнес, виробництво, витрати, інвестиції, облік, підприємства, ринок, собівартість, контроль, молокопродуктовий підкомплекс, економіка, ефективність.

Постановка проблеми. Підприємства молокопродуктового підкомплексу України на сучасному етапі характеризуються погіршенням стану сільськогосподарського виробництва, що знаходить відображення в зменшенні поголів'я корів та обсягів виробництва молока. Не налагоджені економічні взаємовигідні зв'язки між різними сферами агропромислового комплексу. Їх відособлене функціонування як окремих суб'єктів ринкових економічних відносин не сприяє раціональному господарюванню молочовиробників і зумовлює сучасну кризову ситуацію в галузі. Ефективне функціонування молокопродуктового підкомплексу можливе лише за умови рентабельної діяльності підприємств аграрного сектору, молокопереробної промисловості та їх співробітництва на основі вдосконалення внутрішньогалузевих і міжгалузевих відносин між суб'єктами господарювання [1].

Важливою складовою в цьому аспекті є визначення стратегічних напрямів розвитку молокопродуктових підприємств для підвищення ефективності діяльності в цілому молокопродуктового підкомплексу. Правильно обрана стратегія є вагомим фактором підвищення економічної стійкості сільськогосподарського виробництва, яка забезпечує економічний розвиток та ефективне виробництво якісних продуктів харчування. Дедалі більшої актуальності набуває необхідність обґрунтування підвищення ефективності контролю витрат на підприємствах молокопродуктового підкомплексу задля ефективного його сучасного стратегічного розвитку, які потребують наукового та практичного розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток теорії та практики розвитку внутрішньогосподарських зв'язків на основі удосконалення стратегічних напрямів зробили відомі дослідники В.В. Зіновчук [2], П.К. Канінський, О.В. Крисальний, Ю.О. Лупенко [3], М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк [4] та інших. Теоретико-методологічні та практичні проблеми ефективного функціонування молокопродуктового підкомплексу зокрема

та агропромислового виробництва в цілому досліджувалися в працях В.Г. Андрійчука [5], В. М. Бондаренка [6], В.І. Бойка, В.П. Галушко, В.М. Зимовця [7], М.М. Ільчука [8], М.В.Калінчика, О.А.Козак [9], Т.Л. Мостенської [10], О.М. Онищенко, М.К. Пархомця [11], П.Т. Саблука, В.П. Ситника, Савицької В.Г. [12], В.К. Терещенка, В.М. Трегобчука, О.В. Шкільова, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та інших. Разом з тим постає необхідність поглибленого вивчення проблем контролю витрат молокопродуктових підприємств та подальшого розвитку стратегічних напрямів молокопродуктового підкомплексу, в контексті підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств, особливо в умовах вступу України до СОТ. Важливість та актуальність теоретичного обґрунтування цих процесів зумовила вибір теми нашого дослідження.

Метою статті є дослідження формування основних шляхів підвищення стратегічних напрямів розвитку молокопродуктового підкомплексу та ефективний контроль за виробничими витратами молокопродуктових підприємств. Дослідження проводилися на основі використання монографічного та абстрактно-логічного методів. Методологічним підґрунтям в опрацюванні матеріалу виступив діалектичний метод пізнання суспільно-економічних явищ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із важливих секторів економіки України у формуванні продовольчої безпеки держави й експортного потенціалу країни є молокопродуктовий підкомплекс. Його сутність полягає в взаємопов'язаному та збалансованому функціонуванні сукупності різних галузей складної інтеграційної системи «виробництво молока – переробка – реалізація молочної продукції». Розвиток соціально орієнтованого ринку України та її наміри вступити до СОТ зумовили невідкладну потребу розв'язання актуальних проблем функціонування підкомплексу, і зокрема, переробної галузі.

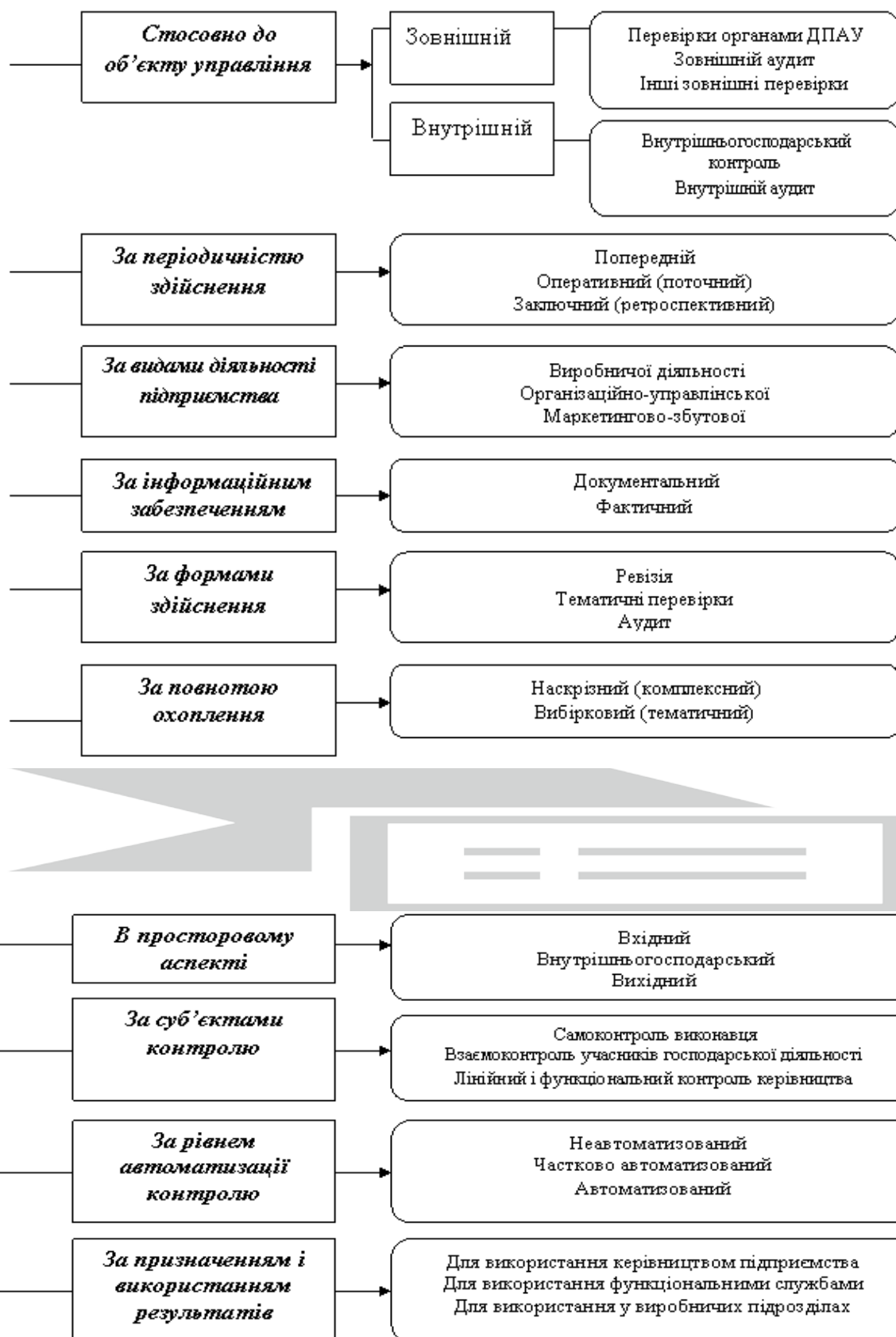


Рис. 1. Класифікація видів контролю витрат молокопереробних підприємств

Перебудова управління молокопереробними підприємствами в умовах формування ринкових відносин передбачає зміни в системі контролю, за допомогою якого вияв-

ляється фактичний стан справ на підприємстві, визначаються причини різного роду відхилень від норм виробництва, виявляються невикористані чи втрачені резерви та ресурси.

Діюча система контролю повинна бути організована як по горизонталі (види діяльності підприємства), так і по вертикалі (центри відповідальності та місця виникнення витрат) для задоволення оперативних потреб управління виробництвом.

Для визначення напрямків контролю витрат в молокопереробній галузі важливе значення має науково обґрунтована класифікація його видів. Узагальнюючи пропозиції відомих економістів з приводу класифікації [13, С. 22; 14, С. 12] та враховуючи організаційно-технологічні особливості молокопереробного виробництва, запропонуємо класифікацію видів контролю витрат для молокопереробних підприємств (рис. 1).

Залежно від користувачів отриманої інформації обумовлюється розмежування систем зовнішнього та внутрішнього контролю. Зовнішній контроль витрат здійснюється органами Державної податкової адміністрації України шляхом перевірки правильності обчислення валових витрат та розрахунку податкових платежів; банками при перевірці цільового використання кредитів; громадськими та перевіряючими організаціями при перевірці правильності сплати місцевих податків і зборів. Внутрішній контроль здійснюється спеціалістами підприємства, і його завданням є забезпечення виробництва ресурсами, їх збереження та сприяння впровадженню прогресивних технологій і раціональних методів праці, економне використання паливно-енергетичних ресурсів з метою зниження собівартості молочної продукції.

Особливо важливим видом внутрішнього контролю для сучасних молокопереробних підприємств є внутрішньогосподарський контроль, який є складовою частиною ринкового механізму та одним із основних прийомів перевірки виконання прийнятих рішень.

Характерною особливістю внутрішньогосподарського контролю виступає те, що він проводиться в процесі господарської діяльності, в момент здійснення та оформлення господарських операцій, що надає можливість вчасно виявляти недоліки, вивчати причини їх виникнення та вживати заходів щодо їх усунення.

Внутрішньогосподарський контроль за допомогою методу елімінації витрат, тобто їх визначення за місцями утворення і центрами відповідальності та мережі автоматизованого робочого місця дозволяє впливати на формування собівартості молочної продукції протягом всього циклу її виробництва і реалізації.

За періодичністю здійснення внутрішньогосподарський контроль підрозділяється на попередній, поточний (оперативний) та ретроспективний (завершальний після звітного періоду).

Проведені дослідження показують, що розповсюдженим на молокопереробних підприємствах є завершальний контроль витрат, який ведеться після закінчення звітного періоду на основі аналізу відхилень. Ретроспективний характер цього контролю не дає можливості попередити незаконні та економічно недоцільні дії, адже інформація про відхилення надходить надто пізно (через 10-30 днів після встановлення відхилення), що, враховуючи короткий цикл виробництва більшості молокопродуктів (2 – 5 днів), не дозволяє приймати коригуючі рішення з метою зниження непродуктивних витрат і втрат. За цих умов вирішальне значення для управління витратами на молокопереробних підприємствах мають попередній і поточний види контролю.

Основними засобами попереднього контролю є маркетинг, тобто вивчення тенденцій та перспектив попиту та пропозиції на ринках збуту молочної продукції з ціллю визначення структури та обсягів продажу, планування собівартості продукції для забезпечення її конкурентоспроможності і достатнього рівня рентабельності та попередній функціонально-вартісний і аналіз беззбитковості виробництва продукції. До функцій попереднього контролю входять також визначення оптимального розміру партії придбаних основних і допоміжних матеріалів, розробка прогресивних норм сировини, матеріалів та трудових витрат, складання кошторисів накладних витрат окремих підрозділів із закріпленням відповідальності за виконання кошторисів за керівництвом цих підрозділів.

Поточний (оперативний) контроль здійснюється в момент виникнення витрат і забезпечується за допомогою методів нормативного обліку і нормативного калькулювання, що дозволяє не тільки виявити причини та винуватців відхилень від норм витрат, але і в певній мірі передбачити вплив цих відхилень на фінансові результати. Таким чином, контроль набирає прогностичного характеру, змикаючись з короткостроковим плануванням. Враховуючи масовий, поточний і безперервний характер молокопереробного виробництва, саме оперативний контроль є найбільш дійовою функцією в управлінні формуванням собівартості молочних продуктів, тому що дозволяє щоденно в процесі здійснення технологічних операцій встановлювати резерви зниження витрат. Здійснюють такий контроль бригадири, майстри, технологи цехів та інші керівники структурних підрозділів за даними технологічних вимірювальних приладів, а спеціалісти бухгалтерської служби – за показниками внутрішньогосподарського обліку, які відображаються в первинних документах.

Як свідчать проведені дослідження, для молокопереробних підприємств можна виділити наступні принципи внутрішньогосподарського контролю [15], які є основою для розвитку організаційних форм оперативного контролю витрат:

- організація оперативного контролю повинна відповідати виділенним місцям витрат і центрам відповідальності підприємства;
- максимальне наближення контролю до об'єкту (витратам) на основі делегування відповідальності спеціалістам підприємства;
- взаємодія контролю в оперативному режимі з іншими функціями управління витратами (обліком, плануванням, аналізом та регулюванням).

Результати дослідження вказують також на невідповідність вимогам сучасного управління витратами стану контролю за правильністю використання норм і нормативів молокопереробних підприємств, оскільки тільки на окремих підприємствах, як правило, із залученням іноземного капіталу, такий оперативний контроль норм і нормативів є частково організованим.

Для оперативного контролю за витратами виробництва необхідно узагальнювати інформацію щодо виявлених щоденних відхилень на рівні бригад і цехів – за день (зміну), п'ятиденку та декаду; на рівні підприємства – за потребою. Узагальнені результати відхилень від норм використання сировини за ці періоди потрібно відображати за допомогою машинограм-відомостей, які вказуватимуть на відхилення від встановлених норм, що буде формуватись на автомати-

зованому робочому місці бухгалтера з обліку витрат на кожну декаду місяця. Оперативні дані щодо відхилень за видами продукції і центрами відповідальності з наведеними причинами і відповідальними за ці відхилення дадуть можливість приймати коригуючі рішення з метою припинення перевитрат ресурсів безпосередньо по ходу виробничого процесу.

В сучасних умовах розвитку ринку молочної продукції в Україні для крупних виробників домінуючою, на нашу думку, повинна стати інвестиційна стратегія, спрямована на укрупнення організаційно-економічних структур за рахунок інвестування коштів переробниками у розвиток сировинної бази та в контроль за збутовими ланцюгами. Інвестиційні вкладення крупних виробників продукції у власну сировинну базу відповідають одночасно й завданню забезпечення безперебійних поставок високоякісної молочної сировини, і завданню організаційного укрупнення й концентрації техно-

логічного потенціалу [16, С. 16].

Отже, ми вважаємо, що на сучасному етапі розвитку молочної промисловості інвестиційна стратегія крупних виробників готової молочної продукції повинна бути орієнтована на максимально широке встановлення контролю над виробниками сировини та каналами розподілу продукції за рахунок придбання їх контрольних пакетів. В кінцевому випадку це дасть змогу будувати на базі крупного молочногo виробника (який виступатиме у якості головної компанії) вертикально-інтегровані структури за принципом функціональних холдингів.

В таблиці 1 представлені основні переваги (з точки зору отримання синергетичного ефекту), до яких повинне призвести створення вертикально-інтегрованих структур у молочній промисловості з повним технологічним та комерційним циклом учасників.

Таблиця 1

Очікувані переваги створення вертикально-інтегрованих холдингів в молочній промисловості (з точки зору отримання ефекту синергії) [18, С. 327]

Ознака синергізму	Переваги
1. Поєднання збутових потенціалів (сфера маркетингу)	Розширення обсягів збуту, економія на комерційних витратах
2. Поєднання техніко-технологічних потенціалів (сфера виробництва)	Підвищення рівня конкурентоспроможності продукції
3. Поєднання науково-дослідницьких потенціалів (сфера НДДКР)	Прискорення інноваційних процесів
4. Поєднання кадрових потенціалів (сфера трудових відносин)	Підвищення продуктивності праці
5. Поєднання каналів матеріально-технічного забезпечення	Удосконалення техніко-технологічної бази
6. Поєднання фінансових потенціалів (спільне інвестування)	Розподіл інвестиційних ризиків; досягнення валютної самоокупності
7. Поєднання управлінських потенціалів	Підвищення якості та оперативності управлінських рішень; обопільний контроль за виконанням прийнятих рішень

У функціональному холдингу в молочній промисловості материнська компанія (крупний виробник молочної продукції, наприклад ВАТ «Галактон») володіє великим пакетом акцій дочірніх підприємств, але функціонують дочірні підприємства самостійно, і центральний офіс не втручається у поточний процес виробництва. Як показує практика, найбільш ефективно працюють ті функціональні холдинги, які входять до великих інтегрованих корпоративних структур і діяльність дочірніх компаній чітко скоординована материнською компанією [17, С. 117].

Що стосується середніх та дрібних виробників, то для них можна ідентифікувати принципово інші стратегії розвитку, які зумовлюють і відмінності в інвестиційних стратегіях. Ми окреслили наступні два принципових варіанти альтернативних стратегій розвитку дрібних виробників молочної продукції:

- реалізація стратегій концентрації дрібних виробників молочної продукції на окремих ринкових сегментах. Першим варіантом є інвестування коштів у придбання технологій для переробки молочної продукції, які вже були в застосуванні у провідних зарубіжних компаній, що дасть змогу придбати їх дешевше на 30-40%. Другим є інвестування в обладнання, яке призначене для випуску обмеженого асортименту продукції, на якому планує зосередити свою діяльність виробник;

- реалізація коопераційних стратегій, головним чином шляхом створення СП з іноземними виробниками молочної

продукції з можливістю одержати необхідні інвестиційні ресурси для фінансування свого подальшого технічного розвитку.

Висновки та перспективи. Ефективне функціонування молокопереробних підприємств залежить від загального стану економіки як цілісної системи, розвиток якої забезпечується державними заходами, та внутрішніх чинників формування їх конкурентоспроможності, а саме управління конкурентоспроможністю молокопереробних підприємств вимагає застосування наукових підходів – групи методів управління, об'єднаних спільною ідеєю.

Отже, проведені дослідження також підтверджують, що на більшості молокопереробних підприємств нормативне господарство не відповідає вимогам оперативного, ефективного обліку та контролю за виробничими витратами. У практичній діяльності більшості молокопереробних підприємств виникають ситуації, коли при внесенні змін до технологічного процесу, чи в процесі освоєння нових видів продукції норми вчасно не переглядаються і не коригуються, а коли і переглядаються, то інформація про це надходить до бухгалтерії із запізненням на 20-30 днів. Такий стан справ призводить до значних відхилень від норм, які не відображають дійсну потребу у використанні матеріальних і трудових ресурсів у виробництві та не дозволяють контролювати формування собівартості молочної продукції відповідно до вимог управління сучасним молокопереробним підприємством.

Список використаної літератури:

1. Стратегічний вибір щодо прискорення та підтримки зростання в Україні. Меморандум з економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org>.
2. Зіновчук В.В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США / В.В. Зіновчук. [монографія] – К.: Логос, 1996. – 345 с.

3. Лупенко Ю. О. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи / [Лупенко Ю. О. та ін.]. – Київ : ІАЕ, 2014. – 516 с.
4. Месель-Веселяк В. Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 7–14.
5. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу [Текст] : підручник / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779 с.
6. Бондаренко В. М. Розвиток ефективного виробництва молока та його промислової переробки України / В. М. Бондаренко // Економіка АПК. – 2008. – №5. – С. 61-64.
7. Зимовець В.М. Економічні проблеми розвитку виробництва та ринку молокопродуктового під комплексу / В.М. Зимовець // Економіка АПК. - 2002. - №5. - С. 126-128.
8. Ільчук М.М. Організація і планування сільськогосподарського виробництва. - Вінниця : Нова книга, 2008. – 455 с.
9. Козак О. А. Основні тенденції розвитку світового ринку молока та молочної продукції / О. А. Козак // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 149–153.
10. Мостенська Т.Л. Проблеми розвитку молочного виробництва в Україні / Т.Л. Мостенська // Економіка АПК. - 2001. - №6. - С. 40-45.
11. Пархомець М.К. Економічний механізм розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК Західного регіону України / М.К. Пархомець // Тернопіль: «Економічна думка». Ерудит 2001. - С. 45-53.
12. Савицька В.Г. Молоко і молокопродукти у споживчому балансі населення України / В.Г. Савицька // Економіка АПК. - 1999. - №12. - С. 39-44.
13. Білуха М.Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту: Підручник. – К.: Вища шк., 1994. – 364 с.
14. Наринский А.С., Гаджиев Н.Г. Контроль в условиях рыночной экономики. – М.: Финансы и статистика, 1994. – 176 с.
15. Оперативный контроль экономической деятельности предприятия / Б.И. Валуев, Л.П. Горлова, Е.Л. Зернов и др. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 224 с.
16. Лукіяничук В.М. Актуальні проблеми молочної галузі / В.М. Лукіяничук // Молочна промисловість, 2003, №2. – С. 14-172.
17. Храброва И.А. «Корпоративное управление: вопросы интеграции. Аффилированные лица, организационное проектирование, интеграционная динамика». - М., 2002. – 198 с.
18. Бандурин А.В. «Деятельность корпораций» – Москва, Буквица, 1999. – 600 с.

Ильин В.Ю. Учёт производственных затрат в молокопродуктовом подкомплексе

В статье раскрыто современное состояние предприятий молокопродуктового подкомплекса характеризующееся уменьшением поголовья коров и объемов производства молока. Приведены факты, что эффективное функционирование молокопродуктов подкомплекса возможно лишь при условии рентабельной деятельности предприятий аграрного сектора.

Определены стратегические направления развития молокопродуктов предприятий. Разработана классификация видов контроля затрат молокоперерабатывающих предприятий. Доказано, что особенно важным видом внутреннего контроля для современных молокоперерабатывающих предприятий является внутрихозяйственный контроль.

Обосновано, что основным средством предварительного контроля является маркетинг, то есть изучение тенденций и перспектив спроса и предложения на рынках сбыта молочной продукции, с целью определения структуры и объемов продаж, планирование себестоимости продукции.

Обнаружены ожидаемые преимущества создания вертикально-интегрированных холдингов в молочной промышленности. Доказано, что в современных условиях развития рынка молочной продукции в Украине для крупных производителей доминирующей должна стать инвестиционная стратегия.

Сделан вывод, что на большинстве молокоперерабатывающих предприятий нормативное хозяйство не соответствует требованиям оперативного, эффективного учета и контроля за производственными затратами.

Ключевые слова: бизнес, производство, расходы, инвестиции, учёт, предприятие, рынок, себестоимость, контроль, молокопродуктовый подкомплекс, экономика, эффективность.

Ilin V.Y. Accounting of production costs in the milk production complex

The article reveals the current state of enterprises of dairy products under the complex which is characterized by a decrease in the number of cows and milk production volumes. It is stated that effective functioning of the dairy product subcomplex is possible only on the basis of profitable activity of enterprises of the agrarian sector.

The strategic directions of development of dairy enterprises are defined. The classification of types of control of expenditures of milk processing enterprises is developed. It has been proved that the most important type of internal control for modern dairy processing enterprises is internal control.

It is established that efficient functioning of dairy enterprises depends on the general state of the economy as an integral system, the development of which is provided by state measures, and internal factors for the formation of their competitiveness.

It is concluded that in most dairy enterprises, the normative economy does not meet the requirements of operative, effective accounting and control over production costs.

Key words: business, production, costs, investment, accounting, enterprises, market, cost, control, mocoproduct subcomplex, economy, efficiency.

Дата надходження до редакції: 12.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Борисова В.А.

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

УДК 631.145.151.61

СУЧАСНИЙ СТАН СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ І ОБЛІКУ НА ВЕРТИКАЛЬНО-ІНТЕГРОВАНІХ ПІДПРИЄМСТВАХ

В. С. Ніценко, д.е.н., професор

М. М. Гоголь, к.е.н., доцент

Одеський національний університет імені І.І.Мечникова

У статті досліджуються сучасний стан системи управління і його взаємодія з бухгалтерським обліком на прикладі вертикально-інтегрованих підприємств. Визначено основні напрямки інтеграції підприємств і вплив управління та інформаційна складова обліку в системі управління підприємством.

Ключові слова: управління, інформаційна складова обліку, вертикально-інтегровані підприємства, витрати, мотиви, виноградарство.

Перш за все, потрібно зазначити, що вертикально-інтегрована компанія – це об'єднання власності підприємств різних організаційно-правових форм, котрі здійснюють послідовні стадії єдиного циклу виробництва будь-якого продукту. Цей процес включає етапи отримання ресурсів, виробництва сировини і матеріалів, виготовлення готових товарів і закінчується реалізацією їх споживачам, а також включає контроль за використанням устаткування підприємств на різних стадіях технологічного ланцюжка, за трудовими, матеріальними і фінансовими ресурсами.

Метою створення вертикально-інтегрованих структур (виробництв) є прагнення здешевити виробництво товарів за рахунок економії на транзакційних витратах, що дає змогу повніше використовувати стратегію цінових поступок і нарощувати суми прибутків.

Зростання вартості підприємства – це результат ліквідації посередників і витрат на їх утримання. Він також супроводжується при нарощуванні виробництва досягненням економії на масштабах.

Можна виділити основні мотиви, що зумовлюють створення вертикально-інтегрованих підприємств.

Ми вважаємо, що виявлення мотивів створення вертикально-інтегрованих підприємств особливо важливе, оскільки вони відображають причини, по яких декілька підприємств, об'єднавшись, значно збільшують свою ринкову вартість, чим би вони коштували окремо, таким чином має місце з'явлення синергетичного ефекту інтеграції, тобто зростання капіталізованої вартості об'єднаного підприємства, що в більшості випадків, є метою злиття і поглинання в сучасному бізнесі.

Виділимо наступні мотиви:

1. Мотив економії ресурсів, обумовлений масштабами діяльності, який полягає в розподілі постійних витрат на більше число одиниць продукції, що випускається. Основна ідея економії за рахунок масштабу, в багатьох випадках, полягає у виконанні більшого об'єму робіт на одних і тих же виробничих потужностях, при тій же чисельності працівників, при тій же системі розподілу і т.д.

Отже, вертикально – інтегроване виробництво дозволяє ефективніше використовувати ресурси, що є в наявності, для всіх виробничих одиниць. Вертикально-інтегровані структури можуть забезпечувати економію ресурсів, отриману за рахунок централізації маркетингу (наприклад, через збут, широкий асортимент продуктів харчування і продовольчої сировини, рекламу), а також за рахунок усунення дублювання функцій різних працівників, централізації бухгалтерського обліку, введення єдиної си-

стемі управлінського обліку, системи фінансового контролю, підвищення кваліфікації персоналу і ін.;

2. Мотив конкурентної позиції.

Цей мотив передбачає посилення свого монополюного положення на ринку. Наприклад, при створенні вертикально-інтегрованих компаній підприємства-конкуренти можуть бути придбані з метою подальшого закриття і усунення цінової конкуренції з ними.

3. Мотив підвищення якості управління.

Він полягає в тому, що при створенні вертикально-інтегрованої компанії, вона може визначити метою досягнення диференційованої ефективності, коли управління активами будь-якої з фірм після злиття стає ще більш ефективнішим у керуванні, за рахунок, як реорганізації діяльності компанії, так і зміни управлінського потенціалу, зокрема за рахунок впровадження сучасних методик управлінського обліку.

4. Мотив податкового планування.

Даний мотив передбачає оптимізацію податків або отримання податкових пільг, особливо для підприємств виноградарства, що виробляють сільськогосподарську продукцію. Очевидно, що диверсифікація виробництва, яка завжди має місце в умовах вертикальної інтеграції, дає можливість оптимізувати або стабілізувати потік доходів, що вигідно всім учасникам вертикально-інтегрованої компанії.

5. Інноваційний мотив.

Він пов'язаний з орієнтацією вертикально-інтегрованої компанії на можливість використання нових ресурсів і технологій.

Таким чином, до мотивів створення вертикально-інтегрованих підприємств можна віднести: забезпечення гарантованих умов постачання сировини і збуту за допомогою диверсифікації і розширення ринків збуту готової продукції і виробничої сировини; зміцнення сировинної бази і оптимізація завантаження виробничих потужностей; зниження витрат за рахунок зростання технологічного і фінансово-економічного потенціалу; підвищення якості управління, тощо.

Слід також відмітити, що окрім вертикальної, існує також діагональна (конгломеративна, універсальна, багатогалузева, диверсифікована) інтеграція, котра передбачає дії підприємства, направлені на гармонізацію стратегічних інтересів з іншим підприємством, що діє на іншому сегменті ринку і не належить до ланцюжка послідовних переділів, в які входить підприємство, що відноситься до вертикально-інтегрованого бізнесу, але має можливість впливати на довгострокові інтереси третього підприємства.

В період підвищення світових цін на різні види продукції і виробничої сировини можуть концентруватися інвестиційні ресурси, що покривають потреби, у наслідок чого вертикально-інтегровані підприємства можуть отримувати підприємства суміжних галузей, наприклад, завод з виробництва сільськогосподарського устаткування, цукрові заводи і т.п., що надасть можливість сформувати повний цикл виробництва та реалізації продукції.

Діагональна інтеграція в господарствах може виявлятися як інвестиційна стратегія і проводитись з метою мінімізації ризиків в процесі дій постачальників і споживачів.

Існує також і комбінована інтеграція - інтеграція «уздовж» виробничого процесу і по його паралельних гілках, що дає можливість мінімізувати всі види витрат, особливо трансакційних.

В сучасній Україні до вертикально-інтегрованих підприємств, ми можемо віднести: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни та інші об'єднання підприємств.

Функціонування даних підприємств завжди супроводжується концентрацією капіталу та формуванням зв'язків як в середині регіону, так і між різними регіонами.

При обґрунтуванні перспектив розвитку вертикально інтегрованого бізнесу потрібно також керуватись принципом впливу природно – кліматичної або географічної доцільності, якості продукції в цьому аспекті.

Враховуючи розгалуженість структури виробництва вертикально-інтегрованих підприємств головним для ефективного ведення системи управлінського обліку є правильно визначені нормативні витрати виробництва даного підприємства.

Враховуючи специфіку виноградарської галузі вважаємо, що важливо раціонально визначити нормативні витрати сировини і матеріалів враховуючи усі втрати зумовлені технологією виробництва.

Для ведення облікової системи витрат більшість вертикально-інтегрованих підприємств виноградарської галузі використовують їх розподіл за центрами відповідальності, при цьому адміністративні, загальногосподарські та збутові витрати встановлюються різними центрами відповідальності. Адміністративні витрати на інтегрованих підприємствах не залежать від виробничих підрозділів, як наприклад, загальногосподарські, вони показують затрати на управління підприємством. Але зв'язок між даними видами витрат безперечно існує, наприклад, зростання обсягів виробництва спровокує збільшення адміністративних витрат та витрат на збут. Ми вважаємо, що саме від змісту центру відповідальності залежить методика формування нормативних витрат на виробництво, відповідно напряму, технології, специфіки дані витрати можуть визначитися за різними методиками. Ми підтримуємо точку зору В.М.Домбровського, що при загальногосподарських витратах, окрім кошторисного контролю необхідно визначати витрати у нормативному розрізі на годину прямих затрат праці, це дозволить упорядкувати витрати на оплату праці при виробництві продукції [1, с.156]. Доцільним є також нормативне встановлення адміністративних витрат і витрат на збут на одиницю продукції, що дозволить узагальнити усі витрати на одиницю виробленої продукції.

Нажаль, негативним при використанні нормативів витрат є їх постійний контроль і коригування, що залежить

від зміни технології, ринкових позицій та ін. факторів. Уточнення нормативів відбувається в результаті нововведень у технології, технічному оснащенні, зміні технічних характеристик матеріалів, зміні рівня цін на матеріали і вартості робочої сили.

Враховуючи зростаючий рівень інфляції в сучасній Україні доцільним є уточнення нормативів матеріальних витрат не рідше ніж один раз в два тижні.

Крім того, можемо зазначити, що визначення нормативних витрат значно ширше облікової функції тому, що управлінський облік на сьогодні є базовим елементом при формуванні інформації загальної системи управління вертикально-інтегрованим підприємством.

За результатами опитування на сьогодні, більшість вертикально-інтегрованих підприємств з виноградарства Одеської області при веденні системи управління використовують дані бухгалтерського обліку перетворюючи їх на основу управлінського обліку і використовують методика відхилень витрат від нормативів.

За даною методикою саме відхилення від нормативу є сигналом про наявність проблеми, що потребує втручання керівництва для прийняття відповідних управлінських рішень і усунення проблеми.

Перетворені дані бухгалтерського обліку в управлінський облік на сучасних вертикально-інтегрованих підприємствах додатково ведуть спеціалісти планово-економічного відділу і у формі таблиць сформованих у більшості випадків за допомогою Microsoft Excel передають їх керівникам підрозділів.

Дана методика ведення системи управлінського обліку для вертикально-інтегрованих підприємств є застарілою і малоефективною, зайвий обіг управлінської облікової інформації супроводжується застарілістю даних, що перешкоджає їх своєчасному використанню.

Крім того, сучасна система ведення управлінського обліку на вертикально-інтегрованих підприємствах використовує інформацію фінансового обліку, але при цьому не порівнює її відповідність при формуванні результатів і не здійснюється аналіз впливу фінансового обліку та управлінського обліку на загальну систему управління підприємством.

Дуже важливим при формуванні нормативів витрат враховувати специфіку виноградарських вертикально-інтегрованих підприємств до неї можна віднести сезонні коливання надходження сировини, тобто збір врожаю винограду відбувається в серпні чи вересні.

Саме у цей період зростає циклічність виробництва, більшість процесів відбуваються одночасно, навантаження на працівників зростає, тому при встановленні нормативних витрат необхідно враховувати усі вище зазначені особливості.

На сьогодні, ще й досі неможливо визначити правильно кількість надходження сировини на вертикально-інтегровані підприємства з виноградарства (природні умови мінливі, тому таке планування це завжди ризик) і відповідно враховувати до основних нормативів оплати праці понаднормові чи преміальні буде невірно, тому на більшості таких підприємств використовують окремі форми про додаткові витрати оплати праці (рис. 1).

ВІДОМІСТЬ № 2
про понаднормові витрати оплати праці
«23» серпня 2017 р.

Назва підприємства ПТК «Шабо»

Прізвище, ім'я та по батькові працівника	Табельні номери	Відпрацьовано годин	Ціна за годину, грн.	До сплати, грн.
1. Маринов А.Ю.	6011	8	9,47	75,76
2. Федотов К.С.	6015	4	9,47	37,88
Усього	X	12	x	113,35

Керівник (бригадир, майстер) _____ Майстренко О.М.
(підпис)

Рис. 1 Схема документу про непередбачені в нормативах витрати оплати праці на вертикально-інтегрованому підприємстві ПТК «Шабо»

Примітка: умовні дані

З рис. 1 бачимо, що дійсно підприємство ПТК «Шабо» відокремлює понаднормові витрати на оплату праці але для управління підприємством дана форма документу є недосконалою адже не зазначено причини додаткових витрат, тому не зрозуміла обґрунтованість встановленої тарифної ставки.

Позитивним є саме відображення додаткових витрат за статтю «Оплата праці» саме в момент їх виникнення, що запобігає дублюванню та помилкам при оформленні.

Отже, з усього вище вказаного можна зазначити, що на вертикально-інтегрованих підприємствах існуюча система управлінського обліку, як основи управління і безпосередньо прийняття управлінських рішень базується на системі закордонного методу – «Стандарт-кост», що включає розробку норм стандартів, складання нормативних калькуляцій до початку виробництва і облік фактичних витрат з виділенням відхилень від стандартів, систематизованих, як сукупність.

Враховуючи складність структури вертикально-інтегрованих підприємств ведення системи управлінського обліку за центрами відповідальності важливим є правильне формування переліку статей витрат при цьому необхідно враховувати:

- при складанні за рівнявою ієрархією бюджетів не враховуються витрати інших центрів відповідальності;
- складання звітності про витрати здійснюється за допомогою довідникових даних про витрати понесені нижчими рівнями центрів відповідальності.

Як ми вже зазначали, на вертикально-інтегрованих підприємствах виноградарства ведеться лише часткова оперативна звітність дані якої не дають можливості повноцінно оцінити діяльність центрів відповідальності та приймати ефективні управлінські рішення.

Для ефективного управління необхідна управлінська звітність, котра буде поєднувати техніко-економічні показники основні та підрядні (за їх допомогою розраховані основні), а також зазначення відхилень від нормативів з вказаними причинами даних явищ.

Впровадження системи управлінського обліку неможливе без вдосконалення методик розрахунку та розподілу накладних витрат.

Вже декілька десятиліть в США активного розвитку набув ABC-костинг, який є калькуляційною системою що розглядає операції у якості основних об'єктів обліку витрат та калькулювання з метою розрахунку собівартості продукції

та визначення ефективності бізнес-процесів.

Різноманітна сфера діяльності вертикально-інтегрованих підприємств враховуючи заміну прямих витрат праці і матеріалів накладними витратами зумовили зміну підходу до традиційних методів розрахунку витрат.

Згідно методик вже існуючих на виноградарських вертикально-інтегрованих підприємствах врахування структурних особливостей існує, а от функціональні які впливають на суму витрат часто просто ігноруються, що є недопустимим при якісній системі управлінського обліку, адже формування собівартості це функція одного визначаючого фактору обсягів виробництва, надання послуг.

До структурних факторів на інтегрованих підприємствах ми можемо віднести витрати, що структурно визначаються за економічними елементами і калькуляційними статтями, а функціональні розглядають як витрати за результатом діяльності підприємства.

Тобто функціональні фактори здійснюють вплив на розмір накладних витрат підприємства, до яких відносять не лише загальновиробничі витрати, а й адміністративні, збутові та ін.

В сучасній вітчизняній літературі найбільш відомим і досліджуваним є метод обліку витрат з урахуванням функціональних факторів при формуванні виробничих витрат - Activity Based Costing (ABC) метод.

Особливістю даного методу є посилення контролю накладних витрат на усіх стадіях життєвого циклу продукту, а також направленість на зменшення циклічності виробництва даного продукту.

За використання методики ABC – розподілу на вертикально-інтегрованих виноградарських підприємствах можна зазначити, що даний функціональний облік передбачає розподіл та групування накладних витрат за центрами відповідальності відповідно виду діяльності та асортименту продукції.

Для визначення витрат у функціональному обліку використовують так звані фактори витрат – це обставини від яких залежить обсяг витрат на певний вид діяльності та виступаючі вимірником діяльності, тому що обсяг накладних витрат пропорційно залежить від масштабів діяльності.

До основних передумов для впровадження калькулювання на вертикально-інтегрованих виноградарських підприємствах за методикою функціонального обліку є:

- значна кількість накладних витрат (35-45 %), що потребує їх координованого розподілу та обліку;

- групування накладних витрат за основними видами діяльності відповідає вимогам виробничо-технологічних процесів у виноградарстві де даний процес складає близько 65-70 %, а 30-35% – це приймання продукції, формування необхідної виробничої документації, лабораторні дослідження якості за внутрішнім переміщенням по підприємству та ін.

Тому дійсно, є дуже важливим вірний та чіткий розрахунок усіх функціональних процесів при виробництві виноградарської продукції, щоб правильно визначити її собівартість.

Недоліками при використанні даної методики для виноградарських підприємств є її дороговизна і адаптивність, тобто використання даної методики функціонального обліку витрат для вертикально-інтегрованих підприємств не може використовуватись у стандартному вигляді необхідна зміна направленості використання ресурсів, адже виокремлення функцій чи операцій пов'язано з використанням ресурсів і відповідно буде модифіковано технологію визначення накладних витрат.

Запропонований нами функціональний підхід при розподілі накладних витрат не виключає використання нормативної методики ведення обліку навіть навпаки їх відокремлене функціонування є недоцільним.

Дослідження Ч.Т.Хонгрена показують, що у більшості західних фірм також приділяється значна увага аналізу причин виникнення витрат.

Крім того, в управлінні фірмами використовується більш точна інформація про витрати для цінової стратегії; більш точний аналіз рентабельності продукції, клієнтів, виробництва, галузі; більш точні показники результатів діяльності [2, с.206].

Висновки. Враховуючи усе вище зазначене можемо сказати що ABC – костинг це не лише метод розподілу накладних витрат, а й метод управління витратами в розрізі окремих операцій, що дає нові можливості для ефективного планування та контролю витрат.

Список використаної літератури:

1. Добровський В.М. Управлінський облік : Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / В.М.Добровський, Л.В.Гнилицька, Р.С.Коршикова ; за ред. В. М. Добровського. – К. : КНЕУ, 2003. – 235 с.
2. Хонгрэн Ч.Т. Бухгалтерский учт : управленческий аспект : [пер. с англ.] / Ч.Т.Хонгрэн, Дж.Фостер ; Под ред. Я.В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 416 с.

Ниценко В.С., Гоголь М.Н. Современное состояние системы управления и учёта на вертикально-интегрированных предприятиях

В статье исследуются современное состояние системы управления и его взаимодействие с бухгалтерским учетом на примере вертикально-интегрированных предприятий. Определены основные направления интеграции предприятий и влияние управления и информационная составляющая учета в системе управления предприятием.

Ключевые слова: управление, информационная составляющая учета, вертикально-интегрированные предприятия, расходы, мотивы, виноградарство.

Nitsenko V.S., Gogol M.M. Modern state of control system and account on the apeak-integrated enterprises

In the article the modern state of control system and his cooperating are investigated with a record-keeping on the example of the apeak-integrated enterprises. It is certain basic directions of integration of enterprises and influence of management and informative constituent of account in control system by an enterprise.

Keywords: management, informative constituent of account, apeak-integrated enterprises, charges, reasons, viticulture.

Дата надходження до редакції: 14.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Славкова О.П.

О. В. Ольшанський к.е.н., доцент, Харківський державний університет харчування та торгівлі

У статті розроблено методику оцінки ефективності бізнес-процесів підприємства, яка дозволяє провести оцінку бізнес-процесів відносно досягнутого внутрішнього рівня. Удосконалено технологію проведення бенчмаркінгу, яка дозволяє підвищити результативність бізнес-процесів підприємств. за рахунок включення етапу по оцінці ефективності розроблених заходів у процес бенчмаркінгу.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Оцінка ефективності бізнес-процесів є важливою характеристикою, що відображає результати і можливості підприємства. Щоб ефективно управляти бізнес-процесами підприємства, необхідно проводити оцінку їх стану, оскільки будь-які зміни в умовах або результатах діяльності бізнес-процесів пов'язані з тією чи іншою альтернативою управлінського рішення. Провести оцінку і визначити стан бізнес-процесів підприємства можливо лише в умовах, коли існують відповідні критерії та методики оцінки бізнес-процесів підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями теоретичних та практичних питань управління бізнес-процесами підприємств займалися видатні вітчизняні та зарубіжні вчені: А. Амоша, І. Бланк, М. Виноградський, Г. Губерная, Б. Данилишин, В. Карсекін, М. Крейніна, В. Піла, Д. Стеченко, О. Тридід, І. Школа, Л. Яцун, А. Гранберг, О. Доничев, Х. Армстронг, М. Дайлами, Л. Ларуш.

Велика кількість публікацій і різнобічні підходи до формування критеріїв і методів оцінки результативності бізнес-процесів підприємства відображають об'єктивну складність питання. З огляду на це проблеми комплексної оцінки й підвищення ефективності бізнес-процесів підприємства в умовах конкуренції та глобалізації економіки потребують подальшого вивчення і розвитку.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є розробка і теоретичне обґрунтування пропозицій щодо оцінки ефективності бізнес-процесів підприємства на основі інструментарію, що забезпечує об'єктивність результатів для прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових праць у галузі методології розвитку бізнес-процесів дозволив прийти до висновку, що у працях, пов'язаних з оцінкою ефективності бізнес-процесів, пропонуються різні критерії оцінювання їх ефективності. Разом з тим до цих пір не вирішена проблема щодо визначення критеріїв оцінювання. З огляду на зазначене в роботі пропонується алгоритм визначення критеріїв оцінки ефективності бізнес-процесів підприємства, який складається з п'яти етапів (рис. 1).

Із поступовим розвитком і застосуванням процесного підходу на підприємствах ученими і практиками все більше уваги приділяється оцінюванню бізнес-процесів.

Найбільш дослідженим є перший напрям оцінювання – результативність бізнес-процесів. Другий напрям – бенчмаркінг бізнес-процесів є найменш висвітленим у науковій літературі й найменш використовується на практиці.

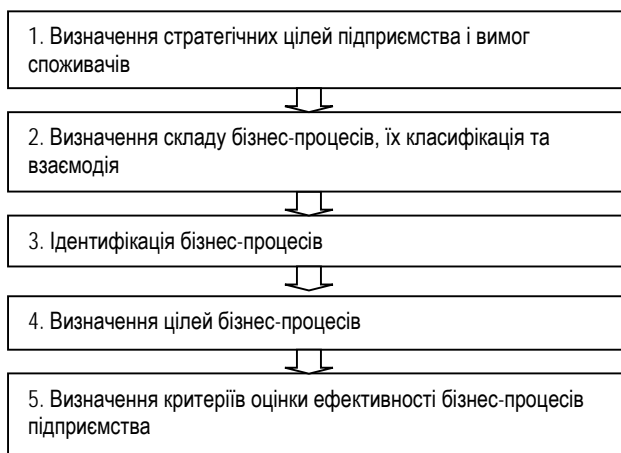


Рисунок 1. Алгоритм визначення критеріїв оцінки ефективності бізнес-процесів підприємства

Дослідження існуючих підходів до оцінки ефективності бізнес-процесів показало, що здебільшого вони зводяться до визначення показника результативності без подальших заходів із поліпшення, у зв'язку з чим використання зазначених підходів не дає значних результатів у досягненні цілей підприємства. На основі вивчення праць із оцінювання та підвищення результативності бізнес-процесів було визначено, що немає науково обґрунтованої методики оцінювання, яка охоплює всі бізнес-процеси підприємства. Існують методики оцінювання результативності процесів систем менеджменту, більшість із яких розроблені відносно до системи менеджменту якості.

Вважаю, що процедури оцінювання і підвищення результативності бізнес-процесів мають бути, по-перше, узгоджені між собою і проводитися послідовно, оскільки в разі отримання значення показника результативності бізнес-процесу, що нижче допустимої норми, необхідно розробляти заходи для підвищення результативності бізнес-процесів; по-друге, оцінювання має охоплювати різні сфери діяльності підприємства. З огляду на це запропоновано методику оцінювання та підвищення ефективності бізнес-процесів підприємства [1].

Перша частина методики – оцінювання ефективності бізнес-процесів підприємства – включає дев'ять етапів. На першому етапі на початку звітної періоду встановлюються планові, а в кінці звітної періоду (період залежить від специфіки діяльності підприємства, цілей підприємства, вимог споживачів) визначаються фактичні значення за визначеними критеріями оцінювання ефективності бізнес-процесів підприємства. На другому етапі визначаються вагові коефіцієнти критеріїв за кожним бізнес-процесом експертним шляхом (метод «нарад») за формулою:

$$\alpha = \left(\sum_{i=1}^N A \right) / N, \quad (1)$$

де α – ваговий коефіцієнт критерію;
 A – оцінка, дана i -м експертом;
 N – кількість експертів.

На третьому етапі розраховуються відносні одиничні критерії бізнес-процесів відповідно до планових і фактичних значень критеріїв за формулою:

$$K_i = \frac{X_n}{Y_n}, \quad (2)$$

де K_i – відносний одиничний i -й критерій бізнес-процесу;

X_n – фактичне значення критерію;
 Y_n – планове значення критерію.

На четвертому етапі визначаються інтегральні показники ефективності бізнес-процесів підприємства методом зваженої суми оцінок критеріїв з урахуванням вагових коефіцієнтів і відносних одиничних критеріїв за формулою:

$$P_{np} = \sum_{i=1}^n K_i \alpha_i, \quad (3)$$

де K_i – одиничний відносний i -й критерій процесу;
 α_i – ваговий коефіцієнт критерію;
 n – кількість критеріїв.

На п'ятому етапі визначається рівень результативності бізнес-процесу за модифікованою шкалою Е. Харрінгтона. На шостому етапі проводиться ранжування бізнес-процесів за ступенем важливості методом аналізу ієрархій Т. Сааті для визначення вагових коефіцієнтів. На сьомому етапі визначається результативність системи бізнес-процесів підприємства відповідно до показників результативності та вагових коефіцієнтів бізнес-процесів за формулою:

$$P_{сист} = \sum_{j=1}^n (P_{npj} m_j), \quad (4)$$

де P_{np} – результативність j -го процесу;
 m_j – ваговий коефіцієнт j -го процесу;
 n – кількість бізнес-процесів.

На восьмому етапі визначається рівень ефективності системи бізнес-процесів за шкалою Е. Харрінгтона. На завершальному етапі оцінювання приймаються рішення з управління бізнес-процесів підприємства. Для цього розробляються заходи для поліпшення з подальшим контролем і аналізом виконання. Якщо показник ефективності бізнес-процесу потрапляє в інтервал (0,0–0,37), то відповідно до розробленої методики передбачено проведення бенчмаркінгу.

Узагальнивши наявні підходи до проведення бенчмаркінгу й удосконаливши його, пропоную сім послідовних етапів. На першому етапі вибирається підприємство для порівняння, в ролі якого можуть виступити партнери, дистриб'ютори і постачальники підприємства, оскільки вони дійсно зацікавлені в успіху всього бізнесу. Другий етап передбачає збір інформації про технології та результати цього бізнес-процесу з використанням контрольних листів. На третьому етапі ця інформація аналізується і зіставляється з аналогічними даними свого бізнес-процесу. На четвертому етапі розробляються заходи з удосконалення бізнес-процесу. На п'ятому етапі розраховується ефективність роз-

роблених заходів для прийняття рішення щодо їх впровадження в бізнес-процес. Якщо результат економічного обґрунтування заходів позитивний, то вони впроваджуються в бізнес-процес (шостий етап), якщо результат оцінювання негативний, то необхідно повернутися до четвертого етапу і розробити заходи з урахуванням ресурсів, специфіки і можливостей. На заключному, сьомому етапі проводиться контроль за бізнес-процесом.

Вважаю за доцільне використовувати інструментарій для визначення рівня результативності бізнес-процесів і їх ранжування на основі використання числової шкали і методу аналізу ієрархій з метою отримання найбільш достовірного значення показника результативності системи бізнес-процесів підприємства.

Показники ефективності бізнес-процесів, розраховуються на четвертому етапі оцінки. Значення, що знаходяться в інтервалі від 0 до 1, потребують якісного осмислення для визначення алгоритму дій для управління та корегування бізнес-процесами підприємства. Мною в якості основи для інтерпретації показників, була обрана і обґрунтована вербально-числова шкала Харрінгтона, яка дозволяє визначити рівні результативності бізнес-процесів з урахуванням отриманих результатів які потрапляють в числові інтервали [2]. Модифікована шкала Харрінгтона за визначенням рівнів результативності бізнес-процесів представлена в таблиці 1.

Залежно від рівня ефективності бізнес-процесу, можливі наступні варіанти закономірних проявів результативності. При незначних відхиленнях (0,8-1,0) результативність бізнес-процесу порушується на невелику величину від запланованої, це означає, що бізнес-процес досить тривалий час може ефективно функціонувати без застосування спеціальних заходів для усунення причини подібних відхилень. У випадках, якщо відбулося значне відхилення (0,0-0,37), необхідно прийняття відповідних заходів у вигляді розробки бізнес-процесів, коригувальних дій та інших заходів, спрямованих на відновлення необхідного рівня ефективності.

Таблиця 1

Шкала рівнів ефективності бізнес-процесів

Числові інтервали	Рівень ефективності бізнес-процесу
0,8-1,0	Дуже високий рівень ефективності
0,63-0,8	Високий рівень ефективності
0,37-0,63	Середній рівень ефективності
0,2-0,37	Низький рівень ефективності
0,0-0,2	Дуже низький рівень ефективності

У методиці оцінки і підвищення ефективності бізнес-процесів передбачений етап, на якому розраховується показник ефективності системи бізнес-процесів, необхідний для інформування зацікавлених сторін про діяльність підприємства. А також для прийняття управлінських рішень вищим керівництвом. Цей показник розраховується методом згортки всіх показників ефективності бізнес-процесів підприємства (четвертий етап оцінки) з урахуванням вагових коефіцієнтів (шостий етап оцінки).

Так як, процеси мають різний вплив на досягнення стратегічних цілей підприємства їх необхідно ранжувати за ступенем важливості. З цією метою пропоную використовувати метод аналізу ієрархій Т. Сааті [3], в основі якого лежать парні порівняння альтернатив за дев'ятибальною шкалою (від 1 до 9 балів). Ранжування бізнес-процесів проводять експерти, порівнюючи бізнес-процеси між собою.

Отримані в результаті розрахунків нормовані суми, приймаються в якості вагових коефіцієнтів бізнес-процесів.

Вивчивши підходи до проведення бенчмаркінгу вітчизняних і зарубіжних авторів було виявлено, що в даних підходах при проведенні процесного бенчмаркінгу не передбачений етап оцінки ефективності заходів, які впроваджуються у бізнес-процес. Тим часом, перш ніж впроваджувати розроблені заходи в розглянутий бізнес-процес, необхідно розрахувати плановану ефективність від реалізації даного проекту. Розробка і впровадження заходів розглядається як інвестиційний проект, за призначенням цей вид інвестицій можна віднести до інвестицій, які вкладаються в підвищення ефективності управління або виробництва.

У зв'язку з цим в методиці оцінки і підвищення ефективності бізнес-процесів передбачений етап, на якому оцінюється ефективність розроблених заходів. Як показники запропоновано використовувати показники, засновані на застосуванні концепції дисконтування: чистий дисконтований дохід NPV (формула 5) і дисконтований період окупності DPP (формула 6).

$$NPV = \sum_{t=0}^T \frac{B_t - C_t}{(1+r)^t}, \quad (5)$$

$DPP = k$, при якому:

$$\frac{\sum_{t=0}^T \frac{C_t}{(1+r)^t}}{\sum_{t=0}^T \frac{B_t}{(1+r)^t}} = 1, \quad k \in [1; n], \quad (6)$$

де: B_t і C_t , - вигоди і витрати в період t ;

T - загальна тривалість проекту;

r - ставка дисконтування.

Впровадження даного етапу в технологію проведення бенчмаркінгу дозволяє приймати обґрунтовані рішення щодо впровадження заходів в бізнес-процес:

- якщо показник $NPV > 0$, реалізація проекту економічно доцільна, можна переходити до наступного етапу і впроваджувати розроблені заходи в бізнес-процес;

- якщо $NPV \leq 0$, реалізація проекту економічно недоцільна, отже, необхідно повернутися на попередній етап і розробити новий проект.

Цей показник використовується, у більшій мірі, для порівняльної оцінки ефективності альтернативних інвестиційних проектів, але також може бути прийнятий і в якості критерію прийняття окремого проекту.

Проаналізувавши отримані показники ефективності процесів інтегрованої системи менеджменту, підприємству для ефективного управління бізнес-процесами необхідно застосовувати інструменти бенчмаркінгу. Потенціал бенчмаркінгу може бути ефективно реалізований при створенні бенчмаркінгового альянсу, в складі якого можуть бути підприємства одного альянсу або корпорації.

Висновки. Внаслідок проведеного дослідження досягнуто таких результатів:

- розроблено методику оцінки ефективності бізнес-процесів підприємства, яка дозволяє провести оцінку бізнес-процесів підприємства відповідно досягнутого внутрішнього рівня і оцінку та підвищення ефективності бізнес-процесів відносно галузевого і світового рівнів;

- удосконалено технологію проведення бенчмаркінгу, яка дозволяє підвищити ефективності бізнес-процесів підприємств за рахунок включення етапу по оцінці ефективності розроблених заходів у процес бенчмаркінгу.

Список використаної літератури:

1. Ольшанський О. В. Підвищення результативності бізнес-процесів на підприємстві / О. В. Ольшанський, В. М. Селютін, Б. Вард // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. у 2 ч. Ч. 1. – Х. : ХДУХТ, 2017. – Вип. 1 (25). – С. 245–256.
2. Ольшанський О. В. Проблеми впровадження міжнародних стандартів якості в операційну діяльність готелів / О. В. Ольшанський // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. у 2 ч. Ч. 1. – Х. : ХДУХТ, 2014. – Вип. 1 (19). – С. 264–273.
3. Ольшанський О. В. Формування політики якості послуг в підприємствах туристичного профілю / О. В. Ольшанський // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. у 2 ч. Ч. 2. – Х. : ХДУХТ, 2014. – Вип. 2 (20). – С. 240–250.

Ольшанский А.В. Оценка эффективности бизнес-процессов компании

В статье разработана методика оценки и повышения эффективности бизнес-процессов предприятия, которая в отличие от существующих подходов, позволяет провести оценку бизнес-процессов относительно достигнутого внутреннего уровня (результативность бизнес-процессов). Усовершенствована технология проведения бенчмаркинга которая, в отличие от существующих технологий, позволяет повысить результативность бизнес-процессов предприятия за счет включения этапа по оценке эффективности разработанных мероприятий в процесс бенчмаркинга.

Olshansky O.V. Estimation of efficiency of business processes of the enterprise

The evaluation criteria for the effectiveness of a company's business processes, based on the proposed algorithm in accordance with the objectives of business processes and customer requirements, have been defined and systematized. A method for evaluating and raising the effectiveness of business processes, which in contrast to existing approaches, allows for the evaluation of business processes relative to the achieved internal level (the effectiveness of business processes), evaluating and improving the performance of business processes with respect to sectoral and global levels (business processes benchmarking).

Дата надходження до редакції: 18.09.2018

Рецензент: д.е.н., професор Чупіс А.В.

М. Л. Потьомкін, аспірант Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Доведено, що одним з найбільш актуальних завдань для розвитку підприємств з виробництва і переробки зерна України є пошук шляхів вирішення проблеми підвищення ефективності функціонування підприємств за рахунок сучасних систем управління.

Ключові слова: наукові основи, підвищення ефективності зернового виробництва, конкурентоспроможність підприємств, сучасні системи управління, розробка стратегії розвитку, кількісна та якісна оцінка, індикативне планування стратегічного розвитку підприємства.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Постійний розвал колись щонайпотужнішої української економіки, який привів до зубожіння населення, практичного банкрутства держави, зниження конкурентоспроможності підприємств і багатьом іншим негативним наслідкам вимагає впровадження нових, наукових принципів управління державними і приватними підприємствами.

У зв'язку з цим головною метою розвитку України, як дійсно незалежної держави, неодмінно повинні являтися становлення і ефективний розвиток механізмів і сучасних систем управління підприємствами, у тому числі і аграрними.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Нині характерними рисами сучасних систем управління ними є наступні:

- 1) вільна ієрархія;
- 2) подчиняємость бюджетної політики;
- 3) вільний вибір сучасної інформації.

Специфічній особливості першої детермінанти являється об'єднання найманого персоналу. Відповідно до безпосередньо виконуваних функцій (виробництво і переробка сировини, організаційна, фінансова і інші). По аналогії з першою особливістю другої - полягає в аналізі виконання внутрішнього бюджету (кошториси) відповідно до встановлених звітних термінів. Третя детермінанта опосередковується через ієрархічну систему управління і здійснюється через обов'язковий директивний контроль.

На розвиток цих трьох детермінант істотний вплив роблять сучасні системи економічного прогнозування і відповідного впровадження в господарську практику. Необхідно підкреслити, що недоцільні дії практично завжди зводяться до різкого зниження конкурентоспроможності підприємств по виробництву і переробці сировини. В процесі зростання ефективності відповідних заходів зазвичай виникають нові напрями підвищення ефективності промислових підприємств. Процес якісного розвитку механізмів і систем управління конкурентоспроможністю є економічно обґрунтованим і включає обов'язкове коригування, як його окремих детермінант, так і їх численних систем і підсистем. Істотний вклад до теорії становлення зернових підприємств внесли: А.Амоша, Ю.Данько, О.Красноруцький, І.Кошкалда, Т.Мареніч, О.Наумов, В.Онегіна, А.Павлов та ін.

Формулювання цілей дослідження. Метою даного дослідження є розробка сучасних засобів підвищення ефективності функціонування зернових підприємств за рахунок різноманітних варіантів підвищення їх конкурентоздатності.

Вклад основних результатів та їх обґрунтування. Оскільки процес розвитку сучасних систем управління

є дуже багатограним і дуже складним неможливо створити єдиний макет, який задовольнятиме абсолютно усі підприємства галузі. Ці системи включають послідовні етапи, які базуються на методах індикативного і фінансового планування, мотивації найманого персоналу різноманітних методах і інших.

Виходячи з цих позицій, необхідно в процесі розробки стратегії розвитку ефективних систем по підвищенню конкурентоспроможності підприємств необхідно враховувати наступні моменти:

1) усі стратегії мають бути економічно обґрунтовані і ретельно продумані керівником підприємства і відповідними фахівцями;

2) суть стратегії має бути доступною для розуміння найнятих робітників підприємства;

3) з метою відбору найбільш оптимальної стратегії необхідно провести розрахунок їх прибутковості з урахуванням часу функціонування і на цій основі зробити відповідні висновки;

4) в процесі впровадження наукової стратегії підвищення конкурентоспроможності доцільно її переглядати виходячи з позицій вдосконалення.

В умовах повномасштабної економічної кризи в Україні стратегії підвищення конкурентоспроможності, які характеризуються високою мірою складності, зазвичай перешкоджають підвищенню ефективності функціонування підприємств. Для забезпечення отримання додаткового прибутку їх необхідно періодично переглядати, з урахуванням зміни економічних, фінансових і інших чинників. Так само цей підхід повинен враховувати взаємовплив зовнішніх і внутрішніх чинників.

Нині керівники аналізованих підприємств вважають за краще впроваджувати системи управління конкурентоспроможністю з урахуванням обґрунтованості кожного окремого елемента. Причому експертами виступають найдосвідченіші керівники і фахівці підприємств, які зобов'язані грамотно обґрунтувати свою думку про розвиток сучасного виробництва. Зазвичай цей процес зводиться до наступних понять:

1) кількісна і якісна оцінка кінцевих результатів діяльності підприємства;

2) за допомогою яких видів продукції і сучасних технологій по виробництву, і переробці і збуту зерна керівники домагатимуться відчутних переваг над аналогічними підприємствами;

3) яким чином перетворити внутрішньо відношення між виробничими підрозділами і найманим персоналом в повсякденній діяльності.

Впровадження перелічених вище положень є склад-

ним організаційно економічних процесом і вимагає розробки відповідної критерійної системи.

Цей процес спрощується, якщо розробники розглядають різноманітні варіанти підвищення конкурентоспроможності підприємства по виробництву і переробки зерна. Вони мають бути різноманітними. Фахівцям необхідно розглянути позитивні і негативні аспекти їх впровадження, а так само можливості зниження рівня їх негативного впливу.

Найдієвішим чинником даного процесу є індикативне планування стратегічного розвитку підприємства. Воно повинне здійснюватися на основі економіко-статистичних показників за попередній період. В цьому випадку нівелюється, а потім утруднюється процес заміни одних показників на аналогічні. Крім того відпадає необхідність в застосуванні формалізованих підходах.

У сучасних умовах розвитку підприємств по переробці зерна на основі логічного позиціонування доцільно розробити такі ключові концепції, які сприяють підвищення конкурентоспроможності галузі, а потім конкретних підприємств. Цьому підходу властива необхідність проведення комплексного аналізу і відповідних економіко-фінансових розрахунків, які значно ускладнюють процес формування динамічних стратегій.

На процес підвищення ефективності функціонування підприємств відповідно до стратегії логічного позиціонування робить процес економічної обґрунтованості дій власників і керівників підприємств, з урахуванням їх характерних особливостей, тобто цей напрям перспективно і, у відповідних умовах може значно підвищити рівень конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Особливе місце в процесі впровадження цієї стратегії відводиться першому керівникові, відповідно до процесу генерації. Він, в першу чергу, має бути спрямований на формування чіткого розуміння про суть однозначного бачення перспектив підприємства провідними фахівцями і керівниками.

Одночасно необхідно підкреслити про обмеженість дій досвіду керівництва і професійних знань керівних фахівців. Тому формування ефективних стратегій доцільно доручити певній групі найнятих робітників. Впровадження цієї стратегії на малих підприємствах по виробництву і переробці сировини практично неможлива і загрожує ним банкрутством. Це відбувається у зв'язку з тим, що незначна кількість керівників і фахівців, як правило, не може чітко визначити можливі об'єми прибули і необхідних фінансових витрат. Це безпосередньо пов'язано з виробничим і логічним мисленням керівників і фахівців.

На практиці керівники обґрунтовано розглядають на початкових етапах проблеми, які виникають в процесі формування стратегії. Вони з'являються на основі їх накопиченого досвіду в різноманітних форматах (схемах, графіках, малюнках і інших). Зазвичай вони характеризують способи отримання достовірної економіко-фінансової інформації з сучасного, дуже складного зовнішнього середовища. Головне завдання керівника зводиться до реальних спроб підвищення ефективності і конкурентоспроможності підприємств по виробництву і переробці сировини. Цей процес характеризується не лише індивідуальністю пізнання, але і колективним способом сприйняття наукових основ по розвитку економіки підприємства.

У цьому процесі провідну роль грає формальний або неформальний лідер підприємства. Він повинен направити

свої зусилля на впровадження планів колективу в реальне життя, що є складним процесом. Тому керівник і лідер підприємства повинні по можливості притягати найманий персонал для обліку його альтернативної думки. Проте не можна приділяти йому особливу увагу, оскільки може збільшитися вплив суб'єктивних ризиків на процес підвищення рівня ефективності підприємства.

В процесі аналізу розглянутих концепцій ми звернули увагу на відсутність чіткості окремих положень (з позицій збільшення прибутковості і доходності підприємств), а так само неприйняття деякими керівниками нових методів по вдосконаленню процесу функціонування підприємства. Крім того негативно впливають на конкурентоспроможність наступні чинники:

1) позитивні аспекти функціонування підприємств короткочасні;

2) стратегічні заходи підприємства, що розробляються, по своїй істоті є незначними організаційно-технічними нововведеннями з досить низьким рівнем економічної ефективності;

3) слабкий економічний механізм захисту підприємств від негативних наслідків дій негативних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища.

Доцільно підкреслити, що сучасні концепції розвитку підприємств особливу увагу приділяють процесу дії зовнішнього і внутрішнього середовища на економіко-фінансовий механізм підприємства. Причому вони розглядають цей процес як загально пасивний. Така постановка питання зобов'язує керівників підприємств або враховувати вплив цих чинників, або готувати його до банкрутства і повної ліквідації.

Підприємствам по виробництву і переробці зерна доводиться відшукувати особливі постачальницькі ніші і функціонувати в них до моменту виснаження ресурсів. Потім вони вимушені шукати нову сировинну базу в сприятливому або агресивному зовнішньому середовищі.

Науковий рівень сучасних керівників необхідно істотно підвищити. В першу чергу це стосується проблем підвищення ефективності функціонування підприємств в коротко і середньостроковому періоді з урахуванням діючих негативних чинників.

Нині на українських підприємствах впроваджені і функціонують різноманітні організаційно-економічні концепції підвищення ефективності і конкурентоспроможності підприємств. Тому цілком оправдана спроба їх об'єднання. У цьому процесі необхідно залишити і посилити їх позитивні характеристики. Негативні параметри - видалити або, в крайньому випадку, максимально ослабити. У сучасних реаліях одним з нечисленних способів позитивного вирішення цього питання є уміла трансформація діючих наукових концепцій.

Відповідно до закону заперечення заперечення ці концепції розвиваються циклічно, що дозволяє підприємствам поступово трансформуватися з одного стану в інший. В зв'язку з цим розробники стратегії розвитку підприємства повинні чітко встановлювати початковий момент чергового трансформаційного періоду.

Основною метою в цьому процесі є підтримка конкурентоспроможності підприємства за рахунок отримання додаткового прибутку від її розробки і впровадження. Причому кількість змін має бути мінімальною і вони можуть відбуватися, тільки у відповідних рамках, які забезпечують їх ефективне функціонування.

Важливою умовою побудови і впровадження моделі розвитку підприємства є їх своєчасність і відповідність головним напрямкам розвитку виробництва по виробництву і переробці сировини. При цьому слід мати зважаючи на що зовнішнє середовище постійно змінюється в гіршу сторону. У зв'язку з цим реформування діяльності підприємств повинне носити комплексний характер (тобто за допомогою революційних, еволюційних і таких, що інших, що діють в сучасних умовах, різноманітних сил). Такий підхід дозволяє упорядкувати відповідну практику підвищення ефективності функціонування підприємств з урахуванням економіко-фінансового положення даної галузі.

В процесі аналізу основних підходів по підвищенню рівня функціонування зернових підприємств нами встановлено, що господарські керівники і фахівці частенько перевищують значення окремих чинників. Іноді спостерігаються зворотні явища. З метою спрощення цієї роботи необхідно на першому етапі, розробити типову модель функціонування підприємства. Потім, у міру зміни зовнішньої і внутрішньої ситуації типову модель необхідно коригувати у бік її спрощення.

Проектування стратегічних заходів є складною організаційно-економічною справою. Тому, перш ніж впроваджувати численні форми і системи підвищення рівня функціонування зернових підприємств необхідно правильно оцінити потенційні можливості зернового виробництва.

Об'єктивні економічні і фінансові умови функціонування зернових підприємств постійно мотивують господарських керівників коригувати плани по відповідних наукових напрямках. Тільки такий підхід дозволяє їм забезпечити конкурентоспроможність і прибутковість. У зв'язку з тим, що

керівному персоналу необхідно постійно піклуватися про розширення земельних угідь, складати індикативні плани, шукати ефективні ринки збуту продукції і так далі, то їм паралельно доводиться вирішувати завдання по підвищенню ефективності зернового виробництва, особливо за рахунок підвищення продуктивності праці найманого персоналу.

Нині зернові підприємства функціонують в умовах нерозвиненості ринків (товарних, маркетингових, логістичних, фінансових і інших). Це призводить до ускладнення їх внутрішньої структури і виробничих взаємовідносин. Тому успішне функціонування зернових підприємств взаємозв'язане з якісно-новими науково-обґрунтованими пропозиціями по підвищенню рівня їх прибутковості в умовах жорсткої конкуренції. В якості протидії негативному впливу необхідно приймати обґрунтовані і швидкі рішення по правильному виходу із складних ринкових ситуацій. Пошук цих способів доцільно направити на розробку комплексних підходів по створенню оптимальної виробничо-господарської структури і ефективній взаємодії власників і найманого персоналу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Цей процес повинен відбуватися у рамках "прибутковість (рентабельність) виробництва - виробничий (комерційний) ризик". Таке рамкове обмеження пов'язаних з відсутністю наукових розробок в області розвитку аналітики і економіко-математичного моделювання зернового господарства. Крім того воно взаємозв'язане із специфікою розвитку ринкової економіки в Україні і зернових підприємствах, а так само не пристосованістю зарубіжного досвіду для застосування на національних зернових підприємствах.

Список використаної літератури

1. Данько Ю.І. Формування систем забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств / Ю.І.Данько – Суми: Університетська книга, 2016.-С.3-280.

2. Красноручький О.О. Внутрішній ринок агропродовольчої продукції: особливості формування, суперечності в функціонуванні та тенденції розвитку / О.О.Красноручький //Ринкова система України: теорія формування та практика функціонування (кол.монографія)/ За ред. В.М.Жмайлова, О.В. Макарюка, Ю.І.Данька.-Суми:СумДУ, 2011.-С.51-78

3.Хамініч С.Ю., Халатур С.М. Формування стратегії економічного розвитку сільського господарства України: особливості та фактори впливу. //Вісник Сумського національного аграрного університету.- Суми:СумДУ, 2017.-С.55-59

Потемкин Н.Л. Научные основы повышения эффективности и конкурентоспособности предприятий.

Доказано, что одним из наиболее актуальных заданий для развития предприятий из производства и переработки зерна Украины есть поиск путей решения проблемы повышения эффективности функционирования предприятий за счет современных систем управления.

Ключевые слова: научные основы, повышения эффективности зернового производства, конкурентоспособность предприятий, современные системы управления, разработка стратегии развития, количественная и качественная оценка, индикативное планирование стратегического развития предприятия.

Potemkin N.L. Scientific bases of increase of efficiency and competitiveness of enterprises.

It is well-proven that one of the most actual tasks for development of enterprises from a production and processing of grain of Ukraine is a search of ways of decision of problem of increase of efficiency of functioning of enterprises due to modern control system.

Key words: scientific bases, increases of efficiency of grain-growing production, competitiveness of enterprises, modern control system, development of strategy of development, quantitative and quality estimation, indicative planning of strategic development of enterprise.

Дата надходження до редакції: 28.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Красноручький О.О.

МАРКЕТИНГ

УДК 658.8. 011.1 МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ЩОДО ОЦІНЮВАННЯ ПОСЕРЕДНИКІВ ПРИ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ТОВАРІВ

О. А. Біловодська, к.е.н., доцент
А. К. Шимаріна, аспірант
Сумський державний університет

У роботі на основі порівняльного аналізу експертних, аналітичних і комбінованих методів оцінки посередників запропоновано методичний підхід їх оцінювання на ринку промислових товарів. Зокрема, в якості критеріїв оцінки запропоновано застосовувати: відповідність фактичного обсягу реалізації плановому; залучення нових клієнтів; частка посередника в загальному обсязі реалізації промислового підприємства, в порівнянні з витратами на роботу з цим посередником; виконання договірних умов.

Ключові слова: посередник, дистриб'ютор, комерціалізація, промисловий товар.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Посередники, що функціонують у каналі і виконують одну і ту саму роботу, не завжди роблять її однаково: відносини з одними посередниками завжди будуть вигіднішими, ніж з іншими. Щоб з'ясувати, хто є хто, завдяки кому компанія заробляє найбільші гроші, комерціалізуючи вироби, а хто приносить їй лише збитки, необхідно проаналізувати кожен аспект своїх відносин з кожним окремим посередником. При цьому може з'ясуватися, що дистриб'ютор, через якого реалізуються найбільші обсяги товару, насправді майже не приносить виробнику прибутку, а невелика торгова фірма, навпаки володіє значним потенціалом. Тому потрібно постійно оптимізувати роботу з посередниками, здійснювати їх оцінку як з позицій товаровиробника, так і споживача товару.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До-

слідженню теоретико-методичних засад оцінки промисловими підприємствами каналів дистрибуції, роботи посередників у них присвячені наукові праці багатьох вітчизняних та закордонних учених, серед яких Л. Горчелс, Е. Мариен, Ч. Уест, Дж. Ланкастер, Д. Джоббер, Л. Штерн, А. Ель-Ансари, Є. Кофлан, А. Кальченко, Є. Крикавський, Л. Сигида, Н. Чухрай, Р. Патора, В. Щербак та ін.

Метою статті є формування методичного підходу щодо оцінки посередників у каналах дистрибуції при комерціалізації промислових товарів.

Результати дослідження. Для того що б співпраця з посередником була ефективною, виробнику необхідно оцінювати і аналізувати результати та ринкові можливості окремих посередників. В літературі зазначено багато методів оцінки посередників, заснованих на різних комбінаціях складових показників, які було систематизовано в табл. 1.1 [1].

Таблиця 1.1 – Методи оцінки посередників

Метод	Автор та підхід	Характеристика	Переваги	Недоліки
1	2	3	4	5
1. Методи експертних оцінок	Шкардун В.Д., Стерхова С.А. Оцінка торговельного посередника	Кожен експерт заповнює опитувальний лист, обводивши відповідні оцінки стану параметру від 0 (не відповідає оптимальному стану) до 9 (повністю відповідає оптимальному стану) Оцінка усереднюється по всій групі параметрів та всім думкам експертів	- різнобічна характеристика діяльності посередника, - проста процедура оцінки - наведена характеристика можливих значень	виникають питання щодо достовірності оцінки: - відсутнє визначення вагомості критеріїв, - сумнівний спосіб усереднення оцінок експертів
	Горчелс Л., Уест Ч., Маріен Е. Модель «ідеального кандидату»	Методичний підхід спрямований на виявлення максимально сумісного с точки зору бізнес профілю партнера по збуту. Опис ідеального партнера припускає детальні характеристики при створенні шаблону	- детально описується бізнес профіль посередника.	суттєва суб'єктивність оцінки в зв'язку з відсутністю оцінки кількісних даних.
	Кумар Н., Штерн Л.В., Акрол Р.С. Характеристика діяльності учасників каналу	Оцінку учасника каналу розподілу обумовлюють 7 факторів: - характеристика збуту, - фінансова характеристика, - компетенція торговельного посередника, - зговірливість торговельного посередника, - пристосованість торговельного посередника, - зростання можливостей торговельного посередника, - задоволеність споживачів	- оцінка проводиться по структурно логічним категоріям, - глибоке дослідження кожної категорії, чітко сформульовані критерії, що оцінюються за шкалою Лайкерта.	суб'єктивність оцінки в зв'язку з відсутністю оцінки кількісних даних. Виникають питання щодо різної вагомості зазначених аспектів.
	Попов Є.В., Гранкіна Н.А. Контрольна перевірка посередника Попов Є.В.,	Система оцінок включає питання, відповідь на кожне з яких припускає певну кількість балів, в результаті визначається сумарна кількість балів кожного з посередників - оцінка виконання посередником	- різнобічна характеристика діяльності посередника, - проста процедура оцінки - обмежена кількість критеріїв	суб'єктивність оцінки в зв'язку з відсутністю оцінки кількісних даних суб'єктивність оцінки в

Метод	Автор та підхід	Характеристика	Переваги	Недоліки
1	2	3	4	5
	Гранкіна Н.А. Оцінка діяльності експортного посередника	зобов'язань, - оцінка залежності підприємства виробника від посередника при виконанні експортних операцій, - оцінка важливості визначених експортних операцій для ефективного експорту в цілому	оцінки, - глибоке дослідження кожного критерію, - зручність проведення оцінки.	зв'язку з відсутністю оцінки кількісних даних
2. Аналітичні методи	SPM –стратегічна модель прибутку	Оцінка загальної ефективності на основі аналізу: коефіцієнта прибутковості, оборотності активів, доходу на активи, співвідношення власних та позикових коштів, прибутку на власний капітал	- визначені три способи підвищення прибутку, - зручний механізм оцінки фінансових стратегій.	- складність отримання даних, - аналізуються, виключно показники фінансового обліку.
	EVA – аналіз економічної цінності	Аналіз альтернативних витрат існуючої дилерської мережі	Аналіз фактичних засобів, що використовуються при взаємодії з дилером	оцінюється виключно макрорівень системи збуту
	ABC – аналіз	Диференціація виконання збутових функцій дилерської мережі	- врахування витрат на логістику та маркетинг	відсутність оцінки якості дилерського сервісу
3. Комбіновані методи	Биков І.А. Оцінка функціонального потенціалу дилера	Виділення двох груп параметрів, по яким дається оцінка дилера: - параметри привабливості, що відображають стратегічний потенціал дилера - параметри, що відображають організаційні можливості	- велика кількість показників що оцінюються, - використання кількісних індикаторів.	невиправдана складність процедури,
	Ігнашин Ю.Н. Оцінка сумірних дилерських структур	Аналіз проводиться на основі трьох груп показників, що характеризують дилерську мережу: фінансові показники, показники рівня взаємодії, якість дилерського сервісу	використання кількісних індикаторів, - оцінка якості дилерського сервісу	групи показників споріднені за природою але не всі одно рівневі
	Янівцев А.А. Порівняльний аналіз економічної діяльності фірм-дилерів	Оцінка конкурентоздатності яка визначається: - рівнем економічного потенціалу, - рівнем економічної динаміки, - рівнем ринкового потенціалу, - рівнем продуктивності.	- використання кількісних індикаторів, - використання різних методів економічного аналізу.	суттєва складність процедури оцінювання

Проаналізувавши методи експертних оцінок, можна зробити висновок, що метод контрольної перевірки є найбільш ефективним, тому що має найбільше переваг над іншими, а саме: лаконічність, простота, різнобічність, глибина.

Враховуючи вище викладене слід зауважити, що кожен із методів аналітичного методу є ефективним і доцільним, тому що кожен з них оцінює конкретну діяльність.

Проаналізувавши комбіновані методи можна зробити висновок, що порівняльний аналіз економічної діяльності фірм-дилерів є найбільш ефективним, тому що використовує різні методи аналізу.

Беручи до уваги викладене, в якості критеріїв оцінки посередників на ринку промислових товарів пропонуємо застосовувати:

1. Відповідність фактичного обсягу реалізації плано-

вому;

2. Залучення нових клієнтів;

3. Частка посередника в загальному обсязі реалізації промислового підприємства, в порівнянні з витратами на роботу з цим посередником;

4. Виконання договірних умов.

Розглянемо детальніше кожен з критеріїв оцінки посередників.

1 Відповідність фактичного обсягу реалізації плановому передбачає визначення посередників, що виконують, не виконують або перевиконують заплановані обсяги продажу. Наприклад, можна застосовувати табл. 1.2. При цьому кожному з посередників присвоюємо такі оцінні бали: 2 – план перевиконується; 1 – план виконується; 0 – план не виконується.

Таблиця 1.2 – Обсяги реалізації продукції, фізичних од. вим.

Дистриб'ютор	Опис дистриб'ютора	Об'єм продажу		Абсолютне відхилення	Темп приросту, %	Оцінний бал
		План	Факт			
1						
2						
3						
...						

2 Залучення нових клієнтів. Основними параметрами поведінки клієнтів, що визначають привабливість фірми-дистриб'ютора, проранжованими в порядку пріоритетності,

є: ціни, наявність необхідного товару/різноманітний асортимент, обслуговування, якість товару, розташування, викладення товару. Пропонуємо таку шкалу оцінки:

0 – немає перспективи залучення нових клієнтів (не задовольняє найбільш вагомі показники привабливості);

1 – низька перспектива залучення нових клієнтів (дистриб'ютор задовольняє 1 з 4-ох найбільш вагомих показників привабливості);

2 – середня перспектива залучення нових клієнтів (дистриб'ютор задовольняє 2 з 4-ох найбільш вагомих показників привабливості);

3 – висока перспектива залучення нових клієнтів (дистриб'ютор задовольняє всі або хоча б 3 найбільш вагомні показники привабливості).

Висновки можна робити на основі результатів попе-

редньо проведеного опитування клієнтів.

З Частка посередника в загальному обсязі реалізації підприємства порівняно з часткою витрат на роботу з цим посередником.

Витрати містять суму витрат на укладання посередницьких угод, частку в витратах на доставку, надання рекламних листівок тощо. Так, наприклад, можна застосовувати табл. 1.3

В ідеалі частка дистриб'юторів в загальному обсязі прибутку підприємства має бути більшою ніж частка витрат на роботу з цим дистриб'ютором. Чим більша ця різниця (Δ), тим вигіднішою є співпраця з даним посередником.

Таблиця 1.3 – Частки посередників у загальному обсязі продажу та витрат на роботу з ними

Дистриб'ютор	Реалізація продукції посередниками		Витрати на роботу з посередниками		Різниця між частками	Оцінний бал
	Об'єм продажу, фіз.од.	Частка, %	Сума витрат, грош. од.	Частка, %		
1						
2						
...						

Пропонуємо таку шкалу оцінки:

0 – частка посередників в загальному обсязі прибутку фірми є меншою ніж частка витрат на роботу з цим посередником, $\Delta < 0$;

1 – частка посередників в загальному обсязі прибутку фірми дорівнює частці витрат на роботу з цим посередником, $\Delta = 0$;

2 – частка посередників в загальному обсязі прибутку фірми є більшою ніж частка витрат на роботу з цим посередником, $\Delta > 0$.

4 Виконання договірних умов.

Виконання договірних умов при посередницькій дія-

льності передбачає дотримання строків, умов та порядку поставки, цін і умов розрахунку, транспортування і зберігання, тари й пакування, порядку приймання-передачі товарів.

Кожен з аспектів виконання договірних умов пропонуємо аналізувати за допомогою такої бальної оцінки:

0 – не виконується;

0,5 – частково виконується;

1 – повністю виконується.

Результати аналізу виконання договірних умов дистриб'юторами можна визначати, наприклад, використовуючи табл. 1.4.

Таблиця 1.4 – Оцінка посередників за критерієм виконання договірних умов

Дистриб'ютор	Оцінний бал					Сумарний оцінний бал
	строки, умови та порядок поставки	ціни та умови розрахунку	транспортування і зберігання	тара й пакування	порядок приймання-передачі товару	
1						
2						
...						

5 Остаточна комплексна (інтегральна) оцінка посередників.

Для комплексної оцінки посередників спочатку визначаємо вагомність кожного критерію на основі методу експертних оцінок. Для визначення необхідної кількості експертів використовуються наступні методи: формальний, за яким кількість експертів визначається за допомогою спеціальних формул та неформальний, де кількість експертів є довільним числом, зазвичай варіюється від 10 до 20 осіб [2, с. 69-72].

Група експертів формується особами, що є компетентними по роботі з посередниками та представляють інтереси зацікавлених груп. Зокрема, до неї можуть бути включені керівники та провідні фахівці підприємства, для якого проводиться аналіз.

Вагомність кожного критерію розраховується за формулою [2]:

$$W_i = \frac{\sum_{j=1}^m W_{ij}}{\sum_{i=1}^n \left(\sum_{j=1}^m W_{ij} \right)}, \quad (1.1)$$

$$W_{ij} = \frac{C_{ij}}{\sum_{i=1}^n C_{ij}}, \quad (1.2)$$

де W_i – загальна вага, надана експертами i -му показником; m – кількість експертів; n – кількість оціночних показників, що розглядаються; W_{ij} – ранг, отриманий i -им оціночним показником, виставлений j -м експертом; C_{ij} – оцінка вартості відносної ваги (в балах), наданої j -м експертом i -му фактору.

Сума вагомностей усіх елементів має дорівнювати одиниці.

Наступним кроком є визначення узгодженості думок експертів при оцінці впливу критеріїв на роботу з посередни-

ками. Для цього пропонуємо використовувати коефіцієнт конкордації (узгодження) Кенделла W та критерій Пірсона [2].

Коефіцієнт конкордації змінюється в межах $0 \leq K_{\text{кон}} \leq 1$. Чим більше значення коефіцієнта конкордації, тим вищий ступінь узгодженості думок експертів. При повній узгодженості думок експертів $K_{\text{кон}} = 1$, а при повній неузгодженості $K_{\text{кон}} = 0$. Низьке його значення може бути отримане як при відсутності узагальненості думок усіх експертів, так і за наявності протилежних думок між підгрупами експертів, хоч у самій підгрупі узгодженість може бути високою.

Розрахункове значення (X^2_p) зіставляється з табличними значеннями (X^2_m) для $n-1$ ступенів свободи та довірчої

ймовірності ($P = 0,95$ або $P = 0,99$). Якщо $X^2_p > X^2_m$, то коефіцієнт конкордації істотний, якщо ж $X^2_p < X^2_m$, то необхідно збільшити кількість експертів групи.

Інтегральну оцінку виконуємо за формулою:

$$I_j = \sum W_i \cdot O_{ij} \rightarrow \max, \quad (1.3)$$

де W_i – вагомість i -го критерію;

O_{ij} – оцінка j -го посередника за i -м критерієм;

i – номер критерію;

j – номер посередника.

Результати виконаних розрахунків можна представити за допомогою табл. 1.5.

Таблиця 1.5 – Ранжування посередників за інтегральними оцінками

Дистриб'ютор	Оцінні бали за критеріями, балл				Інтегральна оцінка, балл	Ранг
	Відповідність фактичного обсягу плановому	Збереження і розвиток відносин з перспективними клієнтами	Частка посередника в загальному обсязі продажу підприємства порівняно з частотою витрат на роботу з ним	Виконання договірних умов		
1						
2						
...						

Таким чином, нами на основі порівняльного аналізу методів оцінки посередників запропоновано відповідні критерії та методичний підхід для оцінки промисловими підприємствами дистриб'юторів, що поглиблюють існуючі теоретико-методологічні підходи в рамках маркетингової політики

розподілу. Перспективи подальших досліджень у даному напрямку полягають у практичному застосуванні запропонованого підходу та розробленні рекомендацій для підприємств промислового комплексу.

Список використаної літератури:

1. Стадніченко В. В. Аналіз методів оцінювання господарської діяльності партнерів зі збуту. URL : <http://www.ela.kpi.ua/bitstream/123456789/8254/3/306-317.pdf> (дата звернення 10.09.2018).
2. Грабовецький Б. Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2010. 171 с.

References

1. Stadnichenko, V. V. (2018), *Analiz metodiv otsiniuvannya hospodarskoi diyalnosti partneriv zi zbutu* [Analysis of methods for evaluating the economic activity of sales partners]. available at: <http://www.ela.kpi.ua/bitstream/123456789/8254/3/306-317.pdf> (accessed 10.09.2018).
2. Grabovetskij, B. (2010), *Metody ekspertnykh otsinok: teoriia, metodolohiia, napriamky vykorystannia* : monografiia. Vinnytsia : VNTU.

Е.А. Беловодская, А.К. Шимарина Методический подход к оценке посредников при коммерциализации промышленных товаров

В работе на основе сравнительного анализа экспертных, аналитических и комбинированных методов оценки посредников предложен методический подход их оценки на рынке промышленных товаров. В частности, в качестве критериев оценки предложено применять: соответствие фактического объема реализации плановому; привлечение новых клиентов; доля посредника в общем объеме реализации промышленного предприятия, по сравнению с затратами на работу с этим посредником; выполнение договорных условий.

Ключевые слова: оценка, посредник, дистриб'ютор, коммерциализация, промышленный товар.

O. Bilovodska, A. Shymarina Methodical approach on the evaluation of distributors at commercialization of industrial goods

In the work on the basis of comparative analysis of expert, analytical and combined methods of distributor's estimation, a methodical approach of their estimation in the market of industrial goods is offered. In particular, as the criteria for evaluation proposed to apply: the correspondence of the actual and planned volumes of selling; attracting new customers; the proportion of the intermediary in the total volume of sales of the industrial enterprise, in comparison with the expenses for work with this distributor; performance of contractual terms.

Keywords: evaluation, distributor, commercialization, industrial goods.

Дата надходження до редакції: 23.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Данько Ю.І.

Л. Ю. Сагер, к.е.н., ст. викладач кафедри маркетингу та УІД,
Л. О. Сигида к.е.н., ст. викладач кафедри маркетингу та УІД,
Сумський державний університет

У статті здійснено аналіз підходів до сутності поняття «комерціалізація», встановлено ключові елементи визначень та їх питому вагу, що дозволило зрозуміти різницю у поглядах вітчизняних та зарубіжних авторів. Побудовано матрицю етапів процесу комерціалізації та запропоновано власний підхід до аналізованого процесу. Сформовано схему взаємозв'язків механізму комерціалізації інноваційної продукції.

Ключові слова: комерціалізація, інноваційна продукція, механізм, етапи, матриця.

Постановка проблеми. Теперішній час свідчить, що інновації стають надійним інструментом ведення конкурентної боротьби для більшості підприємств. Однак, як показує досвід багатьох підприємств та країн, інноваційна діяльність є дуже складною і ризикованою та потребує детального контролю. Адже лише незначний відсоток інновацій у кінцевому результаті доходить до етапу виведення на ринок (комерціалізації). Тому питання комерціалізації результатів інноваційної діяльності є дуже актуальним та сьогоденним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми, що стосуються інноваційних процесів і розробок, інноваційності продукції та її новизни, управління процесами інноваційного розвитку, знайшли своє відображення в працях таких вітчизняних учених: М.П. Денисенко [1], В.І. Дубницький, Н.В. Даниліна [2], М.А. Йохна, В.В. Стадник [4], О.О. Маслак [6], П.Г. Перерва [7], А.І. Яковлев [8] та інших. Питання дослідження сутності, форм і методів комер-

ціалізації розглянуті такими вітчизняними вченими, як Ворона Т.Ю. [9], Кузьмін О.Є., Косцик Р.С. [10], Олефіренко О.М. [11], Цибинога М.О., Старкова О.В., Гнучих Л.А. [12]. **Проте недостатньо дослідженим залишається питання порядку здійснення процесу комерціалізації як основи виведення нової продукції на ринок.**

Метою статті є визначення етапів комерціалізації інноваційної продукції та побудова на цій основі механізму комерціалізації.

Основний матеріал. Перш за все для того, щоб краще зрозуміти особливості процесу комерціалізації інноваційної продукції, розглянемо детальніше поняття «комерціалізація» (табл. 1). Значимо, що саме поняття є досить широким та використовується у різних сферах. Тому для його детальнішого розгляду виділимо ключові елементи, які становлять основу цього поняття з точки зору різних авторів.

Таблиця 1 – Сутність поняття «комерціалізація»

Автор	Визначення	Ключовий елемент
Мухопад В.І. [13]	Процес перетворення об'єкта власності (інновації) в прибуток засобами торгівлі	процес перетворення/отримання прибутку
Siegel R.A. et al. [14]	Перетворення або переміщення технології (ноу-хау, запатентовані чи захищені іншим чином процеси, матеріали, обладнання, систем тощо.) в прибуткове положення	перетворення або переміщення технології/отримання прибутку
Прохоров А.М. [15]	Процес виділення коштів на створення об'єктів інтелектуальної власності та поетапного за їх витрачанням, включаючи оцінку і передачу завершених і освоєних у промислових умовах результатів інтелектуальної діяльності	процес виділення коштів
Козметський Дж. [16]	Процес, за допомогою якого результати науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок (НДДКР) своєчасно трансформуються в продукти і послуги на ринку	процес трансформації науково-технічної продукції в товари
Монастирний Є.А., Грік Я.Н. [17]	Отримання доходу від продажу інновації чи її використання у власному виробництві	отримання доходу
James F. Jordan [18]	Надання доступності товару чи послугі з метою отримання прибутку. Кінцевим результатом комерціалізації є інновації, які використовуються для отримання прибутку, який дозволяє створювати робочі місця та акумулювати багатство	надання доступності товару чи послугі з метою отримання прибутку
U.S. Congress [19]	Спроба отримання вигоди від інновацій шляхом включення нових технологій у товари, процеси та послуги та їх продажу на ринку. Для багатьох нових технологій комерціалізація передбачає зростання масштабу виробництва від прототипу до масового виробництва та збільшення витрат на маркетинг та організацію продажів	отримання вигоди
Cambridge Dictionary [20]	Організація чогось з метою отримання прибутку. Представлення товару чи послуги на ринку з метою отримання прибутку або процес перетворення чогось у комерційну діяльність	організація отримання прибутку
Akgun A.E., Dayan M., Benedetto A.D. [21]	Представлення нового товару/послуги на ринку	представлення нового товару
АРСТТ [22]	Комплекс заходів: генерування ідей, розроблення технологій на основі досліджень, створення прототипу, розширення розроблених технологій,	створення умов для нових технологій/товарів/послуг

¹ Робота виконана за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідної теми «Розроблення механізму комерціалізації інноваційної продукції» (№ ДР 0118U003572)

Автор	Визначення	Ключовий елемент
	розроблення нових процесів або оптимізація існуючих, представлення нових товарів/послуг на ринку, створення умов продажу та розвиток інфраструктури для нових технологій/товарів/послуг	
Aghajani H.A. & Yazdanpanah E. [23]	Процес передачі знань та технологій від дослідницьких центрів до галузей та нових бізнесів	процес передачі знань та технологій
Шушакова І.К. [24]	З однієї сторони, процес залучення нематеріальної складової майнового комплексу в економічний оборот з метою використання об'єктів інтелектуальної власності у господарській діяльності підприємства, результатом чого є можливість отримання додаткового прибутку або іншої економічної вигоди (зиску), а з іншої сторони – як набір певних дій та відносин в процесі перетворення наукових досліджень на товар	процес перетворення/отримання додаткового прибутку
Карпенко А.В., Кононенко Ю.С. [25]	Процес, за допомогою якого втілюються в життя новітні розробки та технології, які доводяться до ринку з метою отримання прибутку	втілюються в життя новітні розробки/отримання прибутку
Влалика М.В. [26]	Реалізація на комерційній основі створеного продукту в різноманітних його формах та видах на національному або світовому ринку з метою отримання прибутку	реалізація створеного продукту/отримання прибутку
Зубко О.В. [27]	Процес реалізації науково-технічної продукції на ринку технологій, шляхом його передачі/надання дозволу на використання або продажу на основі відповідного договору з метою отримання комерційної вигоди	процес реалізації науково-технічної продукції/отримання комерційної вигоди
Бутко М.П., Попело О.В. [28]	Об'єктивний та історично обумовлений ринковий процес, який пояснює формування і розвиток нових ринків та інститутів	ринковий процес
Калиниченко М.П. [29]	Процес, пов'язаний із практичним використанням результатів наукових досліджень і розробок з метою виведення на ринок нових або поліпшених продуктів, послуг або процесів з отриманням комерційного ефекту	процес використання результатів наукових досліджень і розробок/отриманням комерційного ефекту
Ляшенко О.М. [30]	Будь-яка діяльність, спрямована на генерування доходу від використання результатів наукових досліджень, вмінь і навичок. Основною формою комерціалізації є практичне використання прав на інтелектуальну власність з метою трансформації результатів інноваційної діяльності у продукти і послуги на ринку	генерування доходу

Відповідно до наведеної вище таблиці серед авторів відсутній єдиний підхід до розуміння поняття «комерціалізації». З метою кращого розуміння особливостей процесу комерціалізації доцільно виділити ключові елементи (табл. 1). Опираючись на аналіз літературних джерел, поданих у таб-

лиці 1, можна виокремити ряд елементів комерціалізації, які доцільно згрупувати у три розширені групи, що висвітлюють сутність та завдання комерціалізації – процес, переваги та результат.

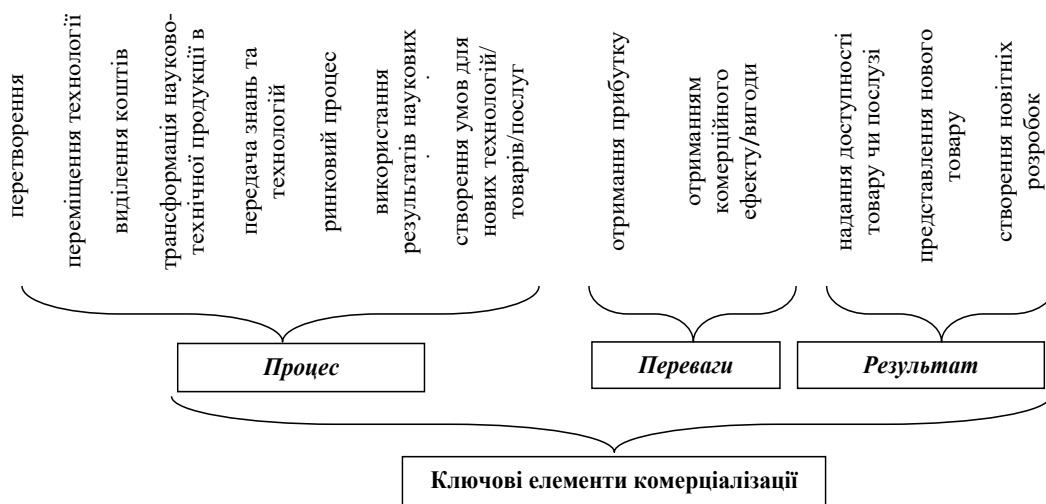


Рис. 1 – Схематичне зображення ключових елементів комерціалізації, обумовлених визначеннями (власна розробка авторів)

Крім того, що важливо знати ключові елементи поняття комерціалізації, актуальним є питання визначення вагомостей цих складових, що дозволить встановити, на що

в першу чергу звертають увагу вітчизняні та зарубіжні автори (табл. 2).

Таблиця 2 – Аналіз ключових елементів поняття «комерціалізація» у визначеннях вітчизняних та зарубіжних авторів (складено авторами на основі [13-30])

Автор, рік	Ключові елементи комерціалізації											
	Процес						Переваги			Результат		
	перетворення	переміщення технології	виділення коштів	трансформація науково-технічної продукції в товари	створення умов для нових технологій/товарів/послуг	передача знань та технологій	ринковий процес	використання результатів наукових досліджень і розробок	отримання прибутку (доходу, економічної вигоди)	впровадження новітніх розробок	надання доступності товару чи послуги (реалізація)	представлення нового товару
Мухопад В.І., 2010	+											
Siegel R.A., 1995	+	+										
Прохоров А.М., 2011			+									
Козметский Дж., 1999				+								
Монастирний Є.А., Грік Я.Н., 2004										+		
Jordan J.F., 2014										+		+
U.S. Congress, 1995										+		
Cambridge Dictionary, 2014										+		
Akgun A.E, Dayan M., Benedetto A.D., 2008												+
АРСТТ					+							
Aghajani H.A., Yazdanpanah E., 2005						+						
Шушакова І.К., 2015	+									+		
Карпенко А.В., Кононенко Ю.С., 2017										+	+	
Влаліка М.В., 2009										+		+
Зубко О.В., 2010										+		+
Бутко М.П., Попело О.В., 2015							+					
Калиниченко М.П., 2012								+				
Ляшенко О.М., 2010										+		
Разом	3	1	1	1	1	1	1	1	12	1	3	1
%	11,11	3,70	3,70	3,70	3,70	3,70	3,70	3,70	44,44	3,70	11,11	3,70

Графічне зображення результатів (рис. 2), отриманих у таблиці 2, вагомостей елементів (рис. 2) дає можливість найбільш точно та всебічно визначити сутність поняття комерціалізація.

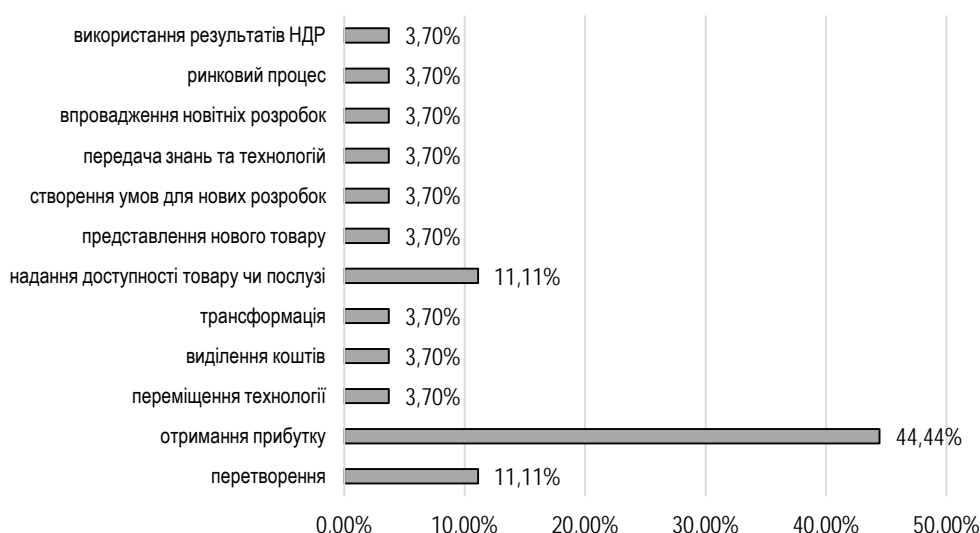


Рис. 2 – Вагомості ключових характеристик комерціалізації, зазначених у визначеннях вітчизняних та зарубіжних авторів

Отже, можна зазначити, що більшість як вітчизняних, так і зарубіжних авторів дотримуються схожої позиції щодо поняття «комерціалізація». Так, майже в усіх із наведених понять зазначається, що основною метою процесу комерціалізації є отримання прибутку або іншої економічної вигоди. Проте, крім економічного аспекту поняття, увага вчених та

кож акцентується на процесі перетворення інновації від ідеї до товару.

Крім того, серед авторів немає єдиної думки щодо етапів процесу комерціалізації. Так, Ковтуненко Ю.В. [31] пропонує п'ять основних етапів комерціалізації: оцінка та відбір інноваційних продуктів для виведення на ринок, формування необхідних фінансових коштів, закріплення прав на створену продукцію, організація виробництва інновації. Косцик Р.С. [32] пропонує більшу кількість етапів. Крім етапів, запропонованих попереднім автором, науковець пропонує здійснювати дослідження ринків збуту, визначати цільовий ринок, здійснювати вибір форм та методів комерціалізації та розробляти маркетингову стратегію. Отже, порівняно з попереднім підходом, підхід Косцик Р.С. більш повний і у ньому яскраво прослідковується маркетингова спрямованість.

Іноземні автори [33-34] роблять більший акцент на власне інновації (її розробленню чи визначенню сутності), що вітчизняними науковцями не враховується. Також [34] передбачає одним із останніх етапів комерціалізації отримання доходу. У решті більшість етапів співпадає з тими етапами, що виокремлюють українські фахівці.

Для порівняння етапізації процесу комерціалізації різними авторами побудуємо матрицю етапів комерціалізації (рис. 3). З рис. 3 бачимо, що за більшістю підходів до управління процесом комерціалізації відсутні такі етапи, як власне розроблення інновації та оцінювання ефективності. Адже без самого продукту інноваційної активності процес комерціалізації неможливий, відсутність економічної оцінки не дозволяє визначити результативність діяльності, без цього етапу не можна визначити, чи отримав суб'єкт підприємства комерціалізації прибуток, який переважна більшість науковців вкладає у саме поняття комерціалізації (табл. 1).

Відповідно до рис. 3 нами пропонується такий набір етапів процесу комерціалізації інноваційної продукції: 1) збір та аналіз інформації, необхідної для здійснення процесу комерціалізації; 2) визначення сутності інновації; 3) оцінка наявності необхідних ресурсів щодо здійснення процесу комерціалізації; 4) подача патентної заявки; 5) вибір форми та пріоритетного методу комерціалізації; 6) розроблення стратегії маркетингу; 7) акумулювання необхідних фінансових коштів; 8) впровадження інновації в межах існуючого бізнесу або стартап; 9) ліцензування; 10) початок комерційного виробництва та вихід на ринок; 11) оцінювання економічної ефективності комерціалізації.

Ураховуючи рис. 3, запропонуємо механізм комерціалізації інноваційної продукції (рис. 4). Так, вхідні інформаційні потоки (трудове законодавство, досвід, стратегічні цілі підприємства, технології управління, а також суспільні норми, етичні обмеження, планові обсяги випуску, зобов'язання підприємства тощо) формуються на підприємстві під тиском факторів зовнішнього середовища, і, у свою чергу, впливають на суб'єкт управління підприємством. Крім факторів зовнішнього середовища, існують також внутрішні фактори, зокрема, до них відносять наявні ресурси та їх якість, чинники мотивації керівництва, співробітників, акціонерів і т.д. Ці фактори, на відміну від зовнішніх, прямо або опосередковано впливають на процес прийняття рішень. У результаті всіх взаємодій формуються вихідні інформаційні потоки, спрямовані на зовнішнє середовище (споживачів, партнерів, конкурентів, постачальників, посередників і т.д.).

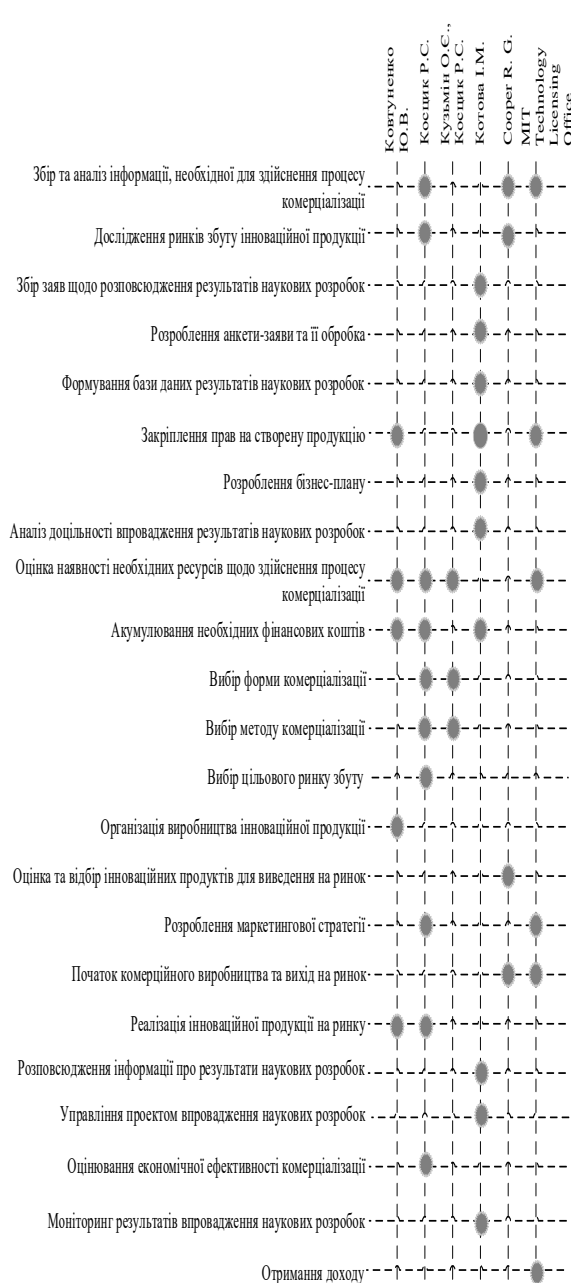


Рис. 3 – Матриця етапів комерціалізації інновацій (побудовано авторами на основі [10; 31-35])

Таким чином, якість взаємодії всіх підрозділів підприємства напряму залежить від якості обміну інформацією між ними, що є особливо актуальним за умов ведення інноваційної діяльності. Саме результати такої взаємодії і впливають на процес формування цілей підприємства і ступінь їх реалізації, а також на ефективне функціонування підприємства на ринку і на процес комерціалізації.

Отже, механізм управління процесом комерціалізації інноваційної продукції підприємства допомагає більш детально вивчити всі взаємозв'язки, що виникають у ході перетворення ідеї на товар, який відповідає потребам та запитам споживачів, структурувати їх і, відповідно, домогтися максимально ефективної роботи підприємства, орієнтуючи всіх співробітників на активний і цілеспрямований розвиток інноваційної діяльності в умовах безперервних змін зовнішнього середовища.

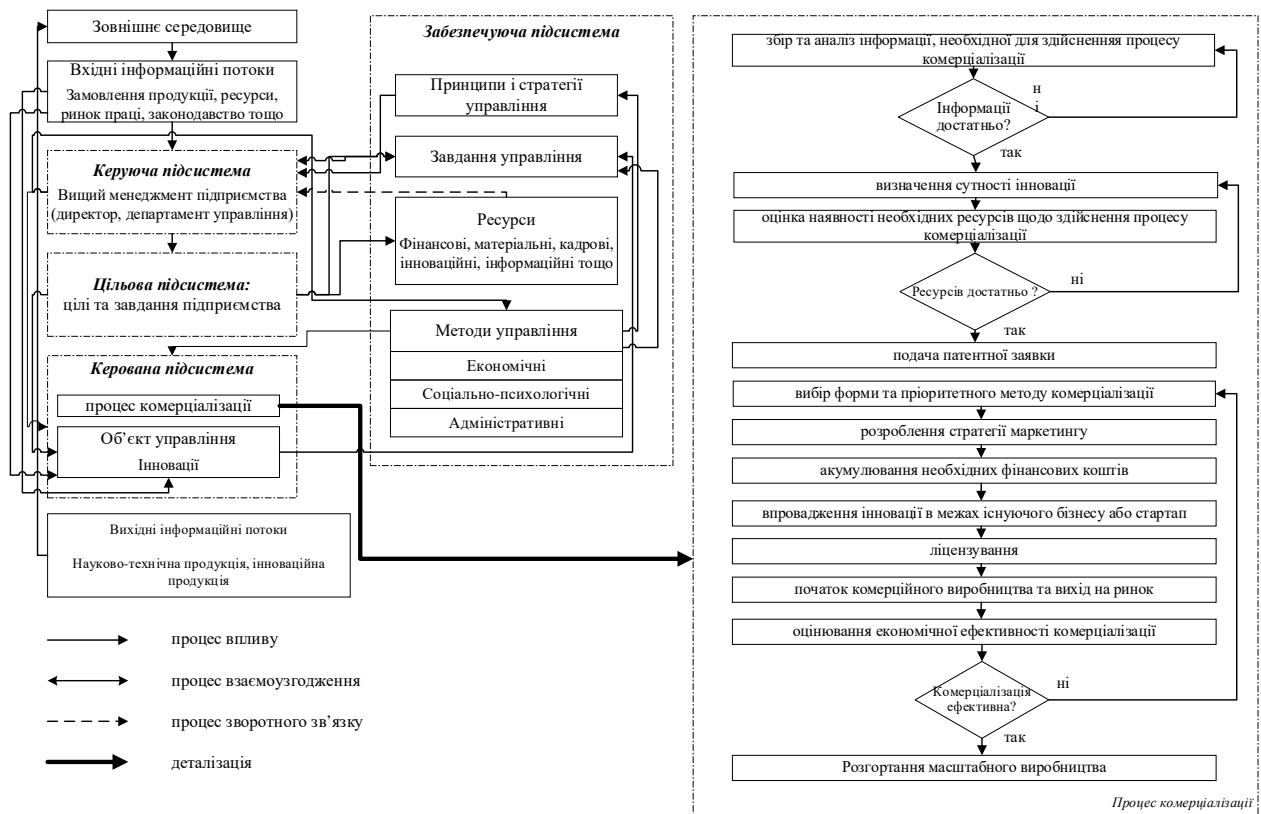


Рис. 4 – Схема взаємозв'язків елементів механізму комерціалізації інноваційної продукції

Висновок. У ході проведеного дослідження було отримано такі результати:

- встановлено, що основу поняття «комерціалізація» становить економічний аспект, проте ряд вчених також підкреслює важливість самого процесу переходу інновації від ідеї до готового товару, що реалізується на ринку;
- на основі побудованої матриці етапів комерціалізації інновацій авторами визначено набір етапів процесу комерціалізації, який включає збір та аналіз інформації; оцінку наявності необхідних ресурсів; подачу патентної заявки; вибір форми та пріоритетного методу комерціалізації; розроблення стратегії маркетингу; акумулювання необхідних

фінансових коштів; впровадження інновації в межах існуючого бізнесу або стартапу; ліцензування; початок комерційного виробництва та вихід на ринок та оцінювання економічної ефективності комерціалізації;

- запропоновано механізм комерціалізації інноваційної продукції, встановлено взаємозв'язки і взаємозалежності між його складовими, а також характер впливу тих чи інших елементів в управлінні комерціалізацією.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на формування методичного підходу оцінювання економічної ефективності комерціалізації.

Список використаної літератури:

1. Денисенко М.П. Інноваційна діяльність підприємств України / М.П. Денисенко, Я.В. Швабліна // Проблеми науки. – 2008. – №6. – С. 9-16.
2. Дубницький В.І. Особливості вибору напрямів інноваційного розвитку великого машинобудівного підприємства / В.І. Дубницький, Н.В. Даниліна // Вісник економічної науки України. – 2010. – №2. – С. 34-40.
3. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент : підручник / С.М. Ілляшенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2010. – 334 с.
4. Йохна М.А. Економіка і організація інноваційної діяльності : навчальний посібник / М.А. Йохна, В.В. Стадник. – К. : Видавничий центр «Академія», 2005. – 400 с.
5. Кузьмін О.Є. Проблеми стимулювання інновацій машинобудівних підприємств України [Електронний ресурс] / О.Є. Кузьмін, Ю.Л. Логвиненко. – Режим доступу: <http://vip.com.ua/node/1963>.
6. Маслак О.О. Чинники впливу на інноваційну діяльність промислових підприємств / О.О. Маслак, К.О. Дорошкевич, М.М. Вороньська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.8. – С. 269-274.
7. Перерва П.Г. Моніторинг інноваційної діяльності: інтерпретація результатів / П.Г. Перерва, І.В. Гладенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – Суми: 2010. – №2. – С. 108-116.
8. Яковлев А.І. Управління асортиментом і параметрами продукції у ринкових умовах : монографія / А.І. Яковлев, Л.С. Лаврентьева ; НТУ ХПІ. – Х. : НТУ ХПІ, 2010. – 164 с.
9. Ворона Т.Ю. Вдосконалення механізму комерціалізації інноваційних розробок ВНЗ України [Електронний ресурс] / Т.Ю. Ворона. – 2012. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6785/2/Vorona.pdf>.
10. Кузьмін О.Є. Вибір методів комерціалізації інноваційної продукції підприємств / О.Є. Кузьмін, Р.С. Косцик // Економіка та держава. – 2013. – №9. – С. 6-8.
11. Олефіренко О.М. Комерціалізація інновацій як об'єктивний чинник ефективного функціонування промислового підприємства / О.М. Олефіренко // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2016. – № 5(05). – С. 179-183.

12. Цибинога М.О. Організаційний механізм процедури комерціалізації інновацій / М.О. Цибинога, О.В. Старкова, Л.А. Гнучих // Системи обробки інформації. – 2011. – Вип. 2. – С. 273-276.
13. Мухопад В.И. Коммерциализация интеллектуальной собственности / В.И. Мухопад. – М. : Магистр, 2010. – С. 51-54.
14. Siegel R.A. Accelerating the commercialization of technology: commercialization through co-operation / R.A. Siegel, S.O. Hansén, L.H. Pellas // *Industrial Management & Data Systems*. – 1995. – Vol. 95. – No. 1. – P. 18-26.
15. Прохоров А.Н. Зарубежный опыт построения процесса коммерциализации интеллектуальной собственности / А.Н. Прохоров // Вестник Тюменского гос. ун-та. – 2011. – № 11. – С. 66-70.
16. Козметский Дж. Вызов технологических инноваций на пороге новой эры общемировой конкуренции / Дж. Козметский // Трансфер технологии и эффективная реализация инноваций / Под ред. Н.М. Фонштейн. – М. : АНХ, 1999. – С. 11-12.
17. Монастырный Е.А. Ресурсный подход к построению бизнес-процессов и коммерциализации разработок / Е.А. Монастырный, Я.Н. Грик // *Инновации*. – 2004. – № 7. – С. 85-87.
18. James F. Jordan. Innovation, Commercialization, and the Successful Startup (Working Paper) / James F. Jordan. – 2014. – 254 p.
19. U.S. Congress, Office of Technology Assessment, Innovation and Commercialization of Emerging Technology, OTA-BP-ITC-165 (Washington, DC: U.S. Government Printing Office, September 1995). – 102 p.
20. Cambridge Dictionary. – 2014. – Режим доступу: <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/commercialize>.
21. Akgun A.E. New product development team intelligence: Antecedents and consequences *Info. Manage* / A.E. Akgun, M. Dayan, A.D. Benedetto. – 2008. – № 45. – P. 221-226. Цитовано в *Commercialization Methods of a New Product/service in ICT Industry: Case of a Science & Technology Park*, Alireza Aslani et al.
22. АРСТТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apctt.org/>.
23. Aghajani H.A. Consideration of effective factors on technology transfer from university to industry at universities / H.A. Aghajani, E. Yazdanpanah // Fourth conference on Iran's technology management, Tehran, (in Persian). – Assembly of Iran's Technology Management. – 2005. Цитовано в *Commercialization Methods of a New Product/service in ICT Industry: Case of a Science & Technology Park*, Alireza Aslani et al.
24. Шушакова І.К. Особливості комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності на вітчизняних підприємствах / І.К. Шушакова // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2015. – Вип. 2. – С. 133-141.
25. Карпенко А.В. Стратегічне значення комерціалізації для інноваційного розвитку національної економіки / А.В. Карпенко, Ю.С. Кононенко // *Економіка і організація управління*. – 2017. – № 1 (25). – С. 190-201.
26. Владыка М.В. Коммерциализация результатов научно-технической деятельности ВУЗов: цели, формы, проблемы / М.В. Владыка // *Университетское управление: практика и анализ*. 2009. – №5. – С.54-63.
27. Зубко О.В. Теоретичні аспекти комерціалізації інновацій в умовах глобалізації / О.В. Зубко // *Будівельна наука в системі забезпечення ефективної роботи будівельної галузі України*. – К. : 2010 – С. 2-10.
28. Бутко М.П. Комерціалізація результатів науково-технічної діяльності в умовах поглиблення інтеграційних процесів / М.П. Бутко, О.В. Попело // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. – 2015. – № 1. – С. 7-20.
29. Калиниченко М.П. Маркетинг комерціалізації результатів інноваційної діяльності в промисловості / М.П. Калиниченко // *Маркетинг менеджмент інновацій*. – Суми : Університетська книга, 2012. – № 4. – С. 43-50.
30. Ляшенко О.М. Комерціалізація та трансфер технологій: категорії та методи інноваційної діяльності / О.М. Ляшенко // *Інноваційна економіка*. – 2010. – №5. – С. 8-13.
31. Ковтуненко Ю.В. Особливості організації процесу комерціалізації інноваційних розробок високотехнологічних підприємств / Ю.В. Ковтуненко // *Праці Одеського політехнічного університету*. – 2012. – №2(39) – С. 313-317.
32. Косцик Р.С. Комерціалізація інноваційної продукції машинобудівних підприємств / Р.С. Косцик : дис. ... канд. екон. наук. – Львів, 2016. – 238 с.
33. Cooper R.G. Stage-gate systems: A new tool for managing new products / R.G. Cooper // *Business Horizons*. – 1993. – May-June. – P. 44-54.
34. MIT Technology Licensing Office. An inventor's guide to technology transfer at MIT. – Massachusetts Institute of Technology, 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.mit.edu/tlo/documents/MIT-TLO-inventors-guide.pdf>.
35. Котова І. М. Комерціалізація результатів наукових досліджень: реалії та перспективи / І. М. Котова // *Економічний вісник університету. Збірник праць учених та аспірантів ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. – Переяслав-Хмельницький. – 2013. – Вип. 20 (4). – С. 20-24.

References

1. Denysenko M.P. and Shvablina Ya.V. (2008), Innovative activity of enterprises of Ukraine [Innovatsiina diialnist pidpriemstv Ukrainy], *Problems of science [Problemy nauk]*, 6, pp. 9-16.
2. Dubnytskyi V.I. and Danylina N.V. (2010), Features of the choice of innovative development directions of large machine-building enterprise [Osoblyvosti vyboru napriamiv innovatsiinoho rozvytku velykoho mashynobudivnoho pidpriemstva], *Bulletin of Economic Science of Ukraine [Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy]*, 2, pp. 34-40.
3. Illiashenko S.M. (2010), Innovative management [Innovatsiinyi menedzhment], Sumy, VTD «Universytetska knyha».
4. Yokhna M.A. and Stadnyk V.V. (2005), Economics and organization of innovative activity [Ekonomika i orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti], Kyiv, Vydavnychiy tsentr «Akademiia».
5. Kuzmin O.Ye. and Lohvynenko Yu.L. (n.d.), Problems of innovations' stimulation at the machine-building enterprises of Ukraine [Problemy stymulivannia innovatsii mashynobudivnykh pidpriemstv Ukrainy], available at: <http://vlp.com.ua/node/1963> (accessed 23 August 2018).
6. Maslak O.O., Doroshkevych K.O., and Voronovska M.M. (2012). Factors influencing the innovation activity of industrial enterprises [Chynnyky vplyvu na innovatsiinu diialnist promyslovykh pidpriemstv], *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine [Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy]*, Vol. 22.8, pp. 269-274.
7. Pererva P.H. and Hladenko I.V. (2010), Monitoring of innovative activity: interpretation of results [Monitorynh innovatsiinoi diialnosti: interpretatsiia rezultativ], *Marketing and innovation management [Marketynh i menedzhment innovatsii]*, 2, pp. 108-116.
8. Yakovliev A.I. and Lavrentieva L.S. (2010), Management of assortment and product parameters in market conditions [Upravlinnia asortymentom i parametramy produktsii u rynkovykh umovakh], Kharkiv, NTU KhPI.
9. Vorona T.Yu. (2012), Improvement of the commercialization mechanism of innovative developments of higher educational institutions of Ukraine [Vdoskonalennia mekhanizmu komertsializatsii innovatsiinykh rozrobok VNZ Ukrainy], available at:

<http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/6785/2/Vorona.pdf> (accessed 04 September 2018).

10. Kuzmin O.Ye. and Kostsyk R.S. (2013), Selection of commercialization methods of enterprises' innovative products [Vybir metodiv komertsializatsii innovatsiinoi produktsii pidpriemstv], *Economy and the state* [Ekonomika ta derzhava], 9, pp. 6-8.

11. Olefirenko O.M. (2016), Commercialization of innovations as an objective factor in the effective functioning of an industrial enterprise [Komertsializatsiia innovatsii yak obiektyvnyi chynnyk efektyvnoho funktsionuvannia promyslovoho pidpriemstva], *Eastern Europe: Economics, Business and Management* [Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia], 5(05), pp. 179-183.

12. Tsybynoha M.O., Starkova O.V. and Hnuchykh L.A. (2011), Organizational mechanism of the procedure of innovations' commercialization [Orhanizatsiyni mekhanizm protsedury komertsializatsii innovatsii], *Information processing systems* [Systemy obrobky informatsii], Vol. 2, pp. 273-276.

13. Mukhopad V.I. (2010), Commercialization of Intellectual Property [Kommertsializatsiia intelektualnoi sobstvennosti], Moscow: Mahistr, pp. 51-54.

14. Siegel R.A., Hansén S.O. and Pellas L.H. (1995), Accelerating the commercialization of technology: commercialization through co-operation, *Industrial Management & Data Systems*, Vol. 95, 1, pp. 18-26.

15. Prokhorov A.N. (2011), Foreign experience in the process of intellectual property commercialization [Zarubezhnyi opyt postroeniia protsesa komertsializatsii intelektualnoi sobstvennosti], *Bulletin of the Tyumen state university* [Vestnik Tiimenskoho hos. Un-ta], 11, pp. 66-70.

16. Kozmetskiy J. (1999), The challenge of technological innovation on the eve of a new era of global competition [Vyzov tekhnolohicheskikh innovatsii na porohe novoi ery obshchemirovoi konkurentsii], Transfer of technology and effective implementation of innovations [Transfer tekhnolohii i effektivnaia realizatsiia innovatsii], pod red. N.M. Fonshtein, Moscow: ANKh, pp. 11-12.

17. Monastyrnyi E.A. and Hryk Ya.N. (2004), Resource approach to the construction of business processes and the commercialization of developments [Resursnyi podkhod k postroeniui biznes-protsesov i komertsializatsii razrobotok], *Innovations* [Innovatsii], 7, pp. 85-87.

18. James F. Jordan. (2014), *Innovation, Commercialization, and the Successful Startup*, 254.

19. U.S. Congress, (1995), Office of Technology Assessment, *Innovation and Commercialization of Emerging Technology*, OTA-BP-ITC-165, 102.

20. Cambridge Dictionary (2014), available at: <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/commercialize> (accessed 05 September 2018).

21. Akgun A.E., Dayan M., Benedetto A.D. (2008), New product development team intelligence: Antecedents and consequences *Info. Manage*, 45, pp. 221-226.

22. APCTT (n.d.), available at: <http://www.apctt.org/> (accessed 05 September 2018).

23. Aghajani H.A. and Yazdanpanah E. (2005), Consideration of effective factors on technology transfer from university to industry at universities, Fourth conference on Iran's technology management, Tehran: Assembly of Iran's Technology Management.

24. Shushakova I.K. (2015), Peculiarities of commercialization of intellectual property for domestic enterprises [Osoblyvosti komertsializatsii obiektyv intelektualnoi vlasnosti na vitchyznianykh pidpriemstvakh], *Financial and credit activity: problems of theory and practice* [Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky], 2, pp. 133-141.

25. Karpenko A.V. and Kononenko Yu.S. (2017), *Strategic importance of commercialization for innovative development of national economics* [Stratehichne znachennia komertsializatsii dlia innovatsiinoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky], *Economics and organization of management* [Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia], 1 (25), pp. 190-201.

26. Vladyka M.V. (2009), Commercialization of the scientific and technical activity results of higher educational institutions: goals, forms, problems [Kommertsializatsiia rezultatov nauchno-tekhnicheskoi diiatelnosti VUZov: tsely, formy, problemy], *Journal University Management: Practice and Analysis* Unyversytetskoe upravlenye: praktika i analiz], 5, pp. 54-63.

27. Zubko O.V. (2010), The theoretical aspects of innovation commercialization in the conditions of Globalization [Teoretychni aspekty komertsializatsii innovatsii v umovakh hlobalizatsii], *Construction science in the system of providing effective work of the construction Ukraine industry* [Budivelna nauka v systemi zabezpechennia efektyvnoi roboty budivelnoi haluzi Ukrainy], pp. 2-10.

28. Butko M.P. and Popelo O.V. (2015), Commercialization of the results of scientific and technological activities under integration processes deepening [Komertsializatsiia rezultativ naukovo-tekhnichnoi diialnosti v umovakh pohyblennia intehratsiinykh protsesiv], *Problems and prospects of economics and management* [Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia], 1, pp. 7-20 [in Ukrainian].

29. Kalynychenko M.P. (2012), The marketing of innovation activity results commercialization in industry [Marketynh komertsializatsii rezultativ innovatsiinoi diialnosti v promyslovosti], *Marketing and Management of Innovations* [Marketynh i menezhment innovatsii], 4, pp. 43-50.

30. Liashenko O.M. (2010), Commercialization and technology transfer: categories and innovative activity methods [Komertsializatsiia ta transfer tekhnolohii: katehorii ta metody innovatsiinoi diialnosti], *Innovative economy* [Innovatsiina ekonomika], 5, pp. 8-13.

31. Kovtunen Yu.V. (2012), Organization features of the commercialization process of high-tech enterprises' innovations [Osoblyvosti orhanizatsii protsesu komertsializatsii innovatsiinykh rozrobok vysokotekhnolohichnykh pidpriemstv], *Odeskyi Politekhnychnyi Universytet. Pratsi* [Pratsi Odeskoho politekhnychnoho universytetu], 2(39), pp. 313-317.

32. Kostsyk R.S. (2016), *Komertsializatsiia innovatsiinoi produktsii mashynobudivnykh pidpriemstv* [Commercializing innovative products of machine-building enterprises]. Candidate's thesis, Lviv: Lviv Polytechnic National University.

33. Cooper R.G. (1993), Stage-gate systems: A new tool for managing new products, *Business Horizons*, May-June, pp. 44-54.

34. MIT Technology Licensing Office. *An inventors guide to technology transfer at MIT*. – Massachusetts Institute of Technology (2005), available at: <http://web.mit.edu/tlo/documents/MIT-TLO-inventors-guide.pdf> (accessed 06 September 2018).

35. Kotova I.M. (2013), Commercialization of scientific innovation research universities: realities and prospects [Komertsializatsiia rezul'tativ naukovykh doslidzhen: realii ta perspektyvy], *University Economic Herald. Collection of scientific works of scientists and post-graduate students of Pereiaslav-Khmelnitsky Pedagogical University named after Gregory Skovoroda* [Ekonomichnyi visnyk universytetu. Zbirnyk prats uchenykh ta aspirantiv DVNZ «Pereiaslav-Khmelnitskyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»], 20 (4), pp. 20-24.

Сагер Л.Ю., Сигида Л.А. Разработка механизма коммерциализации инновационной продукции

В статье проведен анализ подходов к сущности понятия «коммерциализация», установлено ключевые элементы определений и их удельный вес, что позволило понять разницу во взглядах отечественных и зарубежных авторов. Построено матрицу этапов процесса коммерциализации и предложен собственный подход к данному процессу. Сформирована схема взаимосвязей механизма коммерциализации инновационной продукции.

Ключевые слова: коммерциализация, инновационная продукция, механизм, этапы, матрица.

Saher L. Yu., Syhyda L. O. Development of the mechanism of innovative products' commercialization

The article analyzes the approaches to the essence of the "commercialization" concept. Key elements of the definitions and their specific weight were defined. It made possible to understand the difference in the views of domestic and foreign authors. The matrix of the stages of the commercialization process was constructed and authors' own approach to this process was proposed. The scheme of interconnections of the mechanism of innovative products' commercialization was formed.

Keywords: commercialization, innovative products, mechanism, stages, matrix.

Дата надходження до редакції: 12.09.2018

Рецензент: д.е.н., професор Ілляшенко С.М.

О. С. Телстов, д.е.н., професор

Н. Є. Летуновська к.е.н.

Сумський державний університет

У статті обґрунтовано необхідність застосування концепції маркетингу як основи соціально-економічного розвитку сільських територій. З'ясовано деякі нові аспекти інноваційної діяльності в умовах створення сільських територіальних громад (ОТГ). Необхідно, щоб децентралізація не лише не відірвала сільські ОТГ від міст, а навпаки, сприяла б їх взаємовигідній співпраці. Показано необхідність розроблення механізмів розвитку та підтримки кластерних структур. Описано сільський зелений туризм як один з перспективних напрямків розвитку України як туристичної країни, що підвищить обсяги внутрішніх і зовнішніх інвестицій до сільських регіонів та збільшить кількість робочих місць у деяких суміжних галузях економіки.

Ключові слова: об'єднані територіальні громади, адміністративна реформа, самоврядування, маркетинг, інноваційні маркетингові перспективи, сільський зелений туризм, кластери.

Постановка проблеми в загальному вигляді. З 1991 року Україна прагне інтегруватися до Європейського Союзу. Поки що це не зовсім вдається. Зростання ВВП з 1992 до 2017 року в Україні склало 16% (\$ 369 млрд. / \$318 млрд.). Для порівняння, у Польщі зростання цього показника за 1989-2017 роки – у 4,3 рази, у Грузії за 1994-2017 роки – у 4,8 разів. Виключення складають лише металургійна та аграрна галузі. Крім того, за словами попереднього прем'єр-міністра України Європа хоче бачити в Україні аграрну супер-державу. Відкидаючи політичну складову такої перспективи, зазначимо, що для сільського господарства це по силам, тим більше, що адміністративна реформа, яка здійснюється з 2015 року повністю цьому сприятиме. Продукція вітчизняного сільського господарства відрізняється якістю, експортпридатністю, конкурентоспроможністю, у сільській місцевості покращиться інфраструктура, а маркетингова концепція призведе до розвитку нових напрямів людської діяльності, наприклад, розвиток «сільського туризму», що для регіонів України має вагомий соціально-економічний значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні однією з основних реформ в Україні є перехід від централізованої до децентралізованої моделі управління, що стає все необхіднішим для забезпечення соціально-економічного розвитку, наближення органів місцевого самоврядування до людини, побудови зручної інфраструктури та ефективної системи територіальної організації влади в державі. Закони України [1-3] та такі фахівці з маркетингу партнерських стосунків, як Гордон Ян Х. [4], кластеризації економіки, як З. С. Варналії з колективом авторів [5], та інноваційної діяльності, як Е. О. Патон, А. Н. Семиноженко, Е. Ф. Венгер, А. В. Прохорович та А. А. Мазур [6], питань «зеленого» або «екологічного туризму» («екотуризму»), як Гектор Цебаллос Ласкурейя [7] заклали основи із зазначених напрямків розвитку науки. Але загальну концепцію напрямків розвитку територій ще до кінця не сформульовано, хоч й існують праці І. М. Гонака [8], М. Й. Рутинського [9] та деяких інших. До питань першочергового вирішення належить не лише сукупність питань аграрного маркетингу, а й соціального та регіонального маркетингу, торговельного маркетингу, екологічного маркетингу тощо, аналіз міжнародного досвіду становлення зеленого туризму, опрацювання відповідної законодавчої бази, та аналіз можливості його розвитку, тобто все те, що має реальну державну перспективу та сприяє поліпшенню соціально-економічної ситуації

сільської місцевості нашої країни.

Метою статті є з'ясування деяких нових аспектів маркетингової діяльності в умовах створення сільських територіальних громад.

Основні результати дослідження. За твердженням експертів міжнародного рейтингового агентства «Fitch rating», яке знизило попередній прогноз зростання ВВП України в 2017 р., на тлі падіння ВВП у доларовому вираженні майже вдвічі у 2014-2015 роках, прогнозоване зростання лише на 2-3% на рік дозволить досягти рівня ВВП 2013 р. лише за 20-25 років. Збереження такої ситуації призведе до ще більшого розриву між середніми показниками соціально-економічного розвитку регіонів України та зростання кількості проблемних регіонів, але аграрний сектор економіки тут стоїть особно. Левову частку існування людства аграрний уклад переважав усі інші. І хоч на сьогодні в час інформаційного суспільства його частка дещо зменшилася, за першим рівнем піраміди потреб за А. Маслоу (фізіологічні потреби: їжа, одяг і елементарне житло) виробництво продуктів першої необхідності (зокрема харчування) є основою життєдіяльності людини, рис. 1 [10].

Після Другої Світової війни в Радянському Союзі оброблювана промисловість відроджувалась і створювалась переважно в Україні й Російській Федерації, а додаткову сільськогосподарську продукцію намагалися виробляти за рахунок освоєння казахських степів; Узбекистан та Туркменію, де злакові ростуть швидко і ясно, зорієнтували на бавовну, що виріває лише там.

Існує хибна думка про сільськогосподарські перспективи України, на які штовхають нашу країну так звані партнери – Сполучені Штати і Євросоюз. Їх бажання зрозуміле – за рахунок сільського господарства країна могла процвітати хіба що за часів аграрного укладу, тобто під час Стародавнього світу. Навіть незаперечні сільськогосподарські лідери початку ХХ століття Аргентина й Канада поступово втратили свої позиції. На сьогодні перспективу зростання мають країни або з потужним сировинним продуктом, який дає змогу поступово опанувати ще й певний технічно складний продукт (Азербайджан та нафтоносні країни Аравійського півострова тощо), або з великими обсягами товарів широкого вжитку (масового виробництва), що можуть досягти країни за використання дешевої праці (Китай, так звані країни-тигри тощо). З втратою за 2014-2018 роки великої кількості промислових підприємств (наприклад, у Сумській області з десяти найпотужніших за часів СРСР промислових підприємств

Сум, Конотопа, Шостки, Охтирки, Путивля працюють лише три, та й ті з неповним робочим тижнем, зниженням обсягів випуску продукції тощо, а за загальноекономічними показниками Сумщина перебуває на 22-му місці, випереджаючи лише Донецьку й Луганську області, де ведуться бойові дії. Тобто економіка регіонів деградує, а Україна за європейськими мірками перетворюється на периферійну країну третього світу), які найближчим часом поновити буде надважко, аграрний сектор має значні переваги перед іншими галузями. І хоч така країна передбачає повільний рівень швидкості розвитку та внаслідок зміщення центру світового роз-

витку до Азії в рамках глобальних проектів за участю Китаю й Росії останнім часом Україна втрачає статус транзитної держави. Аграрного сектору це не тільки не стосується, а й певною мірою надає подальші економічні й соціальні перспективи: і зайнятість населення, і обсяги виробництва. Навіть приблизні цифри показують, що якщо кількість працюючих в 2017 році у виробничих галузях (промисловість та будівництво, транспорт і зв'язок) порівняно з 1990 роком знизилася більше ніж удвічі й на третину відповідно, у сільському та лісному господарстві залишилася приблизно на тому ж рівні (близько) 3 млн. чоловік.

Принципи конфліктів	Історичні соціально-економічні уклади					Кризи внаслідок інноватики
	Інформаційно-технологічні	Індустріальні	Аграрні	Сад.	Збир. та мис.	
Цивілізаційний	Інформаційно-технологічні	Індустріальні	Аграрні	Сад.	Збир. та мис.	Спровокована глобалізацією економіки
Конфлікт соціальних систем	Інформаційно-технологічні	Індустріальні	Аграрні	Садівницькі	Збир. та мис.	Спровокована віртуалізацією світу
Конфлікт між країнами	Індустріальні	Аграрні	Садівницькі	Збир. та мис.	Збир. та мис.	Криза, спровокована протиріччями маркетингу
Конфлікт між правителями	Садівницькі	Аграрні	Садівницькі	Збир. та мис.	Збир. та мис.	Криза кастовості
			Суспільства збирання та мисливства			Криза рабства
						Структуризація суспільства

Рис. 1. – Трансформація соціально-економічних укладів по мірі розвитку людства

Немає сумніву, що адміністративна реформа здебільшого має орієнтуватися на сільську місцевість. У містах це не тільки не доречно, а в більшості випадків й шкідливо. Так, в одному із сумських районних центрів (з етичних міркувань не називатимемо його) створюють громаду з половини міста та декількох сел. Тоді що робити іншим? У цілому ж реформа має підвищити самодостатність сільського регіону, а децентралізація повинна не тільки не відірвати сільські об'єднані територіальні громади (ОТГ) від міст, а навпаки,

сприяти їх взаємовигідній співпраці.

З таблиці 1 видно, що за останні 6 років пропорції експорту аграрної продукції в Україні зменшилися незначно, а за виробництвом пшениці та цукру країна входить до чільної десятки у світі, табл. 2. На відміну від деяких видів промислової продукції, виробники аграрної, хоч і одержали зниження квот на сільськогосподарському ринку, матимуть змогу саме на територіях ОТГ перероблювати продукцію й постачати її до українських міст значно дешевше ніж імпортовану.

Таблиця 1 — Загальний стан експорту продукції аграрного сектора України

Найменування показника	Роки спостережень, у відсотках					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Обсяги сільськогосподарського виробництва	100	113,6	102,8	95,4	92,2	90,1
Експорт продукції тваринництва	100	112,8	93,7	77,2	93,6	91,1
Експорт продукції рослинництва	100	96,3	98,7	84,9	86	83,7
Експорт готових продуктів харчування	100	98,7	88,5	75,1	75,1	73

За проектом зміни державного устрою децентралізація податкових надходжень до місцевих бюджетів передбачається за рахунок переведення частини податків із загальнодержавних до місцевих, що дасть можливість досягти самостійності управління фінансовими ресурсами на місцевому рівні на користь регіону. Децентралізація буцімто дасть можливість збалансувати наявні механізми надання суспільних послуг з існуючими потребами та пріоритетами для місцевих громад, а тому підвищить рівень відповідальності всіх органів місцевого самоврядування за виконання покладених на них функцій.

Однак використання можливих переваг децентралізації потребує забезпечення деяких передумов: належного рівня адміністративного та фінансового потенціалу органів місцевого самоврядування для необхідного виконання покладених на них функцій; урахування економічних критеріїв для чіткого розподілу видаткових зобов'язань між усіма рівнями влади; достатньої автономії органів місцевого самоврядування з питань визначення розміру та структури видатків місцевих бюджетів; наявності дієвих механізмів і стимулів відповідальності органів місцевого самоврядування для забезпечення ефективного надання суспільних благ.

Таблиця 2 – Провідні виробники двох основних сільськогосподарських товарів

Світові лідери виробництва у млн. тон					
Місце	Країна	Пшениця	Місце	Країна	Цукор
1	Китай	115,1	1	Бразилія	32,4
2	Індія	80,7	2	Індія	22,9
3	Росія	61,7	3	Китай	15,8
4	США	60,3	4	Таїланд	7,9
5	Франція	38,3	5	США	6,9
6	Німеччина	25,1	6	Мексика	5,8
7	Канада	26,5	7	Пакистан	3,6
8	Пакистан	24,0	8	Росія	2,9
9	Австралія	21,7	9	Аргентина	2,2
10	Україна	20,9	10	Україна	1,3

На першому етапі необхідне розроблення проектів, що включають постійне вдосконалення (створення, коректування та ін.) комплексів маркетингу на основі проведення відповідних маркетингових досліджень. Це допоможе, по-перше, використати економічні кластери – складні форми коопераційної взаємодії на регіональному рівні, які дають можливість розробити обґрунтовані стратегії формування відповідних науково-виробничих, науково-сільськогосподарських, оздоровчих та спортивних об'єднань й відповідно до цього стимулювати подальший розвиток нового типу ринкових стосунків; по-друге, створити реальні, а не ілюзорні регіональні науково-промислові комплекси (технопарки) із залученням ВНЗ та інших наукових і проектних установ області [10], що, окрім основних функцій, має зменшити відтік молодих фахівців після закінчення навчання за межі регіону; по-третє, застосувати концепцію маркетингу партнерських стосунків – 5-го «Р» комплексу маркетингу як на рівні районів і міжрайонних об'єднань, що стосується більшості сфер економічної діяльності окремої області, так і суміжних районів кількох областей, рис. 2 [12].

Окрім суто сільськогосподарських кластерів (зернового, бурякоцукрового, молочного) та кластера свинарства й упорядкування лісового господарства в напрямку переробки відходів лісового господарства та деревообробних підприємств на екологічно чисті паливні елементи, необхідні і забезпечення побутової життєдіяльності регіону – будівництво, ефективне використання енергоресурсів та транспорту, а також функціонування комунального господарства, і вдосконалення соціальної сфери – перспективного плану розвитку інфраструктури населених пунктів на основі проведення досліджень соціального маркетингу, і спільний розвиток мережі комунальних лікувальних, оздоровчих та санаторно-курортних закладів із відомчим, бізнесовим та приватним фінансуванням, і поєднання розрізнених туристичних маршрутів етнографічного, сільського, зеленого туризму із загальноукраїнськими маршрутами з відвідуванням історичних, культурних та архітектурних пам'яток.

Таким чином, реалізовуватиметься політика держави, націлена на підвищення самостійності регіонів у розв'язанні економічних та соціальних завдань, що як ніколи гостро постають перед Україною [14]. А для цього:

1. Ключові положення децентралізації повинні бути узгоджені з широкими колами громадськості і різними політичними силами, щоб зміни політичних сил при владі не призводили до радикальних змін Концепції децентралізації і умов для ведення бізнесу в країні. Для цього потрібно провести ретельні маркетингові дослідження, за результатами яких можна з'ясувати загальні тенденції для розроблення комплексу стратегічних та тактичних дій з децентралізації управління.

2. Необхідно мати наукове обґрунтування та детальну фінансову оцінку можливих ризиків і вигод для життя населення за результатами адміністративно-територіальної реформи. Децентралізація повинна орієнтуватися на зниження податкового навантаження та тиску на малий і середній бізнес.

3. Необхідно встановити чіткі етапи реалізації реформи із зазначенням відповідних термінів і результатів, що мають бути отримані на кожному з етапів, та відповідальних за їх досягнення осіб за принципом побудови короткострокової, середньострокової та довгострокової маркетингових стратегій [10].

4. Необхідно визначити, чим з погляду економічної та соціальної діяльності є кожен об'єкт на території громади. Спільні програми виробничого, торговельного, соціального та регіонального маркетингу мають створити необхідну кількість робочих місць, поліпшити умови для розвитку малого бізнесу, дати можливість нормально працювати вчителям, лікарям та іншим представникам невиробничих сфер ОТГ.

На обласному рівні додається ще й комплекс екологічного маркетингу, який сприятиме ефективному розвитку цих регіональних утворень.

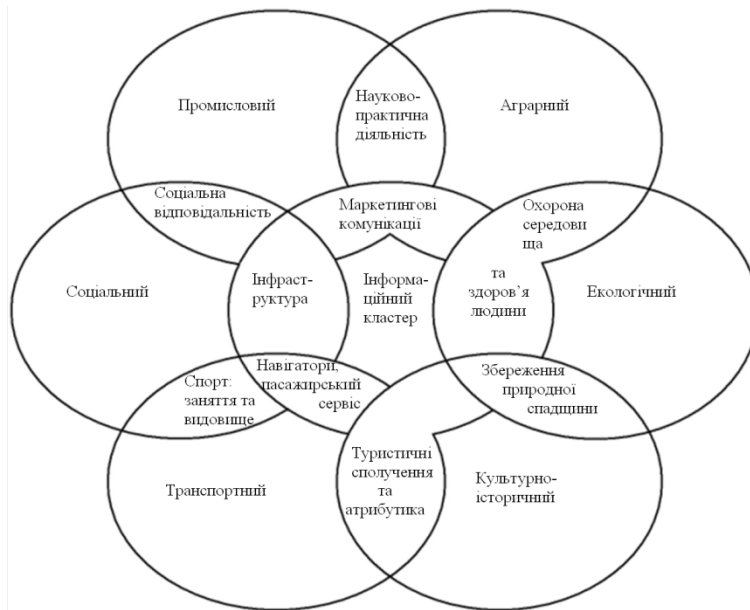


Рис. 2 – Загальна модель функціонування регіональних кластерів

Розглянемо практичні дії маркетингу на прикладі до- сить нової сфери діяльності – зеленого чи сільського туризму. Закон України «Про туризм» пояснює поняття «зеленого туризму» як один із видів туризму [3]. У британському словнику з подорожей, туризму та гостинності С. Медліка подається таке визначення: «Сільський туризм (rural tourism) – відпочинковий вид туризму на сільських територіях, який передбачає розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, центрів з обслуговування туристів з провідниками та екскурсводами. Під сільським зеленим туризмом розумітимемо сектор туристичної індустрії, орієнтований на подорожування з використанням особливостей природних та культурно-історичних ресурсів сільської місцевості з метою вивчення або відпочинку з відповідальністю перед навколишнім середовищем» [15].

Сільський зелений туризм, з одного боку, дозволяє вітчизняним міським жителям та іноземним туристам за порівняно невеликі гроші відпочити у екологічно чистій місцевості; з другого – підвищує життєвий рівень селян, шляхом надання послуг туристам, виготовлення сувенірної продукції тощо. Вагому роль у становленні та розвитку сільського зеленого туризму відіграють туристичні ресурси – поєднання компонентів природних та соціально-економічних умов і культурних цінностей для задоволення туристичних потреб людини.

Особливість туристичного пакету послуг зеленого туризму полягає в задоволенні впродовж року потреб відпочиваючих шляхом об'єднання зусиль окремих господарств, наприклад, харчування та проживання, в одній ОТГ, отримання додаткових послуг – в іншій тощо. Прив'язку до тієї чи іншої пори року узагальнено авторами на рис. 3.

Напрямки маркетингово-інноваційних перспектив розвитку сільського зеленого туризму в Україні полягають у такому. На першому етапі здійснюється формування загальних напрямів діяльності кластера сільського туризму або його вдосконалення, яке погоджується з органами центральної виконавчої влади, наприклад: а) визначаються території розвитку, б) формується місія, мета і завдання розвитку

кластера, в) оцінюються можливі загрози та обираються способи, спрямовані на посилення конкурентоспроможності кластера. На другому етапі із погодженням з органами місцевого самоврядування мета декомпозиується на основні цілі розвитку на певній території визначеного виду сільського зеленого туризму, затверджуються необхідні документи для планування та підтримки відповідної кластерної моделі. Третій етап полягає у проведенні комплексних маркетингових досліджень, що мають визначити рівень пріоритетності регіону для подібних змін, відповідність його загальнодержавній стратегії розвитку даного виду економічної діяльності, бачення створюваного кластеру між всіма учасниками синтезу кластеру сільського зеленого туризму. Четвертий етап – практична підтримка відповідної кластерної концепції розвитку регіону, наприклад, пільгове оподаткування, інфраструктурне забезпечення, безперервне навчання надавачів туристичних послуг та т. ін. [13].

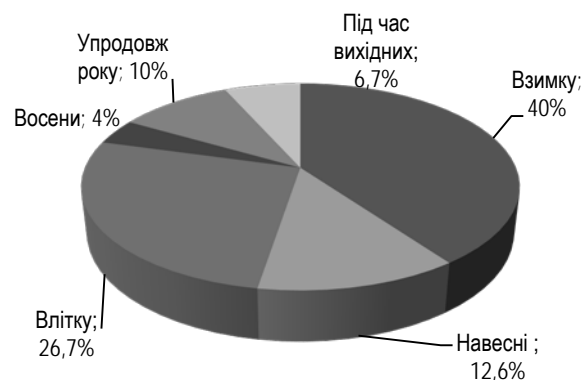


Рис. 3 – Показники туристичного попиту господарств сільського зеленого туризму

В умовах упровадження адміністративної реформи [11] важливо розуміти, що сільський зелений туризм – це додаткові гроші та поліпшення інфраструктури регіону (області, району, громади), створення нових робочих місць тощо. Саме структури місцевого самоврядування можуть клопотати про забезпечення податкових пільг при одержанні державних дотацій (з місцевих бюджетів) особам, які беруть

участь у наданні агротуристичних послуг.

Підвищення ролі самоуправління в регіонах України спонукає проведення низки невідкладних соціально-економічних та правових заходів із сільського зеленого туризму, як от: розробити нормативно-правову базу щодо визначення організаційних умов надання послуг у межах окремого селянського господарства [13]; надати для бажаючих власників агроосель методичні рекомендації категоризації житла, передбаченого для розміщення туристів; запровадити систему пільгового довгострокового кредитування мешканців сіл на розвиток зеленого туризму; з метою ідентифікації сільського туризму в Україні необхідно розробити пропозиції щодо національних елементів відповідного фірмового стилю; сформувати інформаційну клієнтську базу даних з послуг відпочинку в сільській місцевості; створити державну установу для просування в'їзного сільського зеленого туризму в Україну за її межами; організувати систему навчання й перепідготовки власників сільських осель та незайнятого сільського населення для роботи в даній системі туризму.

Отже, маркетинговий підхід на основі світових тенденцій зростання популярності сільського зеленого туризму призводить до необхідності започаткування відповідних систем та їх кластеризації. Принципово новим є створення та підтримка кластеру окремого регіону, який представляє собою організацію й спосіб взаємодії між ОТГ, які створюють такі внутрішні конкурентні переваги його учасників та формують такі зовнішні конкурентні переваги, що дають можливість вивести територію сільської ОТГ на новий, значно вищий рівень конкурентоспроможності.

Отже, створення ОТГ допоможе забезпечити сталий соціально-економічний розвиток країни в цілому. Тому суспільство потребує конкретних дій зі сторони Уряду у проведенні реформи органів місцевого самоврядування. Для цього необхідно, по-перше, погодження децентралізації з іншими реформами (антикорупційною, пенсійною, бюджетною, податковою тощо); по-друге, за принципом розроблення маркетингових стратегій зорієнтувати короткострокову – на повний перехід сплати податків не в місці реєстрації, а в місці розташування того чи іншого підприємства, фірми, компанії чи іншої бізнес-установи або її підрозділу, середньострокову – на створення законодавчої бази, у якій будуть чітко виписані права кожного члена громади і його переваги

порівняно з представниками інших громад (таке існує в багатьох розвинутих країнах, зокрема в США, Німеччині тощо), довгострокову – на завершення створення громад з достатньою економічною активністю на власній території з гідним рівнем життя населення, що входить до її складу; по-третє, укрупнення громад ні в якому разі не має бути примусовим – тільки добровільним. Лише за виконання цих умов вплив децентралізації на економічний розвиток об'єднаних територіальних громад буде позитивним.

Висновки. На сьогодні Україна мусить реагувати на нові зовнішні та внутрішні виклики сучасності і потребує радикальних змін у соціально-економічній територіальній політиці. Таким напрямком є інноваційний маркетинговий підхід до запровадження регіональних стратегій, що становить наукову новизну даного дослідження. Цей підхід передбачає поряд з використанням традиційних виробничого та сільськогосподарського підходу до запровадження маркетингу послуг, соціального та регіонального маркетингу, маркетингу партнерських стосунків, кластеризацію, створення на регіональному рівні потужних науково-дослідницьких центрів тощо, що дасть змогу областям України, спираючись на власні інтелектуальну та економічну міць, перейти від глобальної залежності та глобальних ризиків до більш самостійного сталого розвитку.

Підтверджено, що зміщення масового туристичного інтересу в бік популярності подорожей у сільську місцевість, можна результативно використати і в Україні. Зелений туризм – це реальний спосіб для мешканців сільської ОТГ розпочати власну справу, заробляти гроші, підвищити добробут сільських родин, для регіонів – збільшити кількість робочих місць, тобто зменшити трудову міграцію з сільської місцевості, підвищити надходження до місцевих бюджетів, а на рівні держави – покращити імідж України як туристичної країни та залучити внутрішні і зовнішні інвестиції.

Перспективою подальшого дослідження в сфері підвищення економічної самостійності регіонів є розроблення конкретних організаційно-економічних механізмів самоврядування, створення методик та моделей навчання сільських господарів прийомам маркетингу з метою вдосконалення виробництва, послуг та інфраструктури громад, а також стратегічна взаємодія сільських громад з регіональною владою щодо розвитку територій.

Робота виконана за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідної теми «Механізм управління формуванням стратегій випереджаючого інноваційного розвитку промислових підприємств» (№ ДР 0117U003928)»

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 року, № 1508-VII.
2. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 року, № 157-VIII.
3. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР за станом на 10 травня 2005 р. – К. : Парламентське вид-во, 2005. – 33 с.
4. Гордон Ян Х. (2001) Маркетинг партнёрских отношений / пер. с англ. ; под ред. О.А. Третьяк / Ян Х. Гордон // СПб : Питер. – 384 с.
5. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З.С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 768 с.
6. Современные инновационные структуры и коммерциализация науки ; под ред. А.А. Мазура. – Харьков : Полиарт, 2000. – 254 с.
7. Ceballos-Lascurain H. Tourism, Ecotourism and Protected Areas / Hector Ceballos Lascurain. – Cambridge : IUCN Publications Services Unit, 1996. – 301 p.
8. Гонак І.М. (2015) Кількісний та просторовий вимір розвитку туризму в регіоні / І.М. Гонак // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. – № 15 (4). – С. 81-87.
9. Рутинський М. Зелений туризм / М. Рутинський, Ю. В. Зінко. – К. : Знання, 2008. – 271 с.
10. Телетов О.С. Маркетинговий підхід до вирішення проблем адміністративної реформи в Україні / О.С. Телетов // Ринково-орієнтоване управління інноваційним розвитком : монографія / за ред. д.е.н., професора С.М. Ілляшенка. – Харків : ТОВ «Діса плюс», 2015. – С. 81-88.

11. Телетов О.С. Економіка України в умовах можливого переходу суспільних укладів розвитку людства в нову якість. Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2016. – № 13. – С. 21-27.
12. Телетов О.С. Інновації в маркетингу промислових підприємств : монографія / О.С. Телетов, Н.В. Івашова, Є. І. Нагорний ; за заг. редакцією д-ра екон. наук. проф. О.С. Телетова. – Суми : СумДУ, 2013. – 282 с.
13. Телетов О.С. Маркетингово-інноваційні перспективи розвитку сільського зеленого туризму в регіонах України / Механізм регулювання економіки // О.С. Телетов, А.С. Чикалова. – 2016. – № 2. – С. 106-117.
14. Стратегія економічного розвитку України до 2020 року: стратегія національної модернізації. Міністерство економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://me.kmu.gov.ua>.
15. Medlik S. Dictionary of travel, tourism and hospitality [Електронний ресурс] / S. Medlik. – Режим доступу : www.goodreads.com/book/show/3118649-dictionary-of-travel-tourism-and-hospitality.

1. *On Cooperation of Territorial Communities* (2014), Law of Ukraine No. 1508-VII.
2. *On Voluntary Association of Territorial Communities* (2015), Law of Ukraine No. 157-VIII.
3. *About Tourism* (2005), Law of Ukraine No. 324/95-VR, Parliamentary Publishing House.
4. Hordon Yan.Kh. (2001), *Marketing of Partner Relations*, Saint Petersburg, Piter.
5. Varnalii Z.S. (2007), *State Regional Policy of Ukraine: Peculiarities and Strategic Priorities*, Kyiv, NISD.
6. Mazur A.A. (2000), *Modern Innovative Structures and Commercialization of Science*, Kharkov, Poliart.
7. Ceballos-Lascurain H. (1996), *Tourism, Ecotourism and Protected Areas*, Cambridge : IUCN Publications Services Unit.
8. Honak I.M. (2015), "Quantitative and spatial dimension of tourism development in the region", Socio-economic development of regions in the context of international integration, Vol. 15(4), pp. 81-87.
9. Rutynskyi M. and Zinko Yu.V. (2008), *Green Tourism*, Kyiv, Znannia.
10. Tielietov O.S. (2015), "Marketing approach to solving administrative reform problems in Ukraine", in Illiashenko S.M. (Ed.), *Market-Oriented Management of Innovation Development*, Kharkiv, TOV "Disa plus", pp. 81-88.
11. Tielietov O.S. (2016), "The economy of Ukraine in conditions of possible transition of social patterns of human development to a new quality", *Economic Bulletin of NTUU "KPI"*, Vol. 13, pp. 21-27.
12. Tielietov O.S., Ivashova N.V. and Nahorniye Ye.I. (2013), *Innovations in the Marketing of Industrial Enterprises*, Sumy, SumDU.
13. Tielietov O.S. and Chikalova A.S. (2016), "Marketing and innovation perspectives of development of rural green tourism in the regions of Ukraine", *Mechanism of regulation of the economy*, Vol. 2, pp. 106-117.
14. *Strategy of economic development of Ukraine up to 2020: strategy of national modernization*, available at: <http://me.kmu.gov.ua>.
15. Medlik S. *Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality*, available at: www.goodreads.com/book/show/3118649-dictionary-of-travel-tourism-and-hospitality.

Телетов А.С., Летуновская Н.Е. Инновационно-маркетинговые перспективы в условиях создания сельских территориальных общин

Обоснована необходимость использования концепции маркетинга как основы социально-экономического развития сельских территорий. Выявлены некоторые новые аспекты инновационной деятельности в условиях создания сельских территориальных громад (ОТГ). Нужно, чтобы децентрализация не только не оторвала сельские ОТГ от городов, а наоборот, содействовала бы их взаимовыгодному сотрудничеству. Показана необходимость разработки механизмов развития и поддержки кластерных структур. Описан сельский зелёный туризм как одно из перспективных направлений развития Украины как туристической страны, что повысит объёмы внешних и внутренних инвестиций в сельские регионы и увеличит количество рабочих мест в некоторых смежных отраслях экономики.

Ключевые слова: объединённые территориальные общины, административная реформа, самоуправление, маркетинг, инновационные и маркетинговые перспективы, сельский зелёный туризм, кластеры.

A.S. Teletov, N.Ye. Letunovska Innovative and marketing prospects in conditions of rural territorial groups creation

Today, one of the major reforms in Ukraine is the transition from a centralized to decentralized management model that becomes necessary to ensure socio-economic development, the approximation of local self-government to a person, the construction of a comfortable infrastructure and an effective system of territorial organization of power in the state. It is emphasized that for the successful implementation of decentralization reforms, modern marketing tools, including marketing services, regional and social, should be applied.

The purpose of the article is to find out some new aspects of marketing activity in the context of creating rural communities. The necessity of applying the concept of marketing as the basis of socio-economic development of rural territories is substantiated. For conducting administrative reform that will facilitate business it is necessary to carry out marketing researches, which will reveal the general tendencies of social and economic development. It is necessary to find out what is each object on the territory of the community from the point of view of economic and social activity. Joint programs of production, trade, banking, social, partnerships and special types of marketing should improve the conditions for the development of farming, small and family business, enable normal work of teachers, doctors and other so-called "state employees" and create the necessary infrastructure for comfortable living conditions for rural population.

Key words: united territorial communities, administrative reform, self-management, marketing, innovative and marketing prospects, rural green tourism, clusters.

Дата надходження до редакції: 12.09.2018
Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

МАРКЕТИНГ В АГРОБІЗНЕСІ: НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ

О. В. Мандич, д.е.н., доцент, професор кафедри економіки та маркетингу
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

В статті розглянуто проаналізовано існуючі особливості формування та провадження маркетингової діяльності основними суб'єктами вітчизняного агробізнесу – сільськогосподарськими товаровиробниками. Визначено проблемні компоненти комплексу маркетингу в забезпеченні результативного та конкурентоспроможного розвитку, на основі якого запропоновано можливі напрями методологічних досліджень на перспективу.

Ключові слова: маркетинг, агробізнес, конкурентоспроможність, система управління, ефективність.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Вітчизняні особливості провадження виробничо-комерційної діяльності визначаються, в першу чергу, тим, що переважна більшість аграрних підприємств ще не дійшли до розуміння та прийняття одного з основних інструментів забезпечення ефективного функціонування, а саме генерування та імплементації стратегій конкурентоспроможного розвитку, пріоритетом яких має стати використання теоретичних та прикладних здобутків маркетингу. Слід відзначити, що понятійно-категоріальний апарат досліджень маркетингу є майже повністю розкритим та сформованим для умов аграрного виробництва. Втім, жодне аграрне підприємство, не беручи до уваги об'єднання холдингового типу, не застосовує достатньо мірою у своїй практиці інструментарій стратегічного управління конкурентоспроможністю та фактично не використовує у своїй організаційно-управлінській практиці оформлених структур маркетингу. При цьому переважна більшість керівників вітчизняних аграрних підприємств взагалі не розуміє сутності, особливостей та важливості інтеграції в системи менеджменту підприємств елементів та інструментів маркетингової діяльності, а, отже, не вважають за необхідне використовувати можливості підвищення рівня конкурентоспроможності своїх підприємств в комерційній площині, зосереджуючи основну увагу на створенні конкурентних переваг на виробничій стадії циклу створення та реалізації продукції.

Така обмеженість заходів з управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств та їх продукції зумовлює переважне використання інструментів зниження виробничих витрат при створенні стійких конкурентних переваг цінового характеру. Останнє негативно впливає на рівень доходів, які отримують підприємства-товаровиробники, відповідно, на рівень економічної ефективності, інвестиційної привабливості, позбавляє суб'єктів аграрної сфери фінансових ресурсів стабілізації розвитку. Вказане складає сутність наукової проблеми розвитку стратегічного управління в аграрних підприємствах в контексті забезпечення їх конкурентоспроможного розвитку на засадах теорії маркетингу. Успішне розв'язання зазначеної проблеми можливе за рахунок комплексного використання теоретичних, методологічних і практичних засад формування ефективних механізмів та інструментів управління, передусім, стратегічного, конкурентоспроможності та розвитком аграрних підприємств, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історичному розвитку формування маркетингу, як концепції управління, присвячено багато визначних праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених-економістів. Основними з них можна назвати таких як Ф. Котлер, Дж. Маккарті, К. Макконел, С. Брю, Р. Моррис, Дж. Еванс, Б. Берман, Е. Дихтль, Х. Хершген та багато інших. В своїх наукових працях вони на

досить великому рівні розкрили економічну сутність маркетингу, його функцій, методів, завдань тощо. Саме завдяки їхнім визначним наробіткам стосовно основ маркетингу вітчизняні економісти, такі як Зав'ялов П.С., Демидов В.Е., Карич Д., Войчак А.В., Ассель Г., Андрусенко Г.О., Баркан Д.І., Голубков Е.П., Дудяк Р.П., Липчук В.В., Мороз Л.А., Чухрай Н.І. та інші, змогли пристосувати загальносвітовий досвід до умов вітчизняної ринкової економіки. Втім, низка питань щодо стратегічного управління маркетинговою діяльністю аграрних підприємств потребує додаткового наукового опрацювання та усунення методологічних протиріч.

Метою статті є дослідження сутності аграрного маркетингу через управлінські та економічні компоненти, а також формування рекомендацій для перспективного моделювання стратегій конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств на засадах практичного використання маркетингових інструментів безпосередньо у їх виробничо-комерційній діяльності.

Виклад основного матеріалу. За сучасних умов функціонування аграрного ринку особливої гостроти набувають питання підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, як у межах національного рівня, так і при виході на зовнішні ринки. На нашу думку, в першу чергу, це стосується саме сільськогосподарських товаровиробників, як основних учасників отриманого в аграрній сфері валового національного продукту країни. На жаль, наразі, мова не йде про високий рівень конкурентоспроможності в аграрній сфері, що спричинено дією ряду факторів, як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Звичайно, дане твердження стосується лише результатів функціонування малих та середніх за розмірами вітчизняних підприємств. Однак, необхідно також зазначити, що саме ці вказані підприємства займають найбільшу частку у структурі виробництва валової продукції сільського господарства.

Загалом, справедливим є твердження, що вітчизняні особливості провадження виробничо-комерційної діяльності аграрних підприємств ще не дійшли до розуміння та прийняття однієї з основних теорій ефективного функціонування – теорії маркетингу. Слід відзначити, що теоретично всі категорії, елементи, системи та склад комплексу маркетингу вже давно розкриті, зокрема, і для умов аграрного виробництва, зокрема. Але, наразі, жодне аграрне підприємство (знову ж таки не включаючи великі, наприклад, агрохолдинги та ін.) не використовує офіційно у своїй організаційній структурі службу маркетингу. І, навіть, більш того, хотілось би відмітити, що опитування деяких керівників вітчизняних аграрних підприємств доводить, що переважна більшість з них не передбачає впровадження маркетингової діяльності і взагалі не розуміють сутності та особливостей даного виду діяльності. І, як висновок, не вважають за необхідне використовувати можливості підвищення рівня конкурентоспро-

жності своїх підприємств та своєї продукції на основі застосування комплексу маркетингу.

На нашу думку, саме через пристосування основних інструментів комплексу маркетингу з теоретичної основи до практичних дій аграрна сфера можливо не лише зможе підвищити рівень конкурентоспроможності підприємств, а й взагалі покращити результати їх виробничо-господарської діяльності на довгострокову перспективу.

Теоретичні основи маркетингової діяльності розкриті та доповнені у значній кількості наукових публікацій. В економічній літературі налічується понад 2000 визначення поняття, тобто терміну, та економічної категорії «маркетинг», кожне з яких в різних формах відображає його сутність, функції, завдання, цілі, призначення тощо. Це зумовлено тим, що маркетинг – поняття складне, багатопланове та динамічне, тому не є можливим в одному універсальному визначенні дати повну та адекватну його характеристику. [6, с. 8] Розглянувши та проаналізувавши деякі, найвагомші з них, можна простежити становлення маркетингу та маркетингової діяльності в історичному та територіальному аспектах. Однак до теперішнього часу не існує однозначного визначення, що ж являє собою маркетинг – поняття (термін) чи економічну категорію.

Історія розвитку маркетингу починається з виникнення товарообміну в Стародавній Греції та Римі, де вперше товари реалізовувались оптовими партіями через посередників. Однак становлення маркетингу як особливого виду економічної діяльності припадає на XVII століття появою теорії маркетингу в Англії, де вже з того часу продаж товарів в межах та за межі країни в основному здійснювався за допомогою спеціально створених посередницьких структур, які були повноправними учасниками ринку. Становлення, як окремої науки, маркетинг отримав наприкінці XIX – початку XX століття у США. Проте, як самостійна концепція підприємництва, маркетинг сформувався у другій половині XX століття, після чого й почався його стрімкий розвиток. Одне з перших визначень терміну «маркетинг» в американській економічній літературі на початку XX століття трактувалось як підприємницька діяльність, яка управляє просуванням продукції від товаровиробника до кінцевого споживача, основна увага при цьому приділялась фізичному переміщенню товарів, але одночасно зривалась роль товаропостачання та каналів збуту. Пізніше, в середині 80-х років XX століття за визначенням Американської асоціації маркетингу, яка була створена як перша маркетингова організація в світі у 1908 році, маркетинг - це є процес планування та втілення задуму у продукцію, визначення цінової політики, виникнення ідей, реалізація товарів, надання послуг тощо за допомогою обміну. Це все в кінцевому результаті задовольняє мету окремих осіб і організацій. Таке розуміння маркетингу стало більш широким у порівнянні з трактуванням маркетингу як підприємницької діяльності. На початку 90-х років XX століття виходить дещо інакше тлумачення маркетингу, до якого вже додається перелік об'єктів, на які безпосередньо спрямовується маркетинговий вплив.

Одночасно з'являється трактування маркетингу запропоноване Ф. Котлером, одним із засновників сучасної теорії маркетингу, який визначив маркетинг як вид людської діяльності, що спрямовується на задоволення потреб за допомогою обміну. [11, с. 9] Але наприкінці 90-х років XX століття Ф. Котлер вже дещо по-іншому розуміє маркетинг.

Після багатьох років вивчення маркетингу, він розглядає його як соціальний та управлінський процес, за допомогою якого населення задовольняє свої потреби, створюючи товари й інші споживчі цінності та обмінюючись ними між собою. Тобто таке визначення поняття «маркетинг» є двостороннім. З одного боку маркетингом займається продавець товарів, шукаючи покупців, виявляючи їхні потреби, створюючи якісні товари, доставляючи їх кінцевому споживачу, а з іншого боку маркетингом займається кінцевий споживач, займаючись пошуком необхідних товарів за доступними цінами. [10, с. 35]

Початком вагомих теоретичних досліджень у сфері маркетингу стала запропонована у 70-х роках XX століття англійським вченим Д. МакКарті модель «4 Р», що змогла об'єднати можливі елементи «маркетингової суміші» («marketing-mix»), створеної в 50-х роках XX століття, в чотири групи. Ця модель включала в себе наступні складові маркетингу – product (товар), price (ціна), place (місце, розподіл, доставка), promotion (просування). У 2000-х роки ця концепція доповнилась ще кількома Р - people (люди), personal selling (персональний продаж), package (упаковка) тощо [3, с. 10-11]. Англійська економічна школа з маркетингу пов'язана з ім'ям видатного вченого-економіста С. МакКорміка. Саме йому присвоюють створення основних інструментів маркетингу, до яких він включав організацію сервісної політики, принципи визначення цін, дослідження та аналіз ринку. Слід відзначити, що наразі таку модель різні науковці доповнюють різним складом «Р», при чому їх кількість вже значно більша.

Що стосується вітчизняної економічної школи, то до теперішнього часу склалось вже достатньо багато визначень таких термінів, як «маркетинг», «маркетингова діяльність», «концепція маркетингу» «маркетингова система», «маркетингове середовище» тощо. Але переважна більшість з них дотримуються тлумачень американського підходу, даних Американською асоціацією маркетингу або Ф. Котлером.

Вітчизняний вчений Д. Карич виражає маркетинг, як економічну категорію, як комплексну систему організації виробництва і збуту продукції, яка зорієнтована на задоволення потреб конкретних споживачів та одержання прибутку на основі дослідження і прогнозування ринку, перш за все попиту та пропозиції. [7, с. 3] Він виділяє декілька значень маркетингу – економічний процес, ділова функція, робоча концепція, наукова дисципліна. Однак в комплексі такий маркетинг може вивчатись лише з точки зору предметного, інституційного, управлінського та системного підходів. [7, с.12] Одне з тлумачень поняття маркетингу дають П.С. Завьялов та В.Є. Демидов. [6, с. 5-11] Маркетинг, як економічна категорія, представляє собою систему організації та управління всіма сторонами ділової активності господарської одиниці – від створення нового товару та використання відповідної технології виробництва до доставки товару споживачу і подальшого його обслуговування. Маркетинг, як економічне поняття, є процес прогнозування потреб потенційних споживачів та задоволення цих потреб шляхом пропозиції відповідних товарів. Звідси сутність маркетингу полягає в наступному: потрібно виробляти тільки те, що безумовно знайде збут, а не намагатись нав'язувати споживачу «не затверджену» заздалегідь з ринком продукцію.

Одні вчені стверджують, що маркетинг є системою

управління виробництвом і реалізацією товарів, головною задачею якої є повне задоволення потреб конкретних покупців. [13, с. 58-60; 5, с. 8] Інші пояснюють маркетинг як філософію бізнесу, в якій увага повинна приділятися не на товари, а на потребах і бажаннях споживачів, які ставляться у центр діяльності. [8, с. 3] Наприклад, А.О. Старостіна зазначає, що маркетинг – це теорія і практика прийняття управлінських рішень, які стосуються формування ринково спрямованої стратегії і задач підприємства, базою для чого є аналіз факторів маркетингового середовища, а метою – узгодження економічних інтересів ринкових суб'єктів. [12, с. 30-33] Зовсім інакше трактує маркетинг Д.І. Баркан. Він його розуміє як інтегративну функцію менеджменту, яка втілює потреби споживачів в доходи виробників. [2, с. 11].

Загалом, існує значна кількість досліджень сутності маркетингу та маркетингової діяльності. Нами в даній статті представлені лише окремі визначення, які вже мають деякий віковий досвід існування та до яких звертаються найчастіше в своїх дослідженнях сучасні науковці. Слід також відзначити, що сучасна теорія маркетингу є дещо відмінною, вона більш спрямована на формування концепцій стратегічного управління та направлена на забезпечення не створення відокремлених маркетингових структур на підприємствах, а наголошує на необхідності залучення окремих інструментів маркетингу до загальної стратегії конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств.

На нашу думку, сучасні особливості розуміння управлінських та економічних процесів в аграрному виробництві в переважній більшості випадків не мають можливостей прикладного застосування здобутків розвитку теорії маркетингу через низку факторів, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. По-перше, це пов'язано з тим, що існує безліч визначень даної категорії, які стосуються різних сфер діяльності підприємства, окремі з визначень пристосовані до різних галузевих напрямів тощо. По-друге, постійний розвиток в економічній системі зумовлює необхідність внесення змін у сформовані стратегії провадження маркетингової діяльності, при чому одразу виникає найпростіша проблема поєднання теорії та практики – неможливість швидкого реагування в аграрній сфері через особливості виробничого циклу. По-третє, відсутність кваліфікаційного персоналу для запровадження маркетингу у виробничо-комерційну діяльність аграрників. Так, наприклад, замовлення фахівців з маркетингу Управлінням агропромислового розвитку Харківської області складає 3-5 осіб на рік, що навіть не досягає 1 % від фактичної кількості суб'єктів агробізнесу області.

На нашу думку, можливим та дієвим напрямком забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств є все ж таки використання маркетингової діяльності, однак в дещо відмінному від сучасних теорій та здобутків науки вигляді. Ми пропонуємо запровадження теорії маркетингу до практики аграрних підприємств через формування моделей, які мають базуватись на первинних інструментах комплексу маркетингу, зокрема, на поєднанні товарної, цінової, комунікаційної та збутової політик.

Це зумовлено тим, що існуюча практика аграрного виробництва поки що залишається на виробничому рівні, тобто напрям діяльності аграрного підприємства, в тому числі його управлінська складова, обирається у відповідності з наявними виробничими потужностями. При чому формування товарної політики відповідає не вимогам сучасних

ринкових реалій, а є продовженням багаторічного сформованого процесу. І, як наслідок, залучення повного теоретично обґрунтованого інструментарію формування товарної політики з точки зору маркетингу не є можливим для практичного використання (зокрема, товарний асортимент, ринкова атрибутика товарів, життєвий цикл тощо). Реалізація цінової політики в аграрному виробництві також має свої особливості. Так, встановлення ціни реалізації у підприємствах відбувається в переважній більшості не за теоретично більш привабливими методами («витрати+необхідний прибуток», за ціною лідера), а за ринковими, при чому такі ціни встановлюють не кінцеві споживачі (для агросировинної продукції – переробні підприємства та експортери), а посередницькі структури, кількість яких є необмеженою в існуючих ринкових структурах і частка реалізації аграрної продукції від безпосередніх виробників до посередницьких організацій в межах 90 -100 %. Існуючий рівень ринкових цін є низьким для аграрних підприємств з точки зору можливостей подальшого провадження розширеного відтворення, а також викликає перерозподіл фінансових ресурсів зі сфери виробництва до сфери обігу й спричиняє наявність та постійне зростання цінового диспаритету. Що стосується політики комунікацій, то ситуація не є кращою. В теорії вже сформовані різноманітні заходи стимулювання продажів, визначені основні рекламні можливості з урахуванням галузевої приналежності продавців, досліджені окремі напрями пристосування політики комунікацій до виробничо-комерційної діяльності підприємств. Однак практика свідчить, що аграрне виробництво знаходиться лише на рівні залучення найпростіших інструментів (виставки, ярмарки). І останньою складовою маркетингового інструментарію забезпечення виробничо-комерційної діяльності є політика розподілу та збуту товарів, за якою ситуація не є кращою в частині її залучення в умовах аграрного ринку. Як вже було відзначено, використання різних за структурами та рівнями каналів розподілу зводиться до наявного переважного збуту більшої частини товарів посередницьким організаціям і лише до 10 % реалізується за прямими маркетинговими каналами, тобто кінцевим споживачам агросировинної продукції. Останнє також є базовою причиною перетікання основного капіталу зі сфери виробництва до сфери обігу, що, в свою чергу, призводить до недоотримання прибутків аграрними товаровиробниками, які повністю забезпечують весь складний та ресурсозатратний виробничий процес.

Отже, концепція запровадження агромаркетингу, на нашу думку, має базуватись на розумінні маркетингу, як різновиду системи управління виробничо-збутовою діяльністю суб'єкта агробізнесу, в основу якого покладено використання базових інструментів маркетингу (товарної, цінової, комунікаційної та збутової політик) як єдиного комплексу. Результатом формування даної системи буде визначення напрямів діяльності господарюючого суб'єкта у відповідності до постійних змін ринкового середовища; тактики поведінки на ринку з метою утримання необхідної ринкової частки та інших результативних показників виробничо-комерційної діяльності; стратегії забезпечення конкурентоспроможного розвитку суб'єктів виробничої сфери аграрного ринку. При чому потребує оновлення змістовне наповнення визначеного маркетингового інструментарію не через розширення його теоретичної сутності з подальшим пристосуванням до умов аграрного виробництва, а з урахуванням, в першу чергу,

можливостей практичного застосування у діяльності сільськогосподарських товаровиробників.

Висновки. Існуючий рівень можливостей формування маркетингової діяльності в аграрному виробництві є слабким, при чому розглянуті лише базові «4Р», а не всі можливі наукові результати розвитку теорії маркетингу. Тому ми пропонуємо запровадження маркетингової діяльності в аграрному виробництві через формування нових моделей, які базуватимуться на первинних принципах теорії маркетингу.

При чому інструментарій має бути обраний не з урахуванням теоретичної бази, а через відповідність всіх складових, елементів та компонентів до реальної практики агробізнесу. Слід відзначити, що такі заходи спрямовані на малі й середні підприємства (класифіковані за розмірами). На нашу думку, базовий рівень дозволить товаровиробникам прийти до розуміння сутності маркетингової діяльності, а також до необхідності її залучення в свою систему управління підприємством.

Список використаної літератури:

1. Андрусенко Г.О. Основи маркетингу / Г.О. Андрусенко. – К.: Урожай, 1995. – 176 с.
2. Баркан Д.И. Маркетинг для всех: Беседы для начинающих / Д.И. Баркан. – Л.: Редакционно-издательский центр «Культ-информ-пресс» совместно с социально-коммерческой фирмой «Человек», 1991. – 256 с.
3. Войчак А.В. Маркетинговый менеджмент: Підручник / А.В. Войчак. – К.: КНЕУ, 1998. – 268 с.
4. Голубков Е.П. Маркетинг: стратегии, планы, структуры / Е.П. Голубков. – М.: Дело, 1995. – 192 с.
5. Евдокимова Ф.И. Азбука маркетинга: Учеб. Пособие / Ф.И. Евдокимова, В.М. Гавва. 3-е изд., перераб. и доп. – Д.: Сталкер, 1998. – 432 с.
6. Завьялов П.С. Формула успеха: маркетинг (сто вопросов – сто ответов о том, как эффективно действовать на внешнем рынке) / П.С. Завьялов, В.Е. Демидов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Междунар. отношения, 1991. – 416 с.
7. Карич Д. Підприємницький маркетинг: Навч. посібник / Д. Карич // Пер. з рос., наук. ред. і передм. П.І. Гайдуцького. – К.: Вища шк., 1994. – 83 с.
8. Козлов М.В. Планирование маркетинга в системе управления пищевого предприятия / М.В. Козлов, Н.С. Тульская // Пищевая промышленность. – 1998. – № 2. – С. 3.
9. Колесник В.М. Формування системи маркетингу у зернопродуктовому підкомплексі АПК регіону / В.М. Колесник // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Миколаїв: Миколаївський державний аграрний університет, 2007. – 182 с.
10. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер, Армстронг Г., Сондерс Дж., Вонг В. // пер. с англ. – 2-е евродоп. изд. – М.: Издательский дом «Вильямс», 1999. – 1152 с.
11. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер // Пер. с англ. – М.: «Бизнес-книга», «ИМА-Крос. Плюс», ноябрь 1995. – 702 с.
12. Старостіна А.О. Зміст та основні етапи маркетингової діяльності / А.О. Старостіна // Маркетинг в Україні. – 2002. - № 4. – с. 30-33.
13. Хаустов В. Маркетинговая деятельность в АПК / В. Хаустов // АПК: экономика, управление. – 1992. – № 9. – с. 58-60.

А. В. Мандич Маркетинг в агробізнесі: необхідність формування практичної моделі

В статті розглянуто проаналізовані існуючі особливості формування і реалізації маркетингової діяльності основними суб'єктами вітчизняного агробізнесу - сільськогосподарськими товаровиробниками. Визначено проблемні компоненти комплексу маркетингу в забезпеченні результативного і конкурентоспроможного розвитку, на основі якого запропоновано можливі напрями методологічних досліджень на перспективу.

Ключевые слова: маркетинг, агробізнес, конкурентоспособность, система управления, эффективность.

Mandich O. Marketing in agriculture: the need for forming practical models

The article analyzes the existing features of the formation and implementation of marketing activities by the main subjects of domestic agribusiness - agricultural commodity producers. The problem components of marketing complex in providing effective and competitive development are determined, on the basis of which possible directions of methodological researches for the future are offered.

Key words: marketing, agribusiness, competitiveness, management system, efficiency.

Дата надходження до редакції: 12.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Данько Ю.І.

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ

УДК 330.145

УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВОМ, ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

О. С. Літвінов, к.е.н. доцент, Одеський національний економічний університет

В статті обґрунтовано виняткове значення інтелектуального капіталу, як фактору підвищення конкурентоспроможності підприємства у постіндустріальних реаліях розвитку економіки. Під інтелектуальним капіталом підприємства запропоновано розуміти сукупність економічних відносин між підприємцями, персоналом і суб'єктами зовнішнього середовища щодо формування, споживання та відтворення знань. Елементи інтелектуального капіталу згруповано на чотири групи: людський капітал, капітал відносин, інтелектуально-технологічний капітал та організаційний (структурний) капітал. Управління інтелектуальним капіталом підприємства повинно базуватись на розумінні ключового значення відтворення знань на підприємстві у всіх його формах. Весь процес руху інтелектуального капіталу можна розділити на три стадії, які умовно можна назвати стадіями формування, споживання та відновлення. На другій стадії виробниче споживання інтелектуального капіталу в процесі інтелектуальної діяльності не тільки призводить до зменшення його вартості в результаті впливу морального зносу, але й ще може забезпечити її пріоритет.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, відтворення, самозростання інтелектуального капіталу, споживання інтелектуального капіталу, кругообіг інтелектуального капіталу

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах постіндустріальних змін прийняття управлінських рішень щодо збільшення продуктивності та конкурентних переваг, інвестицій, управління організаційними змінами та сталим розвитком підприємства в першу чергу базується на методах управління інтелектуального капіталу підприємства (далі – ІКП), що й обумовлює особливу актуальність формування сутнісного базису для відповідних досліджень. Головним засобом підвищення конкурентоспроможності підприємства становиться не розвиток його матеріалізованих продуктивних сил – основного, оборотного капіталів та робочої сили – а обсяг та якісні характеристики нематеріальних ресурсів підприємства, які за умови їх відтворення стають частиною ІКП [1, с. 16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Протягом 80-х рр. відбулось становлення концепції капіталу знань, та поступове відокремлення поняття ІК від НМА підприємства. Ключовими етапами на цьому шляху були події, які відбулись протягом 1986-1989 рр. у Швеції. Так, у 1986 р. було опубліковано монографію К. Е. Свейбі «The Know How Company» або «Підприємство знань», яка присвячена особливостям управління підприємствами у постіндустріальній економіці. За результатами обговорення цієї публікації у 1987 р. К. Е. Свейбі створює «Групу Конрада», до складу якої увійшли провідні шведські науковці того часу. Результатом роботи групи була публікація у 1988 р. «Рапорту Конрада», який став основою для здійснення у 1989 р. практичної оцінки елементів ІК шведської компанії «WM-Data». У 1989 р. у Швеції відбувся перший Міжнародний симпозіум присвячений особливостям управління «підприємствами знань», а у 1991 р. ще одна шведська компанія «Skandia AFS» ввела посаду директора з інтелектуального капіталу (першим директором був відомий науковець Л. Едвінсон).

В результаті критичного аналізу існуючих визначень під ІКП запропоновано розуміти сукупність економічних відносин між підприємцями, персоналом і суб'єктами зовнішнього середовища щодо формування, споживання та відтворення знань. Визначення ІКП базується на його ключових сутнісних ознаках, дозволяє охопити всі складові ІКП із можливістю їх аналізу з динамічної, точки зору, як безперервного руху та відновлення інтелектуальних ресурсів підприємства.

ІКП можливо класифікувати на чотири групи: людський капітал, капітал відносин, інтелектуально-технологічний капітал та організаційний (структурний) капітал (рис. 1). Людський капітал полягає в інтелектуальних можливостях персоналу підприємства забезпечувати досягнення цілей підприємства. Капітал відносин представляє собою сукупність відносин із найближчим зовнішнім оточенням підприємства, які дозволяють досягати цілей підприємства. Інтелектуально-технологічний капітал – це сукупність знань, яка призначена або полягає у інженерних, програмних або дизайнерських розробках, які дають змогу досягати цілей підприємства. Організаційний (структурний) капітал представляє собою сукупність інституціоналізованих знань, характеристик системи організації діяльності та управління підприємством і його репутацією, які дозволяють досягати цілей підприємства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Не зважаючи на велику кількість друкованих робіт, які присвячено аналізу сутності та складу нематеріальностей на підприємстві, проблеми визначення концептуальних основ управління інтелектуальним капіталом підприємства досі не вирішені. **Формулювання цілей статті (постановка завдання).** Метою статті є розгляд особливостей процесу відтворення ІКП.

Виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Управління ІКП повинно базуватись на розумінні ключового значення відтворення знань на підприємстві у всіх його формах. Без відтворення, тобто проходження етапів формування, споживання й відновлення, будь-які ресурси підприємства, в тому числі нематеріальні, не зможуть набути якостей капіталу. Відтворення є необхідною умовою самого існування капіталу загалом, та ІКП зокрема, якщо елементи ІКП випадають із кругообігату, то вони неминуче перестають бути частиною капіталу підприємства [3].

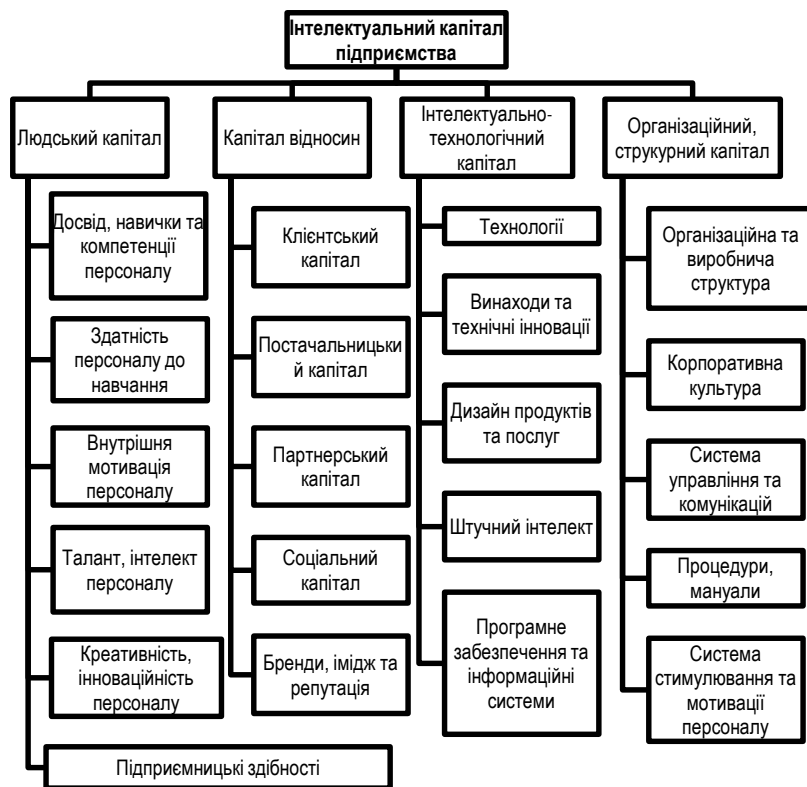


Рис. 1 Класифікація складових інтелектуального капіталу підприємства за функціональним змістом [2, с. 98].

Саме тому, розглянемо більш детально управління ІКП з точки зору розгляду етапів його відтворення. Однією з особливостей капіталу та ІКП зокрема полягає в тому, що він є самозростаючою вартістю, тобто такою, яку власник може збільшити в процесі її обігу. Рух ІКП можна представити на основі класичної формули кругообороту капіталу наступним чином:

$$\begin{array}{c}
 \Gamma - T - \Gamma' \\
 \Gamma - T \begin{pmatrix} PC \\ IKP \\ ZB \end{pmatrix} \dots V \dots T' - \Gamma' \\
 II - IKP \begin{pmatrix} LK \\ KB \\ ITK \\ OK \end{pmatrix} \dots R\&D \dots IP - ID
 \end{array}$$

де Γ - гроші; T - товар; Γ' - нові гроші; PC - робоча сила; IKP - інтелектуальний капітал підприємства; ZB - засоби виробництва; V - виробництво; T' - виробництво нової вартості; II - інвестиції в інтелектуальний капітал; LK - людський капітал; KB - капітал відносин; ITK - інтелектуально-технологічний капітал; OK - організаційний капітал; $R\&D$ - здійснення досліджень та розвитку; IP - інтелектуальна продукція; ID - дохід від реалізації інтелектуальної продукції.

Загалом, підходи щодо використання класичної моделі руху капіталу з метою характеристики кругообігу ІК є не новими. Так, О. Шкурупій запропонував формулу ІК та його кругообігу із додаванням елемента «ідея». На думку автора, на першій стадії відбувається класичне формування капіталу, а точніше активної частини ІКП, при цьому, викликає питання, чому автор не врахував можливості інвестицій не тільки в людський капітал. На другій стадії, на думку О. Шкурупій, відбувається продукування ідей, на третій - втілення ідей в споживчій вартості і на четвертій - втілення ідей у

ринковій вартості. В цілому погоджуючись із автором (за умови що під ідеями можна вважати всі нові знання, які можуть бути втіленими у всі види ІКП) необхідно зауважити, що ідеї втілюються у споживчу і ринкову вартість одночасно в процесі їх втілення у інтелектуальну продукцію. А на останньому етапі відбувається процес підтвердження суспільної корисності і споживчої вартості інтелектуальної продукції, а не формування вартості. Крім цього, процес науково-дослідного винаходу ідеї співпадає із процесом її споживання, про що сам автор і говорить в своєму дослідженні [4, с. 119]. Тому вважаємо доцільним залишити класичну трьохстадійну структуру кругообороту ІК.

Весь процес руху ІКП можна розділити на три стадії, які умовно можна назвати стадіями формування, споживання та відновлення, приймаючи і скидаючи три функціональних форми: грошову, продуктивну та товарну. На першій стадії руху:

$$II - IKP \begin{pmatrix} LK \\ KB \\ TK \\ OK \end{pmatrix}$$

ІКП виступає у грошовій формі, або у формі інвестицій, які підприємець спрямовує у формування ІКП, а саме для придбання та збільшення людського капіталу, капіталу відносин, інтелектуально-технологічного та організаційного капіталів підприємства. На цій стадії ІКП змінює грошову форму на продуктивну, а функція грошової форми ІКП полягає в тому, щоб створити передумови процесу виробничої діяльності.

Підприємство має два варіанти здійснення інтелектуальних інвестицій: 1) інвестиції у створення, розвиток власного ІК; 2) інвестиції у придбання вже існуючого ІК у

зовнішньому середовищі. Окремим напрямом дослідження процесу відтворення ІКП є аналіз інвестицій або інтелектуальних витрат, які формуються в процесі відтворення ІКП. Як відомо, витрати показують у що підприємцю обходиться виробництво товару, тобто є сукупністю витрат капіталу [5, с. 147]. Інтелектуальні витрати на виробництво продукції повинні включати грошову оцінку витрат всіх складових ІКП. Процес формування ІКП здійснюється двома шляхами, по-перше, шляхом формування власного людського капіталу, який у поєднанні із існуючим в підприємстві ІКП призводить до формування нового ІКП, який включає приріст ІКП, що обумовлює формування додаткової інтелектуальної вартості. По-друге, шляхом придбання (оренди) елементів ІКП. Таким чином, інтелектуальні витрати будуть складатись з двох частин: з витрат на формування людського капіталу й інших внутрішніх елементів ІКП, а також з витрат на придбання або оренду вже готової інтелектуальної продукції.

На другій стадії руху ІК відбувається поєднання людського капіталу із капіталом відносин, інтелектуально-технологічним та організаційним капіталом підприємства, який проявляється в створенні нових знань в процесі здійснення науково-дослідних розробок, що призводить до створення нової вартості.

$$\text{ІКП} \begin{pmatrix} \text{ЛК} \\ \text{КВ} \\ \text{ТК} \\ \text{ОК} \end{pmatrix} \dots \text{R\&D} \dots \text{ІП}$$

Підприємство інвестує у формування людського капіталу, після чого останній у поєднанні із іншими елементами ІКП здійснює інтелектуальну діяльність по створенню нових знань, науково-дослідним розробкам, яку ми будемо далі називати R&D. Таким чином відбувається споживання ІКП, тобто його використання у виробничій діяльності підприємства. Результатом R&D буде виступати певний інтелектуальний результат різного ступеня корисності. Корисний інтелектуальний результат буде призводити до збільшення всіх елементів ІКП. Тобто в результаті об'єднання людського капіталу підприємства із іншими елементами ІКП відбувається самозростання ІКП, що можна представити формулою

$$\text{ІКП} \dots \text{R\&D} \dots \text{ІКП}' \\ \text{ІКП}' = \text{ІКП} + \Delta \text{ІКП}$$

де ІКП' - нова вартість ІКП; $\Delta \text{ІКП}$ - приріст вартості ІКП.

Таким чином, відмінністю ІК від традиційного капіталу підприємства полягає в тому, що він має здатність до самозростання при цьому не вимагаючи від його власників капіталізації додаткової вартості. Тобто виробниче споживання ІКП в процесі R&D не тільки призводить до зменшення його вартості в результаті впливу морального зносу, але й ще може забезпечити її приріст. Приріст вартості ІКП обумовлений підвищенням корисності ІКП, яка утворюється в процесі R&D на підприємстві.

Це на перший погляд суперечить багатьом постулатам і не тільки економіки, але, як показують сучасні дослідження, знання і їх уособлення – ІК – мають суттєву відмінність від інших ресурсів. Сучасні напрями економічної теорії виходять з того, що економічні ресурси є обмеженими й незначними, що і формує їх цінність [5, с. 149-150]. При цьому, економічними ресурсами є корисні і не вільні ресурси. Вільними ресурсами вважаються, наприклад, сонце,

повітря. Знання, як основа ІК, вже давно визнані не вільним ресурсом, на які розповсюджується право інтелектуальної власності. При цьому, знання є необмеженим ресурсом, вони здатні до необмеженого розширення. Таким чином, знання є єдиним необмеженим економічним ресурсом здатним до самозростання, який в постіндустріальній економіці може замінити всі інші види ресурсів.

Загалом, процес самозростання ІК є відомим в економічній науці і отримав назву просьюмеризму, або феномен єдності виробництва та споживання знань [4, с. 119]. На думку вчених цей феномен полягає у нагромадженні індивідуального ІК на основі самозростання, що забезпечує безперервне розширене відтворення ІК. Так, О. Шкурупій вважає, що людський капітал, як складова ІКП, проходить три стадії обіг-виробництво-споживання, хоча не можна погодитись із автором в тому, що класичний процес кругообігу капіталу складався лише з обігу й виробництва [4, с. 119]. Насправді на другому етапі і в класичній моделі руху капіталу відбувається споживання засобів праці й робочої сили паралельно із виробництвом продукції. До того ж, на думку автора, не можна вичленили людський капітал з інших складових ІКП і стверджувати, що здатність до самозростання має лише він. Людський капітал утворює єдине ціле із іншими складовими ІКП, і не можливо уявити процес його зростання без взаємодії з іншими видами ІКП, так як не можливим є зростання ІКП без зростання людського капіталу. При цьому слід відрізнити індивідуальний ІК від людського капіталу підприємства. Індивідуальний ІК, так як і людський капітал підприємства, уособлений у знаннях, досвіді, навичках, талантах, мотивації, підприємницьких здібностях людини, що їх об'єднує між собою. Але людський капітал підприємства не є алгебраїчною сумою індивідуальних ІК його співробітників. Тільки ті знання, досвід, навички, таланти, мотивація, підприємницькі здібності, які вступають і функціонують в процесі відтворення ІКП можуть вважатися людським капіталом підприємства. Іншими словами тільки споживаємий і відновлювальний індивідуальний ІК персоналу підприємства може вважатися його людським капіталом.

Окремо слід зауважити про недолік теорії просьюмеризму, який полягає у тому, що її прихильники не вважають можливим зменшення ІК, а концентрують увагу лише на паралельному споживанні і виробництві нових знань. Як показано в авторських дослідженнях, знання уособлені в ІК за своєю природою не мають фізичного зносу, але мають моральний [6, с. 52; 7, с. 167]. Їх моральний знос обумовлений розвитком НТП, а саме появою нових, більш корисних для підприємницької діяльності об'єктів ІКП, а також зменшенням із плином часу суспільно необхідних витрат на їх виробництва в результаті удосконалення процесів R&D. Наявність морального зносу ІКП не дає можливості стверджувати про можливість лише однієї тенденції у зміні обсягу ІКП – тенденції до збільшення.

Виходячи з цього, друга стадія руху ІКП є визначальною, тою від якої залежить результат як процесу відтворення ІКП, так і отримані фінансові результати діяльності. Саме тому, збільшення обсягів та ефективності R&D є головним засобом розширеного відтворення ІКП та загалом підвищення ефективності діяльності підприємства.

На третій стадії руху ІКП відбувається перетворення товарної форми ІК у грошову, переходячи із сфери виробництва в сферу обігу, при цьому інтелектуальна продукція

створена під час другої стадії повинна підтвердити свою корисність або споживчу вартість і знайти свого споживача на ринкових умовах. Формула третьої стадії руху ІКП має вигляд:

$$\text{ІП} - \Gamma'$$

Підтвердженням суспільної корисності інтелектуальної продукції підприємства буде перетворення її у грошову форму за допомогою процесу реалізації на ринку (продажу або оренди). В сучасних умовах відбувається бурхливий розвиток ринків інтелектуальної продукції, більшість з них відносяться до економічної сфери послуг, що обумовило тенденцію до збільшення її частки у ВВП, як окремих країн, так і у світі взагалі. Відповідно до міжнародних стандартів обліку та статистики, головними видами інтелектуальної продукції є об'єкти пов'язані із використанням інтелектуальної власності, програмні продукти та бази даних, R&D, консалтингові бізнес-послуги, роялті та інші. В разі, якщо інтелектуальний результат діяльності не знайде свого споживача, такий результат не буде вважатися продукцією, а буде віднесено до некорисних результатів інтелектуальної діяльності, які не будуть приймати участь у процесі відтворення ІКП. Некорисність інтелектуальних результатів, яка буде спостерігатись протягом кількох кругооборотів ІКП, може призвести до зупинення відтворення та самознищення ІКП.

Нова вартість (Γ') відрізняється від старої (Γ) тим, що вона включає додаткову вартість ($\Delta\Gamma$):

$$\Gamma' = \Gamma + \Delta\Gamma$$

При цьому, додаткову вартість ($\Delta\Gamma$) не виникає у сфері обігу ІКП, тобто на третій стадії його кругообороту, а лише проявляється там у грошовій формі. Безпосередньо виробництво додаткової вартості відбувається під час другої стадії, де здійснюються R&D [8, с. 37]. До того ж, як і у випадку із всезагальною формулою капіталу, запропонована

формула руху ІКП містить внутрішні протиріччя. По-перше, здається, що додаткова вартість формується у сфері обігу, що насправді не відповідає дійсності. Додаткова вартість ($\Delta\Gamma$) є лише грошовим відображенням приросту вартості ІКП ($\Delta\text{ІКП}$), що була сформована в процесі R&D на другому етапі кругообороту ІКП. Тобто додаткова вартість інтелектуальної продукції є грошовим уособленням споживання приросту ІКП.

По-друге, в процесі руху ІКП виникає видимість нееквівалентного обміну, тобто порушення закону вартості, коли гроші обмінюються на нові, більші гроші [5, с. 106]. Насправді це не так, гроші на першій стадії в процесі еквівалентного обміну витрачаються на формування ІКП, в тому числі на придбання людського капіталу. На третій стадії також відбувається еквівалентний обмін інтелектуальної продукції на гроші, тільки до вартості інтелектуальної продукції входить не тільки перенесена вартість сформованого на першій стадії ІКП, але й вартість приросту ІКП, яка була створена в процесі R&D на другому етапі руху ІКП.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, ІКП одночасно функціонує у трьох формах: у грошовій, продуктивній та товарній; послідовно змінюючи кожен з них в процесі проходження трьох стадій кругообороту: формування, споживання та ринкової реалізації. Завдяки єдності у часі форм ІКП та послідовності проходження стадій його обороту, відбувається відтворення ІКП. Особливістю відтворення ІКП є паралельність його споживання й самозростання. Управління інтелектуальним капіталом повинно базуватись на аналізі його відтворення із відповідним використанням сучасних принципів, методів та підходів менеджменту. Перспективою подальших досліджень є розгляд функцій та розробка моделі управління ІКП.

Список використаної літератури:

1. Літвінов О.С. Межа постіндустріалізації економіки / О.С. Літвінов // Науковий журнал «Бізнес-інформ». – 2018. - №3 (482). – с. 15-20. **Режим доступу:** http://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2018&abstract=2018_03_0&lang=ua&stqa=1
2. Літвінов О.С. Складові інтелектуального капіталу підприємства / О. С. Літвінов // Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики. Матеріали сьомої міжнар. наук.-практ. конф. 14-15 вересня 2018 р.). – Одеса : Атлант, 2018. – 248 с.
3. Літвінов О.С. Відтворення інтелектуального капіталу підприємства / О.С. Літвінов // Проблеми та перспективи розвитку підприємництва. – №3 (14) , том 1 – 2016. – Харків: ХНАДУ, 2016 – с.45-49. **Режим доступу:** https://scholar.google.com.ua/citations?user=7ZUxicEAAA&hl=uk&oi=sra#d=gs_md_cita-d&p=&u=%2F citations%3Fview_op%3Dview_citation%26hl%3Duk%26user%3D7ZUxicEAAA&26cstart%3D20%26pagesize%3D80%26citation_for_view%3D7ZUxicEAAA&3AJ_g5lzfAfSwC%26tzm%3D-180
4. Шкурупій О. В. Інтелектуальний капітал в умовах становлення постіндустріального суспільства : імперативи глобального економічного розвитку та орієнтири для України : монографія. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. – 303 с.
5. Покритан А.К., Збарський М.І. Політична економія. – Одеса: ОДЕУ, 2004. – 320 с.
6. Літвінов О.С. Знос та відтворення нематеріальних ресурсів підприємства / О.С. Літвінов // Економіст. – 2015. - №2. – с.51-55. **Режим доступу:** https://scholar.google.com.ua/citations?user=7ZUxicEAAA&hl=uk&oi=ao#d=gs_md_cita-d&p=&u=%2F citations%3Fview_op%3Dview_citation%26hl%3Duk%26user%3D7ZUxicEAAA&26citation_for_view%3D7ZUxicEAAA&3A4DMP91E08xMC%26tzm%3D-180
7. Литвинов А.С. К вопросу определения сущности экономического воспроизводства / А.С. Литвинов // Економіка і організація управління. – 2014. - № 3 (19)- 4 (20). – с.166-174. **Режим доступу:** https://scholar.google.com.ua/citations?user=7ZUxicEAAA&hl=uk&oi=ao#d=gs_md_cita-d&p=&u=%2F citations%3Fview_op%3Dview_citation%26hl%3Duk%26user%3D7ZUxicEAAA&26citation_for_view%3D7ZUxicEAAA&3ATFP_iSt0sucC%26tzm%3D-180
8. Зверьяков М.І., Машевська В.В. Політична економія. Навчальний посібник для самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів. – Одеса: Вид-во «Атлант» - 2009. – 202 с.

References

1. Litvinov, A.S. (2014), "K voprosu opredeleniya suschnosti ekonomicheskogo vosproyzvodstva", Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia, vol. 3 (19)- 4 (20), pp. 166-74.
2. Litvinov, O.S. (2015), "Znos ta vidtvorennia nematerial'nykh resursiv pidpriemstva", Ekonomist, vol. 2, pp. 51-5.
3. Litvinov, O.S. (2016), "Vidtvorennia intelektual'noho kapitalu pidpriemstva", Problemy ta perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva, vol. 3 (14) , tom 1, pp. 45-9.
4. Litvinov, O.S. (2018a), "Mezha postindustrializatsii ekonomiky", Naukovyj zhurnal «Biznes-inform», vol. 3 (482), pp. 15-20.
5. Litvinov, O.S. (2018b), Skladovi intelektual'noho kapitalu pidpriemstva, Ekonomika pidpriemstva: suchasni problemy teorii ta praktyky. Materialy s'omoi mizhnar. nauk.-prakt. konf. 14-15 veresnia, 2018, Vydavnytstvo "Atlant", Odesa, Ukraine, pp. 58-9.

6. Pokrytan, A.K. and Zbars'kyj, M.I. (2004), *Politychna ekonomii*, ODEU, Odesa, Ukraine.

7. Shkurupij, O. V. (2010), *Intelektual'nyj kapital v umovakh stanovlennia postindustrial'noho suspil'stva : imperatyvy hlobal'noho ekonomichnoho rozvytku ta oriientyry dlia Ukrainy : monohrafiia*, RVV PUET, Poltava, Ukraine.

8. Zvieriakov, M.I. and Maschevs'ka, V.V. (2009), *Politychna ekonomii*. Navchal'nyj posibnyk dlia samostijnoi roboty studentiv vyschykh navchal'nykh zakladiv, «Atlant», Odesa, Ukraine.

Литвинов А. С. Управления интеллектуальным капиталом предприятий, как способ повышения конкурентоспособности

В статье обосновано исключительное значение интеллектуального капитала, как фактора повышения конкурентоспособности предприятия в постиндустриальных реалиях развития экономики. Под интеллектуальным капиталом предприятия предложено понимать совокупность экономических отношений между предпринимателями, персоналом и субъектами внешней среды по формированию, потреблению и воспроизводству знаний. Элементы интеллектуального капитала сгруппированы в четыре группы: человеческий капитал, капитал отношений, интеллектуально-технологический капитал и организационный (структурный) капитал. Управление интеллектуальным капиталом предприятия должно базироваться на понимании ключевого значения воспроизведения знаний на предприятии во всех его формах. Весь процесс движения интеллектуального капитала можно разделить на три стадии, которые условно можно назвать стадиями формирования, потребления и восстановления. На второй стадии производственное потребление интеллектуального капитала в процессе интеллектуальной деятельности не только приводит к уменьшению его стоимости в результате воздействия морального износа, но и еще может обеспечить ее прирост.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, воспроизводство, самовозрастание интеллектуального капитала, потребление интеллектуального капитала, движение интеллектуального капитала.

Litvinov O. S. Intellectual capital management as a way to improve competitiveness of enterprise

In this article was proved the exceptional value of intellectual capital as a factor for increasing the competitiveness of the enterprise in the post-industrial circumstances of economic development. Intellectual capital is a complex of socio-economic relations, which are related to the formation, exploitation and renovation of knowledge. Elements of intellectual capital are grouped into four group: human capital, capital of relations, technological capital and organizational (structural) capital. Management of intellectual capital of an enterprise should be based on understanding of the main importance of knowledge reproduction in the enterprise. The intellectual capital movement can be parted into three stages: formation, consumption and renovation. Intellectual capital accepts and discharges three functional forms: monetary, productive and commodity. At the second stage of the intellectual capital movement the human capital combines with capital of relations, technological capital and organizational capital of the enterprise. As a result of carrying out research and development is creation of a new knowledge, which leads to the creation of a new value.

Keywords: intellectual capital, reproduction, self-expansion of intellectual capital, consumption of intellectual capital, intellectual capital movement.

Дата надходження до редакції: 16.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Крансоруцький О.О.

О. V. Shkarupa, к.е.н., доцент
А. А. Treus, аспірант
Сумський державний університет

Beekeeping is one of the potential businesses in Ukraine. Country has a long history of this business activity development. Nowadays beekeepers in Ukraine use only 10 % of branch potential. Natural and labor conditions of Ukraine allow significant increase of the country share of beekeeping products in the international market.

The study tries to examine real estate of this agricultural branch with help of open data resources and beekeepers survey. Small and middle-sized apiaries was taken to account because as open data show they are the main players on market of beekeeping products and services in Ukraine. For example, if talk about honey production in the country, we can see that big enterprises produce only 1.5%.

Beekeeping activity in Ukraine has some legislative and economic problems. The main problems for beekeepers are low wholesale honey prices, lack of cooperation and lack of government support.

In study are some advices for improvement estate of apicultural business based on example of experiences of other countries and on results of survey. For instance, in USA beekeepers get 50% of revenue from pollination payments and in Ukraine this aspect is not regulated legislatively.

The most marketable bee product is honey, but its value is many times smaller than the value of pollination. The study shows how honey production and others kind of apicultural production and services (propolis, vax, bee colonies, pollen, pollination services, apituristic services, royal jelly) are developed in Ukraine, and what problems beekeepers faces nowadays.

Previous researches were focused mainly on honey production and based on open data and data of experts survives. Researches about beekeepers cooperative movement in Ukraine did not take to account the desire of beekeepers to join the cooperatives. All this aspects were included to the research.

Key words: apiculture, beekeeping, economy, business, bioresources

Introduction

Beekeeping has a long history on the territory of Ukraine. More than thousand years ago in times of Kiev Rus existed property rights on bee colonies. First example of beekeeping legislative regulation was founded in XI - XII centuries in document "Ruska Pravda". In 1814 Ukrainian P.I. Prokopovych investigate frame beehive that helped to increase economic productivity of apiculture [3]. In 2017 Ukraine took 5 place in list of largest natural honey exporters. Country has great potential for development in this area. however in Ukraine used only 10% of real potential in this branch [7]. Country has real chances to become a world leader in honey production and providing other products and services of beekeeping. That is why it is important to research beekeeping in Ukraine and to find out ways of economic efficiency increasing of the branch.

The aim of this study is to determine the basic socio-economic parameters of business based on selling products and services of beekeeping in Ukraine using data from the open resources such as State Statistics Service of Ukraine, Food and Agriculture Organization of the United Nations, and from interviews of beekeepers from different regions of country. The previous researches of this topic were based on open data and data of experts survives (Hrytsenko V. L. [2]). The researches about cooperative movement did not take to account the desire of beekeepers to join the cooperatives (D. B. Zhuchenko [8]) and official registration of apiaries. All this aspects was included in the research.

Materials and methods

The overview on Ukrainian beekeeping were made with help of primary and secondary data. Primary data were collected from questionnaire survey. Total 80 beekeepers from 21 regions of Ukraine that owns small and middle size apicultures were surveyed with help of electronic forms and face-to-face interview. Questionnaires included social and economic aspects

of sm

During the study, statistical methods, methods of economic analysis, as well as methods of synthesis, comparative and correlational analysis were used. For the statistical analysis, the Microsoft Excel 2010 package was used.

Results and discussion

Ukrainian beekeepers gat profit mainly from honey selling. Official statistics data shows that amount of honey production in Ukraine rasing year by year an part of enterprises production decrease. This tendency caused by decreasing number of apiculture enterprises and concentration production mainly in individual apicultures (Table 1).

Table 1. Honey production in Ukraine [1]

	All types of agricultural holdings (tones)	Agricultural enterprises (tones)
1960	42202	18131
1970	35598	16295
1980	33409	14584
1990	50858	10837
1995	62728	7253
2000	52439	3564
2010	70873	1620
2013*	70875	1306
2014*	66521	982
2015*	63615	918
2016*	59294	901
2017**	56781	898

*Data about occupied territories of Ukraine was not included

**Prognosis

That is why we decided to pay attention on small honey producers that occupied main part of Ukrainian beekeeping products and services market.

Ukraine has exhausted annual quotas for duty-free honey exports to the EU already on January 11 in 2018. At the

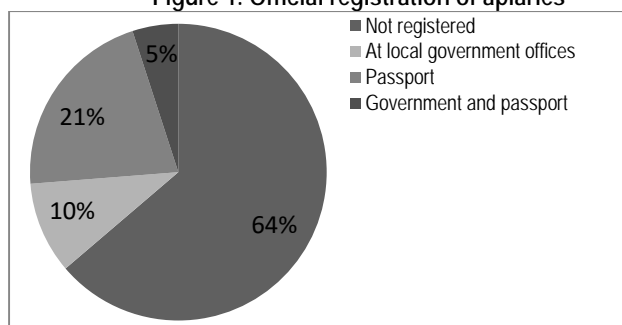
same time there are about 400 thousand beekeepers, who produce about 70 thousand tons of honey in Ukraine. About 57 thousand tons of honey Ukraine exports - mainly to the European Union [6].

Legislative characteristics. One of the questions in survey was about registration of apiary. We had find out that most of beekeepers surveyed (51 among 80) has any documents for they apiaries. Some of them registered apiary at local government offices and some has special passports (Figure 1).

Beekeepers survived explained that they do not want to registre apiary because for the passport they have pay nearly 1,000 UAH every year, and this document does not give them some preferences like subsidies.

We find out positive correlation between registration and way of selling honey (Table 2). Beekeepers who are not registered rarely sell honey at retail on local markets. Also there is positive correlation between amount of honey selled and registration.

Figure 1. Official registration of apiaries



Social and economic characteristics of beekeepers surveyed. The average age of the beekeeper was 38.63. The minimal age of beekeeper was 19 and the maximal was 70. Among 80 surveyed persons was only 1 woman (1.25%). The education in field of beekeeping have 13 (16.25%) beekeepers surveyed.

Apiary is the main type of occupation for 17 beekeepers (21.25%). There is positive correlation between apiary size and type of occupation (Table 2). Also there is negative correlation between type of occupation and average rate of bee colonies mortality. If beekeeper has any another job or business the rate of bees mortality is lower. There are no strong connection between region of apiary location and mortality rate. Also we find out dependens between occupation of beekeepers and amount of honey sold.

The average size of apiary was 35.44 bee colonies. The average amount of honey sold was 735.08 kilograms. It is mean that average productivity of colonie is 20,74 kilograms. We find out that average productivity of colonies is higher (27.15 kg) if beekeeper use seasonal migration.

Honey production is the most popular kind of business activity between beekeepers survived. Sell this product 73 (91.25%) of them. Also 3 (3.75%) beekeepers survived do not provide any economic activity with apiary and use it for they own needs. Two beekeepers (2.5%) sell only bee colonies.

The beekeepers survived named low wholesale honey prices in last years as one of the main problems of branch (Figure 2). They talk about conspiracy of purchasers. This problem could be solved by lobbying interests of beekeepers with help of professional unions or cooperatives.

Table 2. Dependens between some characteristic of apiaries

	Quantity of bee colonies	Occupation of beekeeper	Bees mortality rate	Way of honey selling	Registration of apiary	Amount of honey selling
Quantity of bee colonies	1					
Occupation of beekeeper	0.567	1				
Bees mortality rate	0.787	-0.545	1			
Way of honey selling	0.147	-0.354	0.251	1		
Registration of apiary	0.432	-0.404	0.466	0.542	1	
Amount of honey selling	0.833	0.670	0.757	0.400	0.550	1

Among beekeepers survived 57 (71.25%) sell more than one apiary product or service. The structure of product and services is wide (Table 3).

The perspective direction of beekeeping is pollination services. However pollination payments in Ukraine are not obvious and farmers do not interesting in this. On the opinion of Andriy Yarmak, expert of Food and Agriculture Organization of the United Nations, problem can be solved by providing information for farmers. Every year because of not enough pollination Ukrainian agricultural sector loses 3 mlrd. UAH. For example in USA beekeepers get 50% of revenue from pollination payments [7]. And as we can see rate of pollination services providing among beekeepers survived is comparatively low - 6.25% (Table 3).

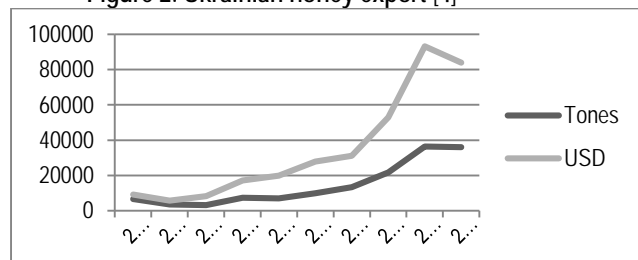
Table 3. Products and services selling by beekeepers survived

Product or service	Quantity of beekeepers involved	Percentage of beekeepers involved
Honey	73	91.25%
Propolis	31	38.75%
Vax	36	45%
Bee colonies	25	31.25%
Pollen	20	25%
Pollination services	5	6.25%
Apituristic services	2	2.5%
Royal jelly	2	2.5%

Only 8 (10%) respondents are members of professional unions and no one participate in cooperative. However 56 (70%) of respondents want to join cooperatives. The experience of Georgia where 50% of all coops are beekeepers cooperatives shows that subsidies from government and international organizations can stimulate the process of cooperation [5].

Also there are low rate of apiculture seasonal migration (40%) and cooperation with farmers (12.5%) among beekeepers survived. However this two factors provide increasing of apiculture productivity.

Figure 2. Ukrainian honey export [4]



Conclusion. Honey production is the most popular business activity among Ukrainian beekeepers. To increase revenue from this kind of sells beekeepers have lobby their interest on market. One of the ways to improve situation is subsidizing of cooperatives movement. Subsidizing of separate beekeepers or cooperatives can also be stimulation for official registration of apiaries. Us survey shown there is quiet low rate of registration. And there is dependence between size of apiary

and desire of beekeepers to pass the registration process.

Great role in beekeeping development is cooperation with farmers and providing pollination payments.

Ukraine has great potential to become one of the world leaders not only in honey production and export but also in providing others apicultural products and services, such as royal jelly production etc. However this branch of Ukrainian agriculture use only 10% of its potential now.

References

1. Derzhavna Sluzhba Statystyky Ukrainy (2016), "Tvarynnytstvo Ukrainy. Statystychnyi zbirnyk", Derzhavna Sluzhba Statystyky Ukrainy, Kyiv
2. Hrytsenko V.L. (2017), "Expertne Otsiniuvannya Vplyvu Factoriv na Rozvytok Rynku Productsii Bdjilnytstva", Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya: Mizhnarodni Ekonomichni Vidnosyny ta Svitove Hospodarstvo, Vol. 12, pp. 81-87
3. Kapraliuk O.V. (2013), "Istoriya Rozvytku Vitchyznianogo Bdjilnytstva", Visnyk ahrarynoi nauky, Vol. 11, pp. 74-75
4. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy (2016), "Vyrobnytstvo ta eksport medu ta inshykh produktiv bdzhilnytstva", Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy, available at : <https://regulation.gov.ua/market/id549/statistics> (accessed 25 August 2018)
5. Statistics Office of Georgia (2017), "Agriculture of Georgia 2017 Statistical Publication National", Statistics Office of Georgia, available at : <http://geostat.ge/index.php?action=wnews&lang=eng&npid=627> (accessed 1 September 2018)
6. Ukraina Voshla v Top-3 mirovyh exporterov meda (2018), Informational media resource Segodnya, available at : <https://www.segodnya.ua/economics/enews/ukraina-voshla-v-top-3-mirovyh-eksporterov-meda-1143814.html> (accessed 1 September 2018)
7. Yarmak A. (2017), "Spivpratsia plodoovochevoho biznesu ta bdzholiariv", Materialy Chotyrynadtsiatoi mizhnarodnoi konferentsii "Ovochi ta frukty Ukrainy-2017. Obiednannia zarady uspikhu", Kyiv
8. Zhuchenko D. B. (2014), "Peredumovy Stvorennia Rehionalnogo Kooperatyvnogo Obyednannia Pasichnykiv" Efektyvna ekonomika, Vol. 2, available at : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2750> (accessed 10 August 2018)

Шкарупа О. В., Треус А. А. Економічні аспекти ведення бізнесу в сфері бджільництва в Україні

Бізнес у сфері бджільництва має достатньо високий потенціал для розвитку в Україні. В даний час бджоларі використовують лише 10% галузевого потенціалу. Природні умови України дозволяють значно збільшити частку вітчизняних продуктів бджільництва на міжнародному ринку.

У статті зроблено спробу дослідити реальний стан цієї сільськогосподарської галузі за допомогою відкритих ресурсів та даних, отриманих після опитування бджоларів. До уваги не брались промислові підприємства оскільки дані, отримані з відкритих джерел показують, що вони не є основними гравцями на ринку продуктів та послуг бджільництва в Україні. Наприклад, якщо говорити про виробництво меду, то великі підприємства займають лише 1,5% цієї ринкової ніші.

Бджільництво в Україні стикається з проблемами законодавчого регулювання та економічними проблемами, такими як низькі закупівельні ціни на мед та відсутність державної підтримки галузі.

У дослідженні подано рекомендації щодо вдосконалення ведення бізнесу у сфері бджільництва, які базуються на результатах опитування та прикладах з досвіду інших країн.

У дослідженні показано, як в Україні розвивається реалізація меду та інших видів товарів і послуг бджільництва (прополісу, воску, бджолосімей, пилку, маточного молочка, послуг запилення, апітуристичні послуги).

Попередні економічні дослідження в цій галузі були зосереджені в основному на виробництві меду та базувались на даних з відкритих джерел і експертних опитувань. А у дослідженнях розвитку кооперативного руху не враховувалось бажання окремих бджоларів приєднуватися до кооперативів. Усі вищезгадані аспекти були враховані у даному дослідженні.

Ключові слова: бджільництво, пасіка, економіка, бізнес, біоресурси

Шкарупа А. В., Треус А. А. Экономические аспекты ведения бизнеса в сфере пчеловодства в Украине

Бизнес в сфере пчеловодства имеет достаточно высокий потенциал для развития в Украине. В настоящее время пчеловоды используют лишь 10% отраслевого потенциала. Природные условия Украины позволяют значительно увеличить долю отечественных продуктов пчеловодства на международном рынке.

В статье сделана попытка исследовать реальное состояние этой сельскохозяйственной отрасли с помощью открытых ресурсов и данных, полученных после опроса пчеловодов. Во внимание не брались промышленные предприятия поскольку данные, полученные из открытых источников показывают, что они не являются основными игроками на рынке продуктов и услуг пчеловодства в Украине. Например, если говорить о производстве меда, то крупные предприятия занимают лишь 1,5% этой рыночной ниши.

Пчеловодство в Украине сталкивается с проблемами законодательного регулирования и экономическими проблемами, такими как низкие закупочные цены на мед и отсутствие государственной поддержки отрасли.

В исследовании представлены рекомендации по совершенствованию ведения бизнеса в сфере пчеловодства, основанные на результатах опроса и примерах из опыта других стран.

Ключевые слова: пчеловодство, пасека, экономика, бизнес, биоресурсы

Дата надходження до редакції: 23.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Таранюк Л.М.

І. Б. Яців, д.е.н., професор, Львівський національний аграрний університет

У статті розглядається суть селективної функції конкуренції. Досліджували відображення селективного впливу конкуренції на динаміку кількості економічно активних сільськогосподарських підприємств. Встановлено, що вплив селективної функції конкуренції в сільському господарстві є слабшим, ніж у інших основних галузях економіки. Проаналізовано особливості впливу конкуренції на динаміку кількості й економічну активність різних за розмірами сільськогосподарських підприємств Львівської області. Розглянуті варіанти наслідків низької конкурентоспроможності для середніх та великих сільськогосподарських підприємств: жорсткий – припинення діяльності, пом'якшений – перехід середніх підприємств у категорію малих унаслідок втрати частини ресурсного потенціалу. Досліджували особливості реакції сільськогосподарських виробників на чинники конкурентного середовища в рослинницьких і тваринницьких галузях. Відзначено позитивний вплив селективної функції конкуренції на технологічну ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: конкуренція, селективна функція конкуренції, сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, пропозиція сільськогосподарської продукції.

Постановка проблеми. Серед ключових чинників, що впливають на результати діяльності сільськогосподарських виробників, виділимо відносини економічної конкуренції – суперництва, змагальності між суб'єктами підприємницької діяльності. Результатом будь-якого суперництва, у тому числі економічного, є відсіювання найслабших, найменш адаптованих до зовнішнього середовища суб'єктів. Цей процес простежуємо і в сільському господарстві, де постійно змінюється склад діючих підприємств. Економічна конкуренція впливає й на їх спеціалізацію, якісні параметри виробленої ними продукції.

Зміни під впливом економічної конкуренції у складі сільськогосподарських товаровиробників та результатах їх функціонування позначаються на кількісних і якісних параметрах пропозиції аграрної продукції, впливають на рівень продовольчої безпеки країни. Важливо об'єктивно оцінити вектор та інтенсивність відповідних змін, їх узгодження з суспільними інтересами. Ідентифікація цих змін, наслідків конкурентної боротьби для окремих категорій сільгоспвиробників та сегментів агропродовольчого ринку є необхідною для розробки ефективної аграрної політики, планування розвитку аграрного виробництва і бізнесу на різних організаційних рівнях.

Аналіз останніх досліджень. Сутність конкурентних відносин та наслідки їх впливу на діяльність сільськогосподарських підприємств є предметом уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних економістів. Їх зусиллями положення теорії конкуренції достатньо деталізовані, постійно збагачуються й розвиваються. Серед доробку українських вчених варто виділити опубліковані в останні роки ґрунтовні праці О. Гудзинського, Ю. Данька, К. Драмарецької, Л. Євчук, В. Ільїна, О. Николюк, А. Сітковської та інших авторів. Дослідники розглядають засади управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств з урахуванням природи конкурентних відносин та особливостей їх прояву в аграрному секторі.

У контексті досліджуваних нами процесів Л. Євчук вважає конкуренцію економічною трансформацією біологічного явища природного відбору живих організмів на суб'єкти підприємницької діяльності [1, с. 7]. Розглядаючи функції конкуренції, Ю. Данько виділяє серед них і селективну, зміст якої вбачає в конкурентній боротьбі, де одні виживають, інші стають банкрутами [2, с. 15]. Натомість В. Грановська та В. Ільїн, пропонуючи свій варіант класифікації таких функцій,

виділяють серед них функцію диференціації товаровиробників [3, с. 53; 4, с. 96;], результати якої, очевидно, можна ототожнити з наслідками селекції (відбору) в сукупності суб'єктів господарювання.

Учені пов'язують успіх сільськогосподарських товаровиробників у конкуренції з їх інноваційним розвитком [4, с. 245-252; 5; 6, с. 221-236], вказуючи тим самим на залежність результатів економічного суперництва від зусиль самих підприємств. До банкрутства підприємств, на думку дослідників, причетні насамперед внутрішні чинники [7, с. 29]. Серед індикаторів результатів конкуренції, формування конкурентних переваг, розглядають показники рентабельності аграрних підприємств та їх продукції, динаміку прибуткових і збиткових господарств [2, с. 87-114; 5, с. 65; 7, с. 90; 8, 29]. Однак рівень висвітлення селекційної функції конкуренції в аграрному секторі економіки не можна вважати достатнім. Потребують уточнення методичні аспекти дослідження відповідних процесів.

Метою статті є встановлення особливостей прояву селективної функції конкуренції в сільському господарстві, її впливу на склад та параметри діяльності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Селективна функція конкуренції веде до диференціації суб'єктів ринку за результатами економічної діяльності. Її наслідком є вилучення з ринку найменш дієздатних суб'єктів. Галузь як економічна система позбавляється (очищується) від економічно слабких, нестійких, нежиттєздатних структур. Перерозподіл ресурсів і ринків збуту стимулює розвиток ефективних суб'єктів господарювання. Тим самим конкуренція відіграє сануючу відносно галузі (сектора економіки) функцію. Останню можна вважати похідною від селективної функції.

Диференціація як результат селективної функції конкуренції стосується не тільки суб'єктів господарювання загалом, а й окремих параметрів їх діяльності, зокрема спеціалізації. Переважна більшість аграрних підприємств можуть виробляти кілька видів продукції. Під впливом міжгалузевої конкуренції (тут йдеться про окремі галузі сільського господарства) вони вносять зміни у свою виробничу програму, орієнтуючись на основний критерій підприємницької діяльності – максимізацію прибутку. Тому наслідком селективної функції конкуренції виступають зміни і в пропозиції товарів (сільськогосподарської продукції) з боку окремих підприємств, на рівні регіону, країни.

Зміна пропозиції продукції на макрорівні далеко не завжди веде до зміцнення продовольчої безпеки країни чи регіону. Якщо протиріччя між інтересами підприємців і суспільства набувають особливої гостроти, дію селективної функції конкуренції потрібно регулювати інструментами державного впливу на ринкові процеси.

Вплив селективної функції конкуренції знаходить відображення в динаміці кількості діючих сільськогосподарських підприємств. Наведені в табл. 1 дані вказують на те, що в окремі роки спостерігаються помітні коливання

відповідних показників, а в розрізі регіонів України можуть мати місце різнонаправлені тенденції. Загалом зміна кількості економічно активних сільськогосподарських товаровиробників упродовж досліджуваного періоду не є особливо помітною. Тенденція до збільшення їх середніх розмірів формується насамперед за рахунок нарощування виробництва продукції, а не через зменшення кількості суб'єктів господарювання під впливом селективного процесу в середовищі вітчизняних аграрних підприємств.

Таблиця 1

Динаміка кількості та економічної ефективності сільськогосподарських підприємств*

Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2014 р., %, +/- п.
Україна					
Кількість діючих підприємств, на 1 листопада	46199	45379	47697	45558	98,6
у т.ч. фермерських господарств	33084	32303	33682	34137	103,2
Площа с.-г. угідь у користуванні фермерських господарств	4578,3	4343,7	4437,9	4580,1	100,0
Частка підприємств, які отримали чистий збиток %	15,3	11,1	11,7	13,3	- 2,0 п.
Львівська область					
Кількість діючих підприємств, на 1 листопада	1164	1147	1209	1186	101,9
у т.ч. фермерських господарств	760	727	788	813	107,0
Площа с.-г. угідь у користуванні фермерських господарств	50,7	51,4	55,4	63,1	124,5
Частка підприємств, які отримали чистий збиток %	17,4	15,3	19,1	16,8	- 0,6 п.

* Розраховано за даними джерел [9; 10].

Основні причини припинення діяльності підприємств мають економічний характер. У табл. 1 наведені дані про динаміку частки збиткових сільськогосподарських підприємств. Відповідні показники можна оцінити як відносно низькі. Зокрема, якщо у Львівській області у 2017 році частка підприємств, які одержали збиток, сягала 27,9%, то за сукупністю аграрних підприємств вона становила 16,8%. Ще помітнішим розрив між відповідними показниками був за підсумками діяльності підприємств України. Доходимо висновку, що вплив селективної функції конкуренції в сільському господарстві є слабшим, аніж у інших основних галузях економіки.

Привертає увагу тенденція до збільшення кількості діючих фермерських господарств, які в основному відносяться до категорії малих підприємств. Конкуренція з великими агровиробниками, очевидно, стримує розвиток фермерства, зокрема ускладнює доступ до земельних ресурсів. Водночас негативний вплив цієї конкуренції не слід перебільшувати, адже спостерігаємо тенденцію до зростання площі використовуваних фермерами сільськогосподарських угідь. З іншого боку, вклад фермерських господарств у загальне виробництво сільськогосподарської продукції залишається доволі низьким: у 2017 році в Україні він становив 8,7 %, у Львівській області – всього 6,9 %.

Особливістю вітчизняного фермерства є велика частка економічно неактивних господарств. У Львівській області у 2017 році вона становила 43,7% (із 1443 зареєстрованих фермерських господарств здійснювали діяльність лише 813) і значно перевищувала середній по Україні показник (24,0%). Встановлено, що серед суб'єктів, які призупинили господарську діяльність, переважають фермерські господарства, створені ще в першій половині 90-х років минулого століття. Їх власники через похилий вік та інші причини відійшли від активної діяльності, однак не ліквідували свої господарства. Така ситуація відображає особливості дії селективної функції конкуренції в середовищі малих сільсь-

когосподарських підприємств.

Вплив цієї функції у середовищі середніх і великих сільськогосподарських підприємств досліджували на прикладі суб'єктів господарювання Львівської області, які звітували за формою №50-сг упродовж 2012-2017 рр. Встановлено, що у 2012 році в області зазначену форму звітності подали 204 підприємства. Упродовж наступних 5 років з їх сукупності з тих чи інших причин вибули 82 суб'єкти (40% їх початкової кількості). Зокрема, припинено державну реєстрацію або здійснювали процедуру її припинення стосовно 32 господарств (39% з числа тих, що вибули з досліджуваної категорії підприємств). Ця процедура може бути доволі тривалою, але здебільшого її слід розглядати як процес вилучення з системи товарного виробництва найменш дієздатних суб'єктів.

Ще 28 господарств унаслідок втрати частини ресурсного потенціалу і зменшення масштабів діяльності перейшли в категорію малих підприємств, котрі звітують за формою №2-ферм. Такі зміни в їх діяльності схильні розглядати як пом'якшений варіант негативних наслідків конкуренції для агровиробників, які не досягли достатньо вагомих конкурентних переваг. Крім того, 21 суб'єкт господарювання змінив основний вид діяльності й вибув з категорії сільськогосподарських підприємств, ще один – змінив регіон реєстрації. У діях останніх також може бути простежений вплив конкуренції, однак для встановлення його особливостей потрібні глибші дослідження.

У 2016 році у Львівській області функціонували 163 середніх і великих сільськогосподарських підприємства. З них 24 або кожне сьоме було створене упродовж попередніх 5 років. Крім того, спостерігається процес поповнення сукупності зазначених підприємств суб'єктами господарювання, які раніше були економічно неактивними або відносилися до інших галузей економіки. У динаміці спостерігається тенденція до зменшення кількості середніх і великих сільськогосподарських підприємств. Темпи вибуття з їх сукупності з

різних причин суб'єктів господарювання (до 10% в окремі роки) і входження нових (близько 5% в середньому за рік) відображають масштаби впливу селективної функції конкуренції на кількісний склад сільськогосподарських товаровиробників.

З метою встановлення впливу селективної функції конкуренції на формування пропозиції сільськогосподарської

продукції досліджували залежність між показниками рентабельності продукції й динамікою параметрів відповідних галузей сільськогосподарського виробництва в аграрних підприємствах Львівської області (табл. 2 і 3). Розглядали припущення, що досягнутий у попередні роки рівень рентабельності окремих видів продукції впливав на рішення підприємств щодо розвитку їх виробництва.

Таблиця 2

Показники рентабельності й динаміка виробництва основних видів продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Львівської області

Продукція	Рівень рентабельності, %		Темп зростання посівної площі (площі насаджень у плодоносному віці), %		Темп зростання обсягів виробництва, %	
	середній за 2014-2016 рр.	2016 р.	2017 р. до 2014 р.	2017 р. до 2016 р.	2017 р. до 2014 р.	2017 р. до 2016 р.
Зернові та зернобобові	18,2	11,3	99,2	98,3	98,1	98,6
Насіння соняшнику	35,5	51,9	244,4	131,8	255,0	109,0
Ріпак і кольза	25,8	31,1	108,6	125,5	111,9	148,7
Соя	24,9	27,4	253,3	118,6	274,6	119,3
Цукрові буряки	41,1	61,4	101,3	120,2	104,9	119,9
Овочі	50,3	16,1	93,3	93,3	108,6	103,7
Картопля	4,5	- 7,9	90,0	90,0	80,8	104,4
Плоди та ягоди	106,2	10,1	200,0	225,0	у 5,35 раза	156,9

** Розраховано за даними джерела [10] та форми звітності № 50-сг у сукупності сільськогосподарських підприємств області, що звітують за цією формою.*

Основним критерієм реакції виробників продукції рослинництва на тенденції в конкурентному середовищі вважаємо зміну посівних площ відповідних культур, адже на обсяг врожаю помітно впливають погодні умови. Окремо виділимо особливості розвитку зернової галузі. Вирощування зернових культур займає провідне місце в економіці більшості сільськогосподарських підприємств. Рівень рентабельності зерна в підприємствах Львівської області в останні роки поступався ефективності виробництва переважної більшості інших видів продукції рослинництва, що певною мірою позначилося на динаміці посівних площ зернових культур, однак не йдеться про принципові зміни в намірах

агровиробників.

Останніми роками в сільськогосподарських підприємствах Львівської області доволі високими темпами зростало виробництво соняшника, сої, плодів і ягід. На відповідні рішення менеджменту сільськогосподарських підприємств впливали як ринкова кон'юнктура, так і відносно високі показники рентабельності продукції, причому не тільки в області, а й в Україні загалом. Зважаючи на обмеження площі ріллі, окрім зростання посівних площ агровиробники орієнтувалися й на підвищення врожайності культур. Особливо помітним упродовж останніх років було зростання в підприємствах області урожайності ріпаку та овочів.

Таблиця 3

Показники рентабельності й динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах Львівської області

Продукція	Рівень рентабельності, %		Темп зростання обсягів виробництва, %	
	середній за 2014-2016 рр.	2016 р.	2017 р. до 2014 р.	2017 р. до 2016 р.
Молоко	16,6	21,2	114,5	107,6
Велика рогата худоба на м'ясо	-20,8	- 18,1	75,0	61,5
Свині на м'ясо	27,5	33,9	144,5	101,3
Птиця на м'ясо	- 3,9	- 1,2	75,8	119,6
Яйця	22,3	24,1	105,9	101,5

** Розраховано за даними джерела [10] та форми звітності № 50-сг у сукупності сільськогосподарських підприємств області, що звітують за цією формою.*

Доволі виразно простежується залежність між показниками рентабельності та обсягами виробництва окремих видів продукції тваринництва. Вона помітніша при обробці інформації за кількарічний період. В області спостерігаються доволі високі темпи зменшення кількості виробників продукції тваринництва. Зокрема, серед середніх і великих сільськогосподарських підприємств упродовж 2011-2016 рр. кількість виробників молока зменшилася на 44%, яловичини – на 46, свинини – на 48, продукції птахівництва – на 31%. В одних випадках (у свинарстві й птахівництві) аутсайтери не витримували конкуренції з лідерами, в інших (насамперед у скотарстві) переорієнтувалися зі складної в організаційному плані галузі на виробництво продукції рослинництва. Вплив селективної функції конкуренції у тваринництві помітніший, аніж у рослинницьких галузях, що відзна-

чають й інші дослідники [6, с. 241].

Важливим результатом дії селективної функції конкуренції є зростання технологічної ефективності функціонування сільськогосподарських товаровиробників. Зокрема, у підприємствах Львівської області упродовж 2011-2017 рр. урожайність зернових культур зросла на 34%, цукрових буряків – на 30, ріпаку – 33, овочів – 24, сої – 85, продуктивності корів молочного стада – на 45%. Однак різкі коливання в окремі роки показників рентабельності продукції вказують на те, що конкуренція в галузі продовжується, і це змушує підприємства удосконалювати організацію й технології виробництва, шукати вигідні ринкові ніші. У цьому проявляється тісний зв'язок між селективною і стимулюючою функціями конкуренції.

Висновки. Селективна функція конкуренції прояв-

ляється у диференціації суб'єктів ринку за результатами їх економічної діяльності. Її наслідками є припинення функціонування неефективних підприємств, зміни в обсягах виробництва окремих видів продукції. Динаміка кількості аграрних підприємств та відносно низька частка серед них збиткових вказує на те, що вплив селективної функції конкуренції в сільському господарстві є меншим, аніж у інших основних галузях економіки.

Ліквідація підприємства та тимчасове припинення його діяльності є жорсткими наслідками впливу селективної функції конкуренції. Призупинення їх діяльності без ліквідації суб'єкта господарювання є доволі типовим явищем для фермерських господарств. Пом'якшеним варіантом наслідків конкуренції для середніх сільськогосподарських

підприємств є їх перехід до категорії малих через втрату частини ресурсного потенціалу. Вплив конкурентного середовища вбачаємо й у вибутті окремих суб'єктів з категорії сільськогосподарських підприємств (зміна ними основного виду діяльності).

Вплив селективної функції конкуренції на виробництво тваринницької продукції є помітнішим, аніж у рослинницьких галузях. Він проявляється в доволі високих темпах зменшення кількості сільськогосподарських підприємств, що є виробниками окремих видів продукції тваринництва. Унаслідок вибуття найменш дієздатних суб'єктів та впровадження інновацій лідерами галузі спостерігаємо позитивний вплив селективної функції конкуренції на технологічну ефективність виробництва сільськогосподарської продукції.

Список використаної літератури:

1. Євчук Л. А. Стратегічне управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств : монографія / Л. А. Євчук. – Миколаїв : Вид-ць Прокопчук Т. Ю., 2010. – 340 с.
2. Данько Ю. І. Формування систем забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств : монографія / Ю. І. Данько. – Суми : Університетська книга, 2016. – 301 с.
3. Грановська В. Г. Парадигма конкуренції та конкурентоспроможності аграрних підприємств / В. Г. Грановська // *Інтелект XXI*. – 2016. – № 5. – С. 50-57.
4. Ільїн В. Ю. Глобалізація та її вплив на конкурентоспроможність підприємств аграрного сектору економіки України : монографія. – Луганськ : Ноулідж, 2014. – 436 с.
5. Гудзинський О. Д. Управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств в умовах їх інноваційного розвитку : монографія / О. Д. Гудзинський, К. П. Драгомирецька. – К. : Компринт, 2015. – 256 с.
6. Николіук О. М. Управління конкурентоспроможністю сільськогосподарського підприємства: теоретико-методологічні основи : монографія / О. М. Николіук. – Житомир : Вид-во ЖНАЕУ, 2016. – 316 с.
7. Управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств : монографія / А. С. Кобець, І. І. Вініченко, А. О. Сітковська, Ж. В. Крючкова. – К. : ДКС центр, 2018. – 226 с.
8. Сітковська А. О. Оцінка стану конкурентного середовища аграрної сфери економіки України / А. О. Сітковська // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2016. – № 8. – С. 28-31.
9. Сільське господарство України 2017 : стат. зб. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – К., 2018. – 245 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Сільське господарство Львівської області 2017 : стат. зб. / Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2018. – 182 с.

Яцив І.Б. Селективная функция конкуренции в среде сельскохозяйственных предприятий

В статье рассматривается суть селективной функции конкуренции. Исследовали отображение селективного воздействия конкуренции на динамику численности экономически активных сельскохозяйственных предприятий. Установлено, что влияние селективной функции конкуренции в сельском хозяйстве является более слабым, чем в других основных отраслях экономики. Проанализированы особенности влияния конкуренции на динамику количества и экономическую активность различных по размерам сельскохозяйственных предприятий Львовской области. Рассмотрены варианты последствий низкой конкурентоспособности для сельскохозяйственных предприятий: жесткий – прекращение деятельности, смягченный – переход средних предприятий в категорию малых вследствие потери части ресурсного потенциала. Исследовали особенности реакции сельскохозяйственных производителей на факторы конкурентной среды в растениеводческих и животноводческих отраслях. Отмечено положительное влияние селективной функции конкуренции на технологическую эффективность производства продукции в сельскохозяйственных предприятиях.

Ключевые слова: конкуренция, селективная функция конкуренции, сельскохозяйственные предприятия, фермерские хозяйства, предложение сельскохозяйственной продукции

Yatsiv I.B. Selective function of competition in the environment of agricultural enterprises

The article considers the notion of selective function of competition. The work investigates selective impact of competition in the dynamics of number of economically efficient agricultural enterprises. It is confirmed that impact of selective function of competition in agriculture is weaker than in other principal branches of the economy. The research analyzes peculiarities of the competition impact on dynamics of number and economic activity of different-size agricultural enterprises in Lviv region. The work argues possible consequences of the low competitive capacity for agricultural enterprises: radical – to stop activity, hard – transition medium-size enterprises into the category of small enterprises due to loss of a share of resource potential. The work considers peculiarities of agricultural producers' reaction to the factors of competitive environment in crop production and animal breeding. The authors mark a positive impact of the selective function of competition on technologic production efficiency of agricultural enterprises.

Key words: competition, selective function of competition, agricultural enterprises, private farms, supply of agricultural products.

Дата надходження до редакції: 15.09.2018

Рецензент: д.е.н., професор Данько Ю.І.

КОНКУРЕНЦІЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ФАКТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

В. М. Жмайлов, к.е.н., професор, Сумський національний аграрний університет

Л. В. Слюсарева, к.е.н., доцент, Національний університет державної фіскальної служби України

В статті досліджені питання конкуренції аграрного виробництва та оцінки його конкурентоспроможності через призму впливу інноваційних факторів на соціально-економічний розвиток регіону.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Серед актуальних проблем сьогодення вивчення питання розвитку конкуренції у світовому аграрному виробництві, виокремлення найважливіших чинників, що впливають на конкурентоспроможність підприємств АПК, визначення найбільш ефективних шляхів нецінової конкуренції для аграрних підприємств України та підвищення їх конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках є найважливішими завданнями функціонування галузі. Конкуренція є головним мотивом підвищення якості продукції, модернізації виробництва та його екологізації, застосування сучасного високо технологічного обладнання та інноваційних розробок і, на цій основі, забезпечення не лише виживання, але й високої конкурентоспроможності та можливостей соціально-економічного розвитку регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність і види конкуренції як економічної категорії, її вплив на діяльність та розвиток суспільства, критерії, за сукупністю яких можна оцінити як конкурентоспроможність підприємств виробників і переробників продукції АПК, так і сільськогосподарської продукції, зокрема, досліджували у своїх працях вчені-економісти: Г. Л. Азоєв, С.С. Гаркавенко, В.П. Карпюк, І. Кононенко, Ф. Котлер, Х.З. Махмудов, В.В. Писаренко, М. Портер, В.М. Рабштина, Н.П. Тарнавська та ін.

Слід відмітити, що результати досліджень науковців з порушеної проблеми є достатньо вагомими, проте вдосконалення методики оцінки конкурентоспроможності агроформувань через призму впливу інноваційних факторів залишаються недостатньо вивченими і потребують подальшого дослідження. Це визначає наукове і практичне значення дослідження конкуренції аграрного виробництва.

Формулювання цілей статті. Зважаючи на це, метою статті є узагальнення теоретичних положень науковців щодо сутності та змісту поняття конкуренції як економічної категорії, вивчення інноваційних факторів та дослідження їхнього впливу на конкурентоспроможність та соціально-економічний розвиток регіону.

Викладення основного матеріалу дослідження. Конкуренцію слід розглядати як економічну боротьбу, суперництво товаровиробників, виконавців робіт та послуг, поставальників ресурсів виробництва, споживачів та інших суб'єктів ринку за найвигідніші умови їх виробництва, реалізації і споживання. Відомо, що конкуренція як об'єктивна економічна категорія, має велику спонукальну силу і вплив на товаровиробників. В умовах високих технологій, інтелектуалізації й інтернаціоналізації виробництва вона набуває якісно нового змісту та удосконалення форм її проведення, в основі яких знаходяться елементи інноваційної діяльності і виробництво екологічно чистих продуктів харчування.

Аналіз сучасних вітчизняних і закордонних літературних джерел дозволяє виділити такі основні форми конкуренції: міжгалузеву, внутрішньогалузеву, міжвидову, пред-

метну і функціональну, а тому лише аналіз усіх цих форм в їх єдності і взаємодії може підказати реальні дієві шляхи підвищення конкурентоспроможності продукції та підприємств АПК в сучасних умовах глобалізації та міжнародної інтеграції України.

Аналіз класичної міжгалузевої конкуренції засвідчує, що за її умов суперництво виходить за межі однієї галузі внаслідок випереджаючого зростання попиту на окремі види товарів або групи товарів при підвищенні ціни на них. При цьому ресурси з інших галузей переливаються в галузі, що виробляють товар підвищеного попиту, а, отже, змінюються пропорції у сферах виробництва, приводиться в рух вся структура економіки, інвестуються наукові дослідження та прогресивні технології і соціальна сфера. Дійсно, це класичні умови регулювання за допомогою ринкових методів (взаємодії попиту і пропозиції) міжгалузевої конкуренції, яка має чітко виражений характер і широкі можливості впливу держави на прискорення одних і гальмування інших сторін такого суперництва, тобто за допомогою податкових пільг та економічних преференцій спрямовувати хід міжгалузевої конкуренції у необхідне для суспільства русло.

Такою ідеальною ця форма конкуренції була б за умов функціонування на ринку вільного ціноутворення з незначним державним регулюванням на сільськогосподарську продукцію і продовольство. Проте, в сучасних умовах, коли на аграрному ринку України панують здебільшого «декретні» ціни, а на промислову продукцію вони практично відпущені, міжгалузева конкуренція фактично не діє, оскільки рентабельність виробництва різних видів продукції сільгоспвиробників є занадто низькою, і переливання капіталу з однієї галузі в іншу не відбувається.

Розглядаючи стан внутрішньогалузевої конкуренції між сільгоспвиробниками, слід відмітити, що в агропромисловому виробництві нашої країни вона практично відсутня, не дивлячись на те, що тут діють десятки тисяч агровиробників з різними формами власності і господарювання і, на перший погляд, цього б було цілком достатньо для її функціонування.

Відсутність внутрішньогалузевої конкуренції є негативним явищем у системі ринкових відносин і свідчить про низький рівень їх розвитку, що не сприяє відточуванню інструментів конкуренції на внутрішньому аграрному ринку України. Внутрішньогалузева конкуренція в аграрному секторі економіки може з'явитися лише за умови наявності у виробників такої кількості продуктивного капіталу, який у короткий термін, завдяки прискореному виробництву агропродукції, створить реальну рівновагу між попитом і пропозицією, що є можливим завдяки дії як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.

Внутрішнім чинником є різке збільшення обсягів виробництва всіх видів агропродукції, особливо овочів, фруктів, молока, м'яса та інших продуктів, але для цього

необхідне державне втручання у вигляді регулювання цін, дотацій та кредитування сільгоспвиробників. Зовнішнім чинником є встановлення рівноваги між попитом і пропозицією на сільськогосподарську продукцію за рахунок зовнішнього ринку, що може стати реальним зі вступом України до Світової організації торгівлі, а звідси і зростання відкритості внутрішнього ринку до імпортного, значно дешевшого, але не завжди якісного продовольства.

З метою забезпечення за цих умов захисту та конкурентоспроможності вітчизняних сільгоспвиробників, необхідно провести організаційно-економічні заходи, спрямовані на створення інноваційних підприємств малого і середнього бізнесу з високим рівнем комерціалізації їх діяльності, відповідними маркетинговими і агроконсалтинговими службами, а також агробізнес-інкубаторів (центрів з підготовки і перепідготовки підприємців аграрної сфери), тобто з орієнтацією на розв'язання конкретної аграрної ринкової проблеми чи завдання, а також впровадження державної підтримки всіх суб'єктів виробництва незалежно від форм господарювання, пільгового кредитування галузі, створення спеціальних (вільних) продовольчих та сировинних економічних зон, іпотечних банків, розробка стимулюючої системи податкових пільг.

Аналіз міжвидової конкуренції також свідчить про існуючі суттєві недоліки в її розвитку, оскільки діє успадкований з часів командно-адміністративної економіки принцип – виробництво заради виробництва, а не ринковий – виробництво для максимального забезпечення потреб споживача, тобто зайняття відповідної ринкової ніші. Відсутність на аграрному ринку суттєвої цінової диференціації та необхідність отримання максимального прибутку за умов «декретних» цін примушує фермерські господарства та агропідприємства обирати для виробництва найменш затратні культури – кукурудза на зерно, озима пшениця, і мало бажаних вирощувати цукрові буряки, овочі, картоплю, а тим паче продукцію тваринництва. Що ж відбувається за такої умови? У врожайні роки їх доходи падають замість того, щоб зростати, оскільки зростає пропозиція при незмінному попиту, а звідси – має місце падіння ціни і за таких умов регулююча дія держави зводиться до нуля. Це відбувається у результаті того, що сільгоспвиробники ще не повною мірою освоїли ринкові відносини, а роль ринкової інфраструктури (консалтингової, біржової, обслуговуючої, рекламної, інформаційної служби) ще не достатня, тоді як у країнах ринкової економіки їх мережа є досить поширеною.

Предметна конкуренція має велике значення для підприємств, що продають сільському господарству техніку, інвентар, які мають незначну різницю за технологічними характеристиками і призначенням, але суттєво відрізняються якістю роботи техніки. На наш погляд, це матиме важливе значення для виробників сільськогосподарської продукції, сприятиме підвищенню її конкурентоспроможності та збільшенню доходів. Для забезпечення такого підходу виникає необхідність функціонування чисельних однопрофільних підприємств з виготовлення сільськогосподарської техніки, що є можливим лише за умови подальшої демонополізації виробників техніки з виділенням цехів із завершеним циклом виробництва у самостійні підприємства та використання субпідряду і суміжного виробництва.

Функціональна конкуренція в агропромисловому виробництві існує тоді, якщо конкретна потреба товаровироб-

ника задовольняється різноманітними методами і є альтернатива вибору для задоволення потреб виробництва. Проведені нами дослідження стану конкуренції у високорозвинутих країнах з ринковою економікою показують, що, незважаючи на те, що в економічній теорії прийнято вважати існування двох основних методів конкуренції – цінового і нецінового, в сучасних умовах ринку перевага надається неціновим методам конкуренції, тобто підтримці цін на одному рівні, тоді як зростання прибутку досягається за рахунок зниження виробничих витрат та поліпшення якості сільськогосподарської продукції (збільшення вмісту клейковини у зерні пшениці, цукристості цукрових буряків, маслянистості в соняшнику та ін.).

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників за таких умов має базуватися, у першу чергу, на виробництві екологічно чистої продукції, повному фінансуванні з різних джерел вітчизняної селекційної роботи і наукових установ, створення агропарків, агробізнес-інкубаторів, венчурних фірм та банків з кредитування розробок нових ідей та впровадження у виробництво високоефективних нововведень, які забезпечують високий вихід продукції у розрахунку на одиницю затраченої енергії. Сьогодні існує нагальна необхідність перегляду традиційних технологій вирощування сільськогосподарських культур у напрямку докорінного зменшення її енергоємності, що дозволить знизити затрати праці та собівартість виробництва продукції, збільшити прибутковість галузі.

Цілком зрозуміло, що основною ознакою ринкової економіки є конкурентна боротьба підприємців за одержання максимальних прибутків, проте в аграрному виробництві конкуренції притаманні відмінні особливості. Як правило, конкуренція через систему ринкових відносин і цінового механізму координує виробництво матеріальних благ, але в агропромисловому виробництві України така конкуренція не здійснюється, оскільки держава не займається регулюванням цін, кредитуванням та дотаціями сільгоспвиробників.

Про недостатню нерозвиненість внутрішнього аграрного ринку України свідчить і відсутність внутрішньогалузевої конкуренції, поява якої можлива лише за умови рівноваги між попитом і пропозицією, яка сьогодні порушена.

Висновки. Таким чином, узагальнюючи вище викладене відмітимо, що особливістю конкурентних методів є використання нецінових методів, оскільки цінові не діють. Така ситуація обумовлює падіння доходів сільгоспвиробників, не дозволяє здійснювати переливання капіталів з однієї галузі в іншу. Саме тому основним напрямком підвищення конкурентоспроможності для вітчизняних виробників має бути використання високоточних (у т.ч. енергозберігаючих) технологій, впровадження інновацій та виробництво екологічно чистої продукції. Для досягнення цього необхідно сформулювати відповідні організаційні передумови, спрямовані на створення необхідної ринкової інфраструктури (консалтингових фірм, агропарків, агробізнес-інкубаторів, венчурних фірм та іпотечних банків, інформаційного забезпечення, маркетингових досліджень, комерціалізацію аграрної науки та ін.). Особлива роль у підвищенні конкурентоспроможності підприємств АПК України належить залученню в галузь іноземних інвестицій та створенню вільних економічних зон в аграрному секторі.

Список використаної літератури

1. Карпюк В.П. Управління конкурентоспроможністю продукції / В.П. Карпюк [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/PORTAL/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2009_4/46.pdf
2. Кононенко І. Метод експрес аналізу рівня конкурентоспроможності продукції / І.Кононенко //Економіка України. – 2012. – № 5. – С.21-24.
3. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління: монографія / Л.І. Піддубна. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2011. – 368 с.
4. Портер М.Э. Конкуренция: пер. с англ. / М.Э. Портер. – М.: Изд. дом «Вильямс». – 2003. – 496 с.
5. Рабштина В.М. Основи маркетингу в галузях АПК / В.М Рабштина, В.В. Писаренко, Х.З. Махмудов – Дніпропетровськ: Зоря, 2002. – 416с.
6. Тарнавська Н.П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика / Н.П. Тарнавська //Тернопільський економічний ун-т. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 570 с.

Дата надходження до редакції: 15.09.2018

Рецензент: д.е.н., професор Данько Ю.І.

РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

УДК 330.341.1

ІННОВАЦІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Т. П. Житник, к.е.н., доцент Білоцерківський національний аграрний університет

Стаття присвячена якісним інноваційним змінам в аграрному секторі економіки України, що зумовлює необхідність постійного пошуку нововведень та виявлення основних тенденцій на agritech-ринку Східної Європи.

Застосування інновацій в аграрному секторі дає змогу перетворити навіть найнесприятливіші умови на справжню «перевагу». Успіхи в аграрній сфері США, Австралії, Ізраїлю, Канади та Нідерландів пов'язані з ІТ-рішеннями в сільському господарстві. Нині, на агроринку популярні такі рішення, як: впровадження систем точного землеробства, аерозйомка з метою контролю якості посівів, ведення історії полів для вибору оптимальної культури, лабораторні дослідження ґрунту для отримання інформації про біохімічний склад. Ці технології дають можливість збільшити врожайність та знизити собівартість продукції завдяки скороченню матеріальних витрат (паливо, насіння, добрива тощо).

Поступово збільшується кількість людей, яким цікаво створювати проекти у агросфері. Кілька українських проєктів вже потрапили до міжнародних акселераторів і вийшли на зарубіжні ринки: KRAY Technologies, Avision Robotics, AgriEye, BIOSens, Water Cloud. Україна має високий потенціал для розвитку технологічних компаній та агросектору. Тому одним зі стратегічних завдань є поєднання цих двох найбільш перспективних галузей та побудувати між ними синергетичну взаємодію.

Ключові слова: аграрний сектор, інновації, agritech-ринок, інвестиції, технології.

Постановка проблеми. Агропромисловий комплекс дуже важливий для України. Зараз він переживає еволюцію з точки зору технологій та ринкових факторів. Зважаючи на значний інтерес, ця проблематика особливо актуальна, що зумовлює необхідність постійного пошуку нововведень та виявлення основних тенденцій на agritech-ринку Східної Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До 2050 року населення Землі перевищить 9 млрд. осіб, а споживання продовольчих товарів зросте на 70%. Задовольнити такий попит без інноваційних змін в агросекторі неможливо. Agritech стає однією з найпривабливіших галузей для підприємців та інвесторів: за останні п'ять років інвестиції в agritech-стартапи виросли майже в десять разів і наразі перевищують 3 млрд. дол. на рік [1]. Головним ринком для розвитку агротехнологій залишаються США, на долю яких припадає майже половина всіх інвестицій в галузі. Серед інших лідерів глобальних інновацій в Agritech - Нідерланди, Ізраїль, Німеччина, Індія та Китай [2]. Україна, що входить в топ-10 світових експортерів відразу декількох найпопулярніших агрокультур, поки що не може похвалитися розвитком agritech-ринком. За оцінкою компанії InVenture, лише близько 10% українських агрокомпаній впроваджують високі технології [3]. В той же час, в нашій країні вирощують понад 70% видів сільськогосподарської продукції, що торгується на світових біржах [4]. Тому це робить Україну ідеальним полігоном для випробувань інновацій в агробізнесі та потребує здійснення подальших наукових досліджень.

Формулювання цілей статті. Сьогодні Україна є одним із найбільших експортерів зернових і олійних культур та іншої агропродукції. Але торгуємо ми переважно сировиною та продуктами низького ступеня переробки, що зменшує потенційну маржинальність бізнесу. Тому є вікно можливостей для ефективної взаємодії з технологічними компаніями.

Українські компанії вже продають за кордон GPS-обладнання (BITREK, EPS, IT-Iynx), автопілоти та системи паралельного водіння (FieldBee), дрони (Kray Technologies,

DroneUA), системи контролю висіву (RECORD, Monada), програмне забезпечення (eFarmer), бібліотеки для картографії (Leaflet) та різноманітні сенсори (SkokAgro). Вони надають послуги обробки даних (Cropio, AgriEye) та працюють над розробкою безпілотних тракторів і сервісів обробки геопросторових даних разом із великими міжнародними корпораціями.

А стартапи розробляють справжні технології майбутнього. Такі як флоти дронів для обприскування промислових посівів, барабанні теплиці для прискорення вирощування продукції, генератори води з повітря, системи аналітичної підтримки прийняття рішень.

На наш погляд, вже зараз Україна реально має шанси стати агротехнологічним хабом світового масштабу. У нас є розумні люди з хорошою експертизою в технологіях, ми вирощуємо більше 70% сільгоспкультур, які торгуються на біржі. До того ж, у нашій країні представлені агровиробники всіх розмірів: від фермера, що вирощує 2 га малини, до величезних агрохолдингів із земельним банком понад 800 тис.га. Тобто Україна може бути провайдером технологій для таких аграріїв по всьому світу і ця ніша ще практично вільна, що й потребує здійснення аналізу і ґрунтовних досліджень цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу. За оцінкою асоціації AgTech Ukraine, в Україні нараховується близько 70 agritech-стартапів, що знаходяться на різних стадіях розвитку та різних фазах активності. Окрім них, на українському agritech-ринку працюють хардверні та софтверні інтегратори інноваційних рішень для агросектору від провідних міжнародних розробників. У співпраці з компанією SmartFarming, іншими учасниками ринку та галузевими експертами інноваційний парк UNIT.City створив мапу української agritech-індустрії, де представлені основні ринкові гравці. Частина компаній працює відразу в декільках сферах - на мапі вони віднесені до категорії, що є для них основною.

Agrieye - проєкт розробляє унікальну мультиспектральну камеру для дистанційного зондування ґрунту та займається розробкою систем штучного інтелекту для агро-

сектору. Засновник та CEO Agrieue – одесит Андрій Сєврюков. В 2016 р. його стартап залучив 150 тис. дол. інвестицій, а у 2017 р. проект отримав 200 тис.дол. від норвезького акселератора Katarult і переїхав до Норвегії на тримісячну акселераційну програму. Agrieue потрапив до числа 12 резидентів, яких відібрали з-поміж 1000 стартапів-претендентів з усього світу [4]. Компанія Сєврюкова має досвід впровадження пілотних проектів на чотирьох континентах.

Kray Technologies – hardware-стартап, заснований киянином Дмитром Сурду. Компанія розпочала роботу як волонтерський проект зі створення дрона-развідника для української армії. З кінця 2015 року Kray Technologies розробляє безпілотні літальні апарати, що призначені для оприскування полів засобами захисту рослин та регуляторами росту. В 2016 році стартап отримав грант Фонду громадянських досліджень і розвитку США. За два роки Kray Technologies залучили близько 600 тис. дол. інвестицій від чотирьох інвесторів, зокрема від фонду Chernovetskyi Investment Group. В Kray Technologies працює 24 співробітники. BIOSens IoT-стартап, що розробляє мобільну лабораторію для тестування якості продуктів харчування. Засновник та CEO проекту - Андрій Карпюк. В квітні 2017 року проект переміг в Інтерконтинентальній Битві Стартапів у Сан-Франциско, ставши найкращим з 9 стартапов зі Східної Європи (організатори конкурсу – Startup.Network и Hack Temple). У серпні 2017 року проект було відібрано до найбільшого в Європі швейцарського акселератора Kickstart Accelerator.

Найбільші українські агрохолдинги розробляють інноваційні інхаус-продукти, запускають акселератори, а також співпрацюють з вітчизняними та зарубіжними стартапами. Нижче коротко оглянемо інновацій в топ-5 українських агрохолдингів (за обсягом Земельного банку).

1. UkrLandFarming МХП - співпрацює з українським виробником обладнання систем телеметрії Bitrek. Також починає співпрацю з американською компанією FarmQa і залучає українські проекти, що працюють в сфері вимірювання щільності ґрунту.

2. Kernel - фінансує стартап CraftScanner, що розробляє модуль автоматичного регулювання глибини обробки ґрунту. Співпрацює з українськими agritech-проектами Pixel Solutions, Kray Technology, AeroDrone, Matrix UAV та закордонними Gamaya, Geoprospectors. Kernel працює над власними рішеннями в сфері штучного інтелекту та Big Data. Спільно з львівською ІТ-компанією ELEKS холдинг розробляє проект #DigitalAgriBusiness - першою в світі комплексною інтелектуальною системою управління виробництвом агрокультури.

3. Агропросперіс - має власний програмний продукт AP Agronomist, що використовується агрономами холдингу з 2015 року. В "Агропросперіс" стверджують, що ефективність роботи агрономів із запровадженням системи зросла в декілька разів.

4. МХП - в жовтні 2017 року компанія оголосила про запуск акселератора аграрних стартапів у партнерстві з резидентом інноваційного парку UNIt.City Radar Tech. Акселерацію пройдуть 10 стартапів, а переможці отримають можливість співпрацювати з МХП. Холдинг працює над декількома власними інноваційними розробками. Зокрема йдеться про проект "Геоінформаційна система", що забез-

печує збір, систематизацію та візуалізацію всієї інформації для управління земельним банком. В компанії стверджують, що це найбільш масштабний в світі інноваційний проект в управлінні земельними ресурсами в сільськогосподарському виробництві.

5. Астарта-Київ – з початку 2017 року холдинг Віктора Іванчика розвиває підприємство Agro Core, створене в партнерстві з Borsch Ventures відомого українського ІТ-бізнесмена Євгена Уткіна. Спільний проект розробляє ІТ-рішення для аграрного ринку.

Серед інших найбільш інноваційних агрохолдингів України: ІМС, Svarog West Group, AgroRegion, Agricom Group, Continental Farmers Group, AgroGeneration.

Незважаючи на потужний аграриник, в Україні немає інвестфондів, сфокусованих на інвестиціях в agritech-стартапи. Тим не менш, деякі локальні фонди все ж здійснюють поодинокі інвестиції в цей сектор. Відразу декілька інвестицій в agritech-стартапи - на рахунок відомого українського ІТ-бізнесмена Євгена Уткіна. В 2014 році його холдинг KM Core інвестував разом з партнерами 1,2 млн. дол. в проект eFarmer. А на початку 2017 року його фонд Borsch Ventures створив спільне підприємство Agro Core разом з агрохолдингом Віктора Іванчика "Астарта-Київ".

Інші великі агрохолдинги також здійснюють поодинокі інвестиції в українські стартапи та фінансують акселераційні програми. За оцінками експертів, щорічний обсяг інвестицій в українські AgriTech-проекти не перевищує 4 млн. дол. [5]. Проте варто відзначити, що останнім часом відзначається ріст інтересу до українських стартапів у цій сфері з боку зарубіжних акселераторів та інвесторів. З початку 2017 року на ринку відбулося не більше п'яти інвестицій в агростартапи, про які було оголошено публічно. Серед них варто відзначити стартап Agrieue, що залучив 200 тис. дол. від норвезького акселератора Katarult. Проект Drone.ua отримав інвестиції від декількох приватних інвесторів з Великобританії, Польщі та Молдови. А у вересні 2017 року фонд Chernovetskyi Investment Group (CIG) оголосив про інвестиції в хардверний проект Kray Technologies.

В українських аграріїв поступово формується розуміння переваг використання програмних продуктів у своєму бізнесі на різних рівнях. Тобто ринок стає більшим і відкривається для нових рішень та розширення функціоналу вже існуючих. Відповідно, і розробники розвивають свої продукти та будують більш цілісну для споживача екосистему.

Інноваційні технології в агросекторі стають однією з найпривабливіших галузей для підприємців та інвесторів: за останні п'ять років світові інвестиції в agritech-стартапи вирости майже в десять разів і зараз перевищують 3 млрд. дол. на рік. Наприклад, Європейський банк реконструкції і розвитку може виділити українському агрохолдингу «Миронівський хлібопродукт» кредит на 25 млн. євро під будівництво у Вінницькій області біогазового заводу потужністю 10 МВт. А найбільший зернотрейдер України корпорація «Нібулон» розраховує отримати від ЄБРР кредит у розмірі 40-50 млн. дол. На розширення інфраструктури [6].

Також цього року декілька великих агрохолдингів завершили цикл випробування технологій точного землеробства у промислових масштабах. Більшість з них уже змогли побудувати інтегровану систему від картування ґрунтів до диференційованого висіву та внесення добрив. І якщо ре-

зультати після завершення сезону покажуть готовність компаній до масштабування цього досвіду, то варто очікувати підвищення платоспроможного попиту на весь спектр технологій та сервісів точного землеробства.

Висновки. Отже, поступово збільшується кількість людей, яким цікаво створювати проекти у агросфері. При цьому, у стартапів зростає рівень підготовки та професійної експертизи. Кілька українських проектів потрапили до міжнародних акселераторів і вийшли на зарубіжні ринки: KRAY Technologies, Avision Robotics, AgriEye, BIOSens, Water Cloud. Україна має високий потенціал для розвитку технологічних компаній та агросектору. Тому одним зі стратегічних завдань є поєднання цих двох найбільш перспективних галузей та побудувати між ними синергетичну взаємодію. По-перше, потрібно розвивати технології для переробної галузі, які дозволять підвищити експортну виручку та дадуть можливість замінити іноземне обладнання вітчизняним. По-друге, сьогодні є всі умови для того, щоб у перспективі 10

років Україна перетворилася з експортера сировини на експортера технологій з високою інтелектуальною доданою вартістю.

З нашої точки зору, наступний рік для агросектору в Україні має бути насиченим. Знаковим фактором є те, що практично одночасно кілька міжнародних корпорацій прийняли рішення завезти до нашої країни свої інноваційні бізнеси та R&D департаменти. Крім того, на наш ринок молодих проектів почали звертати увагу серйозні венчурні інвестори – Syngenta Ventures, Google Ventures, фонди з Польщі, Франції та Великобританії. Є плани побудови в Україні централізованої системи метеостанцій для сільського господарства та розширення існуючих мереж GNSS RTK для підвищення точності GPS-навігації техніки і чіткої роботи систем автопілотування. Планується на стадії промислового випробування вихід багатьох українських проектів з виробництва сенсорів. А це означає підвищення доступності даних технологій для аграріїв і появу внутрішньої конкуренції.

Список використаної літератури:

1. <https://agritech.unit.city>
2. <https://biz.nv.ua>
3. Хомин А. IT-інновації в агро: вісім ключових напрямків, про які варто дізнатись. Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/it-innovacii-v-agro-visim-klucovih-napramkiv-pro-aki-var-to-diznatis>
4. Підберезний К. Інноваційний парк UNIT.City створив майданчик для агрокомпаній з обміну досвідом. Режим доступу: <https://kfund-media.com/v-ukrayini-zapratsyuvava-platforma-dlya-rozvytku-agroinnovatsij-agritech-unit/>
5. Інновації або імітація? П'ять тез про впровадження інновацій в агросекторі // Журнал "Аграрний Тиждень. Україна".
6. Smart agro forum - хвиля IT-агро інновацій. Режим доступу: <https://www.agroone.info/agronews/smart-agro-forum-hvilja-it-agro-innovacij/>

References:

1. <https://agritech.unit.city>
2. <https://biz.nv.ua>
3. Khomein A. IT innovations in agro: eight key areas worth knowing. Access mode: <http://agravery.com/uk/posts/show/it-innovacii-v-agro-visim-klucovih-napramkiv-pro-aki-var-to-diznatis>
4. Podbrizniy K. The UNIT.City Innovation Park has created a platform for agricultural companies to share experiences. Access mode: <https://kfund-media.com/v-ukrayini-zapratsyuvava-platforma-dlya-rozvytku-agroinnovatsij-agritech-unit/>
5. Innovation or imitation? Five Thoughts on the Introduction of Innovations in the Agrarian Sector // Journal "Agrarian Week. Ukraine".
6. Smart agro forum - a wave of IT-agro innovations. Access mode: <https://www.agroone.info/agronews/smart-agro-forum-hvilja-it-agro-innovacij/>

Zhytnyk Tetiana Innovations in the agricultural sector of economy of Ukraine in the context of the development of european integration

The article is devoted to qualitative innovational changes in the agrarian sector of the Ukrainian economy, which necessitates constant search for innovations and identifying the main trends in the agritech market of Eastern Europe.

Application of innovations in the agrarian sector makes it possible to transform even the most unfavorable conditions into a real "advantage". Advances in the agrarian sector of the United States, Australia, Israel, Canada and the Netherlands are related to IT-solutions in agriculture. Nowadays, agro-market is popular with such solutions as: introduction of precision agriculture systems, aerial survey for quality control of crops, field history for the selection of optimal crops, laboratory soil studies for information on the biochemical composition. These technologies make it possible to increase yields and reduce production costs by reducing material costs (fuel, seeds, etc).

The number of people who are interested in creating projects in the agro-business is gradually increasing. At the same time, the level of training and professional expertise grows in start-ups. Several Ukrainian projects have entered international accelerators and entered the foreign markets: Kray Technologies, Avision Robotics, AgriEye, BIOSens, Water Cloud. Ukraine has a high potential for the development of technology companies and agribusiness. Therefore, one of the strategic objectives is to combine these two most promising sectors and build synergistic interaction between them.

Keywords: agrarian sector, innovation, agritech-market, investment, technology.

Дата надходження до редакції: 21.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Лозинська І.В.

ЗАСАДНИЧІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМІВ ПРОДУКУВАННЯ НОВИХ ЗНАТЬ ЯК ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

С. М. Ілляшенко, д.е.н., професор

Ю. С. Шипуліна, к.е.н., доцент

Н. С. Ілляшенко, к.е.н., доцент

Є. І. Нагорний, к.е.н.

Сумський державний університет

Метою дослідження є розроблення методичних засад визначення перспективних напрямів продукування нових знань як основи інноваційного розвитку господарюючих суб'єктів. Запропонована концептуальна схема вибору перспективних напрямів випереджаючого інноваційного розвитку господарюючого суб'єкта, яка відображає види і схему взаємодії актуальних комплексів знань, що покладі в їх основу. Виділено і апробовано на практиці авторські теоретико-методичні підходи, які дозволяють отримати актуальні знання щодо: потенціалу інноваційного розвитку господарюючого суб'єкта; маркетингових прогнозів тенденцій зміни споживчого попиту у прогностичному періоді; оцінки стану розвитку науки і техніки, а також можливостей втілення наявних і перспективних науково-технічних розробок у нові продукти, технології їх виготовлення і способи споживання. Окреслено особливості застосування зазначених підходів.

Отримані результати у сукупності поглиблюють теоретико-методичні засади менеджменту і маркетингу знань в частині формування передумов розроблення організаційно-економічного механізму управління продукуванням і комерціалізацією знань на рівні держави, галузі, регіону, окремої організації тощо які б дозволяли визначати і посилювати їх порівняльні переваги, обирати і реалізовувати на цій основі перспективні напрями їх інноваційного розвитку в перманентно нестабільних умовах сучасної економіки.

Ключові слова: *продукування знань, інноваційний розвиток, механізм управління знаннями, інноваційне випередження, економіка знань.*

Постановка проблеми. Завершення 5-го технологічного укладу, а також фактичний початок 4-ї промислової економіки ініціюють зміни у співвідношенні факторів економічного зростання світової економіки. Сучасні техніка, технології, методи управління тощо не в змозі розв'язати проблеми які загрожують самому існуванню людської цивілізації, крайньою мірою у її сучасному вигляді: енергетична, екологічна, соціально-демографічна тощо. Аналіз практики розвитку країн лідерів економічного зростання, а також їх окремих підприємств та установ свідчить, що розв'язання зазначених проблем можливе шляхом впровадження інновацій, які охоплюють усі аспекти людської діяльності, а також переходом їх економіки на інноваційний розвиток. Ці інновації базуються на продукуванні нових знань та їх втіленні в нові продукти і технології їх виготовлення, нові методи управління на усіх етапах виробництва і збуту продукції, нові технології організації діяльності людського суспільства у цілому.

Для економіки України перехід на інноваційний розвиток повинен здійснюватися у руслі концепції інноваційного випередження, яка передбачає не буквальне повторення шляху, який інші країни вже пройшли і зайняли міцні позиції а світовому ринку. Згідно її основних положень необхідно шукати свій шлях, відшукуючи і посилюючи відносні конкурентні переваги які дозволять зайняти позиції ринкового лідера в певних перспективних напрямках діяльності. Так вітчизняні підприємства навряд чи можуть конкурувати з німецькими, японськими, корейськими та ін. виробниками легкових автомобілів. Проте наявний потенціал української економіки у аерокосмічній галузі, виготовленні деяких видів озброєння, певних видів продукції АПК тощо дозволяє зайняти позиції лідера на світових ринках (звісно, при належній реалізації існуючого потенціалу інноваційного розвитку). Відповідно, постає проблема визначення перспективних напрямів продукування нових актуальних знань, як основи інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблематика висвітлюється у чисельних працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Концептуальні засади менеджменту знань розроблено у працях зарубіжних науковців. Зокрема, Коулопоулос Т.М. і Фраппаоло К. [10] висвітлюють загальні підходи до управління знаннями. Питанням удосконалення менеджменту знань, управління знаннями з позицій забезпечення інноваційного розвитку приділяли уваги: Blanc B.L., Bouillon J.-L. [4], Landry R., Amara N. [5]; Peter M. [6]; Jennex M.E [7]; Borjigen C. [8]; Khedhaouria A., Jamal A. [9]. Джанетто К. та Уилер Э. [11] розглядають питання розробки і впровадження корпоративної стратегії управління знаннями організації. Гапоненко А.Л. [12] досліджує методи капіталізації знань організації. Мясоєдова Т.Г., Суслов Д.С. [1] досліджують окремі аспекти формування системи управління знаннями сучасного підприємства.

Окремі аспекти проблематики менеджменту знань висвітлено у працях вітчизняних науковців. Мойсеєнко І.П. [13] висвітлює підходи до побудови елементів системи управління знаннями, а також інтелектуальними активами підприємства, зазначає необхідність створення організаційної культури та структури управління знаннями. Вовк Я.Ю. [2] розглядає роль персоналу в управлінні знаннями на підприємстві, показує роль знань у забезпеченні розвитку підприємства. Томах В.В. [3] зазначає провідну роль знань у забезпеченні адаптації підприємства до змін умов зовнішнього середовища, виділяє етапи управління знаннями. Черкасова І.В. [14] досліджує роль знань у формуванні інноваційного потенціалу підприємства. Востряков О.В., Гребешкова О.М. [15] показують провідну роль знань у стратегічному управлінні підприємством.

Основи маркетингу знань закладені в роботах зарубіжних дослідників, таких як: Bill Bishop [16], Thomas A. Stewart [18], Thomas Davenport [17], Albert Simar [19]. Ними розглядаються маркетингові інструменти й методи комерціалізації знань, включаючи традиційні й нові, які передбача-

ють застосування Інтернет. У публікаціях українських і російських авторів, зокрема Матвіїва М.Я. [20], розглянуто проблеми освітнього маркетингу й практично не розглядаються інші галузі знань. Проте, незважаючи на чисельні напрацювання, недостатньо дослідженими залишилися питання теоретико-методичного забезпечення визначення перспективних напрямів продукування знань, що розглядаються як основа переходу господарюючих суб'єктів на шлях випереджаючого інноваційного розвитку.

Таким чином, **метою дослідження** є розроблення методичних засад визначення перспективних напрямів продукування нових знань як основи інноваційного розвитку господарюючих суб'єктів.

Результати дослідження. Авторами показано, що

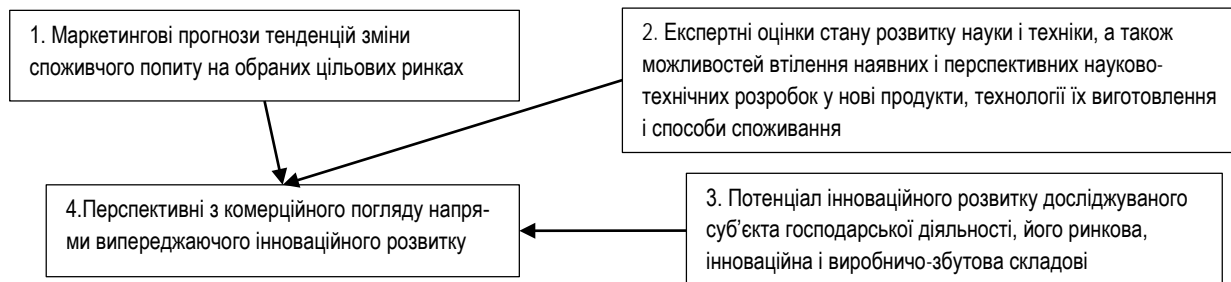


Рис. 1. Схема вибору перспективних напрямів випереджаючого інноваційного розвитку господарюючого суб'єкта (авторська розробка)

Поєднання результатів досліджень зазначених у блоках 1 і 2 (рис. 1) дозволяє визначити перспективні напрями випереджаючого інноваційного розвитку аналізованої галузі у якій працює конкретний суб'єкт господарської діяльності. Узагальнена схема цього процесу подана на рис. 2. Пропонований підхід потребує взаємно узгодженого розв'язання двох комплексів науково-прикладних завдань, що зокрема включають: експертні оцінки стану і можливих тенденцій розвитку науки і техніки; маркетингові прогнози тенденцій зміни споживчого попиту (можливості його формування – для радикальних інновацій).

Подана на рис. 2 блок-схема алгоритму складання стратегічних маркетингових прогнозів щодо виявлення перспективних напрямів науково-технологічного інноваційного розвитку України з урахування експертних оцінок, надає принципову можливість не тільки виділити найбільш імовірні напрями інноваційного прориву, але й оцінити ринкові можливості комерціалізації інноваційних розробок, створюваних у межах цих напрямів.

Поєднання результатів досліджень отриманих у ході виконання робіт відповідно до блок-схеми на рис. 1 з результатами аналізу, що зазначені у блоці 3 надає можливість виділити перспективні напрями випереджаючого інноваційного розвитку господарюючого суб'єкта. Засади методичного підходу до виконання цих робіт викладені авторами у роботі [23].

основними джерелами нових знань є: маркетинг, купівля знань, навчання, НДДКР [21]. При цьому у процесі купівлі та навчання можна отримати в основному вторинні знання, які хтось вже отримав, проте їх можна використати у власній діяльності. Первинні (нові оригінальні) знання отримують у ході проведення ринкових маркетингових досліджень, а також виконання НДДКР. В свою чергу, вибір напрямів НДДКР базується на результатах маркетингових досліджень, результатах аналізу потенціалу інноваційного розвитку господарюючого суб'єкта, а також експертних оцінках найбільш імовірних напрямів розвитку науки і техніки, результати яких можуть бути втіленими в інноваційні продукти, технології, методи управління тощо (рис. 1).

Як слідує з викладеного, в основу визначення перспективних напрямів випереджаючого інноваційного розвитку господарюючого суб'єкта покладені маркетингові дослідження, що передбачають використання інструментів і методів маркетингу знань.

На макrorівні роль маркетингу знань визначається полягає у визначенні (прогнозуванні) перспективних напрямів продукування нових і поглибленні існуючих знань у конкретних галузях людської діяльності, що враховується при визначенні найбільш ефективних (з огляду на наявний потенціал і умови зовнішнього мікро- і макросередовища) стратегій інноваційного розвитку національної економіки (її галузі чи регіону держави) [24]. Для вітчизняної економіки – це стратегії інноваційного випередження [25].

На рівні окремої організації роль маркетингу знань полягає в орієнтації системи продукування знань на найбільш перспективні їх види, які з великою імовірністю можуть бути втілені в нові продукти, технології їх виготовлення та методи просування на ринку, що сприятиме посиленню ринкових позицій організації, зростанню її прибутків тощо.

Слід зазначити, що прогнозування напрямів продукування нових і поглиблення існуючих знань є дуже складним завданням і носить імовірнісний характер, внаслідок неповної визначеності можливих сценаріїв розвитку подій у майбутньому. Стосовно фундаментальних знань це завдання розв'язати дуже складно, особливо у віддаленій перспективі.

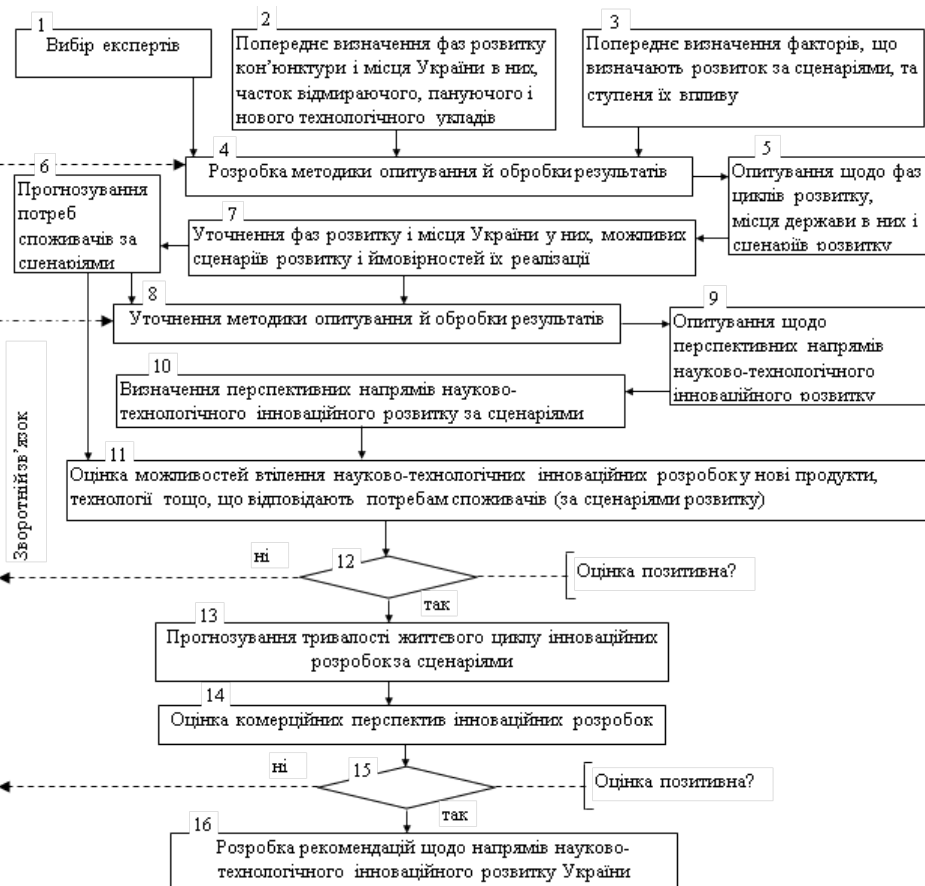


Рис. 2. Принципова блок-схема алгоритму прогнозування перспективних напрямів випереджаючого інноваційного розвитку господарюючого суб'єкта [22]

Що стосується прикладних знань, то їх імовірні напрями їх продукування можна прогнозувати. Для підвищення достовірності прогнозів доцільно застосовувати математичний апарат теорії ймовірності і нечіткої логіки. В основу прогнозів напрямів продукування нових знань слід покласти ідентифікацію проблем, що ускладнюють розвиток людства у цілому (у т.ч. певних галузей економіки та напрямів людської діяльності), зокрема: вичерпання традиційних у т.ч. енергетичних ресурсів; забруднення довкілля, що загрожує існуванню людства; соціально-демографічні проблеми (зростання розриву у якості життя розвинених країн і країн що розвиваються, а також у доходах різних соціальних прошарків населення у країнах світу, неконтрольоване зростання

населення у країнах 3-го світу і скорочення народжуваності у розвинених країнах, невідповідність методів державного управління сучасним реаліям тощо); проблемами, пов'язаними з невідповідністю методів навчання і підготовки фахівців, освітніх програм тощо реаліям сьогодення; проблемами забезпечення зайнятості населення породжені НТП і т.д.

Зважаючи на викладене, на рис. 3 запропоновано схему взаємодії зазначених на рис. 1 комплексів знань у процесі визначення напрямів інноваційного розвитку і формування номенклатури інноваційної продукції (виробів і послуг) господарюючого суб'єкта: окремої організації, галузі чи регіону, національної економіки у цілому.

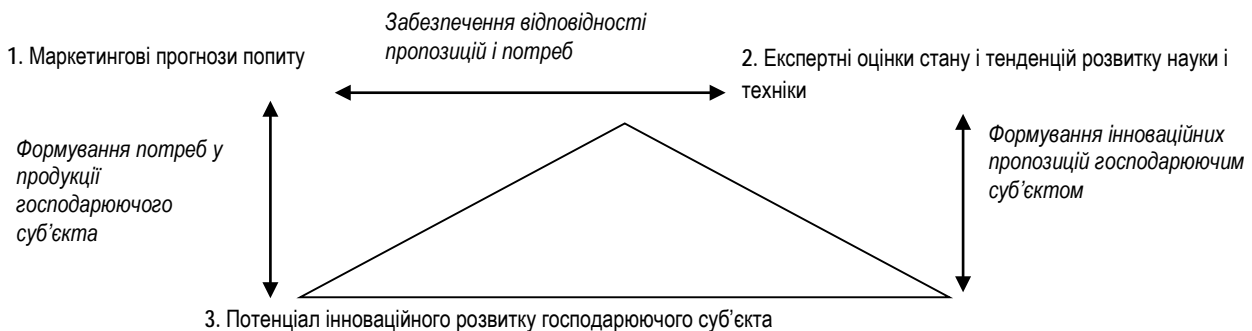


Рис. 3. Схема взаємодії знань у процесі визначення напрямів інноваційного розвитку господарюючого суб'єкта ([26], адаптовано)

Запропоновані теоретико-методичні розробки використані при визначенні перспективних напрямів екологічно-орієнтованого інноваційного розвитку Сумської обл. (табл.

1). В ході цих робіт було істотно поглиблені існуючі і отримані нові знання, що характеризують: потенціал екологічно-орієнтованого інноваційного розвитку області; тенденції

зміни споживчого попиту стосовно екологічно-орієнтованих продуктів і послуг; номенклатури екологічно-орієнтованої інноваційної продукції, яку може запропонувати регіон і яка відповідає запитам споживачів.

Це далеко не повний перелік перспективних напрямів екологічно-орієнтованого інноваційного розвитку, їх реалізація дозволить забезпечити зайнятість населення, реалізувати потужний науковий та інтелектуальний потенціал науки та освіти області, збільшити дохідну частину бюджету області, а загалом - стимулювати сталий соціально-

економічний інноваційний розвиток Сумщини.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Узагальнюючи викладене можна зробити наступні висновки.

1. Запропонована узагальнена схема вибору перспективних напрямів випереджаючого інноваційного розвитку господарюючого суб'єкта, яка відображає види і схему взаємодії актуальних комплексів знань, що покладі в їх основу. Зазначено основні джерела отримання необхідних знань.

Таблиця 1 - Напрями екологічно-орієнтованого інноваційного розвитку Сумської обл. (авторська розробка)

Сутність	Опис
Розширення асортименту і підвищення якості освітніх послуг з надання вищої освіти	Суми є крупним університетським центром в якому навчаються студенти не лише з України, але й з інших країн. Це сприяє розвитку мережі закладів відповідної інфраструктури: проживання, харчування, торгівлі, медицини, банківського обслуговування, розважальних закладів, проведення відпочинку, транспортних послуг, телекомунікаційних послуг, зайняття спортом тощо.
Створення мережі закладів венчурного бізнесу, інжинірингових фірм	Для цього можна використати існуючу базу університетів та науково-дослідних інститутів, а також потенціал науковців, викладачів та студентів. У перспективі можливе формування технополісу чи, навіть, науково-виробничої агломерації, проте це потребуватиме залучення до співпраці великих підприємств.
Розвиток екологічного, маршрутно-пізнавального, етнографічного та ін. видів туризму	Сумщина є відносно екологічно чистим регіоном України, на її території розташовано багато заказників і заповідників, проводиться велика кількість культурно-мистецьких з національним колоритом заходів які можуть зацікавити любителів туризму. Цьому також сприяють мальовничі ландшафти з лісами, степами, ріками, озерами тощо. На території Сумщини є історико-археологічні пам'ятки Скільського періоду, Київської Русі, Гетьманщини і т.п. Можлива організація різноманітних тематичних туристичних маршрутів, наприклад, шляхами партизан С.А. Ковпака, війська князя Ігоря та ін.
Організація відпочинку: літнього, зимового, у період міжсезоння тощо	На території Сумщини є всі умови для організації спортивно-оздоровчого відпочинку: проведення сплавів по річках, проживання у лісі біля річки чи озера у наметових таборах, спортивне рибальство, парусний спорт на озерах, лижні кроси і переходи і т.п. За умов розвитку відповідної інфраструктури можливим є створення стаціонарних зон відпочинку: лісових, водних, степових тощо
Виробництво екологічно-чистої сільськогосподарської продукції та продукції тваринництва	Сумщина має значний потенціал для розвитку АПК: трудові ресурси, родючі чорноземні ґрунти, сприятливий клімат, розвинена мережа транспортних шляхів (проте низької якості)
Розвиток санаторно-курортних послуг	На території Сумщини вже зараз діють відповідні заклади, однак потенціал далеко не вичерпаний. Є достатня ресурсна база для кліматотерапії, бальнеотерапії, пелоїдотерапії та ін., мінеральні води тощо.
Переробка відходів лісового господарства, деревообробки, сільського господарства на екологічно чисті паливні елементи для систем індивідуального опалення	На Сумщині вже діють подібні підприємства, проте ресурсна база для такого виробництва дуже значна. Її використання не тільки дозволить розвивати екологічне чисте виробництво, але й значно покращити ситуацію з забезпеченням вітчизняними енергоносіями
Виготовлення сувенірної продукції з місцевої екологічно чистих сировини і матеріалів	Ця продукція повинна відображати місцевий колорит, вона може зацікавити як місцеве населення (подарунки гостям Сумщини, подарунки при відвідуванні інших регіонів України чи інших країн), так і гостей Сумщини, у тому числі іноземців. Аналіз показує, що попит на таку продукцію є і він далеко не задоволений

2. Виділено авторські теоретико-методичні підходи, які дозволяють отримати актуальні знання щодо: потенціалу інноваційного розвитку господарюючого суб'єкта; маркетингових прогнозів тенденцій зміни споживчого попиту у прогнозованому періоді; оцінки стану розвитку науки і техніки, а також можливостей втілення наявних і перспективних науково-технічних розробок у нові продукти, технології їх виготовлення і способи споживання. Окреслено особливості застосування зазначених підходів.

3. Авторські розробки використані при визначенні перспективних напрямів екологічно-орієнтованого інноваційного розвитку Сумської обл. Практична апробація підтвердила їх адекватність завданням визначення перспективних напрямів продукування нових знань як основи вибору пер-

спективних напрямів інноваційного розвитку господарюючих суб'єктів.

Отримані результати у сукупності поглиблюють теоретико-методичні засади менеджменту і маркетингу знань в частині формування передумов розроблення організаційно-економічного механізму управління продукуванням і комерціалізацією знань на рівні держави, галузі, регіону, окремої організації тощо які б дозволяли визначати і посилювати їх порівняльні переваги, обирати і реалізовувати на цій основі перспективні напрями їх інноваційного розвитку в перманентно нестабільних умовах сучасної економіки.

Подальші дослідження повинні бути спрямованими на формування концептуальних засад формування і функціонування зазначеного механізму.

Список використаних джерел:

1. Суслов Д.С. Управление знаниями в организации: основные модели / Д.С. Суслов // Креативная экономика. - 2012. - № 10. - С. 89-97.
2. Вовк Я.Ю. Процес управління знаннями підприємства та його особливості / Ю.Я. Вовк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.17. – С. 343-352.
3. Томах В.В. Сутність процесу управління знаннями підприємств в промисловості / В.В. Томах // Економіка та управління національним господарством, 2014. - № 2. – С. 161-166.
4. Blanc, B. L., & Bouillon, J.-L. Organizational devices for knowledge management: Proposal for a crossover perspective between knowledge sciences and communication sciences. *VINE*. - 2012, 42(3/4), 382-395. Retrieved from <http://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/03055721211267503>
5. Landry, R., & Amara, N. Elucidation and enhancement of knowledge and technology transfer business models. *VINE*. -2012, 42(1), 94-116. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1108/03055721211207789>
6. Peter, M. An evaluation of knowledge management tools: Part 1 – managing knowledge resources. *Journal of Knowledge Management*. -2014, 18(6), 1075 – 1100. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1108/JKM-11-2013-0449>
7. Jennex, M. E. A proposed method for assessing knowledge loss risk with departing personnel. *VINE: The journal of information and knowledge management systems*. -2014, 44(2), 185-209. Retrieved from <http://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/VINE-07-2012-0028>
8. Borjigen C. Mass collaborative knowledge management: Towards the next generation of knowledge management studies / C. Borjigen // Program : electronic library and information systems. – 2015. – No 49 (3). – P. 325–342.
9. Khedhaouria A., Jamal A. Sourcing knowledge for innovation: knowledge reuse and creation in project teams / A. Khedhaouria, A. Jamal // *Journal of Knowledge Management*. – 2015. – No 19 (5). – P. 932–948.
10. Коулопоулос Т.М. Управление знаниями / Т.М. Коулопоулос, К. Фраппало. – М. :Эксмо, 2008. – 224 с.
11. Джанетто К. Управление знаниями. Руководство по разработке и внедрению корпоративной стратегии управления знаниями / К. Джанетто, Э. Уилер ; пер. с англ. Е.М. Пестеревой. – М. : Добрая книга, 2005. – 192 с.
12. Гапоненко А.Л. Управление знаниями. Как превратить знания в капитал / А.Л. Гапоненко, Т.М. Орлова. – М. :Эксмо, 2008. – 400 с.
13. Мойсеєнко І.П. Системи управління знаннями в умовах постіндустріальної економіки [Електронний ресурс] / І.П. Мойсеєнко. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9010/1/28.pdf>.
14. Черкасова І.В. Система управління знаннями як основа інноваційного розвитку підприємства [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://library.kpi.kharkov.ua/Vestnik/2010_5/statti/Cherkasova.pdf
15. Востряков О.В. Управління знаннями в стратегічному процесі підприємства [Електронний ресурс] / О.В. Востряков, О.М. Гребешкова. – Режим доступу : <http://economica.org.ua/2009/upravlinnya-znannyami1/>
16. Bishop B. Strategic Marketing for the Digital Age / B. Bishop. – Harper Business, 1996. – 250 p.
17. Davenport T. Working Knowledge – How Organizations Manage What They Know / T. Davenport. – Harvard Business School Press, 1998. – 199 p.
18. Thomas A. Stewart. Intellectual Capital – The New Wealth of Organizations / A. Thomas. – McGraw-Hill, 1996. – 342 p.
19. Simar A. Knowledge markets: More than Providers and Users / A. Simar // *IPSI BGD Internet Research Society Transactions*. – 2006.
20. Матвіїв М.Я. Маркетинг знань: методологічний та організаційний аспекти : монографія / М.Я. Матвіїв. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – 448 с.
21. Ілляшенко С.М. Управління знаннями в системі інноваційного розвитку організації / С.М. Ілляшенко, Ю.С. Шипуліна, Н.С. Ілляшенко, А.О. Комарницька // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. - 2017. - № 1. - С.231-241.
22. Ілляшенко С. М. Концептуальні засади маркетингового прогнозування стратегічних напрямів науково-технологічного інноваційного розвитку України на основі експертних оцінок / С. М. Ілляшенко // *Вісник національного університету "Львівська політехніка"*. Проблеми економіки та управління. – 2010. № 668. - С. 68-74.
23. Ілляшенко С.М. Методологічні засади формування комплексного механізму управління потенціалом інноваційного розвитку / С.М. Ілляшенко // *Механізм управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств: монографія / за ред. к.е.н., доцента Ю.С. Шипуліної. – Суми: ТОВ "ДД "Папірус", 2012. – С. 52-73.*
24. Ілляшенко С.М. Інноваційний розвиток: маркетинг і менеджмент знань: монографія / С.М. Ілляшенко. – Суми: ТОВ «Діса плюс», 2016. – 192 с.
25. Ілляшенко, Н.С. Випереджаючий науково-технічний прогрес розвитку: сутність та зміст [Текст] / Н.С. Ілляшенко, О.А. Біловодська // *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. Т.2. – 2011. - №6. – С.11-14.
26. Ілляшенко С.М. Роль знань у виборі траєкторій інноваційного розвитку регіонів / С.М. Ілляшенко, Ю.С. Шипуліна, Н.С. Ілляшенко // *Сучасні тенденції розвитку регіонів, підприємств та їх об'єднань монографія / Нац. металург. академія України; за ред. Л.М. Савчук, Л.М. Бандоріної. – Дніпро: Пороги, 2018. – С. 80-93.*

References

1. Suslov, D.S. (2012). Upravlinnya znannyamy v orhanizatsiyi: osnovni modeli [Knowledge management in the organization: basic models]. *Kreatyvna ekonomika - Creativity Economics*, 10, 89-97 [in Russian].
2. Wolf, Y.Yu. (2013). Protsestry upravlinnya znannyamy pidpryyemstva ta yoho osoblyvosti [Process of knowledge management of the enterprise and its features]. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, 23.17, 343-352 [in Ukrainian].
3. Tomakh, V.V. (2014). Sutnist protsesu upravlinnya znannyamy pidpryyemstv v promyslovosti [Essence of process of knowledge management of enterprises in industry]. *Ekonomika ta upravlinnya natsional'nyim hospodarstvom - Economics and Management of National Economy*, 2, 161-166 [in Ukrainian].
4. Blanc, B.L. and Bouillon, J.-L. (2012). Organizational devices for knowledge management: Proposal for a crossover perspective between knowledge sciences and communication sciences. *VINE*, 42(3/4), 382-395. Retrieved from <http://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/03055721211267503>
5. Landry, R. and Amara, N. (2012). Elucidation and enhancement of knowledge and technology transfer business models. *VINE*, 42(1), 94-116. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1108/03055721211207789>
6. Peter, M. (2014). An evaluation of knowledge management tools: Part 1 – managing knowledge resources. *Journal of Knowledge*

- Management*, 18(6), 1075-1100. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1108/JKM-11-2013-0449>
7. Jennex, M.E. (2014). A proposed method for assessing knowledge loss risk with departing personnel. *VINE: The journal of information and knowledge management systems*, 44(2), 185-209. Retrieved from <http://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/VINE-07-2012-0028>
 8. Borjigen, C. (2015) Mass collaborative knowledge management: Towards the next generation of knowledge management studies. *Program: electronic library and information systems*, 49 (3), 325–342.
 9. Khedhaouria, A. and Jamal, A. (2015). Sourcing knowledge for innovation: knowledge reuse and creation in project teams. *Journal of Knowledge Management*, 19 (5), 932–948.
 10. Koolopoulos, T. and Frappaolo, K. (2008). *Upravlinnyia znannnyamy* [Knowledge Management]. Moscow : Exmo, 224 p. [in Russian].
 11. Janetto, K. and Wheeler, E. (2005). *Upravlinnyia znannnyamy. Kerivnyitstvo po rozrobtisi ta vprovadzhennyu korporatyvnoyi stratehiyi upravlinnyia znannnyamy* [Knowledge Management. A Guide to Developing and Implementing a Corporate Knowledge Management Strategy]. Moscow : The Good Book, 192 p. [in Russian].
 12. Gaponenko, A.L. and Orlov, T.M. (2008). *Upravlinnyia znannnyamy. Yak peretvoryty znannnyia v kapital* [Knowledge management. How to turn knowledge into capital]. Moscow : Exmo, 400 p. [in Russian].
 13. Moiseenko, I.P. (2002). *Systemy upravlinnyia znannnyamy v umovakh postindustrialnoyi ekonomiky* [Knowledge Management Systems in the Post-Industrial Economy] - Retrieved from: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9010/1/28.pdf> [in Ukrainian].
 14. Cherkasova, I.V. (2010). *Systema upravlinnyia znannnyamy yak osnova innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstva* [Knowledge management system as the basis for enterprise innovation development]. - Retrieved from: http://library.kpi.kharkov.ua/Vestnik/2010_5/statii/Cherkasova.pdf [in Ukrainian].
 15. Vostryakov, O.V. and Grebeshkova, O.M. (2009). *Upravlinnyia znannnyamy v stratehichnomu protsesi pidpryyemstva* [Knowledge management in the strategic process of the enterprise]. - Retrieved from: <http://economica.org.ua/2009/upravlinnyia-znannnyami1/> [in Ukrainian].
 16. Bishop, B. (1996). *Strategic Marketing for the Digital Age*. – Harper Business, 250 p.
 17. Davenport, T. (1998). *Working Knowledge – How Organizations Manage What They Know*. – Harvard Business School Press, 199 p.
 18. Thomas, A. Stewart (1996). *Intellectual Capital – The New Wealth of Organizations*. McGraw-Hill, 342 p.
 19. Simar, A. (2006). *Knowledge markets: More than Providers and Users*. - IPSI BgD Internet Research Society Transactions.
 20. Matveyev, M.Ya. (2007). *Marketynh znan: metodolohichnyy ta orhanizatsiynyy aspekty* [Marketing of knowledge: methodological and organizational aspects]. Ternopil: Economic Thought, 2007, 448 p. [in Ukrainian].
 21. Illyashenko, S.M., Shipulina, Yu.S., Illyashenko, N.S. and Komarnitskaya, A.O. (2017). *Upravlinnyia znannnyamy v systemi innovatsiynoho rozvytku orhanizatsiyni* [Knowledge management in the organization's innovative development]. *Marketynh ta menedzhment innovatsiy - Marketing and management of innovations*, 1, 231-241 [in Ukrainian].
 22. Illyashenko, S.M. (2000). *Kontseptualni zasady marketynhovoho prohnozuvannya stratehichnykh napryamkiv naukovotekhnolohichnoho innovatsiynoho rozvytku Ukrainy na osnovi ekspertnykh otsinok* [Conceptual principles of marketing forecasting of strategic directions of scientific and technological innovation development of Ukraine on the basis of expert assessments]. *Visnyk Natsionalnoho universyietu "Lvivska politehnika". Problemy ekonomiky ta upravlinnyia - Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Problems of Economics and Management*, 668, 68-74 [in Ukrainian].
 23. Illyashenko, S.M. (2012). *Metodolohichni zasady formuvannya kompleksnoho mekhanizmu upravlinnyia potentsialom innovatsiynoho rozvytku* [Methodological bases of forming of complex mechanism of management of potential of innovative development]. *Mekhanizm upravlinnyia potentsialom innovatsiynoho rozvytku promyslovykh pidpryyemstv - The mechanism of management of the potential of innovation development of industrial enterprises*. Sumy: LLC "DD" Papiros ", 52-73 [in Ukrainian].
 24. Illyashenko, S.M. (2016). *Innovatsiynyy rozvytok: marketynh ta menedzhment znan* [Innovation development: marketing and knowledge management]. Sumy: LLC "Dis Plus", 192 p. [in Ukrainian].
 25. Illyashenko, N.S. and Belovodskaya, O.A. (2011). *Vyperedzhayuchy naukovotekhnichnyy prohres rozvytku: sutnist ta zmist* [Advancing scientific and technological progress development: the essence and content]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universyietu. Ekonomichni nauky - Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic sciences*, 6, 11-14 [in Ukrainian].
 26. Illyashenko, S.M., Shipulina, Yu.S. and Illyashenko, N.S. (2018). *Rol znan u vybori trayektoriy innovatsiynoho rozvytku rehioniv* [The role of knowledge in the choice of trajectories of innovation development of regions]. *Suchasni tendentsiyi rozvytku rehioniv, pidpryyemstv ta yikh obyednan - Modern trends in the development of regions, enterprises and their associations*. Dnipro: Thresholds, 2018, 80-93 [in Ukrainian].

Ильяшенко С.Н., Шипулина Ю.С., Ильяшенко Н.С., Назорный Е.И. Основные аспекты определение перспективных направлений продуцирования новых знаний как основы инновационного развития

Целью исследования является разработка методических основ определения перспективных направлений продуцирования новых знаний как основы инновационного развития хозяйствующих субъектов. Предложена концептуальная схема выбора перспективных направлений опережающего инновационного развития хозяйствующего субъекта, которая отражает виды и схемы взаимодействия актуальных комплексов знаний, которые лежат в их основе. Выделены и апробированы на практике авторские теоретико-методические подходы, которые позволяют получить актуальные знания о: потенциале инновационного развития хозяйствующего субъекта; маркетинговых прогнозах тенденций изменения потребительского спроса в прогнозном периоде; оценки состояния развития науки и техники, а также возможностей реализации существующих и перспективных научно-технических разработок в новые продукты, технологии их изготовления и способы потребления. Определены особенности применения указанных подходов.

Полученные результаты в совокупности углубляют теоретико-методические основы менеджмента и маркетинга знаний в части формирования предпосылок разработки организационно-экономического механизма управления продуцированием и коммерциализацией знаний на уровне государства, отрасли, региона, отдельной организации и т.д. которые позволяют определить и усилить их сравнительные преимущества, выбирать и реализовывать на этой основе перспективные направления их инновационного развития в перманентно нестабильных условиях современной экономики.

Ключевые слова: продуцирование знаний, инновационное развитие, механизм управления знаниями, инновацион-

ное опережение, экономика знаний.

Illiasenko S.M., Shipulina Y.S., Illiasenko N.S., Nagorny I.I. Fundamental aspects of definition of perspective directions of new knowledge production as the basis for innovative development

The purpose of the study is to develop methodological foundations for identifying promising directions for knowledge production as the basis of innovative development of business entities. The conceptual scheme for selecting perspective directions of the advanced innovative development of an entity is proposed. The scheme reflects types of interaction of modern knowledge complexes. Authors tested their theoretical and methodical approaches that allow obtaining modern knowledge related to the potential of innovative development of a modern entity; marketing forecasts of consumer demand trends during a certain period; assessment of science and technology condition, as well as opportunities for application of scientific and technological developments to new products, technologies of production and ways of consumption. The features of application of these approaches are described. The author's developments were used in determining perspective directions of environmentally-oriented innovative strategy of the Sumy region. Practical testing proved their efficiency in identifying promising directions for new knowledge production as the basis for selecting directions of entities' innovative development.

The obtained results deepen theoretical and methodical principles of management and marketing of knowledge forming pre-conditions for developing an organizational and economic mechanism of production management and commercialization of knowledge at the level of the state, industry, region, separate organization, etc., which would allow to determine and increase their comparative advantages, to choose and apply perspective directions of their innovative development in the permanently unstable conditions of the modern economy.

Further research should be aimed at developing conceptual foundations for the formation and functioning of this mechanism.

Key words: *knowledge production, innovative development, knowledge management mechanism, innovative advancement, knowledge economy.*

Дата надходження до редакції: 12.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

О.В. Ільїна, к.е.н., Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

У статті розкрито сутність інвестиції як головного чинника забезпечення економічного розвитку аграрних підприємств. Наведено особливо важливі параметри конкурентоспроможності: наявність у аграрних товаровиробників необхідного обсягу фінансових, трудових та інших ресурсів; високий рівень ефективності виробництва. Доказано, що розвиток економіки неможливий без залучення інвестиційних фінансових ресурсів. Розраховано фінансові показники діяльності аграрних підприємств Запорізької області. Визначено основні параметри інвестиційної привабливості Запорізької області, та розглянуто динаміку основних показників аграрних підприємств регіону. Обчислено результати кореляційно-регресійних аналізів, які показали, що найважливішими факторами, що забезпечують інвестиційну привабливість сільського господарства Запорізької області є: рівень рентабельності виробництва; розміри підприємства; інтенсивність виробництва; обсяг виручки від реалізації, як фактор частки ринку. Визначена ефективність інвестиційної діяльності аграрних підприємств Запорізької області. Наведено формулу сукупного інтегрального показника та зроблені розрахунки за цією формулою. Зроблено висновок, що ефективне управління інвестиційною діяльністю в аграрному секторі об'єктивно пов'язане з обов'язковістю реалізації в підприємствах процесів удосконалення факторів фінансової, екологічної та продуктової привабливості інвестиційного клімату.

Ключові слова: аграрні підприємства, інновації, капітальні інвестиції, кредитування, оцінка, показники, привабливість, сільськогосподарська продукція, фактори, ефективність.

Постановка проблеми. Розвиток у сучасних економічних умовах одного із пріоритетів забезпечення сталого розвитку і поліпшення своїх позицій у ринковому середовищі підприємств є активізація інвестиційних процесів. Інвестиційна привабливість при цьому відіграє роль ключового елемента, оскільки їх динамічність залежить від можливостей підприємства відповідати умовам потенційних інвесторів, а також інноваційних пріоритетів. Зважаючи на це, все більшої актуальності набувають питання, пов'язані з отриманням об'єктивної і адекватної оцінки цих можливостей. Саме це і є метою оцінювання інвестиційної привабливості підприємства виходячи інноваційних напрямів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у теорію інвестиційної діяльності, оцінки ефективності інвестицій та інвестиційної привабливості зробили вітчизняні науковці: І.О. Бланк, К.С. Берестовий, Л.М. Борщ, В.П. Галушко, В.М. Геєць [1], О.І. Гуроров [2], М.С. Герасимчук, С.О. Гуткевич, М.І. Кісіль [3], П.А. Лайко, Т.В. Майорова, Б.Й. Пасхавер, Г.М. Підлісецький, А.А. Пересада, П.Т. Саблук, П.А. Стецюк, В.П. Савчук, А.М. Третяк, А.В. Чупіс та ін. Але значна частина питань, пов'язаних з дослідженням сутності та оцінки інвестиційної привабливості виходячи з інноваційних пріоритетів особливо аграрних підприємств, ще залишається не розкритою або потребує удосконалення.

Метою статті є дослідження формування оцінки інвестиційної привабливості та підвищення ефективності управління аграрних підприємств на інноваційних засадах в умовах нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ступінь інвестиційної привабливості будь якого підприємства є індикатором, показання якого дозволяють зробити висновки потенційним інвесторам про необхідність і доцільність вкладення фінансових засобів саме в даний об'єкт. В економічній літературі до сьогодні не вироблений єдиний підхід до визначення сутності поняття «інвестиційна привабливість» і її взаємозв'язків з конкурентоспроможністю підприємства та його сталим розвитком. Відомо безліч методик оцінки інвестиційної привабливості підприємства. Однак всі вони мають певні недоліки, а саме: багато методів, що запозичені в іноземних авторів, спрямовані, в основному, на фінансові, а не на реальні інвестиції; запозичені методи, що стосуються

саме реальних інвестицій, розроблені для умов стабільної економіки, де чітко проявлені всі економічні закони і не адаптовані до реальної економічної ситуації України; більшість методів заснована на аналізі безсистемних наборів показників фінансового стану підприємства, тобто носить ретроспективний характер, тоді як інвестора цікавлять результати майбутньої діяльності; багато методів засновано на експертній оцінці і мають характер невизначеності, бо відображають суб'єктивну думку експертів.

Поняття «оцінка» завжди припускає порівняння об'єкта з певним еталоном, стандартом, нормативом або з іншим об'єктом. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства повинна припускати порівняння результатів її виміру з результатами виміру інвестиційної привабливості інших підприємств або з максимально можливою величиною показника, якщо її можна встановити з метою ухвалення рішення про доцільність інвестування особливо на інноваційній основі.

З погляду економічної ефективності раціональна інвестиційна діяльність означає, що граничні витрати (витрачені на виробництво додаткової одиниці товару в межах інвестиційної діяльності) і граничні доходи (одержані від продажу додаткової одиниці товару, виробленого завдяки інвестиціям) являють собою прийнятний для суспільства оптимум. Інвестиційна діяльність повинна тривати доти, поки граничні витрати від інвестицій не зрівняються з граничним доходом від цих вкладень. Саме цей обсяг інвестиційних ресурсів, як ми вважаємо, дає найбільшу корисність з точки зору макроекономічної збалансованості.

Інвестиції є одним з головних чинників забезпечення економічного розвитку як аграрних підприємств, так і країни в цілому, підвищення якості життя сільського населення, оновлення технічної та технологічної бази у сільськогосподарському виробництві на основі інновацій. Це визначає інвестиційну привабливість підприємств, як важливий фактор активізації інвестиційної діяльності, у тому числі і у сільськогосподарському виробництві. За оцінки інвестиційної привабливості аграрного бізнесу на інноваційній основі у першу чергу враховуються особливості сільськогосподарського виробництва, економічний стан у галузі, а також рівень та ефективність державної підтримки аграрного секто-

ру економіки [4, С. 296].

Сільськогосподарське виробництво Запорізької області є базовим сектором для забезпечення його стійкого економічного розвитку. Саме тут формуються кількісні та якісні параметри, що визначають у подальшому розвиток та конкурентоспроможність вітчизняного продовольчого виробництва. У цьому випадку особливо важливими є наступні параметри: наявність у аграрних товаровиробників необхідного обсягу фінансових, трудових та інших ресурсів; високий рівень ефективності виробництва на інноваційній основі.

Відомо, що інноваційний розвиток економіки неможливий без залучення інвестиційних фінансових ресурсів. У сучасних умовах, як показали дослідження, аграрний сектор Запорізької області особливо потребує інвестицій, але поки що залишається малопривабливим для інвесторів зі сторони. У зв'язку з цим, особливу значимість набуває удосконалення механізмів залучення інвестицій у сільське господарство, для чого необхідно розвивати обґрунтовані методи оцінки інвестиційної привабливості галузі завдяки інноваціям [5, С. 294].

На нашу думку, інвестиційну привабливість необхід-

но характеризувати як мікроекономічний параметр, а, отже, як комплекс економіко-психологічних показників діяльності суб'єкта господарювання, котрий визначає для інвестора область переважних значень інвестиційної поведінки.

У економічній науці існує багато підходів до оцінки інвестиційної привабливості господарюючих суб'єктів: регіонів, районів, окремих підприємств. При аналізі інвестиційної привабливості вчені-економісти пропонують враховувати природно-ресурсний, трудовий, економічний, інфраструктурний потенціали району. На рівні регіону до уваги приймаються також середньомісячні грошові доходи населення, рівень безробіття, рівень корупції, політична активність адміністрації. У той же час сучасні методика оцінки інвестиційної привабливості окремого підприємства найчастіше зводяться лише до аналізу його фінансового стану і не беруть до уваги інноваційні фактори [6, с. 245].

З метою визначення основних параметрів інвестиційної привабливості Запорізької області, розглянемо динаміку основних показників аграрних підприємств регіону (табл. 1).

Таблиця 1

Фінансові показники діяльності аграрних підприємств Запорізької області*

Показники	Роки					2018 р. у % до 2014 р.
	2014	2015	2016	2017	2018	
Кількість аграрних підприємств, од.	3019	2797	2757	2706	2667	88,3
Середньорічна чисельність працівників, тис. чол.	29,4	30,1	27,9	26,7	24,4	83,0
Прибуток, млн грн	1158,7	508,1	506,2	1351,7	4783,6	412,8
Рівень рентабельності діяльності, %	28,1	15,8	11,5	24,0	55,7	27,6
Кількість збиткових аграрних підприємств, од.	395	884	656	430	253	64,1
у % до загальної кількості аграрних підприємств	13,1	31,6	23,8	15,9	9,5	-3,6

*Джерело: складено та розраховано за даними [7].

З приведених даних табл. 1 бачимо, що фінансовий стан аграрних підприємств Запорізької області, за період 2014 – 2018 років, значно покращився. Це, у свою чергу, зумовило зростання величини капітальних інвестицій у аграрний сектор регіону за рахунок власних коштів. Кількість аграрних підприємств у 2018 році зменшилася на 11,7%, у той час як розмір прибутку від сільськогосподарської діяльності збільшився більше ніж у чотири рази.

Поеднання двох подій зумовило скорочення кількості збиткових підприємств на 36,9% і становило у 2018 році менше ніж 10% частки усіх аграрних організацій. Спостерігається зниження середньорічної кількості працівників на 17%. Даний відтік ресурсу праці з аграрного сектору зумовлено проблемами соціального та економічного характеру, які властиві сільським районам, з яких необхідно виділити наступні:

- заробітна плата у сільському господарстві характеризується низьким значенням в економіці Запорізької області;
 - відсутність у сільській місцевості альтернативних видів зайнятості;
 - низький рівень розвитку соціальної та інженерної інфраструктури;
 - скорочення величини капіталоозброєності праці, що об'єктивно зумовило фізичну складність виробничих процесів на фоні низької оплати праці;
 - низький рівень інноваційної активності.
- Одним із узагальнюючих чинників інвестування аgra-

рного сектору регіону є привабливість продукції. З метою виявлення взаємозв'язку його структурних факторів з розміром капітальних вкладень у аграрних підприємствах було проведено результативне групування адміністративних районів Запорізької області. У процесі групування як результативну ознаку також обрано показник обсягу капітальних інвестицій на 1 га сільськогосподарських угідь (Y_x), оскільки цей показник є цільовим фактором капіталозабезпеченості діяльності. Досліджувався вплив на нього наступних факторних ознак:

- X_1 – рівень рентабельності, % (характеризує вплив спеціалізації виробництва на фінансову привабливість інвестиційного клімату);
- X_2 – виробничі витрати на 1 га сільськогосподарських угідь, грн. (характеризує інтенсивність виробництва в аспекті продовольчих інтересів);
- X_3 – середньомісячні грошові надходження від реалізації сільськогосподарської продукції, тис. грн. (характеризує розмір виручки від реалізації на підприємствах);
- X_4 – частка витрат на виробництво продукції тваринництва у структурі витрат сільськогосподарської продукції, % (характеризує ступінь спеціалізації виробництва та диверсифікації активів).

Отримане рівняння регресії має вигляд:

$$Y_x = -78,537 + 0,902x_1 + 0,165x_2 + 0,025x_3 + 3,635x_4 \quad (1)$$

Насамперед зазначимо, що на основі парних коефіцієнтів кореляції між результативною та окремими факторними ознаками встановлено суттєвий вплив на розмір капі-

тальних вкладень на 1 га сільськогосподарських угідь усіх чинників, з досліджуваної нами сукупності. Про це свідчить множинний коефіцієнт кореляції між ними та результативною ознакою, який становить 0,91, а також інші параметри, що використовуються для статистичної перевірки гіпотез.

Найбільшою є тіснота зв'язку між результативною ознакою і виробничими витратами в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь. Коефіцієнт кореляції між ними становить 0,68. Параметри рівняння свідчать, що зі зростанням виробничих витрат із розрахунку на 1 га угідь на 1 грн можна очікувати на збільшення величини капітальних інвестицій на 0,165 грн/га. Інакше кажучи, в розрахунку на 1 га земельної площі, зі зростанням витрат на 1%, можна очікувати на збільшення інвестицій на 2,3%, що говорить про факт зростаючої віддачі капітальних вкладень у сільському господарстві Запорізької області. Це свідчить про досить високий рівень інвестиційного потенціалу у значній кількості підприємств регіону.

Також виявлена досить висока залежність між результативною ознакою та середньомісячними грошовими надходженнями від реалізації продукції. Коефіцієнт кореляції між ними складає 0,63. Тобто, зі зростанням місячного витрату на 1 грн можна очікувати на збільшення величини капітальних інвестицій на 0,025 грн/га. Це свідчить про активізацію мотивації збуту продукції в тих підприємствах, які прагнуть високого результату діяльності і залучення додаткових капітальних інвестицій.

Як відомо, виробництво тваринницької продукції у більшості підприємств регіону є збитковим і тому значними темпами згортається. Така ситуація є вкрай нераціональною з позиції суспільних інтересів, оскільки не гарантує надійне забезпечення області м'ясо-молочною продукцією власно-регіонального виробництва. Однак вона суттєво не позначається на загальному рівні інвестування аграрних підприємств (коефіцієнт кореляції становить 0,58), проте, демонс-

трує прямий зв'язок між двома параметрами. Підвищення на 1 % долі витрат на виробництво продукції тваринництва забезпечує зростання капітальних вкладень на 3,635 грн/га. Такий питомий грошовий розмір приросту інвестицій ще раз доводить, що держава повинна бути зацікавленою у відтворенні галузі тваринництва та забезпечувати розміри субсидій і дотацій на виробництво продукції тваринницького походження.

Отже, результати кореляційно-регресійних аналізів показали, що найважливішими факторами, що забезпечують інвестиційну привабливість сільського господарства Запорізької області є: 1) рівень рентабельності виробництва; 2) розміри підприємства; 3) інтенсивність виробництва (величина витрат і мінеральних добрив на одиницю площі); 4) обсяг виручки від реалізації, як фактор частки ринку. Встановлено, що:

- по-перше, більше інвестують підприємства, які значно більші за розміром ресурсозабезпечення, що дозволяє їм активно користуватися перевагами зростаючої віддачі від масштабів виробництва та забезпечувати вищий рівень рентабельності виробництва;

- інвестиційно неактивні підприємства обирають неінтенсивний спосіб ведення підприємництва, нехтують інноваціями, оскільки їх аграрний бізнес характеризується низьким рівнем додаткових витрат у аграрне виробництво;

- інвестиційно активні підприємства реалізують більш ефективну систему стимулювання збуту, розуміючи простий постулат економіки: якщо частка ринку підприємства не змінюється в бік підвищення її залежності від рівня ефективності діяльності, то жодного практичного ефекту годі сподіватися.

У завершенні аналізу стану інвестиційної діяльності у сільському господарстві Запорізької області зробимо висновок про її ефективність через розрахунок сукупного інтегрального показника (табл. 2).

Таблиця 2

Ефективність інвестиційної діяльності аграрних підприємств Запорізької області, %*

Показники	Роки					Відхилення 2018 р. від 2014 р., %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Обсяг інвестицій в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь	100	82,1	83,0	124,6	201,2	+101,2
Рівень рентабельності виробництва	100	56,2	72,8	208,7	232,1	+132,1
Інтегральний показник розміру підприємства	100	120,7	103,8	115,1	179,8	+79,8
Інтегральний показник інтенсивності виробництва	100	67,2	135,7	92,3	103,1	+3,1
Розмір валового доходу підприємства	100	81,1	134,4	96,6	109,3	+9,3
Інтегральний показник інвестиційної привабливості	100	94,2	95,7	121,1	119,9	+19,9
Сукупний інтегральний показник	100	77,8	101,8	126,4	162,5	+62,5

*Джерело: складено та розраховано за даними [8]; [9].

Сукупний інтегральний показник (СП) розраховується за формулою:

$$СП_I = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n P_i} \quad (2)$$

де n – кількість елементів СП; P_i – показники інвестиційної діяльності.

За 2018 рік сукупний інтегральний показник рівня інвестиційної діяльності становив

$$СП_I = \sqrt[6]{(2,012 \cdot 2,321 \cdot 1,798 \cdot 1,031 \cdot 1,093 \cdot 1,199)} = 1,625.$$

Динаміка сукупного інтегрального показника ефекти-

вності інвестиційної діяльності аграрних підприємств Запорізької області засвідчує, що вона протягом 2014-2016 років знаходилася на низькому рівні, і лише в останні два роки розпочала впевненими темпами набувати кількісної і якісної характеристики інвестиційної активності.

При цьому найбільше, за період 2014-2018 рр., зріс рівень рентабельності виробництва (на 132,1%), що, враховуючи великий вплив на розмір капітальних вкладень, в майбутньому забезпечить базу для зростання інвестиційної активності прискореними темпами. Значно збільшилась інтенсивність виробництва (на 79,8%), що відбулося як результат значного підвищення темпів витрат виробництва

аграрних підприємств в екологічному та продуктовому аспекті привабливості інвестиційного клімату. Відбулося помітне підвищення розміру виручки від реалізації (на 9,3%) та середнього розміру аграрних підприємств (на 3,1%), що в контексті фінансової та продуктової привабливості забезпечує інвестиційний потенціал майбутнього капіталовкладення в аграрний бізнес регіону.

Висновки та перспективи. Інвестиційна привабливість сільського господарства Запорізької області, за останні шість років, набуває позитивно зростаючої тенденції, і у 2018 році її рівень наблизився до розміру галузі з високим рівнем інвестиційної привабливості (0,386 при 0,4). Таким чином, бачимо що зростання сукупного інтегрального показника ефективності інвестиційної діяльності на 62,5% є результатом удосконалення рівня господарювання, а саме поступового застосування передових принципів формування і зміцнення матеріально-технічної бази, розробки і впровадження нових підходів щодо інтенсивності використання

ресурсів та зміцнення ринкової ніші, використання ефекту масштабів виробництва на засадах розширення ресурсозабезпечення аграрного бізнесу.

Отже, ефективне управління інвестиційною діяльністю в аграрному секторі об'єктивно пов'язане з обов'язковістю реалізації в підприємствах процесів удосконалення факторів фінансової, екологічної та продуктової привабливості інвестиційного клімату, що в сукупності створює передумови для розвитку інноваційних процесів аграрного підприємництва. Найбільш дієвою частиною інвестиційної діяльності підприємств Запорізької області є прагнення до успіху через високий рівень господарювання, який ґрунтується на удосконаленні показників групи першого рівня, що поєднують ефекти економічного, технологічного та споживчого характеру, що в свою чергу підштовхує підприємства до ведення господарської діяльності з врахуванням інноваційних аспектів.

Список використаної літератури:

1. Геєць В. М. Нестабільність та економічні зростання / В. М. Геєць. – К.: Інститут економічних прогнозувань, 2006. – 344 с.
2. Гуртов О.І. Сучасні тенденції та оцінка інвестиційних процесів в с.-г. виробництві / О.І. Гуртов. – Х.: РВВ НАУ ім. В.В. Докучаєва, 2002. – 52 с.
3. Кисіль М.І. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства / М.І. Кисіль // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 36–39.
4. Гудзінський О. Д., Судомир С. М., Гуренко Т. О. Теоретико-методологічні засади результативного управління розвитком підприємств: монографія. – К.: ЦП «Компринт», 2017. 411 с.
5. Ільїн В.Ю. Конкуренентоспроможність аграрних підприємств на інвестиційно-інноваційних засадах в умовах глобалізації: монографія / В.Ю. Ільїн, О.В. Ільїна. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2016. 497 с.
6. Ільїна О. В. Використання виробничого потенціалу та конкурентоспроможність підприємства. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації: міжнар. зб. наук. праць. Випуск 3. (м. Луцьк) / відпов. ред. Н. В. Семеншена. Тернопіль: Крок, 2014. С. 243–246.
7. Сільське, лісове та рибне господарство / Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах. Державна служба статистики України. – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.03.2018).
8. Розширений бюлетень Форми № 50 с/г «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах Запорізької області». – Головне управління статистики у Запорізькій області, 2018.
9. Форма № 2 Інвестиції (річна) «Капітальні інвестиції, вибуття й амортизація активів». – Головне управління статистики у Запорізькій області, 2018.

Ilyina O.V. Innovative priorities increase investment attractive enterprises

The essence of investment as the main factor of economic development of agrarian enterprises is disclosed in the article. Particularly important are the parameters of competitiveness: the availability of the necessary amount of financial, labor and other resources from agricultural commodity producers; high level of production efficiency. It is proved that economic development is impossible without attracting investment financial resources. The financial indicators of activity of agrarian enterprises of Zaporizhzhya region are calculated. The main parameters of investment attractiveness of Zaporizhzhya oblast are determined, and the dynamics of the main indicators of agricultural enterprises of the region is considered. The results of correlation-regression analyzes have been calculated, which showed that the most important factors that ensure the investment attractiveness of agriculture in Zaporizhzhia oblast are: the level of profitability of production; enterprise size; intensity of production; volume of sales proceeds as a market share factor. The efficiency of investment activity of agrarian enterprises of Zaporizhzhya region is determined. The formula of the aggregate integral index is given and calculations made according to this formula are made. It is concluded that effective management of investment activity in the agrarian sector is objectively linked with the mandatory implementation of the processes of improving the factors of financial, environmental and product attractiveness of the investment climate in enterprises.

Key words: *agrarian enterprises, innovations, capital investments, lending, estimation, indicators, attractiveness, agricultural products, factors, efficiency.*

Дата надходження до редакції: 18.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Монастирський Г.Л.

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

УДК [338.432:658]:65.012.8

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРОФОРМУВАНЬ З ОРГАНІЧНИМ ВИРОБНИЦТВОМ

В. К. Антошкін, к.е.н., доцент, Бердянський університет менеджменту і бізнесу

У статті виявлені особливості функціонування органічних агроформувань та особливості організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності їх основної діяльності та фінансово-економічної безпеки. Крім традиційних складників, до його складу включені інструменти та методи стандартизації й сертифікації органічної продукції, моніторингу і контролю довілля. Визначена необхідність прямої та непрямой державної підтримки органічних товаровиробників на етапі перехідного періоду до органічної діяльності. Розроблені основні функціональні елементи й завдання впровадження організаційно-економічного механізму. Обґрунтовані його принципи й очікувані результати для управління органічними підприємствами та їх фінансово-економічної безпеки.

Ключові слова: агроформування, органічне виробництво, перехідний період, організаційно-економічний механізм, фінансово-економічна безпека, стандартизація, сертифікація, контроль, моніторинг, державна підтримка, удосконалення, управління.

Постановка проблеми. Забезпечення фінансово-економічної безпеки агроформувань з органічним виробництвом передбачає використання особливого організаційно-економічного механізму. Сукупність його методів та засобів, у т.ч. їх поєднання, необхідне для створення надійної системи безпеки. Зрозуміло, що органічні підприємства різних розмірів, типів, обсягів діяльності та спеціалізації володіють неоднаковими організаційними та фінансовими можливостями. Крім того, різним є рівень ризику, в умовах якого здійснюють діяльність суб'єкти органічного господарювання. Проте однозначним є висновок, що реалізація організаційно-економічного механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки органічних агропідприємств є життєво необхідною та може організовуватися на підприємствах по-різному.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням фінансово-економічної безпеки підприємства та механізмом забезпечення фінансової безпеки займалися такі науковці як: Бехтер Л., Васильців Т., Донець Л., Іващенко О., Марченко О., Мінченко А., Мойсеєнко І., Подольчак Н., Столбов В., Шарманська В. та багато інших. Вони змістовно розкрили питання систематизації фінансово-економічної безпеки підприємств, методичні основи формування підрозділів реалізації економічної безпеки, комплексні підходи до її оцінки тощо. Проблеми органічного виробництва вивчали Ігнатенко М., Лупенко Ю. Мармуль Л., Новак Н. В їх роботах виявлені особливості організації органічного виробництва, його чинники, напрями розвитку. Проте питання фінансово-економічної безпеки органічних агроформувань, тим більше на рівні організаційно-економічного механізму її забезпечення, потребують подальших обґрунтувань та розробок.

Цілі статті полягають у розробці теоретичних і методичних засад створення, впровадження і використання в межах органічного підприємства організаційно-економічного механізму як основи системи управління, націленої на досягнення, удосконалення та підтримку власної фінансово-економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Виклик сьогодення диктує нові умови функціонування органічних підприємств агропродовольчої сфери, що певним чином пов'язані із новими можливостями, що відкриваються для аграрного бізнесу у зв'язку із підписанням Згоди про Асоціацію з ЄС. Відомо,

що міжнародні економічні перспективи надають можливості для виходу вітчизняної органічної продукції на міжнародні аграрні ринки та використання природних ресурсів. Але вони також формують нові правила гри та генерують нові ризики, перевіряють конкурентоспроможність вітчизняної органічної продукції та її відповідність світовим стандартам, активують зацікавленість представників малого та середнього бізнесу агропродовольчої сфери до міжнародної співпраці у цій сфері [3, с. 101].

Проте нестійке економічне становище багатьох підприємств, що погіршується відсутністю налагодженої логістики та реклами органічної продукції, відсутністю дієвої державної підтримки її виробництва актуалізує об'єктивну необхідність створення організаційно-економічних механізмів фінансово-економічного захисту органічних агроформувань з метою реалізації внутрішніх ресурсів, нарощення ринкової вартості бізнесу в органічному секторі агросфери на тлі відкриття нових маркетингових можливостей, підвищення його конкурентоспроможності у перспективі [8, с. 28].

Без сумніву, організаційно-економічний механізм фінансово-економічної безпеки є настільки масштабним і комплексним, що повинен включати такі складові, які за своєю сутністю мають окреме значення і для розвитку органічних агроформувань, і для розвитку суспільства. Ми маємо на увазі соціальну та екологічну складові, які повинні враховуватися у впровадженні організаційно-економічного механізму, оскільки без цього не можна домогтися фінансово-економічної безпеки та мінімізації впливу її ендогенних та екзогенних ризиків. Згідно сучасних наукових розробок, країна, що в змозі стратегічно вирішити проблеми фінансово-економічної безпеки в агропродовольчій сфері та її органічному секторі, закладе основу для свого економічного розвитку в довгостроковій перспективі [2, с. 38]. Адже виробництво якісних, насамперед, органічних продуктів харчування, наявність запасів води та джерел енергії залишаються актуальними проблемами в глобальному масштабі.

Ситуація на світовому ринку продовольчих ресурсів динамічно змінюється. Вказане безпосередньо впливає на потенціал розвитку вітчизняних органічних підприємств. З однієї сторони, цінність їх природних агресурсів постійно зростає. З іншої сторони, вони потребують більших обсягів фінансових ресурсів для відтворення довілля в умовах

органічного виробництва та досягнення його прибутковості, особливо на етапі перехідного до його впровадження періоду. Завдяки цьому країна зможе нарощувати внутрішнє споживання органічної продукції та обсяги її експорту, використовувати альтернативні агротехнології екологічного спрямування, можливості страхового та кредитного забезпечення, забезпечити реалізацію трудового потенціалу та активізувати соціальної відповідальність бізнесу в агропродовольчій сфері [7, с. 8]. Це може стати потужним стимулом для аграрного майбутнього України та захисту фінансових інтересів агробізнесу зокрема.

Завдання розробки організаційно-економічного механізму, що гарантує стійку фінансово-економічну безпеку органічних підприємств з урахуванням глобальних впливів, має велике теоретичне та практичне значення. Він розуміється як система взаємозв'язків і відносин, важелів, методів та інструментів, що можуть забезпечити їх фінансово-економічну стійкість. Серед них першочергове значення мають фінансові важелі та інструменти (ціноутворення, оподаткування, митна політика, страхування, кредитування), інституційне, інвестиційне, інформаційне й кадрове забезпечення, заходи прямої та непрямой державної підтримки, стандартизація та сертифікація умов органічного виробництва, його ресурсів, органічної сировини і продукції [9, с. 86].

Отже, організаційно-економічний механізм включає складові елементи, які забезпечують необхідний рівень організації й ефективності процесів органічного виробництва з одночасним досягненням необхідного рівня безпеки органічних підприємств, екології довкілля, соціальних ефектів [11, с. 106]. Функція даного механізму – з мінімумом витрат та максимумом управлінського ефекту забезпечити безперервне розширене відтворення органічного виробництва та функціонування й конкурентоспроможного, стійкого і безпечного розвитку органічних агроформувань.

Раціональне використання та відтворення виробничих ресурсів органічних аграрних підприємств, необхідних для виконання місії органічного агробізнесу, досягається, в першу чергу, шляхом запобігання загроз негативних впливів на фінансово-економічну безпеку основних функціональних цілей господарської діяльності, що передбачає [5, с. 147]:

- забезпечення економічної ефективності та фінансової стійкості органічного підприємства;
- забезпечення технологічної й маркетингової незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності ресурсного й технологічного потенціалу суб'єкта господарювання;
- ефективність менеджменту підприємства, оптимальність його організаційної структури та управлінських рішень;
- високий рівень кваліфікації та інтелектуального потенціалу працівників органічного виробництва;
- забезпечення екологічності підприємства, ліквідація руйнівного впливу результатів виробничої діяльності на стан навколишнього середовища;
- правову захищеність усіх аспектів діяльності – від виробництва до реалізації органічної продукції;
- високий рівень інформаційного забезпечення роботи всіх служб, захисту інформаційного середовища та комерційної таємниці;
- вирішення соціальних проблем працівників та підвищення якості споживання продуктів харчування;

- здійснення моніторингу та всебічного контролю за органічним виробництвом, стандартизації та сертифікації органічної продукції;

- гарантування безпеки персоналу, капіталу, майна і комерційних інтересів органічного підприємства.

Реалізація вищенаведених функціональних завдань забезпечення виробничо-економічної, екологічної та соціальної ефективності основної діяльності та фінансово-економічної безпеки органічних підприємств є результатом впровадження їх організаційно-економічного механізму, виконання покладених на нього вимог, дієвості та відповідності в складних умовах ринкової конкуренції та динаміки аграрних ринків. У той же час дієвість кожного з визначених функціональних складників базується на принципах економічної доцільності та, у свою чергу, має власні структурні складові [1, с. 138]. Тому їх раціональне формування та впровадження є однією із важливих частин процесу здійснення організаційно-економічного забезпечення фінансово-економічної безпеки органічних підприємств.

Реалізація цілей і завдань організаційно-економічного механізму управління економічною фінансово-безпекою органічних підприємств можлива за умови використання цілісної системи взаємоузгоджених принципів або правил [10, с. 105]. Серед них першочергове значення має принцип комплексності як всебічне врахування інтересів сторін і комплексне використання сукупності ресурсів, інструментів та важелів управління фінансово-економічною безпекою. Збалансованість розуміється як взаємне узгодження елементів організаційно-економічного механізму управління фінансово-економічною безпекою.

Гнучкість та адаптивність означає адекватне реагування на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища з метою підтримки відповідного рівня фінансово-економічної безпеки органічного підприємства [6]. Зміст принципу ефективності полягає в тому, що будь-які управлінські рішення повинні давати ефект від їхнього застосування. Принцип контролювання передбачає здійснення постійного контролю за реалізацією управлінських рішень з метою їх постійної адаптації до змін умов внутрішнього та зовнішнього середовища господарювання й аграрного ринку загалом та органічної продукції – зокрема.

В результаті дотримання зазначених принципів очікується обґрунтоване впровадження організаційно-економічного механізму функціонування органічних підприємств та управління ними і, як наслідок, забезпечення фінансово-економічної безпеки їх розвитку [4, с. 148]. Отже, метою організаційно-економічного механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки органічних агроформувань та управління нею є своєчасне виявлення і запобігання як зовнішнім, так і внутрішнім небезпекам і загрозам, а також забезпечення захищеності основної діяльності та цілковитого досягнення екологічних та соціальних цілей органічного виробництва.

Висновки. Об'єктивною необхідністю розробки та постійного вдосконалення організаційно-економічного механізму управління основною діяльністю й фінансово-економічною безпекою органічних аграрних підприємств є швидкозмінні, важко- або недостатньо прогнозовані чинники мікро- та макросередовища при розширенні виробничо-економічних відносин з безпосереднім діловим оточенням. Це зумовлює необхідність перегляду напрацьованих раніше

підходів до визначення його функцій та структури як основи управління в умовах сталого економічного середовища. В сучасних умовах динаміки аграрних ринків, впливу глобальних ринків, впровадження інтенсивних технологій у сільсько-господарську та харчову галузі необхідно будувати нову стратегію управління органічними підприємствами. У структурі їх організаційно-економічного механізму мають бути як

специфічні інструменти стандартизації та сертифікації органічної продукції, контролю та моніторингу екології довкілля, прямої та непрямой державної підтримки, так і методи та інструменти ідентифікації ризиків і загроз фінансово-економічній стійкості та безпеці, передбачення можливих втрат і використання конкурентних переваг для подальшого розвитку.

Список використаної літератури:

1. Бехтер Л.А. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства / Л.А. Бехтер // Зимові читання, присвячені ідеям П.П. Німчинова та І.В. Малишева: тези доп. – Житомир: ЖДТУ, 2012. – С. 138-139.
2. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: [монографія] / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В., [за ред. Т.Г. Васильціва]. – Львів: ВИДАВНИЦТВО, 2012. – 386 с.
3. Гришова І.Ю. Зміцнення фінансової складової економічної безпеки підприємства / І.Ю. Гришова, Т.С. Шабатура // Облік і фінанси. – 2013. – № 1. – С. 99-105.
4. Донець Л.І. Економічна безпека підприємства: [навчальний посібник] / Л.І. Донець, Н.В. Ващенко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.
5. Зеркалов Д.В. Экономическая безопасность: [монография] / Д.В. Зеркалов. – К.: Основа, 2011. – 587 с.
6. Іващенко О.В. Система фінансово-економічної безпеки підприємства / О.В.Іващенко, П.М.Четверіков. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sword.com/index/2012>
7. Ігнатенко М.М. Управління органічним виробництвом аграрних підприємств на засадах здійснення соціальної відповідальності / М.М. Ігнатенко // Економіка і фінанси: наук. жур. – Дніпропетровськ, 2015. – № 12. – С. 4-11.
8. Мармуль Л.О. Розвиток органічного виробництва в Україні / Л.О. Мармуль, Н.П. Новак // Економіка АПК: міжнар. наук.-вир. жур. – № 9. – 2016. – С. 26-32.
9. Мойсеєнко І.П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: [навч. посібник] / І.П.Мойсеєнко, О.М.Марченко. – Львів, 2011. – 380 с.
10. Подольчак Н.Ю. Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки: [навч. посібник] / Н.Ю.Подольчак, В.Я.Карковська. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 268 с.
11. Столбов В.Ф. Особливості управління системою фінансово-економічної безпеки / В.Ф. Столбов, Г.М. Шаповал // Комунальне господарство міст. Науково-технічний збірник. – 2013. – №111. – С. 103-108.

Антошкин В.К. Организационно-экономический механизм обеспечения финансово-экономической безопасности агроформирований по органическому производству

В статье выявлены особенности функционирования органических агроформирований и особенности организационно-экономического механизма обеспечения эффективности их основной деятельности и финансово-экономической безопасности. Кроме традиционных составляющих, в его состав включены инструменты и методы стандартизации и сертификации органической продукции, мониторинга и контроля окружающей среды. Определена необходимость прямой и косвенной государственной поддержки органических товаропроизводителей на этапе переходного периода к органической деятельности. Разработаны основные функциональные элементы и задачи внедрения организационно-экономического механизма. Обоснованные его принципы и ожидаемые результаты для управления органическими предприятиями и их финансово-экономической безопасности.

Ключевые слова: агроформирования, органическое производство, переходный период, организационно-экономический механизм, финансово-экономическая безопасность, стандартизация, сертификация, контроль, мониторинг, государственная поддержка, совершенствование, управление.

Antoshkin V.K. Organizational-economic mechanism of ensuring financial and economic security of agricultural holdings with organic production

The article reveals peculiarities of functioning of organic agro-industrial enterprises and peculiarities of the organizational-economic mechanism of ensuring the effectiveness of their core activities and financial and economic security. In addition to traditional components, it includes the tools and techniques of standardization and certification of organic products, monitoring and control of the environment. The necessity of direct and indirect state support of organic producers in the transition period to organic activities. Developed the basic functional elements and the implementation of organizational-economic mechanism. It justifies its principles and expected outcomes for management of organic businesses and their financial security.

Key words: agricultural enterprises, organic production, transition, organizational-economic mechanism, financial and economic security, standardization, certification, control, monitoring, government support, improvement, management.

Дата надходження до редакції: 23.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Борисова В.А.

Н. П. Резнік, доктор економічних наук, професор

М. О. Зіновєв

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

В статті теоретично доведено, що інвестиційна привабливість біржового фондового ринку відіграє важливу роль в становленні позитивного іміджу країни, сприяє її стабільного економічного розвитку, сприяє обміну технологіями, забезпечує створенню робочих місць, сприяє розвитку експортної бази. Авторами статті визначено, що для покращення інвестиційного клімату України, необхідно поліпшити податковий клімат шляхом реформування системи податкових стимулів та спрощення процедури сплати податків. Аргументовано, що інвестиційний клімат в Україні не є комфортним для суб'єктів підприємницької діяльності, особливо в короткостроковій та середньостроковій перспективі, в наслідок відсутності практичних кроків, які б забезпечували економічну свободу та захист інтересів всіх учасників бізнес-процесів при чітких, всім зрозумілих, передбачуваних та неупереджених правил ведення бізнесу.

Ключові слова: фондовий ринок, ринок цінних паперів, інвестиційний клімат, інвестиції, інструменти фондового ринку, біржовий фондовий ринок України.

Постановка проблеми. Інвестиційна привабливість біржового фондового ринку відіграє важливу роль в становленні позитивного іміджу країни, сприяє її стабільного економічного розвитку, сприяє обміну технологіями, забезпечує створенню робочих місць, сприяє розвитку експортної бази. Шлях до відкритої економіки, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, забезпечення власному ринку довіру на світовому ринку, створення міжнародного фінансового обміну вимагає підняття інтересу для залучення іноземних інвестицій.

Для України дана тема є дуже актуальна в зв'язку з кризовим соціально-економічним становищем, низьким рівнем капіталовкладень та відсутністю інтересу у іноземних інвесторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням що до розгляду різних аспектів теорій і практик стратегічного управління, інвестиційного менеджменту, займалися ряд зарубіжних і вітчизняних вчених. До таких науковців варто віднести: І. Бланка, М. Грачова, О. Кузьміна, Д. Лук'яненко, Т. Майорову, О. Мертенса, А. Пересаду, Ю. Правіку, В. Федоренка, У. Шарпа, В. Шеремета та ін.

В працях багатьох як іноземних так і вітчизняних науковців піднімалось питання щодо необхідності інвестиційної привабливості. Даним питанням займалися так науковці, як: Л. Анчука, І. Бланка, А. Бутняров, О. Гаврилюк, П. Гайдуцький, Л. Збразький, М. Дацишин, О. Козак, В. Комаров.

Для України дана тема є дуже актуальна в зв'язку з кризовим соціально-економічним становищем, низьким рівнем капіталовкладень та відсутністю інтересу у іноземних інвесторів.

Метою даної статті є дослідження теоретичних та практичних засад інвестиційної привабливості фондових бірж, їх розвиток в умовах економічної на політичної ситуації в Україні.

Виклад основного матеріалу.

Питання покращення інвестиційного клімату та умов ведення бізнесу було і залишається найбільш актуальним для будь-якої держави, а особливо розвиваючої. Україна не стала виключенням. Відсутність стабільного розвитку економіки, низький рівень конкурентоспроможності продукції, зношеність основних фондів на 90% фактично по всіх галузях економіки та ряд інших факторів, сприяло загостренню питання інвестиційної привабливості держави особливо в контексті останніх подій. Дискусії в площині євроінтеграцій-

них процесів неможливі без детальної оцінки інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності української економіки.

Однією з найбільш важливих проблем сучасної економіки України є відновлення та покращення інвестиційного клімату, який являється основним показником, що привертає увагу потенційних інвесторів. В основі даного процесу найбільш важливу роль відіграє розвиток державної економіки за рахунок іноземних інвестицій. Проблеми поліпшення інвестиційного клімату приділяється значна увага з боку учених-економістів та практиків.

Україна має ряд позитивних факторів для підвищення інвестиційної привабливості фінансового ринку, а саме: значні дешеві трудові ресурси, потенціал великого вільного об'єму внутрішнього ринку для можливості інвестування з боку розвинутих країн.

На великий жаль більшість цих позитивних факторів спричинена не досягненнями української економіки, а надані природними особливостями. В додаток до цього, наявність дешевої робочої сили є причинами поганого ставлення роботодавців та держави до найманих робітників.

Незважаючи на велику кількість позитивних моментів, наявність великої кількості досліджень та наукових праць інвестиційна привабливість в Україні дуже низька. Вагомою причиною цього є наявність величезного тіньового сектору України, що становить від 20-35% ВВП країни. Також, велику роль грає і негативний імідж країни, що склався внаслідок відсутності «успішних» інвестицій в минулому, які б давали позитивну рекламу для майбутніх іноземних інвестицій. Також дуже часте не виконання капіталомістких проєктів, що запроваджувались державою, а саме: проєкти по будівництві каналів, автомагістралей, мостів, виробництва літаків, продуктопроводів, а також недоцільне використання коштів виділених на реформи, а також інші фінансово-економічні конфлікти які проявляються час від часу. Важливо не забувати про нерозвиненість інфраструктури фондового ринку, високий податковий тиск та високий рівень корупції.

Забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в Україні залишається питанням стратегічної важливості, від реалізації якого залежать динаміка соціально-економічного розвитку та можливість модернізації на цій основі національної економіки.

Інвестиційний клімат - це комплекс політичних, соціальних, інноваційних, інфраструктурних факторів, які наявні на певній території та істотно впливають на прибутковість інвестицій і рівень інвестиційних ризиків.[1]

Причому, інвестиційний клімат доречно розглядати як на макрорівні (держава, об'єднання держав) так і на мезорівні (окремий регіон в державі, область).

В свою чергу, інвестиційний клімат визначають інвестиційний потенціал, інвестиційні ризики та інвестиційна активність. Під інвестиційним потенціалом слід розуміти об'єктивні можливості економічного, соціального, природно-ресурсного характеру. До інвестиційного ризику належать внутрішні або зовнішні чинники, що перешкоджають реалізації інвестиційного потенціалу. Структурно зазвичай включають політичну, правову, законодавчу, економічну та соціальну складову.

Щодо інвестиційної активності це є інтенсивність залучення інвестицій в економіку країни з боку вітчизняних та іноземних інвесторів.

При дослідженні питання інвестиційного клімату, доцільно звернути увагу на таке поняття, як інвестиційна привабливість. Інвестиційна привабливість обумовлена станом інвестиційного клімату на макро та мезорівнях. Інвестиційна привабливість може бути розглянута не тільки на рівні держави, регіону та області, а й на рівні галузі та підприємства.

Загалом, інвестиційна привабливість – це інтегральний показник, що об'єднує комплекс формалізованих та неформалізованих критеріїв і характеризує доцільність вкладання капіталу в досліджуваний потенційний об'єкт інвестування.

При дослідженні теоретичного аспекту інвестиційного клімату, не можна залишити без уваги таку категорію, як

конкурентоспроможність. Причому конкурентоспроможність доцільно розглядати не тільки в рамках держави, регіону, області, галузі та підприємства, а й продукції.

На практиці існує достатньо велика кількість рейтингів інвестиційного клімату держави або інвестиційної привабливості об'єкта інвестування, які регулярно публікуються та відрізняються один від одного головним чином переліком складових, які беруться до уваги під час розрахунку. Але існує й одна суттєва особливість Standard and Poor's Corporation (S&P) та Moody's Investor Service, Inc (Moody's) історично орієнтується на американський ринок, методологія Fitch Rating Ltd (Fitch) прийнятна для європейських країн, а Rating & Investment Information Inc виступає індикатором платоспроможності емітента азіатських країн.

Аналізуючи місце України у світових рейтингах, можемо стверджувати про достатньо не стійку позицію серед країн світу взагалі та наглядно представлених країн Європи та СНД зокрема (табл. 1.). Дана ситуація обумовлена тим, що не зважаючи на оптимістичні заяви влади, темпи виробництва знижувались, інфляція зростала, суттєвих реформ не відбувалось і як наслідок вже в 2016 році динаміка ВВП за прогнозами експертів від 0,5% до -1%, золотовалютні резерви зменшуються, а державний борг постійно зростає, проблеми з зовнішнім фінансуванням, масові невдоволення населення внутрішньою та зовнішньою політикою уряду, як наслідок S&P, Moody's та Fitch знизили рейтинги у поточному році.

Своєрідним барометром ділової репутації, конкурентоспроможності, а відповідно і інвестиційного клімату держави є ряд індексів, а саме: Global Competitiveness Index, World Competitiveness Yearbook, The Doing Business, Heritage Foundation.

Таблиця 1

Місце України у світових рейтингах 2017 року

Країна	Назва рейтингу (довгостроковий в іноземній валюті)			
	S&P		Fitch	
	Rating	Outlook	Rating	Outlook
Україна	B+	Negative	B	Stable
Азербайджан	BBB-	Stable	BBB-	Positive
Білорусія	B-	Stable	--	--
Німеччина	AAA	Stable	AAA	Stable
Греція	CCC	Negative	CCC-	
Грузія	BB-	Stable	BB-	Stable
Казахстан	BBB+	Stable	BBB	Positive
Польща	A	Stable	A-	Stable
Росія	BBB+	Stable	BBB	Positive

Джерело: [17]

Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) було розроблено професором Колумбійського університету Ксав'є Сала-і-Мартіном. Він був вперше опублікований в 2004 році, але для новітнього рейтингу був вдосконалений. Індекс складається на базі опитування по 12 доданком конкурентоспроможності – від інфраструктури і освіти до ефективності ринку товарів і послуг, макроекономічної стабільності та конкурентоспроможності компаній. В свою чергу Всесвітній індекс конкурентоспроможності (World Competitiveness Yearbook IMD) дає можливість порівняти конкурентоспроможність 59 економік на основі більш ніж 331 критерію згрупованих у чотири фактори конкурентоспроможності: економічні показники, ефективність уряду, ефективність бізнесу та інфраструктура. До

параметрів найбільш популярного показника серед вітчизняних аналітиків, Індексу ведення бізнесу (The Doing Business), відносять відкриття бізнесу, процедури одержання дозволу створення логістичної бази, прийом на роботу співробітників, реєстрація майна, одержання кредиту, захист інвестицій, виплата податків, торгівля з зарубіжними країнами, складання контракту, закриття бізнесу. Розраховується він з обов'язковим урахуванням законів та положень, які впливають на умови ведення підприємницької діяльності. Експерти Heritage Foundation та The Wall Street Journal розраховують Індекс економічної свободи (Heritage Foundation) і визначають економічну свободу як «відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживання товарів і послуг, за винятком необ-

хідної громадянам захисту та підтримки свободи як такої». Індекс економічної свободи базується на 10 індексах, вимірюваних за шкалою від 0 до 100, при цьому показник 100 відповідає максимальній свободі, а 0, відповідно,

мінімальної. Серед основних параметрів: бізнес свобода, торгова свобода, фінансова свобода, державні витрати, валютна свобода, інвестиційна свобода, фінансова свобода, права власності, свобода від корупції, свобода праці [2].

Таблиця 2

Індекси конкурентоспроможності для України, за період 2011–2017р.

Показник	Рік						
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) (GCI)	48 з 125	57 з 131	62 з 134	61 з 133	63 з 133	64 з 133	64 з 133
Всесвітній індекс конкурентоспроможності (World Competitiveness Yearbook IMD)	46 з 55	46 з 55	54 з 55	54 з 56	57 з 59	57 з 59	56 з 59
Індекс ведення бізнесу (The Doing Business)	124 з 155	118 з 179	139 з 178	145 з 183	147 з 183	149 з 183	152 з 183
Індекс економічної свободи (Heritage Foundation)	99 з 157	125 з 161	133 з 157	152 з 179	162 з 179	163 з 179	161 з 179

Джерело: [3]

За період з 2011 по 2017 рік Україна має нисхідну тенденцію, що не може не турбувати (табл. 2.). Дані індекси дають чіткий сигнал, що інвестиційний клімат в Україні не є комфортним для суб'єктів підприємницької діяльності, особливо в короткостроковій та середньостроковій перспективі, в наслідок відсутності практичних кроків, які б забезпечували економічну свободу та захист інтересів всіх учасників бізнес-

процесів при чітких, всім зрозумілих, передбачуваних та неупереджених правил ведення бізнесу.

Особливу увагу привертає на себе той факт після кризи 2008–2009 років, не зважаючи на від'ємну динаміку світової економіки, Україна змогла покращити свої позиції, про що свідчить Індекс ведення бізнесу (табл. 3.).

Таблиця 3

Місце України у рейтингу The Doing Business у 2016–2017 рр.

Складові індексу	Рік		Зміна 2017 до 2016
	2016	2017	
Складність ведення бізнесу, загальна оцінка	152	137	+15
За субіндексами:			
започаткування бізнесу	116	50	+66
реєстрація власності	168	149	+19
сплата податків	183	165	+18
підключення до мережі електропостачання	170	166	+4
виконання зобов'язань по контракту	44	42	+2
банкрутство	158	157	+1
отримання кредиту	23	23	0
дозвільна система у будівництві	182	183	-1
зовнішня торгівля	144	145	-1
захист прав інвесторів	114	117	-3

Джерело: Складено автором за даними [3]

Основні позитивні зрушення відбулись за рахунок зменшення строків започаткування бізнесу, реєстрації власності, сплати податків. За даними Всесвітнього банку, у рейтингу The Doing Business–2017, Україна зайняла 112 місце, це той рекорд який вона досягла за всі роки своєї незалежності, але так і не змогла увійти у сотню. Якщо розглядати значення цього індексу у загальному підсумку, можемо констатувати позитивну динаміку, але практично більшість законодавчих змін які було запропоновано і враховано при розрахунку даного показника не працюють або не мають суттєвого практичного значення.

Позиція України за межами сотні свідчить про те, що підприємства витрачають більш ніж це доречно часу на спілкування з представниками державних органів влади, а декларування про зменшення кількості узгоджувальних та ліцензійних документів залишилися на папері, але головною проблемою залишається тиск на суб'єкти господарювання бюджетоутворюючих органів, а особливо податкової інспекції. Як наслідок суб'єкти господарської діяльності, які проводять свою діяльність з використанням нелегальних схем, більш конкурентоспроможні, логічно, що відбувається

згортання діяльності легального бізнесу, а це негативно впливає на наповнення бюджету та інвестиційний клімат держави [4].

Особливу насторогу визиває той факт, що за одним з ключових субіндексів для інвестора – захист прав інвесторів – Україна за даними The Doing Business–2016 спустилась на 3 пункти, а за даними The Doing Business–2017 вже на 11 пунктів та зайняла 128 позицію. Не зважаючи на те, що в Україні діють закони «Про акціонерні товариства» та «Про захист економічної конкуренції», які покликані захищати право власності та конкурентні позиції кожного інвестора, високий рівень корупції у судовій системі, вибіркове законодавство та недобросовісна конкуренція, знижують активність внутрішнього та зовнішнього інвестора. Саме від політичної волі влади залежить ступінь реалізації справжніх, а не паперових реформ у всіх сферах життєдіяльності країни, серед найбільш гострих яких є боротьба с корупцією, дотримання букви закону всіма прошарками населення, неупередженість судової та правоохоронної системи, захист прав власності. Рішучі заяви про необхідність боротьби з корупцією та наукова обґрунтованість необхідності усунення даного явища з

української дійсності не привели до підписання у 2013 році меморандуму про боротьбу з корупцією між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку, що є негативним сигналом для інвесторів. Не зважаючи на те, що Україна займає лідируючі позиції серед країн, які розповсюджують нелегальні копії світових брендів, що відповідно негативно позначається іміджі держави, суттєвих зрушень у вирішенні даного питання не відбулось.

Таким чином, проаналізувавши макроекономічні показники, можна зробити висновок про непривабливість національної економіки для іноземних інвесторів. Низько оцінюється інвестиційний клімат України також за даними Європейської Бізнес Асоціації.

Для покращення інвестиційного клімату України, необхідно поліпшити податковий клімат шляхом реформування системи податкових стимулів та спрощення процедури сплати податків.

Податкові стимули потенційно є одним із найбільш дієвих інструментів стимулювання підприємницької діяльності, який здатен частково знизити деструктивний вплив комплексу інституційних проблем. Податкові стимули інвестиційної діяльності мають бути спрямовані виключно на [5]:

1) стимулювання модернізації виробничих фондів та впровадження новітніх технологій, тимчасово використовуючи метод прискореної амортизації. Завдяки цьому вітчизняні підприємства проведуть технологічну модернізацію та підвищать свою конкурентоспроможність;

2) збільшення інвестицій в інноваційні проекти, шляхом запровадження для підприємств інноваційного податкового кредиту зі ставкою 25 % для малих підприємств, та 20 % для всіх інших, тобто можливість виключити з нарахованого податку на прибуток певний відсоток вартості витрат на інноваційні проекти. Давати право на пільги в такому випадку мають не державні установи, а швидше Асоціації підприємців, які оцінюватимуть можливості впровадження кожного проекту в комерційних цілях.

3) підтримки інвестиційної активності малого бізнесу, шляхом створення спеціальних інвестиційних резервів. У таких резервах необхідно дозволити акумулювати частину прибутку без оподаткування, який можна використати виключно на інвестиційні цілі.

Важливим напрямком роботи в контексті покращення сприятливості податкового клімату для підприємницької діяльності є продовження спрощення податкової звітності та обліку. На наш погляд, істотний ресурс в цьому напрямі міститься у:

1) впровадженні єдиної звітності з податку на доходи фізичних осіб та єдиного соціального внеску. Об'єднання звітності скоротить документообіг, а також зменшить витрати часу на виконання процедур щодо сплати податків;

2) запровадженні механізму розрахунку податку на прибуток, який базуватиметься на інформації з бухгалтерського обліку. Так, зближення податкового та бухгалтерського обліку має стати одним із пріоритетних заходів у питанні покращення сприятливості податкового клімату [6].

Необхідно також знизити податковий тиск на підприємницький сектор. Реалізація зазначеного напрямку політики полягає в поверненні підприємцям коштів, що вилучені понад суму, яку вони повинні сплатити згідно з податковим законодавством України. Адже, держава не повинна вилучати обігові кошти з підприємницького сектора для безоплатного використання в своїх цілях, тому що це погіршує становище приватного сектору та ставить його в складне становище. А також необхідно повернутися до механізму розрахунку податку на прибуток, що ґрунтувався на фактичних показниках прибутку, а не на базі фінансових показників попереднього року [7].

Висновки. Інвестиційний клімат України є несприятливим для заохочення іноземних інвесторів вкладати свої фінансові ресурси в національну економіку. Тому, для покращення інвестиційної привабливості України потрібно здійснити заходи щодо покращення податкового клімату та реформування системи податкових стимулів. Так, необхідно забезпечити стимулювання модернізації виробничих фондів та впровадження новітніх технологій, збільшення інвестицій в інноваційні проекти та підтримати інвестиційну активність малого бізнесу. Важливим напрямком роботи в контексті покращення сприятливості податкового клімату для підприємницької діяльності є продовження спрощення податкової звітності та обліку, а також знизити податковий тиск на підприємницький сектор.

Література

1. Батаева Т. А. Ринок цінних паперів: навч. допомога. / Т. А. Батаева, І. І. Столяров. - М.: ИНФРА-М, 2006. - 304с.
2. Баула О. В. Тенденції формування інститутів ринку цінних паперів України [Електронний ресурс] / О. В. Баула // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. - 2009. - № 5. - С. 7. - Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Aprer/2009_5_2/39.pdf.
3. Бердникова Т. Б. Ринок цінних паперів і біржова справа: навч. посібник для студентів економічних вузів / Т. Б. Бердникова - М.: ИНФРА, 2002. - 270 с.
4. The world federation of exchanges 2017 full year market highlights [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://www.world-exchanges.org/home/index.php/news/world-exchange-news/the-world-federation-of-exchanges-publishes-2017-full-year-market-highlights>
5. The international banking market report. Statistical Annex [Електронний ресурс] / Банк міжнародних розрахунків. - Режим доступу: http://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qa1106.pdf#page=114 - Липень 2017 р.
6. Бившев Р. А. Етапи становлення та розвитку фондового ринку України / Р. А. Бившев, О. О. Волошина // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. (Економічні науки). - 2008. - № 3. - С. 9-13.
7. Експерт розповів що чекає фондовий ринок України [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: http://newsradio.com.ua/2014_01_16/Ekspert-rozpov-v-shho-cheka-fondovij-rinok-Ukra-ni-v-2014-rocl/.

Резник Н.П., Зинovieв Н. А. Улучшение инвестиционного климата в современных условиях развития фондового рынка Украины

В статье теоретически доказано, что инвестиционная привлекательность биржевого фондового рынка играет важную роль в становлении положительного имиджа страны, содействуя ее стабильного экономического развития,

содействию обмена технологиями, обеспечивает созданию рабочих мест, способствует развитию экспортной базы. Авторами статьи определено, что для улучшения инвестиционного климата Украины, необходимо улучшить налоговый климат путем реформирования системы налоговых стимулов и упрощения процедуры уплаты налогов. Аргументировано, что инвестиционный климат в Украине не является комфортным для субъектов предпринимательской деятельности, особенно в краткосрочной и среднесрочной перспективе, вследствие отсутствия практических шагов, которые бы обеспечивали экономическую свободу и защиту интересов всех участников бизнес-процессов при четких, всем понятных, предсказуемых и объективных правилах ведения бизнеса.

Ключевые слова: фондовый рынок, рынок ценных бумаг, инвестиционный климат, инвестиции, инструменты фондового рынка, биржевой фондовый рынок Украины.

Reznik N.P., Zinovev M. O. Improvement of the investment climate in the current conditions of the Ukrainian stock market development

The article has theoretically proved that the investment attractiveness of the stock exchange market plays an important role in creating a positive image of the country, promoting its stable economic development, promoting the exchange of technologies, providing job creation, contributing to the development of the export base. The authors of the article state that in order to improve the investment climate in Ukraine, it is necessary to improve the tax environment by reforming the system of tax incentives and simplifying the procedure for paying taxes. It is argued that the investment climate in Ukraine is not comfortable for business entities, especially in the short and medium term, due to the lack of practical steps that would ensure economic freedom and protect the interests of all participants in business processes with clear, understandable, predictable and unbiased business rules.

Keywords: stock market, securities market, investment climate, investments, stock market instruments, stock market of Ukraine.

Дата надходження до редакції: 23.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Славкова О.П.

А. М. Слободяник, к.е.н.

К. Г. Собко,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Статтю присвячено обґрунтуванню значення спекулятивних операцій та дослідженню їх стану і розвитку. Обґрунтовано, що існування та стабільність ринку цінних паперів відіграє значну роль у розвитку фінансового ринку, який у свою чергу є ключовим елементом у механізмі усієї економіки. Доведено, що фондова торгівля має велику привабливість для тих, хто зацікавлений в комбінації азарту і можливості великий швидкого прибутку, та являє собою неординарні можливості прибутку, оскільки є технічно нескладною.

Ключові слова: фондовий ринок, спекулятивні операції, цінні папери, інструменти інвестування, спекулянт.

Постановка проблеми. На сьогодні ринок капіталів складається з двох основних компонентів: первинного ринку та вторинного ринку. Вторинний ринок є ринком для раніше випущених цінних паперів, а саме тих, що випущені в обіг на первинному ринку. Вторинний ринок складається також з двох частин - фондового та ринку, що надає власникам цінних паперів можливість їх відшкодування до отримання доходу (дивідендів або відсотків), а також можливість переговорів та конвертації готівкою в залежності від пропозиції та попиту, що підтверджує, що ці цінні папери мають певну вартість. Це можна вважати абсолютним ринком, якщо ми пов'язані з режимом регулювання пропозиції та попиту, що відображає необхідність капіталу та економіки держави.

При вивченні такого складного явища, як спекулятивні операції, найбільший науковий інтерес викликає питання їх впливу на функціонування фондового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам функціонування фондового ринку та вивченню спекулятивного руху на ньому інвестиційного капіталу присвячені дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, серед яких можна виділити Бланка І. О., Габбарда Р. Г., Еш С. М., Кейнса Д., Маршалла Д. Ф., Павленко І. І., Парсяка В. Н., Тьюлза Р., Федоренко В. Г. та ін. Підсилений інтерес до таких операцій зумовлений передусім провідною їх роллю у спричиненні недавніх фінансових криз.

Метою даної статті є розкриття спекулятивної складової руху інвестиційного капіталу на біржовому фондовому ринку.

Виклад основного матеріалу.

Фондова торгівля має велику привабливість для тих, хто зацікавлений в комбінації азарту і можливості великий швидкого прибутку. По-перше, вона являє неординарні можливості прибутку. По-друге, біржова торгівля є технічно нескладною справою. Необхідно тільки подзвонити своєму виконавцеві рахунків і протягом декількох хвилин ваш наказ буде виконано. Є тисячі брокерських будинків і безліч брокерів, готових сприяти клієнтам у їх торгівлі. По-третє, фондові операції стимулюють інтелектуальну діяльність, вони дають можливість вести аналіз ринку і передбачити його зміни. Біржові ринки самі по собі цікаві і інформативні. Одна з перших особливостей, яку відкривають для себе спекулянти, - це те, що дуже мало подій в світі не зачіпають курсів акцій або валют. Спекуляція робить тих, хто хоче всього лише отримати прибуток, більш зведеними про той світ, в якому вони живуть[1].

Наявність на біржових ринках великої групи спекулянтів приносить користь і біржі, і економіці в цілому. Основні функції, які взяли на себе спекулянти:

- підвищення ліквідності ринку,
- відносне згладжування цінових коливань.

Підвищення ліквідності ринку. Спекулянти є важливим джерелом ліквідності ринку. Постійний приплив наказів спекулянтів в торговий зал дозволяє значно скоротити час на появу зустрічних наказів на покупку і продаж. На ліквідному ринку з великою кількістю продавців і покупців можна здійснювати операції в будь-яких масштабах при незначній зміні цін.

У той же час прихід спекулянтів, збільшуючи число учасників операцій, сприяє конкуренції, а в підсумку і більш ефективному виявленню об'єктивного курсу.

Відносне згладжування цінових коливань. Діяльність спекулянтів сприяє відносній стабільності ринку і в цілому усуває перепади цін, оскільки операції спекулянтів часто спрямовані «проти ринку», тобто проти основної на даний момент цінової тенденції. Покупками активів за низькими цінами спекулянти сприяють збільшенню попиту, що веде до збільшення ціни. Продаж спекулянтами активів за високими цінами знижує попит і, отже, ціни. Тому різкі коливання цін, можливі в інших умовах, пом'якшуються спекулятивного діяльністю[2].

На кожній біржі спекулянти представлені двома основними видами: гравці на пониження і гравці на підвищення. Одні отримують прибуток із підвищення курсів, інші - з зниження. Спекуляція може здійснюватися на фондовій біржі як в готівці, так і в термінових операціях. Але в готівковій операції менше комбінацій і в цілому менше вигоди. Тому головною ареною спекулянтів є терміновий ринок.

Різниця між спекуляцією на готівковому і терміновому ринку полягає в наступному:

- на готівковому ринку спекулянт має права застосувати тільки при підвищенні курсів; спекуляція на зниженні в цьому випадку неможлива;
- при готівковій угоді не можна купити більше цінних паперів, ніж є в даний момент у продажу, тому спекуляція на цьому ринку обмежується і за кількістю.

Гра на зниження здійснюється шляхом продажу спекулянтами акцій з метою їх подальшої покупки за нижчою ціною. Спекулянтів, які займаються цими операціями, називають «ведмедами».

Гра на підвищення здійснюється шляхом купівлі цінних паперів з метою їх подальшого продажу за вищою ціною. Спекулянти цього типу називаються «биками».

Спекулятивний прибуток можливий як при грі на підвищення, так і при грі на пониження. У той же час слід підкреслити, що в спекулятивних операціях можливі і збитки,

причому часто вельми значні. Тому заняття спекулятивною діяльністю і інвестиції в неї - справа з високим ступенем ризику.

Певною мірою спекулянтів можна класифікувати за відмінностями в методах прогнозу ринкової кон'юнктури, які вони використовують. Так, одна група спекулянтів використовує фундаментальний аналіз ринку, тобто приділяє основну увагу зміні факторів, що визначають попит і пропозицію на ринку. Інша група застосовує головним чином прикладний аналіз, тобто ґрунтується на інформації про динаміку цін, обсяги угод, рівні процентних ставок, про динаміку цін, обсяги угод, рівні процентних ставок[3].

Успішні операції вимагають двох умов - аналізу і прогнозу цін і вміння ефективно управляти виділеним для операції капіталом.

Для успішної спекулятивної торгівлі трейдер повинен, по-перше, спеціалізуватися на будь-яких цінних паперах і, по-друге, обмежити число одночасно здійснюваних ним операцій. Кількість одночасно здійснюваних операцій встановлюється з урахуванням часу, яке трейдер може присвятити спекулятивній діяльності. Так, для спекулянтів-непрофесіоналів, які не мають можливості присвятити цьому заняттю весь свій час, вважається розсудливим мати одночасно не більше п'яти операцій. Для професійних трейдерів, які мають в своєму розпорядженні спеціальне обладнання і штат співробітників, таким лімітом може бути сто і більше операцій.

Величезну роль в успішних спекулятивних операціях грає досвід. Завдяки йому спекулянти можуть працювати, спираючись на ряд загальних закономірностей ринку:

- порівняння перспектив торгівлі різними активами дозволяє зробити висновок, що завдяки їм можна оптимально використовувати циклічне рух цін; за підвищенням цін слід період їх стабілізації або падіння; і ця циклічність, виражена сильніше або слабкіше, завжди дає шанс на отримання прибутку за рахунок антициклічних дій;

- всі типи інвестицій, що дають високий рівень повернення на вкладений капітал, відчувають періоди спаду, що пов'язано з певними глобальними економічними явищами або приватними причинами тимчасового характеру. Ефект спаду можна згладити, якщо розподілити інвестиції між ринками, що не корелюють між собою.

Професійні трейдери, які беруть під управління гроші клієнтів, повинні строго дотримуватися дисципліни, що необхідно для швидкої ліквідації програшних позицій. Це сприяє тому, що втрати, можливі на кожній індивідуальній позиції, з лишком перекриваються прибутком по інших позиціях. Проте, як і будь-який інший вид щодо агресивних інвестицій, фондові операції не забезпечують рівномірного зростання капіталу в часі, і періоди підйому навіть у дуже хорошого трейдера можуть чергуватися з спадами. Такі спади не мають великого значення для довгострокових інвесторів, оскільки їм важливий кінцевий результат - збільшення капіталу за рік або кілька років[4].

Дуже важливу роль в успішній фондовій торгівлі відіграють тактика проведення операцій і грамотне управління наявними грошовими ресурсами. Звичайно, ефективне управління капіталом не зможе забезпечити прибуток при невірних рішеннях, але допоможе пом'якшити вплив збиткових операцій на положення спекулянта.

Вибір моменту вступу в угоду - один з найважливіших критеріїв, від якого залежать її успіх або невдача. Умовою визначення оптимального терміну для укладання угоди є правильна оцінка тривалості передбачуваного розвитку ціни: тенденції до зниження або підвищення, інтервалу можливих змін ціни. За емпіричними оцінками, в 70% випадків і навіть більше спекулянти допускали деякі помилки при виході на ринок: часто дані про подальший розвиток цін враховувалися або лише частково, або інтерпретувалися неправильно. У момент укладення угоди співвідношення готівкового та термінового курсу найчастіше було занадто несприятливим. Багато спекулянтів недооцінювали ймовірність ризику, пов'язаного з проведенням термінової операції.

Основні операції, що здійснюються на фондовому ринку, мають переважно спекулятивний характер і класифікуються у дві групи: «spot trading» та «forward trading». Операції «spot trading» полягають в обміні цінних паперів на певні грошові суми за існуючою ціною біржі в день здійснення операції, прийнятої учасниками того часу [5]. Ці операції характеризуються тим, що особа, яка поставила замовлення на купівлю або продаж, зобов'язана негайно (або під час звичайної ліквідації) надавати іншому партнерові продані цінні папери або суму грошей, що представляє ціну операції. Таким чином, інвестор може купувати цінні папери, якщо він може заплатити той же день (або дні) у повному обсязі. Клієнт, який реалізує «готівку», зобов'язаний доставити контрактні цінні папери в той же час, одержуючи їх вартість на відкритому рахунку в акціонерному товаристві (брокер юридичних осіб). Зазвичай ці операції здійснюються з наміром змінити структуру портфеля або для обробки фінансових активів, що зберігаються готівкою. Крім того, це може мати спекулятивні цілі, коли кілька транзакцій виконуються на різних ринках, де цінні папери котируються по-різному, в результаті чого виграш від різниці цін на користь операторів (розповсюдження операцій).

«Forward trading» чи «Futures trading», характеризуються тим, що учасники зобов'язуються виконувати свої зобов'язання протягом певного періоду з дати здійснення операції, але ціна визначається, коли операція завершена. Форвардні операції є, по суті, спекулятивними, оскільки основною метою операторів є не фактичне отримання або передача цінних паперів, а отримання прибутку за рахунок сприятливої різниці в курсі між днем його завершення та її строком погашення [6].

Як інструмент для залучення інвестиційних можливостей спекуляції відіграють вирішальну роль у досягненні балансу між учасниками фінансового ринку. Хедж-фонди призначені для вилучення ринкових дисбалансів, коригування процентних ставок або курсів обміну. Фондовий ринок визнає спекуляцію як передумову належного функціонування. Кінцевою метою є розміщення біржових торгів у цінних паперах, розділених на чотири категорії: прості інвестиції, арбітраж цінних паперів, операції хеджування (хеджування) та спекуляції на фондовій біржі.

Прості інвестиції означають інвестування наявного капіталу (фізичних осіб або фірм) на фондові ринки шляхом купівлі або продажу цінних паперів. Ці цінні папери представлені цільовими цінними паперами (акціями), цінних паперами з фіксованим доходом (облігаціями) та іншими акціями. Такі інвестиції здійснюються для отримання доходу у формі дивідендів або відсотків або у формі приріст капіталу.

Інвестор, який розміщує наявний капітал на фондових ринках, очікує кращого використання цього капіталу, але водночас він знає, що ці інвестиції підлягають певному ризику, який, як правило, більше, тим вигідніше інвестиції. Основним способом зменшення цього ризику є диверсифікація. Тому збалансований інвестор розмістить свої кошти у більшій кількості цінних паперів, а не тільки на одній, тим самим компенсуючи втрати, спричинені певними цінними паперами, з доходами, отриманими від інших. Тому інвестор будуватиме ефективний та збалансований портфель цінних паперів відповідно до певних основних принципів, серед яких ми згадаємо детальний аналіз портфеля цінних паперів, постійний нагляд та кращу інформацію щодо розвитку фондового ринку [7].

Арбітраж цінних паперів спрямований на досягнення прибутку шляхом здійснення ряду інвестицій, а саме шляхом придбання цінних паперів на ринку, де фондовий рівень нижчий, після чого здійснюється одночасна або негайна реалізація на іншому ринку, де вартість вище. Арбітраж вважається без ризику, тому інвестори можуть задовольнитися незначними прибутками. На відміну від спекуляцій, арбітраж базується на ставках акцій вже відомих цінних паперів, а не на оцінках, тому не може бути завершена інакше, ніж з прибутком. Арбітраж не повинен обмежуватися лише одержанням позитивних відмінностей для тих самих цінних паперів за один раз, але він повинен також одержувати прибутки від різних арбітражів у цінних паперах і на довші періоди.

Якщо загальна ситуація в економіці, як правило, погіршується, вона буде арбітражувати акції для облігацій (індексовані, якщо ми пов'язані з інфляцією). Згодом, якщо ситуація почне відновлюватися, вона буде арбітражувати акції для облігацій [8]. Добре зазначити, що арбітраж нікому не доступний, призначений спеціально для спеціалістів з біржових операцій або для тих, хто працює в біржовій системі, які мають доступ до інформаційних інструментів та завжди підтримують зміни цін на акції, тоді як торгівля на декількох ринках.

Операції хеджування - це операції, за допомогою яких ініціатор має намір покривати себе від ризиків змін цін на фондовому ринку. На практиці хеджування - це захист цінних паперів інвестора в умовах нестабільного ринку, а не для отримання прибутку. Таким чином, за допомогою цих операцій хеджування - уникнення втрат, а також шанси на отримання прибутку.

Навіть якщо ціль хеджування відрізняється від мети спекулянтів, така методика така ж, як у випадку з спекуляцією, коли один із партнерів, що бере участь у транзакції, виграє, а інший втрачає, в результаті чого втрати і прибуток передаються. У цьому випадку, в той час, коли операції з продажу акцій знаходяться під ризиком, той, хто хоче покрити спекулятивний фонд, почне торгувати за тих самих умов, але навпаки.

Тому покупець певних цінних паперів стане також продавцем спекулянтів за ті ж цінні папери, і продавець стане покупцем спекулянтів.

Спекулятивні операції на фондовому ринку є успішними продажами - купівля операцій з цінними паперами, спрямовані на отримання прибутку від різниці фондових курсів. Основний принцип полягає в будь-якому спекулятивному бізнесі: купуйте низько і продавайте високо. Те, що характеризує спекуляції на фондовій основі, - це прибуток, на який

звертається спекулянт, і ризик, який він бере на себе свідомо. Цей ризик впливає з того факту, що спекулянт не може точно прогнозувати емісію валюти [9].

У багатьох випадках розмежування між простими інвестиціями та спекуляціями складно, хоча цілі різні. За допомогою простих інвестицій ми прагнемо отримати дохід та інвестиційну безпеку. Проте просте інвестування, за допомогою якого були придбані цінні папери для зберігання, стане спекуляцією, якщо ці цінні папери швидко продаються для отримання прибутку. Те ж саме відбувається і в зворотному випадку, як зазначив Джордж Сорос - великий спекулянт і фінансовий експерт: "невдалі спекуляції стають інвестиціями". Є типи спекулянтів:

- ті, хто спекулює коливанням курсу на середній курс на певний період;
- ті, хто спекулює зміною курсу з одного дня до іншого;
- довгострокові спекулянти, які націлюють зміни курсу, записані на більш тривалий період часу (місяці, роки) постійних спекулянтів [10].

Мета будь-якого спекулянта - максимізувати прибуток на фондовій біржі будь-якої завершеної транзакції, знаючи і чекаючи, що це станеться внаслідок ризику, який він бере на себе. З цієї точки зору, спекулянт буде готовий в будь-який час «позбутися» будь-яких цінних паперів, які він особисто не довіряє, прагнучи розмістити їх менш підкованим інвесторам.

На практиці існують два основних типи спекуляцій, залежно від еволюції курсу акцій:

- Спекуляція «op drop» - випадок, коли спекулянт вважає, що ставка акцій знизиться і, отже, дасть замовлення на продаж ф'ючерсів. Якщо його прогнози будуть підтверджені (ставка зменшиться), до кінця строку дії договору він придбає цінні папери через операцію на місці (у визначений термін) та передасть її покупцеві. Таким чином, спекулянт отримує різницю між двома ставками акцій;

- Спекуляція «op growth» - коли спекулянт припускає, що фондовий курс збільшиться і, отже, дасть замовлення на купівлю ф'ючерсів. У випадку, якщо така ставка зростатиме, до закінчення строку дії договору він придбає цінні папери за раніше встановленою ставкою та здійснить місце продаж у (у строк).

Існування добре обізнаних спекулянтів є корисним для фондових ринків, оскільки їх діяльність усуває коливання бірж, тому інвестори, які зацікавлені в інвестиціях чи продажах, спроможні легше знайти контрагента. Це той факт, що спекуляції на фондовому ринку є необхідними, і, навпаки, це не порушує етичних правил, якщо прибуток спекулянтів не є вільним, але є результатом ризиків, які він прийняв. Найчастіше тут помилково сприймається поняття «спекулянт» і «гравець». Загалом, спекулянт - це розважлива людина, добре інформована, має багатий портфель знань на ринку фондових ринків, зосереджуючись на раціональних прогнозах, а «гравець» багато в чому залежить від успіху. Для порівняння досвідчений інвестор належним чином і ефективно використовуватиме як елементи раціонального економічного аналізу, так і розуміння його поведінки та інших. Таким чином, він зможе вплинути на ефективність свого портфеля менше, ніж зробить незапам'ятного інвестора,

якому легко впливати останні події в його портфелі або на ринку [11].

Слід також згадати про наслідки певних операцій, які спрямовані на штучне збільшення чи зменшення ставок, поширюючи фальшиві чутки щодо ситуації певних компаній, практики, які називаються ажіотажем. Це операції, які суперечать правилам справедливої практики на фондовому ринку. Ті, хто використовує ажіотаж, штучно впливає на швидкість зниження і, коли ціна досягає бажаного досить низького рівня, вони будуть купувати, а потім продавати за більш високою ціною, після того, як штучно піднімуть ставку.

Що стосується маніпуляцій на ринку цінних паперів, то європейський комітет регулювання ринку цінних паперів (CESR) видав перший посібник: «Директива про зловживання ринками та інформації про спільну роботу на ринку». Це стосується прийнятих ринкових практик, стосовно ринкової маніпуляції та вказівок про те, що члени CESR вважають маніпулювання ринком.

Це пояснюється тим, що в багатьох випадках під концепцією спекуляції були приховані операції на межі законності, спрямовані на залучення інвесторів до надмірного ризику, що в кінцевому підсумку виявилось несприятливим. Базуючись на накопиченому багатому досвіді в цій галузі, розвинені ринки випустили комплекс правил для управління емітентами, що належать до списку, забезпечуючи надійний захист від спекулятивних дій, які можуть ввести в оману інвесторів, тим самим захищаючи їхні кошти та зберігаючи позитивний характер цих спекулятивних операцій. Тому ідея зловживання на ринку, як і раніше, є актуальною для розвитку українського ринку, особливо якщо дивитися на членство в Європейському Союзі, чий закон та досвід у галузі економіки можуть мати великий інтерес для ринку українського капіталу.

Преамбула 20 Директиви зазначає, що «особа, яка вступає в операції або видає розпорядження про торгівлю, яка є основою ринкової маніпуляції, може виявити, що його причини для вчинення таких операцій або видачі замовлень на торгівлю є законними і що операції та замовлення на

торгівлю відповідали прийнятій практиці на відповідному регульованому ринку» [12].

Стаття 1 (5) Директиви визначає ринкову практику як «практику, яку розумно очікують на одному або декількох фінансових ринках та приймаються компетентним органом відповідно до керівних принципів, прийнятих Комісією ...». Мета введення "концепції прийнятої ринкової практики" полягає в тому, щоб уникати покарання операцій, які становлять маніпулювання ринком, відповідно до визначення статті 1.2 (а) Директиви, з огляду на те, що в певних умовах такі операції можуть бути обґрунтованими. Щоб претендувати на це положення, крім операції/замовлення на торгівлю повинна відповідати прийнятій ринковій практиці, особа, яка розпочала транзакцію або видала ордер на торгівлю, повинна довести, що причини для цього є законними. За відсутності законної мети прийнята ринкова практика не є дійсною. Відповідно до Директиви, маніпулювання ринком може бути перекладено на: помилкові або такі, що вводять в оману транзакції, штучне маніпулювання цінами та використання фіктивних операцій[13].

Висновки. Отже, нормальне функціонування ринку капіталу, і особливо фондових бірж, а також уникнення зловживання ринком (у будь-якій формі) є серйозними проблемами для суб'єктів цього ринку та для компаній, що займаються фінансовими операціями, оскільки це впливає на реальну економіку з ланцюговими реакціями, що має всілякі негативні та позитивні ефекти.

Незважаючи на те, що важливість спекулятивного характеру фондового ринку не може бути оскаржена, існує і критична точка зору - етична ціль спекуляції, яка для деяких представляє міцно вкорінена нормальність, а для інших - відхід від реальної економіки та соціальних чи моральних цінностей (збагачення без причини), оскільки вони відомі на концептуальному рівні. Проте, спекуляція повинна бути підтриманою та регульованою діяльністю, щоб довгострокові наслідки такого роду операцій не впливали на цілісність ринку та виконання своїх функцій.

Список використаної літератури:

1. Андреева В.В. Фондовый рынок Украины на современном этапе развития экономики / В.В. Андреева // Наука і вища освіта. – 2014. – Т. 2. – С. 96–97.
2. Hull John C Options, futures and other derivatives – New Jersey: university of Toronto, Prentice Hall, Englewood Cliffs, – 5 ed. – 2016. – 780 p.
3. Kolb Robert W. Financial Derivatives, 3rd Ed / Kolb Robert W. – New Jersey : John Wiley Sons, Inc. – 2016. – 323 p.;
4. Marshall John. Dictionary of Financial Engineering / Marshall John. – John Wiley Sons. Inc. – 2016. – 289 p.
5. Mc Donald Robert. Derivatives Markets / Mc Donald Robert. – Addison Wesley. – 2016. – 881 p.
6. OECD Composite Leading Indicators: Turning Points of Reference Series and Component Series // OECD, March 2014, p. 48
7. The international banking market report. Statistical Annex [Електронний ре- сурс] / Банк міжнародних розрахунків. – Режим доступу: http://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qa1106.pdf#page=114 – Липень 2011 р.
8. The world federation of exchanges 2017 full year market highlights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.world-exchanges.org/home/index.php/news/world-exchange-news/the-world-federation-of-exchanges-publishes-2017-full-year-market-highlights>
9. Tom Copeland, Tim Koller, Jack Murrin. Valuation: Measuring and Managing the Value of Companies. Third Edition. John Wiley & Sons, Inc. 2001, p. 161.
10. Баула О. Перспективи інтеграції вітчизняного ринку цінних паперів у світовий фондовий ринок / О. Баула, Т. Никитюк // Економічний форум. – 2014. – № 2. – С. 53–58
11. Берлач А. І. Біржове право України : [навч. посіб.] / Анатолій Іванович Берлач. – К. : Університет "Україна", 2012. – 316 с.
12. Біржовий фондовий ринок в Україні: Навчальний посібник // Вступне слово Тевелева Д.М. Авторський колектив: Бурмака М.О. (керівник колективу), Бутенко Д.С., Долінський Л.Б. та інш. — К.: АДС УМКЦентр, 2014. — 412 с
13. Бланк И. А. Управление активами и капиталом предприятия / И. А. Бланк. – Киев : Ника-Центр, 2003. – 448 с.

Слободяник А.М., Собко К.Г. Роль спекуляцій на біржовом фондовому ринку

Стаття посвящена обґрунтуванню значення спекулятивних операцій та дослідженню їх стану і розвитку. Обґрунтовано, що існування та стабільність ринку цінних бумаг відіграє значну роль в розвитку фінансового ринку, який в свою чергу являється ключовим елементом в механізмі всієї економіки. Доказано, що фондова торгівля має більшу привлекательність для тих, хто зацікавлений в комбінації азарту і можливості великої швидкої прибутку, і представляє собою неординарні можливості прибутку, оскільки технічно нескладно.

Ключевые слова: фондовый рынок, спекулятивные операции, ценные бумаги, инструменты инвестирования, спекулянт.

Slobodyanik A.M., Sobko K.G. The role of speculation in the stock market

The article is devoted to the development of the speculative operations for the training of their families and children. It is substantiated that the possibility of obtaining a securities market differs from that of a known Polish in the form of a financial collateral, which in its own right is the key element in the mechanization of its economism. It is proved that stock trading is a great attraction for those who are interested in a combination of excitement and the possibility of a large quick profit, and represents an extraordinary opportunity for profit, as it is technically simple.

Keywords: stock market, speculative operations, securities, investment instruments, speculator.

Дата надходження до редакції: 23.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Соколов М.О.

СОЦІАЛЬНА ТА ЕКОЛОГІЧНА ЕКОНОМІКА

УДК 338:662

АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ВИЗНАЧЕННЯ НЕОБХІДНОСТІ РОЗВИТКУ БІОЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

В. М. Бутенко, к.е.н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України

А. М. Забара, Сумський національний аграрний університет

У статті розглянуто сутність екологічних аспектів, котрі визначають необхідність розвитку біоекономіки. Визначено, що сучасний розвиток економічних систем призводить до виникнення глобальних проблем, таких як зміна клімату, голод, забруднення навколишнього середовища.

Проаналізовано використання стратегічних природних ресурсів на території України. Визначено, що обсяги викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря має негативну динаміку і у розрахунку на 1 кв. км у декілька разів перевищують середнє значення цього показника по країнах Європейського Союзу. Недостатній рівень забезпеченості водними ресурсами та загострення проблем водокористування пов'язані з надмірним забрудненням промислового та комунально-побутового характеру водних об'єктів, високим рівнем зношеності основних фондів водозабезпечуючого і водоохоронного призначення, низькою продуктивністю очисних споруд, порушенням здатності самовідновлюватися та самоочищатися водних систем. Зазначено, що такі проблеми використання земельних ресурсів, як розподіл земельних ресурсів за цільовим призначенням, рівень сільськогосподарської освоєності та розораності земельного фонду набули загрозливого рівня і привели до різкого зростання темпів погіршення якості та екологічного стану ґрунтів. Визначено, що загострення проблем в екологічній сфері зумовлено також утворенням та накопиченням значних обсягів відходів побутового та виробничого походження. Зроблено висновок, що вирішенню зазначених екологічних проблем буде сприяти розвиток біоекономіки, котра базується на використанні відновлюваних ресурсів, біотехнологій та економіки замкнутого циклу.

Ключові слова: біоекономіка, екологічна сфера, водні ресурси, земельні ресурси, лісові ресурси, повітряний ба-сейн, сталий розвиток, економіка замкнутого циклу.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства найактуальнішими справедливо вважаються проблеми раціонального використання природних ресурсів та посилення охорони довкілля. Адже, як відомо, науково-технічна революція ускладнила взаємовідносини суспільства з навколишнім середовищем, зумовлені, передусім, загостренням соціально-економічних та екологічних проблем. На Конференції ООН відзначено, що екологічна ситуація у світі й надалі залишається тривожною. Чисельність населення досягла 7 мільярдів осіб, а за прогнозами в 2050 році становитиме 9 мільярдів. Отже, у сферу виробництва залучатиметься все більша кількість природних ресурсів, зростатиме антропогенний вплив на життєве середовище, збільшуватимуться викиди парникових газів, що посилюватиме небезпеку глобального потепління та зміни клімату. Таким чином необхідно знаходити механізми, спрямовані на вихід суспільства із системних криз, з якими воно зіштовхується – соціальної, екологічної, економічної, продовольчої. Оскільки біоекономіка забезпечує вирішення названих проблем, вважаємо за доцільне здійснити аналіз еколого-економічної ситуації в Україні, яка й визначає, необхідність її подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічні аспекти економічного розвитку вивчалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Зокрема, соціально-економічні наслідки екологічної кризи та основні напрями державного регулювання у сфері екології досліджували Хвесик М.А., Степаненко А.В., Малиш Н.А., Іваненко Н.П., Сас Д.П., Харламова Г., Бутковський В. Та ін[1; 2; 3; 4].

Регіональні та галузеві екологічні аспекти вивчали Мішенін Є.В., Похилько С. В. [], Сторчак С.О., Маслюченко В.Г., Дмитрик В.В. [5; 6; 7].

Концепцію біоекономіки як нової парадигми економічного розвитку, її переваги та основні напрями формування обґрунтувала у своїх працях Шубравська О. [8].

Сучасний стан біоекономіки та перспективи розвитку в Україні досліджено у роботах Байдали В.В. [9], Зв'язок біоекономіки із зеленою економікою у свої працях розглядали Бобильов С., Палт М., Кірюшкін П.[10.] Вплив біоекономіки на сільський розвиток та зелене зростання вивчали Шаббо Г.Д. та ін. [11].

Проте залишаються не повністю визначеними питання вирішення екологічних проблем за рахунок механізмів біоекономіки.

Метою даної статті є аналіз екологічних аспектів вітчизняної економіки та визначення необхідності розвитку біоекономіки для їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Питання охорони навколишнього середовища потребують комплексного аналізу та дослідження екологічних наслідків імплементації для довкілля та заінтересованих сторін: громадян, місцевих громад та органів влади, малого, середнього та великого бізнесу в короткостроковій та довгостроковій перспективі, що буде сприяти розвитку біоекономіки. Крім того, ключовою концепцією еколого-економічної політики України повинен стати сталий розвиток.

Про актуальність оцінки стану екологічної сфери, результати якої мають стати основою прийняття виважених управлінських рішень, свідчить досить сумна статистика. Загалом екологічно чистою в Україні вважається лише 6% її території. У Законі України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» визначено, що «антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу» [12].

Використання стратегічних природних ресурсів на території нашої країни є аномальним і перевищує у 2-3 рази екологічно допустимі межі. Україна є однією із найбільш проблемних країн світу – за даними міжнародного рейтингу

екологічної ефективності (Environmental performance Index), розрахованому фахівцями Єльського університету (США) за 25-ти показниками, що характеризують дієвість державної політики держав щодо збереження екосистем. Україна се-

ред 180 країн світу у 2018 році посіла 109 місце, набравши 52,87 балів і втративши 14 пунктів порівняно із 2014 р. (табл.1.)

Таблиця 1

Значення індексу екологічної ефективності України в 2014-2018 р.

Назва показника	2014		2018	
	Значення	Рейтинг	Значення	Рейтинг
Індекс екологічної ефективності	49,01	95	52,87	109
Охорона навколишнього середовища	83,06	65	64,44	87
Якість повітря	84,76	71	64,21	105
Вода та санітарні умови	65,31	62	60,89	63
Водні ресурси	14,7	73	78,76	69
Сільське господарство	62,03	107	57,55	17
Ліси	32,52	67	14,08	93
Запаси риби	25,3	50	54,32	79
Біорізноманіття та середовище існування	41,46	119	49,10	140
Клімат та енергія	27,78	110	37,59	143

Джерело: складено автором за даними [13].

За період з 2014 по 2018 р. відбулося покращення значень деяких показників, що є складовими індексу екологічної ефективності. Але по основним з них спостерігається зниження, зокрема, за такими показниками, як охорона навколишнього середовища (- 22 пункти), якість повітря (- 34 пункти), ліси (- 26 пунктів), запаси риби (- 29 пунктів), біорізноманіття та середовище існування (- 21 пункт), клімат та енергія (- 33 пункти).

Незадовільний стан природного навколишнього середовища та техногенної сфери призводить до руйнації традиційної системи життєзабезпечення з край негативною соціально-економічними наслідками, зокрема, виникненням довготривалого реального ризику для розширеного відтворення цієї системи [14]. Серед країн Європи та СНД Україна у 2016 р. мала найвищий рівень смертності – 13,7% та один з найнижчих у Європі показників очікуваної тривалості життя при народженні – 71,4 роки (для чоловіків – 66,25 роки, для жінок – 76,37 роки). Відставання України від країн ЄС за показником очікуваної тривалості життя становить майже 10-15 років. Характерним для України є високий рівень захворюваності та інвалідизації. Така ситуація призводить до погіршення якості трудового потенціалу, лягає тяжким тягарем на державний бюджет, пенсійну систему та систему соціального захисту населення, негативно впливає на продуктивність праці і ефективність економіки.

Необхідно відмітити, що в Україні 30,77% населення живе в сільській місцевості. У зв'язку з модернізацією життя в сільських населених пунктах антропогенний вплив на середовище став масштабнішим. Оскільки в сільській місцевості відсутня каналізація, внаслідок застосування детергентів забруднюються ґрунти, поверхневі та підземні води. Збільшується кількість побутових відходів, в околицях великих сіл виникли стихійні сміттєзвалища, небезпечні в санітарно-гігієнічному аспекті. Особливо небезпечний техногенний вплив у великих агломераціях. В Україні 69,23% населення живе у містах. У 41 місті чисельність населення становить понад 50 тис. осіб, у п'яти містах більше одного млн. Населення Києва нараховує 2926 тис. осіб. Щороку воно споживає близько 646 млн м³ свіжої води. Майже половина цього об'єму повертається у поверхневі води зі стоками, насиченими сполуками азоту, нафтопродуктами, важкими металами. Це створює загрозу для водних рослин і

тварин, ґрунтів приміської зони та здоров'я людей, адже питне водопостачання жителів України на 2/3 здійснюється із запасів поверхневих вод.

Одним із найважливіших життєзабезпечуючих природних ресурсів є атмосферне повітря. Постійний процес забруднення атмосфери негативно відображається на якості повітря, ґрунтів, водних ресурсів, рослинного покриву, зміні клімату та створює загрози для здоров'я населення. В Україні щорічно в повітряний басейн потрапляє біля 7 млн т різноманітних речовин, кожна з яких небезпечна для людей та живих організмів і завдає шкоди матеріальним цінностям (будівлі, споруди, дорожні покриття тощо) та наносить великі економічні збитки. Наприклад, за офіційними даними Державного комітету статистики України, у 2017 р. у доквілля надійшло 4521,3 тис т шкідливих речовин, крім того викиди діоксиду вуглецю склали 162071,9 тис т [15]. Хоч впродовж останніх років відбуваються деякі коливання значень цього показника, проте стійкої тенденції до скорочення викидів не відстежується.

Середня щільність викидів в атмосферу на території України становить біля 6,0 т на 1 кв. км, що у декілька разів перевищує середнє значення цього показника по країнах Європейського Союзу. Більше 60% небезпечних речовин, що потрапляє у повітря, припадає на стаціонарні джерела забруднення. Від них в атмосферу щорічно надходить біля 4 млн т забруднюючих речовин.

Основними причинами такої ситуації є технологічна та технічна застарілість обладнання промислових підприємств (зношеність основних засобів в промисловості сягає 63%), нераціональна структура економіки України, проблеми реалізації державної інноваційної політики, низька інноваційна активність національного бізнес-середовища.

Основними забруднювачами в Україні є підприємства, що виробляють та розподіляють електроенергію, газ та воду, на які припадає 46,0 % викидів (без урахування діоксиду вуглецю). Необхідно зазначити, що виробництво теплової енергії на установках, котрі в якості сировини використовують біогаз та біомасу, обсяги викидів атмосфери вуглекислого газу у декілька разів менші.

Сільське, лісове та рибне господарство здійснює незначний вплив на стан атмосферного повітря (2,7% від загальної маси викидів шкідливих речовин та 0,6% діоксиду

вуглецю).

Таким чином, пріоритетними шляхами зменшення промислових викидів та забруднення довкілля є використання альтернативних джерел енергії та налагодження замкнених циклів виробництва продукції, використання відтворених сировинних ресурсів.

Для України питання збереження та раціонального використання водних ресурсів є надзвичайно актуальним з огляду на недостатній рівень забезпеченості водними ресурсами та загострення проблем водокористування, які пов'язані з надмірним забрудненням промислового та комунально-побутового характеру водних об'єктів, високим рівнем зношеності основних фондів водозабезпечуючого і водоохоронного призначення, низькою продуктивністю очисних споруд, порушенням здатності самовідновлюватися та самоочищатися водних систем.

Перебуваючи у несприятливих умовах щодо забезпеченості водними ресурсами, в Україні спостерігаються серйозні проблеми у сфері їх використання. Аналіз використання водних ресурсів показав, що щорічний забір води з природних водних об'єктів в Україні за останні роки становив близько 15 млн куб. м., а у 2017 р – 9,9 млн куб. м. У динаміці спостерігається стала тенденція до скорочення обсягів водозабору. Проте цей показник залишається невиправдано високим і не відповідає відновлювальній здатності водних об'єктів. Значні трати води при транспортуванні, що становлять від 11% до 15% від усієї забраної, високий показник водомісткості вітчизняного виробництва, що складає в середньому 0,3 куб. м на одну гривню готової продукції, великі обсяги споживання води на господарчо-побутові потреби не сприяють ефективному та використанню водних ресурсів. Витрати свіжої води в Україні на одиницю виробленої продукції значно перевищують такі показники у розвинутих країнах Європи: Франції – у 2,5 рази, Німеччини – у 4,3 рази, Великобританії та Швеції – у 4,2 рази. Централізоване водопостачання для населення України досягло 370 л/чол. на добу. Це щонайменше у два рази вище, ніж середній рівень водопостачання у розви-

нутих країнах світу (середньодобове споживання води одним мешканцем Києва складає 410-450 літрів, тоді як у Барселоні (Іспанія) – 106; Амстердамі (Нідерланди) – 100; Антверпені (Бельгія) – 85 л/чол. на добу (для підтримки життєдіяльності організму людини потрібно приблизно 2-3 л води на добу [16].

Основними причинами нераціонального використання водних ресурсів є: недостатній рівень державної політики щодо збереження та раціонального використання водних ресурсів, високий ступінь зносу водогінних та каналізаційних мереж, який в середньому по Україні сягає більше 60% (при цьому, темпи оновлення цих мереж не відповідають темпам їх зносу).

Аналіз використання прісної води показав, що значні об'єми споживання води промисловими підприємствами свідчать про те, що впровадження очисних споруд, на що робився основний акцент водоохоронних заходів, лише частково вирішує вказану проблему. Основним напрямом має стати широкомасштабна реконструкція та модернізація матеріально-технічної бази виробництва з урахуванням ресурсно-екологічних вимог, стандартів та обмежень. Вказані заходи мають здійснюватися негайно, і вони повинні базуватися на застосуванні передових екологічно збалансованих ресурсозберігаючих технологіях, Крім того необхідно запроваджувати маловідходні замкнуті цикли використання води, які є складовою біоекономіки.

Загрозливого рівня набули проблеми стосовно використання земельних ресурсів, зокрема найбільш гостро це стосується розподілу земельних ресурсів за цільовим призначенням з точки зору його економічного та екологічного обґрунтування. Ці явища негативно відображаються на якості земельних ресурсів, призводять до погіршення природної здатності ґрунтового покриву до самовідновлення, до збіднення флори і фауни.

Територія України характеризується надзвичайно високим показником сільськогосподарської освоєності, що значно перевищує екологічно обґрунтовані межі (рис. 1).

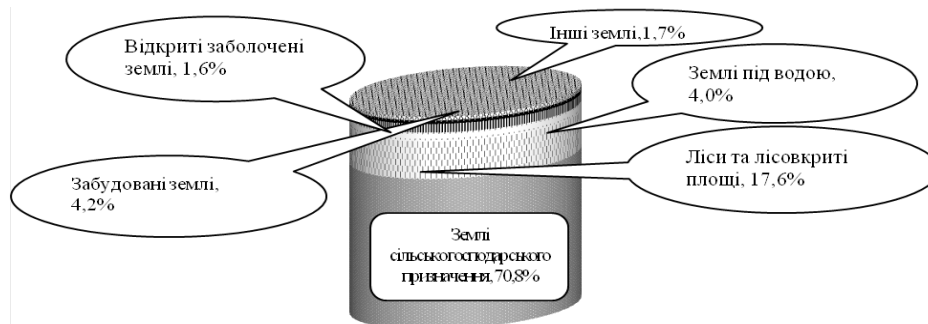


Рис. 1. Структура земельного фонду України станом на 01.01.2018 р.

Джерело: побудовано автором за даними [15].

Рис. 1 демонструє, що землі сільськогосподарського призначення займають 70,8% території країни, що значно перевищує аналогічний показник європейських країн світу. Лісами вкрито лише 17,6 % території країни, по 4 % території знаходяться під будовами та водними об'єктами.

Інтенсифікація землеробства стала також причиною значної розораності земельного фонду України. Зараз вона

становить 72,5% сільськогосподарських угідь і є найвищою серед країн Західної Європи. Близько 40% розораних земель потерпає від ерозії. Екологічно необґрунтоване використання земельного фонду та ерозійні процеси спричинюють значні втрати гумусу, які становлять понад 20 млн т в рік. За останні 30 років його вміст у ґрунтах України зменшився на 30 відсотків [17]. Далекою від оптимальної зали-

шається структура сільськогосподарських угідь. Вважається, що сучасна раціональна структура землекористування значною мірою визначається обсягом площ під природними кормовими культурами.

Рілля в Україні становить 53,8 % загальної території та 78,4% сільськогосподарських угідь, що значно перевищує екологічно обґрунтовані норми (в країнах Європи орні землі становлять 30-32% загальної площі суходолу, зокрема, у Франції і Німеччині рівень розораності земель становить – 33%, в Іспанії - 30%, Нідерландах – 24%) [18].

Довготривале екологічно незбалансоване використання земельних ресурсів, незавершеність формування земельних відносин та екологічно незбалансоване ведення землеробства призвели в останні десятиріччя до різкого зростання темпів погіршення екологічного стану ґрунтів, а саме: втрати гумусу і поживних елементів; розвитку ерозійних процесів; зміни кислотно-лужних умов; фізичної деградації ґрунтів; засолення та осолонцювання ґрунтів; забруднення ґрунтів здебільшого пов'язаного з атмосферними викидами промислових підприємств і автотранспортних засобів, із порушеннями правил видобування, транспортування й переробки корисних копалин, внесення і зберігання агрохімікатів та пестицидів, з утилізацією стічних вод та їхніх осадів, побутових і промислових відходів, тощо. Недотримання екологічних вимог в інфраструктурі тваринництва, зокрема будівництво великих ферм також негативно позначається на життєвому середовищі. Тваринницькі ферми є локальними джерелами забруднення водотоків органічними речовинами, «цвітіння води» прилеглих водоймищ, неприємного запаху аміаку, забруднення атмосферного повітря парниковими газами.

Для збереження земельних ресурсів надзвичайно важливим є їх відновлення, де важливу роль відіграють рекультиваційні процеси із застосуванням біотехнологій. На жаль, річні обсяги рекультивованих земель значно поступаються розмірам порушених і відпрацьованих земель. Так, у 2017 р. площа порушених та відпрацьованих земель склала 0,8 тис. га, рекультивованих лише 0,1 тис га [17].

Рівень лісистості в нашій країні є одним із найнижчих серед країн Європи, причиною чого є надмірна інтенсивність експлуатації лісів, низький рівень культури лісокористування тощо. Масштабне скорочення площі лісів призвело до зниження їхньої водорегулюючої та водозахисної ролі, що негативно позначилося на екологічному балансі та кліматичному режимі в країні. У степовій та лісостеповій природних зонах частіше стали повторюватись засушливі роки, а в карпатському регіоні – катастрофічні повені, снігові лавини, карстові явища. Змінилась також природна вікова структура лісів України. Площа молодих лісів становить 31%, середньовікових – 45%, пристигаючих – 13%, стиглих і перестиглих – 11 відсотків.

Території лісів потерпають від масштабних наслідків антропогенного тиску, наслідком якого є зниження природної стійкості насаджень, яке викликає необхідність щорічного проведення широкомасштабних лісозахисних заходів з метою збереження лісів, ліквідації наслідків та попередження виникнення і поширення таких явищ в майбутньому. Основними причинами пошкодження лісових насаджень також залишається вплив несприятливих погодних умов, лісові пожежі, хвороби лісу, пошкодження ентомологічними шкідниками, незбалансованість системи лісного господар-

ства та зловживання у сфері їх використання.

Проблемою в Україні, що потребує невідкладного вирішення, залишається захист та охорона лісів від порушень їх природного стану. Щороку фіксується більше 7-8 тисяч порушень лісового законодавства (у 2016 р. – 7506). Внаслідок самовільних вирубок деревостанів знищується та пошкоджуються значні обсяги лісових насаджень, збитки вимірюються десятками мільйонів гривень (у 2016 році збитки склали 200,4 млн грн). Лідерами правопорушень лісового законодавства в Україні є західні багаті лісовими насадженнями Львівська, Волинська, Івано-Франківська та Закарпатська області, де фіксується більше 30% від усіх порушень по країні, доля збитків, спричинених у цих регіонах становить більше 40% збитків, заподіяних лісовому господарству України. Крім того, браконьєрство та самовільні рубки є одною з масштабних загроз біорізноманіттю країни [15].

За показниками проведення відновлювальних робіт найбільш активними в Україні є Житомирська, Рівненська, Чернігівська, Київська та Сумська області, де в останні роки відтворюються та висаджуються значні ділянки лісу.

Визначальну роль у забезпеченні загальної екологічної рівноваги в біосфері, збереженні найбільш типових та унікальних природних комплексів і ландшафтів, збереженні генофонду рослинного і тваринного світу, формування екологічної культури населення відіграє природно-заповідний фонд. Нині показник заповідності в Україні ледь сягає 25% задекларованого орієнтиру (1576,1 тис. га у 2016 р.) та значно нижчий ніж у країнах Європи. Проте динаміка показників за останні роки засвідчує позитивну тенденцію прискореного зростання кількості та площі природних заповідних територій.

Загострення проблем в екологічній сфері зумовлено також утворенням та накопиченням значних обсягів відходів побутового та виробничого походження, що суперечить принципам екологічно збалансованого природокористування. Аналіз показав, що щорічні обсяги утворення відходів перевищують 400 млн т в рік (у 2016 р. -295,9 млн т) (біля 9-10 т на душу населення), 99% з яких надходять від економічної діяльності підприємств та організацій. Із загального обсягу утворених відходів у 2017 р. утилізувалося біля 28%, переважна їх частина видалялася у спеціально відведені місця чи об'єкти (53% або 157,4 млн т). У результаті в спеціально відведених місцях чи об'єктах та на території підприємств країни накопичилось майже 12393,9 млн т відходів, з яких 12,0 млн т відходи I-III класів небезпеки, що створюють значні ризики для здоров'я населення і стану навколишнього середовища.

Складна ситуація у сфері поводження з відходами зумовлена комплексом проблем, до яких належать: недосконалість організаційно-управлінської системи регулювання у сфері поводження з відходами; низькі темпи впровадження маловідходних технологій, створення інфраструктури у сфері поводження з відходами, у тому числі, з небезпечними; недосконалість механізму поводження з відходами та відсутність єдиного органу, на який покладено функції у сфері поводження з відходами.

Необхідно також відмітити, що в Україні з розвитком біоекономіки створюється значний потенціал для переробки та використання відходів для отримання енергії.

Аналіз основних складових навколишнього середо-

вища свідчить про критичний стан основних життєзабезпечуючих природних систем, що генерує загрози в екологічній та національній сферах України в цілому. Тому усвідомлення цих проблем і необхідності розробки нових основ принципово нової соціо-еколого-економічної моделі розвитку суспільства залишається стратегічним пріоритетом державної політики. У цьому контексті вважається за доцільне розробити Державну стратегію розвитку біоекономіки та плану дій з її реалізації, що має базуватись на принципах концепції сталого розвитку, яка передбачає єдність економічної, соціальної та екологічної складових. Реалізації цієї стратегії повинна сприяти інтеграції екологічної політики до політик соціально-економічного розвитку національного, регіонального, обласного та місцевого рівня, розвитку секторів еко-

номіки з метою збереження та відтворення природного середовища, забезпечення якісних екологічних для життя і здоров'я населення та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування.

Застосування таких дієвих інструментів державного регулювання, як створення системи економічних та правових механізмів матеріального стимулювання бізнесу до екологічної відповідальності, якими можуть стати податкові пільги, регулювання цін на ресурси та екологічно чисту продукцію, організації державної закупівлі продукції, надання пільгових кредитів на реалізацію природоохоронних заходів тощо забезпечить посилення акцентів на екологічній складовій розвитку біоекономіки.

Список використаних джерел

1. Хвесик М.А., Степаненко А.В. Екологічна криза в Україні: соціально-економічні наслідки та шляхи їх подолання. Економіка України. 2014. №1 (626). С.74-85.
2. Малиш Н.А. Екологічна складова економічної політики. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej9/doc_pdf/Malysh_NA.pdf.
3. Іваненко Н.П., Сас Д.П. Державне регулювання викидів парникових газів у світі: перспективи для України. URL: http://Екологія/174905_lvanenko.pdf.
4. Харламова Г., Бутьковський В. Індекс екологічної безпеки України: концепція та оцінка. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2014. №7 (160). С.92-97.
5. Мішенін С.В., Мішеніна Г.А., Ярова І.Є. Еколого-економічні та соціальні орієнтири лісоресурсного розвитку на підприємницьких засадах. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2012. Вип. 3. С. 3-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2012_3_2.
6. Похилько С.В. Сучасні еколого-економічні аспекти регіонального підходу в управлінні природокористуванням. Вісник СумДУ. Серія «Економіка», № 3. 2014. С.18-26.
7. Сторчак С.О., Маслюченко В.Г., Дмитрик В.В. Актуальні аспекти екологічної політики в нафтогазовому комплексі (на прикладі Національної акціонерної компанії «Нафтобаз України»). Нафтогазова галузь України. 2015. №2. URL: http://Екологія/ngu_2015_2_11.pdf.
8. Шубравська О. Біоекономіка: аналіз світового розвитку та передумови для становлення в аграрному секторі економіки України. Економіка України. 2010. № 10. С.63-73.
9. Байдала В.В. Біоекономіка в Україні: сучасний стан та перспективи. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 1(3). С. 22-28.
10. Бобылев С., Палт М., Киришкін П. Биозкономика и «зелёная» экономика. Bioeconomy and Sustainable Development of Agriculture: II International Scientific-Practical Conference., (11-12 October, 2013, Tbilisi) / Ivae Javakhishvili Tbilisi State University, 2013. p. 63-65.
11. Szabó G. D. Bioeconomy's relevance in rural development. Corvinus University of Budapest, 2014. 15 p.
12. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України: Закон України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.
13. Environmental Performance Index. EPI Rankings URL: <http://epi.yale.edu/epi/country-rankings>.
14. Бутенко В.М. Охорона навколишнього середовища в контексті сталого розвитку та соціального партнерств. Технології XXI века: Сборник тезисов по материалам 22-й международной научной конференции (12-17 сентября 2016 г.). Ч.2. Сумы: СНАУ, 2016. С. 123-124.
15. Державна служба статистики України. Статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> - Назва з екрану.
16. Екологічна складова національної безпеки: Основні показники і шляхи їх досягнення. Аналітична доповідь. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ekolog_nb_11461.pdf.
17. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. Землеустрій та охорона земель. URL: <http://land.gov.ua/icat/zemleustrii-ta-okhorona-zemel>.
18. Кобзев І.С. Проблеми раціонального використання та відтворення природного ресурсного потенціалу в аграрній сфері України. Агроінком. 2011. № 10-12. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/agroin/2011_10-12/KOBZEV.pdf.

Vira Butenko, Alevtina Zabara Analysis of ecological aspects of determining the need for development of bioeconomics in Ukraine

The essence of ecological aspects, which determine the necessity of bioeconomics development, is considered in the article. It is determined that the modern development of economic systems leads to the emergence of global problems such as climate change, hunger, environmental pollution.

The use of strategic natural resources in the territory of Ukraine is analyzed. It is determined that the volumes of emissions of harmful substances and atmospheric air has a negative dynamics and in the calculation of 1 sq. km is several times higher than the average value of this indicator for the countries of the European Union. Insufficient level of water availability and aggravation of water use problems are connected with excessive pollution of industrial and communal nature of water objects, high level of deterioration of fixed assets of water supply and water protection purposes, low productivity of treatment facilities, violation of the ability to self-recover and self-purify water systems.

It is noted that such problems of using land resources, such as the distribution of land resources by purpose, the level of agricultural development and land plots have become threatened and have led to a sharp increase in the rate of deterioration of quality

and the ecological state of soils. It is determined that the aggravation of problems in the environmental sphere is also caused by the formation and accumulation of significant volumes of household and industrial waste.

It is concluded that the resolution of these environmental problems will be facilitated by the development of bioeconomy based on the use of renewable resources, biotechnologies and closed-loop economies.

Key words: bioeconomy, ecological sphere, water resources, land resources, forest resources, air basin, sustainable development, closed cycle economy.

Бутенко В.М., Забара А.Н. Анализ экологических аспектов необходимости развития биоэкономики в Украине

В статье рассмотрена сущность экологических аспектов, которые определяют необходимость развития биоэкономики. Определено, что современное развитие экономических систем приводит к возникновению глобальных проблем, таких как изменение климата, голод, загрязнение окружающей среды.

Проанализировано использование стратегических природных ресурсов на территории Украины. Определено, что объемы выбросов вредных веществ в атмосферу имеет отрицательную динамику и в расчете на 1 кв. км в несколько раз превышают среднее значение этого показателя по странам Европейского Союза. Недостаточный уровень обеспеченности водными ресурсами и обострение проблем водопользования связаны с чрезмерным загрязнением промышленного и коммунально-бытового характера водных объектов, высоким уровнем износа основных фондов водообеспечивающего и водоохранного назначения, низкой производительностью очистных сооружений, нарушением способности самовосстанавливаться и самоочищаться водных систем.

Указано, что такие проблемы использования земельных ресурсов, как распределение земельных ресурсов по целевому назначению, уровень сельскохозяйственной освоенности и распаханности земельного фонда приобрели угрожающий уровень и привели к резкому росту темпов ухудшения качества и экологического состояния почв. Определено, что обострение проблем в экологической сфере обусловлено также образованием и накоплением значительных объемов отходов бытового и производственного происхождения.

Сделан вывод, что решению указанных экологических проблем будет способствовать развитие биоэкономики, которая базируется на использовании возобновляемых ресурсов, биотехнологий и экономики замкнутого цикла.

Ключевые слова: биоэкономика, экологическая сфера, водные ресурсы, земельные ресурсы, лесные ресурсы, воздушный бассейн, устойчивое развитие, экономика замкнутого цикла.

Дата надходження до редакції: 24.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.

О. О. Несветов, к.е.н., доцент Сумський національний аграрний університет

С. В. Несветова, м.н.с., Інститут сільського господарства Північного Сходу НААН України

Результатом впровадження адміністративної реформи в Україні, станом на 2017 рік було створення майже семисот об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Новостворені ОТГ отримали значну кількість повноважень, щодо формування бюджету, визначення форм і напрямів соціально-економічного розвитку громади та користування природно-ресурсним потенціалом своїх територій. Особливої уваги заслуговують перспективи розвитку аграрної сфери об'єднаних територіальних громад. Вирішення цих проблем знаходиться у площині державної підтримки малого і середнього агробізнесу, посилення державного контролю за діяльністю монополістів та їх соціальною і фінансовою відповідальністю перед об'єднаною територіальною громадою, землі якої вони орендують.

Ключові слова: децентралізація, аграрна сфера, сільські території, закордонний досвід, державна допомога, ефективність виробництва, прибуток, додана вартість, соціальна відповідальність, партнерство, кооперація.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Процес децентралізації та формування об'єднаних територіальних громад супроводжується суттєвими змінами у функціонуванні аграрної сфери, створюючи передумови для реального місцевого самоврядування. Однак, новостворені громади не завжди усвідомлюють і адекватно реагують на нові можливості, зокрема щодо розпорядження природними ресурсами, перспектив розвитку малого і середнього агробізнесу, збільшення прибутковості сільськогосподарського виробництва та продуктивності праці, удосконалення методів формування доданої вартості в аграрних підприємствах різних форм власності.

Починаючи з 2015 року, відбувається формування спроможних об'єднаних територіальних громад: у 2015 році було утворено 159 ОТГ, що об'єднали 793 територіальні громади; у 2016 році налічувалось 366 ОТГ, які об'єднали 1740 місцевих рад; 2017 року утворено 413 ОТГ, що об'єднали 5258 населених пунктів; за інформацією Міністерства регіонального розвитку, станом на січень 2018 року в Україні сформовано 698 об'єднаних територіальних громад. Загалом у цих громадах проживає понад 6 млн. українців, і ОТГ охоплено понад 29% території [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Для науковців і практиків аграрної сфери залишається актуальним аналіз і адаптація досвіду країн ЄС, що є провідними виробниками аграрної продукції та пошук нової парадигми розвитку аграрної сфери об'єднаних територіальних громад. дослідженнях науковців Інституту економіки НАНУ, Інституту аграрної економіки НААН України, зокрема в роботах Дорогунцова С.І., Данилишина Б.М., Саблука П.Т., Чернюк Л.Г., Лисецького А.С., Онищенко О.М., Паламарчука М.М., Царенка О.М., та ін. Однак питання впливу децентралізації на розвиток аграрної сфери потре-

бують уточнень і подальших досліджень.

Постановка завдання.

Розвиток аграрної сфери обумовлюється багатьма чинниками:

- ✓ природно-географічними факторами;
- ✓ історичними та соціально-економічними характеристиками регіону;
- ✓ розвитком інфраструктури;
- ✓ економічним розвитком країни та рівнем державної підтримки регіону.

Детального аналізу вимагає питання - яким чином кожен з перелічених чинників трансформується у процесі децентралізації та впливає на розвиток об'єднаних територіальних громад в цілому і на розвиток агробізнесу зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аграрна сфера об'єднаних територіальних громад являє собою складну багатогалузеву систему, підсистеми та окремі елементи якої представлені в різних територіальних утвореннях нерівномірно, однак знаходяться у тісній взаємодії (Рис.1).

На сьогодні в сільськогосподарському виробництві працює кожний п'ятий працівник, даючи 12% у ВВП України та забезпечуючи робочими місцями інших членів територіальної громади. Сільськогосподарське виробництво спонукає до розвитку підприємств постачальників сільськогосподарського обладнання та хімічних засобів захисту рослин, підприємств-переробників сільськогосподарської продукції, наукових установ, що проводять селекційну роботу та розробляють сучасні агротехнології, логістичних і ринкових структур, закладів аграрної освіти. Для об'єднаних територіальних громад залишається досить гострим питання розподілу і власності земельних ділянок, оскільки крім територіального базису, земля, перш за все, виступає засобом сільськогосподарського виробництва.

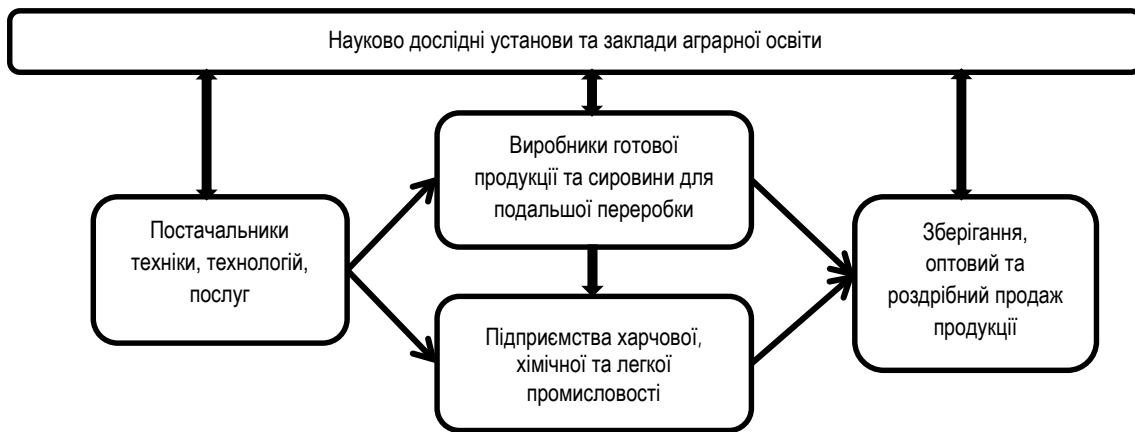


Рис. 1. Система аграрної сфери об'єднаних територіальних громад.

Розроблено за результатами досліджень

В Україні є понад 60 мільйонів гектарів землі. З цієї кількості більш ніж 70% — це землі сільськогосподарського призначення, що перебувають за межами населених пунктів. Майже половина цих земель знаходиться у власності жителів сільських територій як паї, а у власності держави залишається не менше 10 мільйонів гектарів. Якщо врахувати, що сільськогосподарські угіддя в Україні становлять близько 19% від загальноєвропейських, то показник у перерахунку на одну особу є найвищим серед європейських країн – 0,9 га, тоді як в ЄС – 0,44 га. Загалом площа сільськогосподарських земель – 42,7 млн. га, а ріллі – 32,5 млн. га (78,4% усіх сільськогосподарських угідь). Частка чорноземів оцінюється у 15,6–17,4 млн. га (8% світових запасів) [3]

Для прикладу у Франції, Німеччині, США та Канаді один фермер може здійснювати свою діяльність, використовуючи 20–40 полів (5–10 га кожне). Він мінімізує витрати на капітальні інвестиції, робочий час працівників, необхідний для виконання виробничих завдань. За успішної діяльності земельні ділянки можна подвоїти, але управляти більш ніж 7 тис. га з дотриманням всіх технологічних, економічних та правових вимог досить складно, доцільніше створювати об'єднання підприємців на основі партнерства, кооперації тощо. Співробітництво сільгоспвиробників у межах різного роду виробничих об'єднань утворень вигідне для зміцнення позицій на ринку та мінімізації витрат. Однак, слід пам'ятати, що ведення бізнесу у межах ОТГ повинне відповідати законодавству, тобто територія об'єднаної територіальної громади має бути нерозривною [1], при прийнятті рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток сільських територій та об'єднаних територіальних громад.

Населення ОТГ є основним споживачем сільськогосподарської продукції та забезпечує відтворення робочої сили для галузі. Залежно від наявності природних, виробничих та трудових ресурсів громади розвивається те чи інше виробництво сільськогосподарської продукції. Найбільш трудомісткими є виробництва овочів, картоплі, цукрових буряків та деяких інших технічних культур, окремі галузі тваринництва, якими частіше займаються фермерські гос-

подарства та господарства населення.

Наявність переробних підприємств, якість транспортних засобів і шляхів сполучення, великі міста (як основні споживачі великої кількості сільськогосподарської продукції), формують навколо себе приміський напрямок сільськогосподарського виробництва.

У розвинених країнах держава активно впливає на раціональне розміщення та спеціалізацію сільського господарства, використовуючи різні економічні методи: кредитування сільськогосподарських підприємств, підтримку фермерських господарств тощо. За досвідом багатьох країн ЄС та США одним з перспективних напрямків ефективного функціонування об'єднаних територіальних громад є фермерство, однак для його розвитку необхідно удосконалити систему державної підтримки фермерства, враховуючи найкращий світовий досвід ведення агробізнесу (Таблиця 1).

У розвинених країнах (за винятком Австралії та Канади) обсяг державної допомоги, що направляється в сільське господарство, становить 30-60% сукупної вартості виробленої галуззю продукції.

Важливою умовою ефективного функціонування аграрної сфери в розвинених країнах є диверсифікація галузевої структури аграрного виробництва. Як правило, сучасне сільське господарство є багатогалузевим, оскільки тільки багатогалузевість дозволяє забезпечити як внутрішні потреби країни, так і виробництво значної частини продукції для експорту.

Важливим аспектом залишаються зв'язки всередині агробізнесу. Вони набагато складніші, ніж просте розділення функцій з виробництва, перероблення та реалізації сільськогосподарських продуктів. Фінансовий капітал є організатором сільськогосподарського виробництва, надаючи йому індустріальний характер, перетворюючи його по суті справи на своєрідний вид великого промислового виробництва. Фінансове забезпечення аграрного виробництва значною мірою здійснюється за допомогою кредитної політики. Формують систему аграрного кредитування комерційні (до 95%) та державні агенції: банки, страхові компанії, фінансові та інвестиційні компанії, державні агенції тощо.

Таблиця 1. – Узагальнення світових тенденцій ведення агробізнесу

Країна	Форми державної підтримки агробізнесу	Напрямки дій уряду країни
США	Субсидування фермерів	Кредитна програма сприяння реалізації продукції, коли ціни на основні культури падають нижче певного рівня.
	Страховання ризиків	Компенсації від падіння цін (PLC), якщо ціни на продукцію рослинництва падають нижче визначених рівнів. Страховання ризиків (ARC), що забезпечує виплати фермерам в разі зменшення доходів нижче середнього по країні показника.
НІДЕРЛАНДИ	Субсидування фермерів	Програма гарантування частини позики, яку бере на себе держава. Програма передбачена для малих та середніх підприємств або, молодих фермерів віком до 39 років.
	Державні позики	Під гарантії оптимізації виробництва, покращення якості продукції або умов утримання тварин.
ФРАНЦІЯ	Система оподаткування	Розрахунок суми доходу, що підлягає оподаткуванню, проводиться виходячи з даних земельного кадастру, середніх показників вартості продукції, витрат виробництва, врожайності сільгоспкультур і продуктивності худоби.
	Пільгове кредитування	Механізм дії пільгових кредитів для сільського господарства заснований на принципі державного погашення банком різниці між договірною процентною ставкою і ставкою пільгової позики, наданої фермеру.
АВСТРАЛІЯ	Гранти	Компенсація збитків спричинених природними та техногенними факторами надаються лише у випадку, коли збитки у зв'язку зі стихійним лихом терпять значна кількість господарств у регіоні.
	Пільгове кредитування	Для компенсації амортизації сільськогосподарського обладнання.
КАНАДА	Митна політика	Спеціально створені державні компанії регулюють пропозицію сільськогосподарських товарів на ринку, контролюючи внутрішнє виробництво та обмежуючи імпорт за допомогою високих мит, що можуть сягати 200%.
	Державне регулювання	Ціни на кінцевий продукт від 30 до 300% вищі, ніж в інших країнах. Таким чином, покупці з власної кишені високими цінами підтримують національного виробника.
	Державні програми	-пільгового кредитування до 400 тис. дол. під низький відсоток із частковим покриття процентів; -гарантії на купівлю землі агропризначення; -добровільний механізм гарантованих цін закупівлі продукції; -субсидування транспортування зерна через порт на півночі країни (9,20 дол./тон)
	Пільгове страхування	-від природних катаклізмів та погодних умов.
ПОЛЬЩА	Пільгове кредитування	Підприємець може сплатити лише 3% кредиту, а решту суми по відсотковій ставці банку повертає держава.
	Компенсації	По довгострокових кредитах (до 10-ти років) держава може компенсувати половину відсоткової ставки.
УКРАЇНА	Бюджетне асигнування	70-80% бюджету виділялося квазідотації, фінансову підтримку компенсації вартості техніки та фермерство. 20-30% статей держпідтримки – виділяти на нові пілотні напрямки.
	Впровадження сучасних фінансових інструментів	Аграрні розписки як інструмент залучення фінансового ресурсу для підприємств аграрної галузі. Беззаставне кредитування агропідприємств в обмін на форвардні контракти з продажу майбутнього врожаю.
	Податкові зміни	Втрата спецрежиму ПДВ.

Суттєвою проблемою розвитку аграрно-спрямованих об'єднаних територіальних громад залишається наповнення бюджету, що відбувається за рахунок місцевих податків. Проблема полягає в низькій ефективності підприємств аграрної сфери, низькій заробітній платі селян, що призводить до обмеження доходів підприємств і населення. Однією з причин такого стану в галузі є низька продуктивність праці що формує додану вартість сільськогосподарської продукції.

Додана вартість являє собою суму факторних доходів, оскільки складається з трьох складових, кожна з яких – результат участі таких факторів, як жива праця+земля+капітал, в результаті взаємодії яких формуються прибутки, а вже з них - податки та збори. Економічна спроможність громади залежить від особливостей формування доданої вартості, тобто коли доходи від праці, від використання чи здачі в оренду землі, прибутки, податі та збори, по можливості – доходи на грошовий капітал, якомога більше залишаються в ній. Поляки говорять, що один працюючий фермер створює чотири робочі місця в громаді,

німці – шість, норвежці – що дев'ять. Отриманий європейським фермером дохід на гектар розкладається таким чином 1/3 – орендна плата за землю (якщо земля власна то залишається фермеру); 2/3 – трудова участь самого фермера, що гарантує стабільний прибуток навіть за низької рентабельності.

В Україні сільгоспвиробники поділяються на тих, що працюють і проживають в сільській місцевості (живуть у громаді, орендують землю у межах земель громади), сплачують податки громаді, забезпечують її жителів робочими місцями, при потребі виробленою продукцією за доступними цінами тощо; та сільгоспвиробників що зареєстровані у великих містах, використовують землю громади, сплачуючи тільки за оренду паїв, виснажуючи земельні угіддя, досить часто не дотримуючись сівозмін. Такі «аграрії» користуються державною допомогою, пільговими кредитами та іншими преференціями, отримуючи надприбутки та жодним чином не сприяючи розвитку сільських територій та громади зокрема. Очевидно, що мова не йде про абсолютну відмову

від агрохолдингів, необхідно відпрацювати механізми їх соціальної відповідальності та форми взаємодії з сільськими об'єднаними територіальними громадами, а саме:

- Розбудова і відновлення інфраструктури ОТГ особливо тих її елементів, що використовуються агрохолдингами (дороги, мости, освітлення тощо).

- Впровадження сучасних екологічнобезпечних та наукоємних агротехнологій.

- Підготовка фахівців для сільгоспвиробництва та соціальної сфери, їх працевлаштування або принаймні стажування а сучасних агрокомпаніях.

- Фінансування збереження і відновлення рекреаційних та оздоровчих об'єктів ОТГ, землі якої орендує агрохолдинг.

- Залучення в діяльність агрохолдингу фермерських господарств на партнерських засадах (передача ВРХ на відгодівлю; вирощування овочевих культур з забезпеченням насіннєвим матеріалом, засобами захисту рослин, тарою; збирання, перевірка якості та транспортування на переробка сільськогосподарської продукції тощо)

Така форма партнерства і кооперації між агрохолдингами і сільгоспідприємствами ОТГ сприятимуть соціально-економічному розвитку об'єднаних територіальних громад та сільських територій в цілому.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Процес реформування сільських територій, направлений на соціально-економічний розвиток об'єднаних територіальних громад, що стартував в Україні вже понад три роки по різному усвідомлюється і сприймається сільським населенням. Причиною тому є невпевненість сільської спільноти у власних можливостях щодо забезпечення громади необхідними ресурсами, низький матеріально-технічний рівень сільськогосподарського виробництва, відсутність мотивації розвивати агробізнес і працювати в аг-

рарній сфері. Значного поширення в Україні набули агрохолдинги, що жодним чином не сприяють сталому розвитку сільських територій, більше того мають значний негативний вплив на інфраструктуру сільських поселень.

Агросфера ОТГ (являючись складною багатогалузевою системою що включає в себе власне сільськогосподарське виробництво, зберігання, переробку та ринок сільськогосподарської продукції, підприємства-постачальники техніки, технологій та послуг, наукові і освітні установи) повинна стати засобом забезпечення ефективного функціонування сільських територій та соціально-економічного розвитку територіальних громад. Світовий досвід підтверджує перспективність сільськогосподарського виробництва, його високу ефективність і прибутковість при умові державної підтримки тих агроформувальців що зареєстровані функціонують в межах ОТГ, сплачуючи до місцевих бюджетів податки та збори. Однак аграрна сфера потребує значної підтримки держави у вигляді податкових преференцій (для підприємств малого і середнього бізнесу), пільгових кредитів, пільгового страхування сільгосппродукції та впровадження різноманітних фінансових інструментів підтримки агробізнесу. В Україні досить часто підтримка держави надається агрохолдингам, а «фермерські мільйони» розпоршуються і не доходять до безпосередніх товаровиробників, майже не заохочуються молоді фермери (на сьогодні немає жодної такої державної програми).

Виправити таку ситуацію можливо за умови партнерської взаємодії і кооперації агрохолдингів з підприємствами малого і середнього бізнесу. Заходи повинні бути направлені на підтримання і розвиток інфраструктури, збереження і відтворення природно-ресурсного потенціалу аграрної сфери, залучення у виробничий процес, сприяння навчанню, стажуванню та підвищенню кваліфікації сільського населення.

Список використаної літератури.:

1. Закон України від 05.02.15 р. № 157-VII «Про добровільне об'єднання територіальних громад». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

2. Зубко Г. В Україні сформовано 698 ОТГ. Урядовий портал URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-sformovano-698-otg-gennadij-zubko>

3. Стратегія уряду управління державними землями: ключові тези. АгроПоліт. 28.06.2017 URL: <https://agropolit.com/blog/222-strategiya-uryadu-upravlinnya-derjavnimi-zemlyami-klyuchovi-tezi>

Несветов А.А., Несветова С.В. Перспективы развития аграрной сферы объединенных территориальных общин

Результатом внедрения административной реформы в Украине, по состоянию на 2017 год было создание почти семисот объединенных территориальных общин (ОТГ). Вновь ОТГ получили значительное количество полномочий, по формированию бюджета, определение форм и направлений социально-экономического развития общества и пользования природно-ресурсным потенциалом своих территорий. Особого внимания заслуживают перспективы развития аграрной сферы объединенных территориальных общин. Решение этих проблем находится в плоскости государственной поддержки малого и среднего агробизнеса, усиления государственного контроля за деятельностью монополистов и их социальной и финансовой ответственностью перед объединенной территориальной общиной, земли которой они арендуют.

Ключевые слова: децентрализация, аграрная сфера, сельские территории, зарубежный опыт, государственная помощь, эффективность производства, прибыль, добавленная стоимость, социальная ответственность, партнерство, кооперация.

Niesvietov A.A., Niesvietova S.V. Prospects for the development of the agriculture sphere of the united territorial communities

The result of the introduction of administrative reform in Ukraine, as of 2017, was the creation of almost seven hundred joint territorial communities (OTGs). Again, OTG received a significant number of powers to form a budget, determine the forms and di-

rections of the socio-economic development of the society and use the natural resource potential of their territories. Special attention should be paid to the development prospects of the agrarian sphere of the united territorial communities. The solution of these problems lies in the state support of small and medium-sized agribusiness, strengthening of state control over monopolists' activities and their social and financial responsibility to the unified territorial community, the land they are renting.

Key words: *decentralization, agrarian sphere, rural territories, foreign experience, state aid, production efficiency, profit, value added, social responsibility, partnership, cooperation.*

Дата надходження до редакції: 30.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Чупіс А.В.

О. В. Фраєр, м.н.с., ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Розглядаються основні імперативи сталого розвитку та його важливість в аграрному секторі економіки у контексті ресурсоощадливого та екологічно безпечного сільськогосподарського виробництва. Звертається увага на вплив корпоративного сектора на соціо економічні і екологічні умови життєдіяльності у сільській місцевості. Розкрито сутність диверсифікації культур, економічні, соціальні та екологічні переваги її запровадження; обґрунтовано важливість диверсифікації у контексті поступового руху у напрямку сталого господарювання.

Ключові слова: сталий розвиток, сільське господарство, монокультуризація, диверсифікація сільськогосподарських культур, економічні, соціальні, екологічні чинники диверсифікації.

Постановка проблеми. Однією із галузей економіки, яка забезпечує стрімке економічне зростання та спричинює антропогенні навантаження на природні та людські екосистеми є аграрний сектор. У третьому тисячолітті підтримка сталості використання природних ресурсів та перехід до ресурсозберігаючих, енергоощадливих технологій стала одним із ключових завдань нарощення виробництва продовольства у світі в цілому і в Україні зокрема.

Ключовими питаннями сьогодення, вирішення яких матиме вирішальне значення для подальшого розвитку вітчизняного аграрного сектора економіки та сільського господарства є визначення впливу індустріалізації та монокультуризації у сільському господарстві на стан довкілля, сільських спільнот та сільської місцевості та пошук і реалізація раціональних рішень щодо покращання сучасної практики господарювання у напрямку досягнення його сталості.

Аналіз досліджень і останніх публікацій. У теоретико-методологічному відношенні засади сталого розвитку є предметом досліджень для багатьох іноземних та вітчизняних вчених. Існує велика кількість теорій, визначень та підходів до практики реалізації засад сталості. Така різноманітність трактовок призвела до того, що у 1991 р. висловлювалася думка про те, що невизначеність поняття «сталого»

розвитку є однією з причин підвищеної уваги до нього та зумовлює його значимість для подальшого розвитку суспільства [1]. У Звіті Комісії ООН під керівництвом Гро Харлема Брутланда у 1987 р. було дане таке визначення: «Сталий розвиток» – це такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби нинішніх поколінь і не ставить під загрозу можливості наступних поколінь задовольняти свої потреби». Для цілей цього дослідження таке визначення є найбільш прийнятним, оскільки сталий розвиток у сфері сільського господарства вимагає чіткого підходу до використання ресурсів, до здатності господарюючих суб'єктів розумно використовувати, створювати і фінансувати ресурси, що становлять основу аграрного сектора економіки.

В Україні проблемам сталості розвитку аграрного сектора економіки приділяють увагу такі відомі вчені: Геєць В.М., Бородіна О.В., Данилишин Б.М., Лопатинський Ю.М., Михайлова Л.І., Осташко Т.О., Попова О.Л., Прокопа І.В., Хвесик М.А., Шубравська О.В. та багато інших.

Мета статті: Проаналізувати сучасні тенденції сільськогосподарського виробництва у контексті підтримання принципів сталості та надати пропозиції щодо пом'якшення негативного соціо економічного та екологічного навантаження на сільські території.

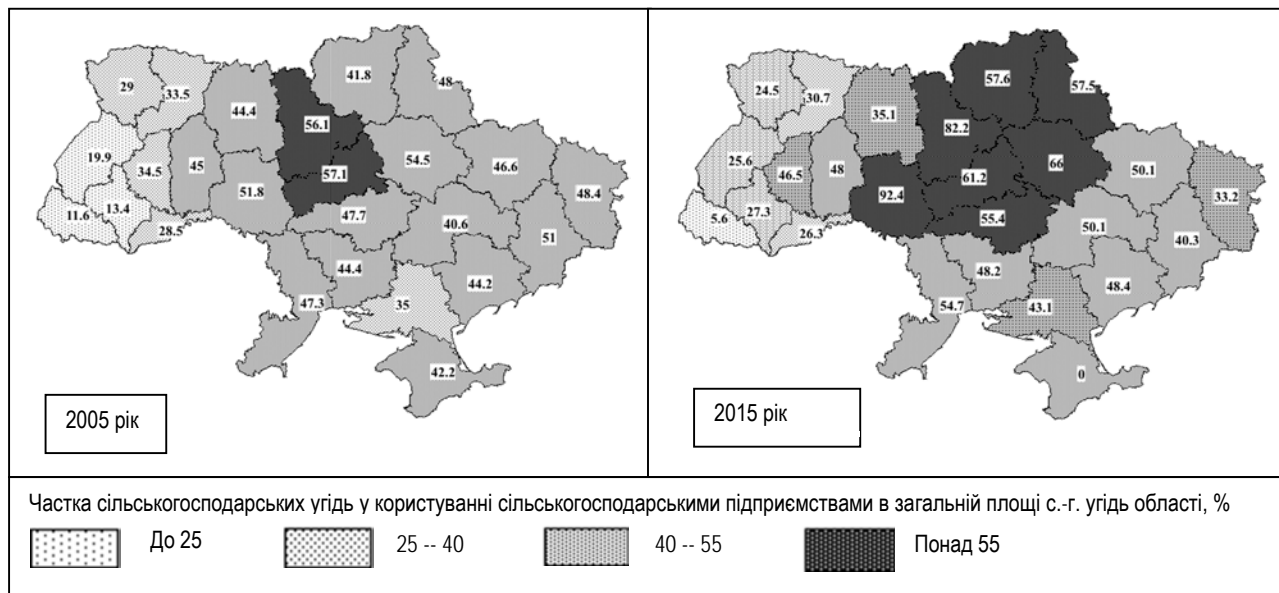


Рис. 1. Частка корпоративного сектора у загальній структурі сільськогосподарських угідь за користувачами (2005 р., 2015 р.).

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України (форма статистичної звітності №-50 сг.).

Виклад основного матеріалу дослідження. За роки аграрних трансформацій в Україні відбулися суттєві виробничі, структурні та соціальні зміни. Після приватизації землі та реорганізації колгоспно-радгоспного аграрного уст-

рою поступово сформувалась дуальна аграрна структура: індивідуальний сектор та корпоративний сектор [2]. Індивідуальний сектор більшою мірою орієнтований на реалізацію принципів сталого розвитку, оскільки використовує тради-

ційні, ресурсоощадливі технології, ручну працю та поєднання сільськогосподарських культур, орієнтованих на внутрішній ринок. Корпоративний сектор базується на великотоварному, інтенсивному виробництві, ефективність якого обумовлюється ефектом масштабу та монокультуризації у відповідності до потреб міжнародних ринків.

У цих умовах використання природних ресурсів характеризується постійним нарощенням інтенсивного землекористування, що пояснюється зростаючими обсягами виробництва «прибуткових» сільськогосподарських культур. Така практика аграрного господарювання йде в розріз із принципами сталого розвитку і потребує змін, оскільки вона становить пряму загрозу для подальшого аграрного і сільського розвитку країни. Динаміка землекористування корпоративного сектору у 2006-2015 рр. свідчить про нарощення виробництва сільськогосподарської продукції рослинництва, що пояснюється часткою сільськогосподарських угідь у ко-

ристуванні. Так, у зазначений період простежується концентрація корпоративного землекористування у центральному та південному регіонах країни. Якщо у 2005 році нараховувалось лише 5 областей, де переважали сільськогосподарські підприємства, то 2015 році таких областей нараховувалось 10 і в ряді областей частка підприємств наблизилась до показника 50%, зокрема: Запорізька, Дніпропетровська, Миколаївська, Хмельницька, Рівненська. Найбільш привабливими для корпоративного сектору є Київська (82.2 %) та Вінницька (92.4 %) області. Тут спостерігається стрімке скорочення землекористування індивідуальним сектором. Значимо, що рівень розораності сільськогосподарських угідь у зазначених регіонах становить понад 80%, сягаючи в окремих з них показника 95%. Такі тенденції викликають сумніви з приводу сталості вітчизняного аграрного землекористування.

Таблиця 1.

Частка основних сільськогосподарських культур у структурі посівних площ в корпоративному секторі за 2010-2015 рр., %

	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Пшениця	30.3	28.9	28.9	25.1	29.6	27.1
Кукурудза	11.2	15.0	19.5	19.6	17.0	17.4
Насіння соняшника	18.7	19.0	20.44	21.9	21.3	25.9
Соя	5.5	5.5	7.2	8.9	10.7	9.1
Всього	65.6	68.4	75.9	75.6	78.7	79.5

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України (Статистичний бюлетень «Посівні площі під урожаєм 2015 року»).

Динаміка виробництва основних сільськогосподарських культур у корпоративному секторі свідчить про зростаючі темпи монокультуризації сільськогосподарського виробництва. Впродовж останніх 5 років вирощувались переважно три-чотири культури: пшениця, кукурудза, насіння соняшника, соя та ін. Станом на 2015 рік площа посіву зазначених культур становила приблизно 80% від загальної площі посів

у корпоративному секторі. Варто зазначити, що площі посіву, відведені під соняшник, за своїми розмірами наблизилась площ посіву під пшеницю.

Ще одним показником, що характеризує неощадливе відношення корпоративного сектору до природних ресурсів є рівень удобрення ґрунтів (рис. 2).

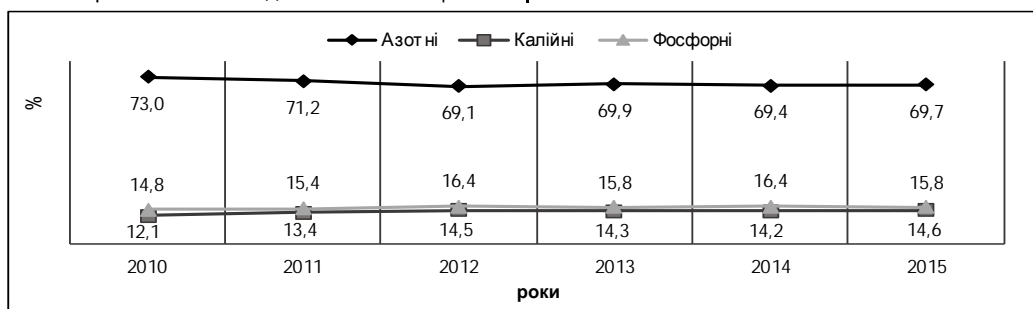


Рис. 2. Структура використання мінеральних добрив у господарствах корпоративного сектору за 2010-2015 рр.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України (Внесення мінеральних та органічних добрив під урожаєм сільськогосподарських культур 2010-2015рр.).

У 2015 р. в корпоративному секторі було удобрено близько 80% оброблюваних земель із внесенням 98 кг поживних речовин на гектар посівної площі; при цьому площа, на якій вносились органічні добрива, становила лише 2,5 %, а рівень внесення 0,5 т/га. В структурі мінеральних добрив співвідношення між азотомісткими, калійними та фосфорними добривами становило 1:0,21:0,22, тоді як раціональним є співвідношення 1:1:0,9. Впродовж останньої декади у співвідношенні внесення мінеральних добрив помітних змін не відбувалось, окрім як незначне збільшення азотних добрив і зменшення калійних і фосфорних.

Причини критично мінімального внесення органічних

добрив криються у відсутності тваринництва та зменшенні існуючого поголів'я ВРХ і свиней в аграрних підприємствах. Це поки що дає можливість отримувати прийнятний рівень урожайності без внесення органічних добрив: українські чорноземи достатньо насичені корисними речовинами і можуть певний час підтримувати урожайність сільськогосподарських культур на належному рівні. Але без зміни такої практики наслідки її можуть бути незворотними.

Усе вищенаведене свідчить про порушення засад сталого розвитку шляхом надмірного антропогенного навантаження на природні ресурси через розорювання сільськогосподарських угідь, ведення монокультурного виробництва,

нераціонального удобрення сільськогосподарських земель. Зазначені проблеми існують не лише в Україні, й у багатьох розвинених країнах світу, які мають ознаки латифундизму і яким характерне сировинне спрямування сільськогосподарського виробництва, зокрема у США, Аргентині, Бразилії, Мексиці та ін. Вітрова і водна ерозія, втрата біорізноманіття, мінералізація ґрунтів, забруднення земель і водою хімічними сполуками добрив, пестицидів, гербіцидів є проблемами глобального масштабу, які вимагають серйозних заходів із покращання агроекологічного стану навколишнього середовища.

Одним з важливих інструментів, який може забезпечити переорієнтацію господарювання у корпоративному секторі у напрямку його сталості у вітчизняному сільському господарстві без значних фінансових втрат є диверсифікація сільськогосподарських культур - формування збалансованого набору культур у сівозміні шляхом додавання до нього різних сільськогосподарських культур, що дозволяє використовувати їх природне поєднання для підсилення природної ефективності господарювання та уникнення залежності від монокультури.

Диверсифікація сільськогосподарських культур шляхом впровадження нових культур у виробничий процес забезпечить посилення продуктивності рослин, їх здатність протистояти захворюванням, шкідникам та екологічним катаклізмам. Диверсифікація - безпечний спосіб покращання сільськогосподарського виробництва з одночасним забезпеченням продовольчого суверенітету країни за рахунок сталого аграрного господарювання. Переваги диверсифікації базуються на основних засадах сталості, оскільки забезпечують досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей сільськогосподарського виробництва.

1. Економічні цілі.

- Збільшення прибутку для товаровиробників, особливо дрібнотоварних. На відміну від монокультуризації у диверсифікованому виробництві збільшення прибутку досягається не лише завдяки підвищеній вартості реалізованої продукції, але й відсутності тих виробничих витрат, які виявляються зайвими при вирощуванні окремих культур.

- Стійкість до цінових коливань на сільськогосподарську продукцію. За рахунок розширення асортименту виробленої продукції, товаровиробники мінімізують ринкові ризики.

- Забезпечення кормової бази із мінімальними витратами.

- Оптимізація витрат в часі, що пояснюється різними періодами росту і дозрівання культур. У випадку спеціалізації на окремих сільськогосподарських культурах, значні фінансові і матеріальні витрати необхідні лише в певний період часу;

- Зменшення залежності від ресурсної бази (добрива, пестициди тощо).

2. Соціальні цілі.

- Збільшення місць прикладання праці. В умовах монокультури технологічний процес характеризується висо-

ким рівнем автоматизації, а відповідно мінімальним залученням людської праці. Диверсифікація культур вимагає виконання різних сільськогосподарських операцій з агрометеорологічних робіт, посіву, вирощування, збирання та збуту продукції, що потребує застосування додаткової людської праці.

- Збільшення періоду виконання сезонних робіт для сільськогосподарських працівників.

3. Екологічні цілі.

- Пом'якшення впливу від мінливих кліматичних умов. Кожна сільськогосподарська культура вимагає певного набору поживних речовин, вологи, тривалості світлового дня тощо. Поєднання різних видів культур у виробничому процесі дозволяє отримати урожай навіть у випадках екстремальних погодних умов.

- Покращення родючості ґрунтів. Оскільки спеціалізація на вирощуванні окремих культур або монокультура виснажують ґрунти, відновлення їх родючості вимагає понесення серйозних витрат. Відповідно, за допомогою диверсифікованого портфелю культур у сівозміні виникає можливість покращення стану ґрунтів за рахунок притаманних їм агробіологічних особливостей. Наприклад, бобові культури збагачують ґрунт азотом, зернові характеризуються розвинутою кореневою системою, що забезпечує доступ кисню тощо. Застосування біомаси після збору урожаю також сприяє удобренню ґрунтів природним шляхом.

- Збереження природних ресурсів.

- Зменшення рівня забруднення природних ресурсів.

- Зменшення кількості шкідників, забур'яненості посівів та посилення стійкості рослин проти захворювань.

Висновки і пропозиції.

Процеси корпоративізації у вітчизняному сільському господарстві відіграють важливу роль у розвитку аграрного сектора економіки і безпосередньо впливають на економічну, соціальну та екологічну сфери сільських районів. Тому аграрний бізнес повинен бути відповідальним і створювати умови для сталого розвитку не тільки з огляду на сільський добробут, а й можливості сталого господарювання у перспективі. Головну роль тут може відігравати державна регуляторна політика. Політичні інтервенції повинні обмежувати, сприяти та заохочувати корпоративні аграрні структури до впровадження соціально відповідального та екологічно ощадливого аграрного виробництва.

Для цього варто розпочати зі стимулювання крупного аграрного бізнесу до впровадження диверсифікації сільськогосподарських культур, що сприятиме поступовій зміні усталеної аграрної практики, направленої на швидше досягнення кількісних результатів ігноруючи якісне покращання сільських територій.

Можливим стимулом у цьому контексті може бути принцип «зв'язаності», який передбачує залежність пріоритетів при виконанні певних умов господарювання, орієнтованих на засади сталості. На початковому етапі слід зв'язати податкові пріоритети з запровадженням диверсифікації.

Список використаної літератури:

1. Ісаєнко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О., Білявський Г.О., Смирнов І.Г. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь). Навчальний посібник. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2014. - 300с., С.- 9.
2. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки : наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України Бородіної О.М., д-ра екон. наук Шубравської О.В. ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». – К., 2018. – 152 с.

3. Бородіна О.М. САП ЄС як динамічне сполучення галузевих потреб і суспільних інтересів / О.М. Бородіна // Науковий журнал «Економіка України». – 2016. – №11 (660). – С. 58-70.

4. Лопатинський Ю.М. Сталій розвиток аграрного сектора національної економіки у контексті євроінтеграції / Ю.М. Лопатинський // Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка. – 2015. – Вип. 730–731. – С. 17–20.

5. J.M. Meynard, A. Messéan, A. Charlier, F. Charrier, M. Farès, M. Le Bail, M.B. Magrini, I. Savini, 2013. Crop diversification: obstacles and levers Study of farms and supply chains. Synopsis of the study report. INRA. 52 p.

Фраер А.В. Диверсифікація культур для підтримки стійкості розвитку сільськогосподарського господарства

Рассматриваются основные императивы устойчивого развития и его важность в аграрном секторе экономики в контексте ресурсосберегающего и экологически безопасного сельскохозяйственного производства. Обращается внимание на влияние корпоративного сектора на социальноэкономические и экологические условия жизнедеятельности в сельской местности. Раскрыта сущность диверсификации культур, экономические, социальные и экологические преимущества ее внедрения; обоснована важность диверсификации в контексте постепенного движения в направлении устойчивого хозяйствования.

Ключевые слова: устойчивое развитие, сельское хозяйство, монокультуризация, диверсификация сельскохозяйственных культур, экономические, социальные, экологические факторы диверсификации.

Fraier O.V. Crop diversification to maintain the sustainability of agricultural development.

The purpose of the paper is to analyze current trends of agricultural production in the context of maintaining the principles of sustainability and to develop a proposal to mitigate the socioeconomic and environmental pressure on the rural areas.

The main imperatives of sustainable development and its importance in the agricultural sector of the economy in the context of resource-saving and environmentally friendly agricultural production are considered. The role of individual and corporate sectors in the implementation of sustainable development principles is emphasized. Attention to the influence of the corporate sector on the socioeconomic and environmental conditions of life in rural areas is attracted. In particular, trends in the land use of the corporate sector are revealed, which indicate an increase in the crop production. The dynamics of main crops production is shown, which indicates the growing rates of monoculture in the corporate sector. The dynamics of mineral fertilizers application by the corporate sector in the last 5 years is presented and the irregularity of NPK balance in their structure is noted. The essence of diversification, economic, social and ecological advantages of its introduction is revealed. The importance of crop diversification in the context of a gradual move towards sustainable activity is substantiated. The emphasis on the state regulation policy in improving the economic, social and environmental spheres of rural areas is made.

It is proposed to start stimulating a large agrarian business to introduce crop diversification, which will facilitate the gradual change of the current agrarian practice aimed at faster achievement of quantitative results with ignoring the qualitative improvement of rural areas. It was emphasized that the possible stimulus for the introduction of crop diversification may be the principle of "connectivity", which determines the dependence of preferences in fulfilling certain conditions of economic activity, oriented on the principles of sustainability.

Key words: sustainable development, agriculture, monoculture, crop diversification, economic, social, environmental factors of diversification.

Дата надходження до редакції: 28.08.2018

Рецензент: д.е.н., проф. Л.І. Михайлова

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА У КРАЇНІ, ЩО ОБРАЛА ШЛЯХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ (НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ)

В. Ю. Філіппов, к.е.н., Одеський національний політехнічний університет, Одеса, Україна

Стаття висвітлює особливості розвитку підприємництва в умовах сталого розвитку, на прикладі Одеського регіону. За основу дослідження використані статистичні дані трьох великих міст Одеської області – м. Одеса, м. Білгород-Дністровський та м. Ізмаїл. Вибір пав на ці міста, оскільки в них різне географічне розташування, різні особливості ведення бізнесу, різне соціальне становище населення. Але саме вони формують той економічний клімат, який так приваблює підприємців.

Ключові слова: підприємництво, економічний розвиток, сталий розвиток, напрямки, показники, регулювання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Особливу роль у розвитку соціально-економічної ситуації в регіонах країни відіграють: зовнішньоекономічна та інвестиційна політика, підприємництво, транспорт та транспортна інфраструктура, рівень соціальних стандартів життя. Головна ж проблема – це залучення інвестицій, яка стоїть перед існуючими та майбутніми підприємцями. Для Одеського регіону вона теж актуальна. Так як в регіоні не вистачає власних ресурсів, насамперед фінансових, необхідно залучати саме іноземні інвестиції. Вони допомагають внутрішньому економічному розвитку, а також відновленню національної економіки. Одеський регіон відноситься до регіонів з достатньо високою інвестиційною привабливістю. Цьому сприяють такі фактори: вигідне геополітичне розміщення, високий рівень природно-ресурсної забезпеченості, дешева кваліфікована робоча сила, привабливі туристичні умови.

Міські цільові та комплексні програми є одним із основних інструментів реалізації плану з економічного і соціального розвитку міста, засобом вирішення проблемних питань та потребують координації дій зацікавлених суб'єктів – органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій комунальної власності, громадських організацій тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нормативним регулюванням, та головною рушійною силою, котра формує особливості розвитку підприємництва у країні, що обрала шлях сталого розвитку є Закон «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012. Але враховуючи деякі аспекти децентралізації та регіонального самоврядування у кожному регіоні є певні відмінності. Для одеського регіону міські цільові та комплексні програми є одним із основних інструментів реалізації актуалізованої «Стратегія економічного та соціального розвитку одеської області до 2020 року» [1], засобом вирішення проблемних питань та потребують координації дій зацікавлених суб'єктів – органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій комунальної власності, громадських організацій тощо.

Дослідженням особливостей розвитку підприємництва у регіональному розрізі, займаються як вітчизняні так і зарубіжні вчені, найпоширеніші публікації належать наступним дослідникам:

— Верба В.А., Гришова І.Ю., Крупка М.І., Кашуба О.М. [2], Рябека О.Г. [3] у своїх дослідженнях визначають проблеми і перспективи розвитку підприємництва інноваційного та інвестиційного характеру;

— особливостями розвитку підприємництва в Україні в умовах сталого розвитку, глобалізації та євроінтеграції займається Хаєцька О.П., Причепа І.В., Гончар О.І. [4], Іванов С.В., Калініченко Л.Л.;

— професор А.І.Ковальов визначає, що економічний розвиток регіону заснований на активізації підприємницької діяльності [5];

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Актуальним завданням цього дослідження є визначення певних характеристик Одеського регіону, а саме:

- рівень інвестиційної привабливості
- пріоритетні напрямки розвитку підприємництва;
- можливі перепони, що можуть заважати розвитку регіону;

— формування загальних висновків та рекомендацій щодо подальшого економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. За перше півріччя 2018 року в Україні було відкрито 106921 ФОП, а закрито 83125. Щотижня в Україні реєструється біля 5000 ФОП, а закривається біля 3000 [6]. Найбільше компаній працює в Київській, Дніпропетровській та Одеській області. Найменш активні – Тернопільська, Сумська та Чернівецька область. За кількістю закритих ФОП на кінець 2017 року лідирують Дніпропетровська, Харківська та Київська області. Одеська область, входить в наступну трійку.

Одним з найперспективнішим регіоном для ведення бізнесу є Одеська. Місто Одеса – адміністративний, економічний й культурний центр найбільшої за територією області в країні, та з містами-супутниками, Чорноморськом і Южним, формує важливий транспортний і торговельний комплекс.

Так важливим етапом розвитку міста стало рішення Одеської міської ради від 07 грудня 2016 року № 1321-VII затверджена Стратегія економічного та соціального розвитку м. Одеси до 2022 року [7], яка виступає головним довгостроковим послідовним Планом сталого розвитку міста та регулює його діяльність, визначає основні напрямки, цілі та завдання. Стратегією передбачена інвестиційна концепція «Одеса 5Т», яка фокусує основні напрямки інвестиційного розвитку міста: технології, туризм, транспорт, торгівлю та trust (англ. – «довіра») – фінанси та безпеку:

— Торгівля – найсприятливіше місто України для бізнесу (За рейтингом у 2015 році Forbes UA) – 120 000 видів бізнесу;

— Транспорт – більш ніж 170 транспортних компаній, морські ворота України для судів з 600 портів світу, 3

міжнародні транспортні коридори;

— Туризм – більш ніж 1,5 млн туристів, більш ніж 300 туристичних компаній;

— Технології та інновації – більш ніж 150 ІТ-компаній;

— ТРАСТ (фінанси, банківська справа та нерухомість) – м. Одеса №1 за кредитоспроможністю серед міст України.

З метою поетапного виконання цієї Стратегії щорічно департаментом економічного розвитку Одеської міської ради розробляється та виконавчим комітетом Одеської міської ради затверджується План дій з реалізації Стратегії, який є головним інструментом реалізації та моніторингу виконання Стратегії, а також включає в себе ряд послідовних заходів та програм з реалізації стратегічних завдань. На основі офіційних статистичних даних з метою здійснення постійного аналізу соціально-економічного розвитку міста проводиться щомісячний моніторинг основних показників соціально-економічного розвитку міста.

Пріоритетними напрямками розвитку малого та середнього бізнесу м. Одеса влада бачать розвиток напрямку трьох Т (туризм, торгівля, технології), тобто розвиток туристичного сервісу (street food, розвиток гарних туристичних маршрутів), освітні проекти, проекти із ІТ складовою. Із виробництва важливі проекти створення продуктів з високою доданою вартістю.

Отже туризм є одним з пріоритетних напрямків розвитку м. Одеси, а саме активно розвиваються такі напрями, як: культурно-розважальний, освітній, оздоровчий і рекреаційний туризм, гастро- та ено-туризм, діловий туризм тощо.

Пріоритетними напрямами підтримки малого підприємництва в Україні та у Одеському регіоні в найближчий час мають стати [8 ,9]:

— розробка механізму сприяння взаємодії великих та малих підприємств, що працюють у одній виробничій галузі, який дозволить ефективніше використовувати ресурсні можливості регіональної економіки;

— створення на регіональному рівні центрів підтримки взаємодії малого та великого бізнесу;

— спрямування фінансових ресурсів на розвиток інноваційного виробництва, що сприятиме подоланню технологічної деградації економіки та підвищенню конкурентоспроможності;

— основними сферами формування нових конкурентних переваг регіональної економіки можуть стати: альтернативна енергетика та енергоефективність, аквакультура, туризм, виробництво органічної сільськогосподарської продукції тощо;

— створення сприятливих умов для експорту продукції малих фірм.

Головними завдання Стратегії економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 р. є такі [1]:

в аграрній сфері – сприяння розвитку малого підприємництва передбачено шляхом:

— мотивації сільських мешканців до створення фермерських господарств;

— створення асоціації малих аграрних підприємств;

— стимулювання малого бізнесу до виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції, яка зменшить частку імпортованих товарів на регіональному ринку;

у сфері розбудови та модернізації транспортної інфраструктури:

— створення мотиваційних умов для розвитку малого бізнесу у транспортній сфері;

— дерегуляція підприємницької діяльності;

— впровадження та дотримання принципів «мовчазної згоди» та «єдиного вікна»;

у туристичній сфері:

— розвиток інфраструктури та підвищення якості ринку туристичних послуг;

— створення кластерів у туристично-рекреаційній сфері.

Для розвитку діяльності середніх та малих підприємств регіону, що є найуразливішими економічними суб'єктами ринкової економіки, край необхідна стабільна економіко-політична ситуація в країні. Як відомо, будь-які кон'юнктурні коливання можуть бути небезпечними для їх фінансово-економічної діяльності.

За даними проекту TransparentCities, який реалізується Transparency International Україна [10], слід відмітити, що в Україні триває реформа децентралізації, і як результат – більше влади та фінансових ресурсів делеговані на рівень муніципалітетів. Це є ризиком для збільшення корупції на локальному рівні. Тому дуже важливим є підвищення прозорості міст, адже без цього вся користь від децентралізації може бути нівельованою. (Табл. 1.).

Таблиця 1 – Рейтинг прозорості міст Одеської області, які входять ТОП-100 великих міст України на початок 2018 року.

Місце в загальному рейтингу	Назва міста	Рейтинг	Робота органів місцевої влади	Доступ та участь	Закупівлі	Житлова політика	Бюджетування та контракти	Гранти, виділення фінансів	Соціальні послуги	Кадрові питання	Етика та конфлікт інтересів	Землекористування	Комуніальне підприємства	Комуніальне майно	Освіта
16	Чорноморськ	48.08	5,2	6,5	4,5	0,75	5,7	1	1	3,5	2,83	7	3,7	3,4	3
26	Білгород-Дністровський	34.7	7	6	4	0	3,7	0	1	3	1	4	1	1	3
39	Одеса	32.53	6,6	6	2	0	3	1	0	4	0,33	3,7	2,4	1	2,5
82	Ізмаїл	20.59	4,9	3,6	1,5	0	0,83	1	0,2	2,5	2,16	1	0,4	2	0,5

Джерело: угруповано автором на основі даних [10].

Слід зауважити, що основним джерелом інвестування для малих підприємств залишаються власні фінансові ресурси. Доступ до альтернативних джерел фінансування (бюджетного чи кредитного) у суб'єктів підприємництва залишається обмеженим.

Окремо слід виділити проблему недостатності власної підготовки до бізнесу та браку кваліфікованого персоналу.

Крім того, суб'єкти малого підприємництва мають проблеми з виходом на нові ринки, а саме: обмежені можливості оплати маркетингових заходів з просування товарів, програм пошуку торгових, інвестиційних партнерів, інноваційних розробок тощо; недостатній рівень компетенції керівників малих підприємств для вироблення ефективних маркетингових стратегій підвищення конкурентоздатності підприємств та інноваційної продукції, що випускається, просування товарів на нові ринки.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Значною проблемою для суб'єктів малого підприємництва залишається отримання достовірної та оперативної інформації, необхідної для раціональної організації бізнесу.

На зниження життєздатності суб'єктів малого та середнього бізнесу Одеського регіону впливають в першу чергу суспільно – політичний стан країни, обмеження фінансово – кредитних ресурсів, слабкість матеріальної та технічної складових діяльності малого підприємництва.

Показники малого підприємництва Одеського регіону (м. Білгород-Дністровський, м. Ізмаїл, м. Одеса) вказують на формування позитивного клімату для ведення підприємницької діяльності, адже ті ФОП, що реєструються, а бо ті що не закрилися – пропонують нові вакансії, тим самим створюють нові робочі місця. Також підприємству активно допомагають як урядові служби (Центри зайнятості), так і неурядові (ГО, НГО, БФ, МБФ) пропонуючи гранти на створення робочих місць, на розширення бізнесу, або на його акселерацію.

Загальний висновок вказує на привабливість одеського регіону для інвесторів, майбутніх і існуючих підприємців, шукачів роботи та роботодавців, навіть не зважаючи на деякі тенденції к зниженню. Адже є всі умови для подальшого соціально-економічного зростання Одеського регіону.

Список використаної літератури

1. Програмний документ «Стратегія економічного та соціального розвитку області до 2020 року»: від 21.12.2015 № 32-VII [Електронний ресурс] // Одеська Обласна Рада. – Режим доступу: <http://oblrada.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/32-VII.pdf>. – Доступно на 24.04.2018. – Назва з екрана.
2. Кашуба О.М. Підприємництво в Україні: проблеми і перспективи розвитку / О.М. Кашуба // Економіка та держава. – 2015. – № 6. – С. 103-106.
3. Рябека О. Г. Перспективні механізми державного управління інвестиційним розвитком регіонів / О. Г. Рябека // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 9. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_5. – Доступно на 24.08.2018. – Назва з екрана.
4. Гончар О.І. Розробка стратегії розвитку потенціалу підприємства за умов глобалізації та євроінтеграції / О.І. Гончар // Економіст. – 2015. – № 1 (339). – С. 49–52.
5. Економічний розвиток регіону на основі активізації підприємницької діяльності: [моногр.] // [За заг. ред. А.І. Ковальова]. – Одеса: Атлант, 2014. – 178 с.
6. Сервіс моніторингу реєстраційних даних українських компаній та судового реєстру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://opendatabot.com>.
7. Програмний документ «Стратегія економічного та соціального розвитку міста Одеси до 2022 року (актуалізована)»: від 07.12.2016 р. № 1321-VII [Електронний ресурс] // Одеська міська ради. – Режим доступу: <http://omr.gov.ua/ru/acts/council/91050>. – Доступно на 24.04.2018. – Назва з екрана.
8. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 № 4618-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – Оф. вид. від 2013 р., № 3, ст. 23. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>. – Доступно на 24.04.2018. – Назва з екрана.
9. Офіційний документ «Програма розвитку конкурентоспроможності малого та середнього підприємництва в Одеській області на 2017-2020 роки»: від 16 червня 2017 року № 405-VII [Електронний ресурс] // Одеська обласна державна адміністрація. – Режим доступу: <http://oblrada.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/405-VII.pdf>. – Доступно на 24.04.2018. – Назва з екрана.
10. Сайт проекту «Розбудова прозорості в містах України». – Режим доступу: <http://transparentcities.in.ua>.

References

1. Programnyj dokument «Strategiya ekonomichnogo ta social'nogo rozvytku oblasti do 2020 roku» [The program document «Strategy of economic and social development of the region up to 2020»] (n.d.). Available at <http://oblrada.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/32-VII.pdf> (accessed 24.04.2018) [in Ukrainian].
2. Kashuba, O.M. (2015). Pidpry'yemny' cztvo v Ukrayini: problemy' i perspekty'vy' rozvy'tku [Entrepreneurship in Ukraine: Problems and Prospects of Development]. Ekonomika ta derzhava – Economy and the state, 6, 103–106 [in Ukrainian].
3. Ryabeka, O.G. (2013). Perspekty'vni mexanizmy' derzhavnogo upravlinnya investy'cijny'm rozvy'tkom regioniv [Promising mechanisms of state management of investment development of the regions]. Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvy'tok – State management: improvement and development, 9. Available at http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_5. (accessed 25.06.2018) [in Ukrainian].
4. Gonchar, O. I. (2015). Rozrobka strategiyi rozvy'tku potencialu pidpry'yemstva za umov globalizaciyi ta yevrointegraciyi [Design of potential of the enterprise development strategy in the conditions of globalization and European integration]. Ekonomist – Economist, 1 (339), 49–52 [in Ukrainian].
5. Koval'ov, A.I. (2014). Ekonomichny' rozvy'tok regionu na osnovi akty'vizaciyi pidpry'yemny' cz koyi diyal'nosti [Economic development of the region on the basis of activation of entrepreneurial activity] (Ed.). Atlant, Odesa, 178 p.
6. Servis monitory'ngu reyestracijny'x dany'x ukrayins'ky'x kompanij ta sudovogo reyestru [Service of monitoring of registration data of Ukrainian companies and court registry], available at : <https://opendatabot.com>.
7. Programnyj dokument «Strategiya ekonomichnogo ta social'nogo rozvy'tku mista Odesy' do 2022 roku (aktualizovana)» [Program

document "Strategy of economic and social development of the city of Odessa up to 2022 (updated)" (n.d.). Available at: <http://omr.gov.ua/ru/acts/council/91050>. (accessed 24.07.2018) [in Ukrainian].

8. Zakon Ukrainy «Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku malogo i seredn'ogo pidpryemny'ctva v Ukraini» [Law of Ukraine "On Development and State Support of Small and Medium Enterprise in Ukraine"] (n.d.). Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>. (accessed 24.07.2018) [in Ukrainian].

9. Oficijnyj dokument «Programa rozvytku konkurentospromozhnosti malogo ta seredn'ogo pidpryemny'ctva v Odes'kij oblasti na 2017-2020 roky» [Official document "The Program for the Development of Competitiveness of Small and Medium Enterprises in Odesa Oblast for 2017-2020"] (n.d.). Available at: <http://obrada.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/405-VII.pdf>. (accessed 24.07.2018) [in Ukrainian].

10. Sajt proektu «Rozbudova prozorosti v mistax Ukrainy» [Website of the project "Transparency Building in Ukrainian Cities"]. Available at: <http://transparentcities.in.ua>.

Филипов В.Ю. Особенности развития предпринимательства в стране, избравший путь устойчивого развития (на примере Одесского региона)

Статья освещает особенности развития предпринимательства в условиях устойчивого развития на примере Одесского региона. За основу исследования использованы статистические данные трех крупных городов Одесской области – г. Одесса, г. Белгород-Днестровский и г. Измаил. Выбор пал на эти города, поскольку у них разное географическое расположение, различные особенности ведения бизнеса, разное социальное положение населения. Но именно они формируют тот экономический климат, который так привлекает предпринимателей.

Ключевые слова: предпринимательство, экономическое развитие, устойчивое развитие, направления, показатели, регулирования.

Filipov Y. Volodymyr. Features of entrepreneurship development in the country, selecting the way of sustainable development (on the example of the Odessa region)

Annotation. The article highlights the features of the development of entrepreneurship in the conditions of sustainable development by the example of the Odessa region. The research is based on the statistical data of three major cities of the Odessa region - Odessa, Belgorod-Dnestrovsky and Izmail. The choice fell on these cities, because they have different geographical location, different features of doing business, different social status of the population. But it is they who shape the economic climate that entrepreneurs are so attracted to.

Keywords: entrepreneurship, economic development, sustainable development, directions, indicators, regulation.

Дата надходження до редакції: 28.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Красноруцький О.О.

І. В. Ярошенко, к.е.н., здобувач Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України

У статті здійснено аналіз нормативно-правового забезпечення розвитку лісопромислового комплексу України. Результатом стратегічного планування розвитку галузей національної економіки та промислових комплексів є формування концептуальних, стратегічних та програмних документів. Незважаючи на велику кількість прийнятих різноманітних концепцій, доктрин, програм, спрямованих на впорядкування розвитку промисловості, система нормативно-правового забезпечення залишається позбавленою цілісності, що пов'язано з відсутністю закріпленої на законодавчому рівні ієрархії керівних документів державної політики. Обґрунтовано необхідність побудови ієрархії керівних документів регулювання розвитку ЛПК України, яка включає доктрину, концепцію, стратегію, програму, план. Визначено напрями удосконалення нормативно-правового регулювання розвитку лісопромислового комплексу України.

Ключові слова: лісопромисловий комплекс, доктрина, стратегія, концепція, програма

Постановка проблеми. Лісопромисловий комплекс (ЛПК) це – сукупність галузей, які здійснюють заготівлю, комплексну механічну і хімічну обробку та переробку деревини, він включає лісозаготівельну, деревообробну (лісопилю, виробництво меблів, фанери тощо), целюлозно-паперову (виробництво целюлози, паперу, картону та ін.) і лісохімічну (виробництво деревного вугілля, метилового спирту, розчинів тощо) промисловість.

Сьогодні в Україні відсутня усталена система побудови ієрархії керівних документів державної політики, саме тому існують складнощі у прийнятті та практичній реалізації різноманітних концепцій, стратегій, доктрин, програм. Нерозв'язаність цієї проблеми призводить до незбалансованості державної політики, зменшує ефективність державно-управлінського впливу, як в лісопромисловому комплексі, так і в економіці в цілому.

Держава потребує осмисленої та чіткої системи (а не просто масиву) нормативно-правових актів. Що визначають державну політику та регламентують напрями діяльності органів державної влади. Така системність обумовлюється не лише очевидними причинами необхідності стандартизації та систематизації нормативно-правового поля, однак і ієрархічною моделлю законодавства, що закріплена Конституцією України, забезпеченням практичної реалізації тріади «національні цінності – національні інтереси – національні цілі», необхідністю формування нерозривного зв'язку між національними цінностями та результатами діяльності держави. [1]

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у вирішення проблем державного регулювання, формування організаційно-економічних механізмів розвитку галузей національної економіки зробили такі науковці: І. Антоненко, Г. Атаманчук, М. Долішній Ю. Кіндзерський, М. Кизим, М. Латинін, Л. Малюта, С. Мельник, О. Мельниченко І. Синякевич, В. Хаустова та інші. Незважаючи на значну кількість публікацій в цій сфері, є необхідність в удосконаленні системи нормативно-правового забезпечення розвитку ЛПК України.

Метою статті є аналіз нормативно-правового забезпечення розвитку ЛПК і розробка рекомендацій щодо його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Результатом стратегічного планування розвитку галузей національної економіки та промислових комплексів є формування концептуальних, стратегічних та програмних документів.

Законодавству притаманна своя структура – спосіб зв'язку між елементами. Система законодавства має кілька

структурних «зрізів» (аспектів), виокремлення кожного з яких має у своїй основі той чи інший критерій. Залежно від цих критеріїв вирізняють функціональну, горизонтальну, ієрархічну (вертикальну) структуру (аспекти). Залежно від юридичної сили нормативно-правових актів, яка визначається місцем правотворчого (правоустановчого) органу в державному апараті, вирізняють ієрархічну вертикальну структуру вітчизняного законодавства [2].

У роботах Г. Ситника [3], В. Ліпкана [4], І. Губаревої [5] запропоновано ієрархію керівних документів державної політики, яка включає такі елементи: доктрина, концепція, стратегія, програма, план.

В проекті Закону України «Про стратегічне планування» [6] визначено, що до документів державного стратегічного планування відносяться: Візія майбутнього України (30 років); Стратегія розвитку України (15 років); Прогноз економічного і соціального розвитку України (5 років); Програма діяльності Кабінету Міністрів України (5 років); План дій Кабінету Міністрів України (5 років); Стратегічні плани діяльності центральних органів виконавчої влади (5 років); Стратегії розвитку окремих галузей (сфер) /загальнодержавні програми (5 років); Бюджетна декларація (3 роки). Як бачимо в даному документі відсутні такі елементи як концепція та доктрина, їх виключення з системи стратегічного планування є недоцільним.

На даний час формування нормативно-правового забезпечення розвитку ЛПК здійснюється безсистемно. Специфіка функціонування ЛПК призвела до існування масиву непов'язаних один з одним нормативно-правових актів, що регулюють окремі аспекти діяльності комплексу: інноваційний розвиток, забезпечення екологічної безпеки, стимулювання зовнішньоекономічної діяльності, податки, мита, штрафи та інше. Стратегічне планування розвитку промисловості потребує формування ієрархії документів державної політики: доктрини, концепції, політики, стратегії, програми, проектів та планів, в яких необхідно визначити напрями розвитку ЛПК та методи, механізми, інструменти їх забезпечення. Особливої уваги потребує інтеграція екологічних стандартів у галузеві політики і Стратегію розвитку ЛПК.

В Україні Конституція [7] має найвищу юридичну силу, закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Статтею 13 Конституції визначено, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Україн-

ського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави (Ст.16). Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монополічним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом (Ст. 42). У Конституції в загальному вигляді окреслені мета, функції, повноваження державних і недержавних суб'єктів забезпечення розвитку промисловості України: Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та принципи їх взаємодії.

Доктрина – вчення, наукова концепція (зазвичай філософської, політичної, ідеологічної теорії; вчення, наукова або філософська теорія, система, керівних теоретичних або політичних принципів [8].

Доктрина повинна служити основою для: формування державної політики в конкретній сфері, підготовки пропозицій щодо вдосконалення правового, методичного, науково-технічного і організаційного забезпечення, розробки цільових програм [4].

В Україні існує тільки військова доктрина, яка являє собою сукупність керівних принципів, воєнно-політичних, воєнно-стратегічних, воєнно-економічних і воєнково-технічних поглядів на забезпечення воєнної безпеки держави. На сьогоднішній день доктрина розвитку промисловості в Україні відсутня.

Концепція – генеральний задум, що визначає стратегію дій при здійсненні реформ, проектів, планів, програм; система поглядів на процеси і явища в природі і в суспільстві [8].

У більшості країн концепції розробляються з метою визначення єдиних принципів формування і проведення державної політики, об'єднання підходів до формування відповідної законодавчої бази, підготовки доктрин, стратегій, концепцій, державних і відомчих програм у різних сферах суспільства.

До концепцій, що спрямовані на розвиток ЛПК можна віднести: Концепцію Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року; Концепцію реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища; Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року; Концепцію розвитку агролісомеліорації; Концепцію розвитку державно-приватного партнерства на 2013-2018 роки; Концепцію створення системи державної підтримки експорту України; Концепцію реформування державної політики в інноваційній сфері; Концепцію Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2013-2023 роки; Концепцію розвитку агролісомеліорації в Україні; Концепцію реформування та розвитку лісового господарства; Концепцію національної екологічної політики на період до 2020 року та інш.

Концепцією Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року [9] визначено, що передумовою для формування ефективної

сучасної промислової політики є, по-перше, посилення координуючої ролі держави у створенні належних умов та організаційно-економічного механізму реалізації політики та завдань програмних документів у цій сфері, по-друге, інтеграція промислової політики в наукову, технологічну та інноваційну політику. Державна промислова політика повинна визначати стратегію розвитку промислового комплексу держави. Потрібна державна програма розвитку промисловості, яка б об'єднала у собі збалансовані організаційно-економічні заходи, спрямовані на формування ефективної структури економіки, підвищення рівня інвестиційної та інноваційної діяльності, зростання рівня конкурентоспроможності промислової продукції, захист внутрішнього ринку та нарощування експортного потенціалу країни. Питання розвитку окремих галузей, зокрема вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу, оборонно-промислового комплексу, ракетно-космічної та авіаційної галузі, будуть деталізовані в рамках окремих програмних документів, але на даний час такі документи щодо розвитку ЛПК відсутні. Необхідно відзначити, що в назві даного документу присутні одночасно два елементи – концепція та програма розвитку, це порушує логіку формування ієрархії законодавства.

Наступним документом у системі нормативно-правового забезпечення розвитку ЛПК є стратегія.

Стратегія – загальний, всебічний план досягнення цілей, розрахована на перспективу система заходів спрямованих на забезпечення організації довгострокової конкурентної переваги [8].

Стратегія розвитку ЛПК повинна розвивати і конкретизувати положення концепції, доктрини, стратегії розвитку промисловості України, але на даний час такий документ відсутній. Серед існуючих стратегій, які регулюють розвиток ЛПК необхідно відзначити: Стратегію реформування системи державного нагляду (контролю); Національну стратегію управління відходами; Стратегію розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року; Експортну стратегію України («дорожньої карти» стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки; Стратегію розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року та інші.

Заслужують на увагу, розроблені Кабінетом Міністрів України проекти Стратегії державної екологічної політики та Стратегії розвитку промисловості, прийняття яких вплине на розвиток ЛПК.

Проект Стратегії державної екологічної політики до 2030 року [10] спирається на основні виклики щодо стану довкілля, Угоду про асоціацію з ЄС та концепцію сталого розвитку. Стратегія містить 5 цілей: формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва, забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України, забезпечення інтеграції екологічної політики в процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України, зниження екологічних ризиків для екосистем та здоров'я населення до соціально прийняттого рівня та удосконалення та розвиток державної системи природоохоронного управління.

Проект Стратегії розвитку промисловості [11] спрямовано на реалізацію промислового потенціалу України, основними напрямками Стратегії стали чотири блоки: енергоефективність, просування технологій - індустрія 4.0, економічна децентралізація та «smart-регулювання» промисло-

вості. Завданнями нової промислової політики України є:

модернізація та зростання промислового виробництва: залучення інвестицій, ефективне регулювання промисловості, підвищення конкурентоспроможності виробництва;

регіональний розвиток промисловості: підтримка кластерних ініціатив, спеціалізація регіонів та розвиток інфраструктури;

підвищення ресурсоефективності промисловості: стимулювання ресурсоефективних інновацій, імплементація засад циркулярної економіки, ефективне управління відходами.

Промислова політика, що включає розвиток високо-технологічних виробництв, індустріальної та інноваційної інфраструктури, запровадження механізмів комерціалізації результатів наукових робіт і трансферу технологій з метою розвитку національних наукових центрів, а також реформа системи управління доквіллям та інтеграція екологічної політики в інші галузеві політики є завданнями Програми діяльності Кабінету Міністрів України [12].

Кабінет Міністрів України ухвалено плани заходів щодо реалізації Концепцій та Стратегій: Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року; Концепції розвитку агролісомеліорації в Україні; Концепції створення та функціонування автоматизованої системи «Єдине вікно подання електронної звітності та інше, визначено середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017-2021 роки.

Крім перерахованих нормативно-правових актів, розвиток ЛПК в Україні регулюється:

Кодексами України: про адміністративні правопорушення; кримінальним; земельним; бюджетним; податковим;

Законами України: Про Митний тариф України; Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів; Про охорону навколишнього природного середовища; Про адміністративні послуги; Про ратифікацію Протоколу про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат; Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності; Про внесення змін до деяких законів України щодо збереження українських лісів та запобігання незаконному вивезенню необроблених лісоматеріалів та інш.

Постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України: [Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансування заходів з ведення лісового і мисливського господарства, охорони і захисту лісів у лісовому фонді, створення захисних лісових насаджень та полезахисних лісових смуг](#); [Про надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки](#); [Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України](#); [Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок](#) та інш.

До документів міжнародного права відносяться між-

народні договори, міжнародно-правові звичаї та рішення міждержавних (міжурядових) організацій, які є обов'язковими для країн-учасниць. Прикладом таких документів міжнародного права, в яких регулюються питання розвитку ЛПК України є: Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат; Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату [Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони](#).

До державних органів, діяльність яких спрямована на забезпечення розвитку ЛПК України, належать: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Державна прикордонна служба України, Державна служба експортного контролю, Державна фіскальна служба, Державна регуляторна служба, Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження, Державне агентство лісових ресурсів, Державна екологічна інспекція, а до недержавних: підприємства та галузі, що входять у лісопромисловий комплекс, окремі громадяни.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз нормативно-правового забезпечення розвитку ЛПК показав відсутність системного підходу до формування ієрархії стратегічних документів державної політики розвитку промисловості країни; на даний час не прийнято такі концептуальні документи як: Лісова політика, Стратегія державної екологічної політики, Стратегія розвитку промисловості, Стратегія розвитку ЛПК; з системи стратегічного планування викреслено документи вищого рівня (доктрини, концепції). Незважаючи на кількість прийнятих різноманітних концепцій, доктрин, програм, спрямованих на впорядкування розвитку промисловості, система нормативно-правового забезпечення залишається позбавленою цілісності, що пов'язано з відсутністю закріпленої на законодавчому рівні ієрархії керівних документів державної політики.

На сьогоднішній день в Україні існує гостра необхідність у вдосконаленні системи нормативно-правового забезпечення розвитку ЛПК України в таких напрямках: удосконалення законодавства з питань розвитку промисловості шляхом гармонізації українського законодавства з відповідним міжнародним законодавством і усунення суперечностей у чинних нормативно-правових актах; уточнення завдань і функцій суб'єктів забезпечення розвитку ЛПК і підвищення ефективності планування, координації та контролю за їх діяльністю; в законі України «Про державне стратегічне планування» потребує визначення ієрархія керівних документів державної політики: доктрин, концепцій, стратегій, програм, національних проектів та планів, щодо кожного виду документа необхідно передбачити форму та механізм набуття чинності, у додатку до закону подати структури кожного виду таких документів [1]; сформувати ієрархію керівних документів державної політики розвитку промисловості України; здійснити інтеграцію екологічних стандартів у Стратегію розвитку ЛПК та галузеві політики.

Список використаних джерел:

1. Боровська А. Структура керівних документів державної політики в інформаційній сфері: нагальні проблеми та шляхи впорядкування. Аналітична записка. НІСД // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/572/>

2. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. — Харків: Право, 2009. — 584 с.
3. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України: Монографія. К.: Вид-во НАДУ, 2004. — 408 с.
4. Ліпкан В.А. Національна безпека України. Навч. посібник. — К.: Кондор. — 2007. — 552 с.
5. Губарева І.О. Формування економічної безпеки України Монографія — Х.: ВД «ІНЖЕК», 2015. — 443 с.
6. Проект Закону України «Про стратегічне планування» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e7b8af7a-7c03-4d5b-aaa5-e1c0d7e84388&title=ProektZakonuUkrainiproDerzhavneStrategichnePlanuvannia>
7. Конституція України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
8. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. 5-е изд., перераб. и доп. / — М.: ИНФРА-М, 2007. — 495 с.
9. Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 липня 2013 р. № 603-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/246619526>
10. Проект Стратегії державної екологічної політики до 2030 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-zaproponuye-parlamentu-shvaliti-rozroblenu-minprirodi-ctrategiyu-ekologichnoyi-politiki-do-2030-roku>
11. Проект Стратегії розвитку промисловості [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/u-minekonomrozvutku-vidbulosya-ekspertne-obgovorennya-strategiyi-rozvitku-promislovosti>
12. Програми діяльності Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/programa-diyalnosti-uryadu>.

Ярошенко І.В., Нормативно-правове забезпечення розвитку лесопромислового комплексу України

В статті проведено аналіз нормативно-правового забезпечення розвитку лесопромислового комплексу України. Результатом стратегічного планування розвитку отраслей національної економіки і промислових комплексів являється формування концептуальних, стратегічних і програмних документів. Незважаючи на велику кількість прийнятих різних концепцій, доктрин, програм, направлених на упорядочення розвитку промисловості, система нормативно-правового забезпечення остаеться лишеною цілостності, що пов'язано з відсутністю закріпленої на законодавчому рівні ієрархії керівних документів державної політики. Обґрунтована необхідність побудови ієрархії керівних документів регулювання розвитку лесопромислового комплексу України, яка включає доктрину, концепцію, стратегію, програму, план. Визначені напрями удосконалення нормативно-правового регулювання розвитку лесопромислового комплексу України.

Ключевые слова: лесопромисловый комплекс, доктрина, стратегия, концепция, программа

Yaroshenko I.V., Regulatory and Legal Support of the Development of the Forest-Industrial Complex of Ukraine

In the article the analysis of normative-legal support of development of forest processing complex of Ukraine. The result of strategic planning of the national economy and industrial complexes is the formation of conceptual, strategic and program documents. The analysis of regulatory and legal support for the development of the forestry complex has revealed the lack of a systematic approach to the formation of a hierarchy of strategic documents of the state policy of industrial development in the country; At present, the following conceptual documents have not been adopted: Forest Policy, Strategy of State Environmental Policy, Strategy for Industrial Development, Strategy for the Development of the Forest-Industrial Complex; From the strategic planning system, documents of the highest level (doctrines, concepts) are deleted. Despite the large number of adopted various concepts, doctrines, programs aimed at streamlining the development of industry, the system of regulatory support remains devoid of integrity, which is due to the lack of a hierarchy of state policy documents fixed at the legislative level. The necessity of building a hierarchy of governing documents regulating the development of the Ukrainian forestry industry, which includes the doctrine, concept, strategy, program, plan. The directions of improvement of legal regulation of development of the forest industry of Ukraine are defined.

Key words: forest industry complex, doctrine, strategy, concept, program

Дата надходження до редакції: 19.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Соколов М.О.

І. Є. Ярова, к. е. н., доцент, Сумський державний університет

У статті досліджуються теоретико-концептуальні підходи до розуміння простору лісогосподарювання у контексті трансформаційних процесів у лісовому комплексі України. Особливу увагу приділено питанням щодо визначення структурно-функціональної побудови простору лісогосподарювання.

Ключові слова: просторовий аналіз, простір лісогосподарювання, лісовий комплекс, трансформації, економічний простір, структура, лісоресурсний простір.

Постановка проблеми. Подальший розвиток нової парадигми природогосподарювання, яка характеризується інноваційністю, знанняємністю, зміною форм і проявів суспільних (економічних) відносин, поглибленням напрямів збалансованого екосистемного розвитку, формуванням нових механізмів забезпечення регулювання природно-ресурсних відносин, потребує осмислення і у форматі просторової організації лісогосподарювання.

Слід сказати, що просторовий підхід як методологія дослідження лісогосподарських систем з позиції їх розподілу, розвитку та трансформації у просторі недостатньо розроблений в теоретико-методологічному ракурсі. На практиці не використовуються теоретико-концептуальні засади сталого розвитку просторових систем для удосконалення економіко-екологічних засад просторової організації лісогосподарювання. Простір лісо- господарювання - багатомірний по своїй суті, оскільки є інтегральним результатом взаємодії економічних, фінансових, інформаційних, інноваційних, соціальних, екологічних, а також інституціональних складових.

Розробка теоретико-методологічних, концептуальних основ простору лісогосподарювання є важливою проблемою економіки лісового господарства (в широкому розумінні) у контексті методології постіндустріального розвитку, принципів сталого розвитку теорії, а також потокової та процесної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія просторової економіки, просторово-економічний підхід дослідження регіональних (територіальних) природно-господарських систем знайшли відображення в працях вітчизняних учених, серед яких І.К.Бистряков, О.А. Бияков, В.Н. Василенко, О.Г. Гранберг, Б.М. Данилишин, Н.В.Павілка, Т.В. Пепа та ін.

Значний внесок у розв'язання еколого-економічних проблем використання і відтворення лісових ресурсів у територіально-просторовому вимірі, формування економічних механізмів просторового розвитку лісового комплексу зробили такі вітчизняні вчені, як І.Я. Антоненко, Р.Г. Дубас, В.А. Голян, Я.В. Коваль, П.І. Лакида, І.М. Лицур, Є.В. Мішенін, І.М. Синякевич, О.І. Фурдичко, М.Х. Шершун та ін.

Наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених мають велике теоретико-концептуальне та практичне значення, вони характеризуються широтою охоплення та глибиною дослідження проблем сталого просторового розвитку лісогосподарювання, а також обґрунтованістю наукових положень. Разом з тим, формування сучасного безперервного простору лісогосподарювання потребує чіткості визначення його сутності, змісту, структурних елементів, особливостей формування та трансформації.

Методологія просторового аналізу ефективності та результативності функціонування лісового комплексу, використання лісоресурсного потенціалу полягає у забезпеченні

можливості цілісної оцінки лісо- господарювання як системно-комплексного явища, яке досліджується, одночасно за різними напрямками: економічним, лісівничим, екологічним, соціальним, духовним і т.д. Цікаво відмітити, що методологія просторового аналізу знаходить певне відображення в розкритті сутнісно-змістовної основи категорії «простір», яке у свій час надав І.Кант: «...простір є ...формою зовнішнього споглядання (формальне споглядання), а не дійсний предмет, який можна було б споглядати ззовні» (цитується згідно з [1, с.62]). Згідно цієї ж роботи [1,с.62] лісогосподарський простір також можна трактувати як прості розгортання категорії управління лісовим (лісо- ресурсним) комплексом, а в більш широкому розумінні – суб'єкта лісогосподарювання.

Теоретичні підходи до дослідження економічного простору, згідно роботи [2], розділяють на п'ять груп: територіальний, процесний, ресурсний, інформаційний та інституціональний. У нашому дослідженні *простір лісогосподарювання* ми розглядаємо як сполучення компонентів (суб'єктів та об'єктів) лісоресурсного потенціалу, територіального лісоресурсного капіталу та соціо-еколого-економічного середовища в межах певного регіону лісогосподарювання з їх зв'язками і різноманітними відносинами та інтересами.

Структуризація економічного простору лісогосподарювання в залежності від цілей дослідження можлива за такими критеріями:

1. За масштабом (рівнем) лісогосподарювання: мега-рівень, субрегіональний рівень, макрорівень, мезорівень, макрорівень, а також локальний рівень.

2. За функціональним призначенням: економічний, лісоресурсний, екологічний, соціальний, інформаційний, комунікаційний, ринковий, інституціональний, інноваційний, підприємницький, культурно-освітній, духовний та інші.

3. За видами організації лісогосподарювання: державнорегульований, підприємницько-орієнтований, ринково-орієнтований, а також комплексний, спеціалізований.

4. За рівнем розвиненості. На основі інтегральних, комплексних оцінок застосовується різноманітна рівнева градація, зокрема: рівень вищий від середнього, середній рівень, рівень нижчий від середнього.

5. За характером місткості: потенційний, реальний, зайнятий (обсяги господарювання, які були досягнуті в минулі періоди).

6. За характером насиченості: однорідний, змішаний, розосереджений. Рівнева оцінка (сильно, середньо та слабо насичений) визначає перспективи стратегії просторового лісогосподарювання. І тут треба відмітити, що корисність, яка створюється додатковою одиницею блага поза кордоном насиченості, дорівнює нулю або негативна, тобто придбання цієї одиниці товару або не створює корисності, або створює антикорисність [3, с. 173]. У цьому контексті можна

говорити, наприклад, про «насиченість» простору лісогосподарування водно-болотними угіддями. Також важливо приймати до уваги інформаційну насиченість [3, с.173], яка може мати прояв в насиченості інформаційного простору лісогосподарування, при якому система не може достатньо швидко дати відповідь на всі поставлені запитання (здійснені запити). Це знижує ефективність функціонування інформаційного простору.

7. За характером щільності. Під щільністю економічного простору лісо- господарування розуміється ступінь насиченості даної території лісо- ресурсними об'єктами, елементами продуктивних сил лісового сектору. Зокрема, це стосується лісистості території, щільності лісової інфраструктури з відповідною градацією рівнів оцінки.

8. За характером напруженості.

9. За ступенем освоєності (розміщення).

10. За формами відтворювальних процесів: дисперсний, слабоструктурований, екологізований та ін.

11. За особливостями зовнішньоекономічної інтеграції: залежний від екзогенних факторів; транскордонний, експортно-орієнтований, імпоротно-орієнтований.

Багатогранність економічного простору обумовлює його інтерпретацію через сукупність певних властивостей (характеристик), які мають якісну визначеність [4]. Якісна визначеність економічного простору лісо- господарування має прояв в наявності необхідних та достатніх умов, в яких доводиться існувати, функціонувати, взаємодіяти суб'єктам лісогосподарування в межах лісоресурсного простору. Основні параметричні характеристики, за допомогою яких економічний простір лісо- господарування отримує свою якісну визначеність такі: місткість, насиченість, щільність, освоєність (розміщення), зв'язаність, напруженість.

Варто зауважити, що єдність та взаємозв'язок якісних та кількісних параметричних характеристик простору лісогосподарування потребує системної наявності певних критеріїв оцінки, зокрема, інтегральних та індексних. Крім того, структуризація економічного простору лісогосподарування повинна відображати якісну визначеність економічного простору лісогосподарування.

Зв'язаність простору лісогосподарування кількісно характеризує ступінь інтенсивності господарських, еколого-економічних, соціальних та інших взаємодій між різними суб'єктами лісогосподарування, а також переміщення (мобільності) основних факторів відтворювальних лісогосподарських процесів. При цьому необхідно враховувати швидкість (інтенсивність), прискорення, а також напрями відповідних взаємодій та факторів.

Напруженість простору економічного лісогосподарування можна визначити як соціо-еколого-економічний стан лісогосподарування, що виникає у відповідь на екстремальні ситуації в системі господарування. Це також стан простору лісогосподарування, пов'язаний з дестабілізуючими процесами в суспільстві, конфліктами та протиріччями, а також незадоволеністю, яка виникає в результаті великого розриву між рівнем очікувань позитивних змін в різних сферах суспільного життя та рівнем реалізації цих очікувань [5]. Слід говорити і про екологічну напруженість.

Застосування принципів процесної економіки у сфері просторового лісогосподарування передбачає певну класифікацію відтворювальних процесів різноманітного характеру та їх змістовно-цільової орієнтації. Так, наприклад,

згідно роботи [6], в економічному просторі виділяються такі процеси: основні економічні процеси; допоміжні економічні процеси; процеси життєзабезпечення; деструктивні процеси, що протидіють господарській діяльності.

Активізація сталого просторового розвитку лісового комплексу повинна здійснюватися на таких концептуальних положеннях, які забезпечать гармонічну та безперервну трансформацію простору лісо- господарування на ринково орієнтованих засадах:

1. Поступове розширення застосування ефективних ринкових відносин в системі лісогосподарування на різних просторових рівнях господарування з урахуванням критичної оцінки зарубіжного досвіду реалізації трансформаційних процесів у лісовому секторі.

2. Збалансований та поступовий перехід до різноманіття форм власності на лісоземельні угіддя та організаційно-правових форм лісогосподарського підприємництва з урахуванням територіально-просторових особливостей функціонування лісових екосистем.

3. Активізація реалізації державної лісової політики у контексті принципів сталого розвитку на різних просторових рівнях лісо- господарування з визначенням стратегічних орієнтирів (етапів, пріоритетів, механізмів).

4. Дієве розширення повноважень органів місцевого самоврядування, регіональних і місцевих органів управління соціально-економічним та природно-ресурсним розвитком, а також підвищення рівня самостійності територіальних громад у вирішенні проблем просторового лісогосподарування.

5. Забезпечення сталого просторового лісогосподарування на пріоритетність екосистемного, соціально-екологічного концепту у лісовій справі, стимулювання збалансованого розвитку, підвищення ролі фінансово-економічних відносин в межах територіального лісоресурсного капіталу.

6. Екстенсивне та інтенсивне прискорення трансформаційних процесів у сфері просторового лісогосподарування на інноваційно-інвестиційній та підприємницькій основі, а також підвищення ефективності та результативності транскордонного співробітництва у лісовій справі.

7. Удосконалення інституціонального оформлення просторового лісо- господарування в якості складової економічного простору країни, системного регулювання відносин (особливо фінансово-економічних) суб'єктів простору лісогосподарування, а також принципів функціонування глобального лісового господарства у територіально-просторовому вимірі.

8. Сприяння комплексному, інтегрованому багатоцільовому лісо- господаруванню в межах територіального лісоресурсного метапростору лісо- господарування.

Реалізація окреслених напрямів щодо активізації та дієвості трансформаційних процесів простору лісогосподарування є необхідною умовою забезпечення економізації та екологізації територіально-просторової організації раціонального використання та відтворення лісового (лісо- ресурсного) потенціалу. Результативність та ефективність безперервної трансформації простору лісогосподарування визначається дотриманням системи принципів, які, наприклад, поділяються на принципи загальноекономічного (комплексності, системності, історизму, науковості, ефективності та ін., всього 26) і специфічного (функціональної інтеграції,

ієрархічності, зворотнього зв'язку, необхідності та доцільності, різноманітності, всього 25) характеру [7, с.40].

Формування та розвиток лісогосподарської системи як єдиного органічного цілого на основі використання переваг економічного простору лісогосподарювання зумовлює формування між його складовими (компонентами) структурованої цілісної системи зв'язків. Трансформаційні процеси обумовлюють зміни як в окремих частинах цілого, так і у всій структурі лісогосподарської системи [8].

Далі важливо відмітити, що функціонування територіального господарсько-лісоресурсного комплексу в межах простору лісо- господарювання об'єктивно вимагає використання цілого комплексу оцінок для встановлення на їх основі платежів за користування корисними послугами лісів, за рахунок яких у сукупності і буде формуватися відтворювальний фонд лісових біогеоценозів.

Основна складність використання вартісних показників та ринково спрямованих мотиваторів при оцінці результатів відтворення лісових біогеоценозів у просторово-часовому вимірі полягає у тривалості цього процесу, яка призводить до неспівставлення витрат і результатів. Однак, якщо брати до уваги в якості об'єкта планування (програмування) не окремі обрані деревостани (ділянки), а територіальну (районну) сукупність лісових екосистем в межах простору лісогосподарювання з певним рівнем експлуатаційних

та захисних (екологічних) функцій (послуг), то часові перешкоди можуть бути таким чином усунені.

Висновки. Контент сутнісної основи простору лісогосподарювання зводиться до трактування поняття «економічний простір», яке має багатоаспектний характер. Сутність економічного простору лісо- господарювання розкривається через особливості господарської діяльності у сфері використання, відтворення, охорони та збереження лісоресурсного потенціалу, а також функціонування територіального лісоресурсного капіталу. Економічний простір лісогосподарювання локалізується в географічному просторі і може мати певні адміністративні, організаційно-правові чи конкретні природно-географічні межі, а також зони функціонування територіального лісоресурсного капіталу (наприклад, це лісовий кластер, зони транскордонного співробітництва в системі глобального лісового господарства та ін.).

Дослідження економічного простору лісогосподарювання виходить за межі змістовної основи економіки лісового господарства, теоретико-методологічної бази регіональної економіки, тому існує проблема формування нового напрямку в реалізації сталого просторового лісо- господарювання, що потребує консолідації досліджень в єдине ціле.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з формуванням організаційно-економічної моделі трансформації простору лісо- господарювання у контексті принципів сталого розвитку.

Список використаної літератури:

1. Бистряков І.К. Метасистемні особливості формування геоекономічного простору розвитку //Геоекономічні сценарії розвитку і Україна: монографія/ М.З.Згуровський, Ю.М. Пахомов, А.С. Філіпенко та ін. - К.: ВЦ «Академія», 2010.-С.48-65.
2. Урунов А.А. Единое и общее экономическое пространство / А.А. Урунов. – М.: ИД «СИНЕРГИЯ», 2014. – 388 с.
3. Мельник Л.Г. Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике. Энциклопедический словарь.-Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005.-384с.
4. Василенко В.Н. Об основных конструктивных элементах экономического пространства/ В.Н.Василенко//Економіка та право.-2009.-№2.-С.5-10.
5. Шмонин Д.А. Методологические предпосылки оценки социальной напряженности в сфере социально-трудовых отношений / Д.А.Шмонин // Социология.-1999.-№3.-С.4-7.
6. Бияков О.А. Теория экономического пространства: методологический и региональный аспекты /О.А.Бияков.-Томск: Изд-во Том.ун-та, 2004.-152 с.
7. Пєпа Т.В. Регіональні проблеми трансформації економічного простору України: теорія, методологія, практика: дис...доктора екон.наук: 08.10.01/Пєпа Тарас Вадимович.-К.,2006.-446 с.
8. Бавико О.Є. Архітектура сучасного регіонального економічного простору/О.Є. Бавико// Економіка та держава. -2012.-№7.-С.18.

Yarova I. Ye. Essential features and characteristics of space forestry of Ukraine

The article deals with theoretical and conceptual approaches to understanding the forest management space in the context of transformation processes in the forestry complex of Ukraine. Particular attention is paid to the issues of determining the structural and functional construction of forest management space.

Key words: *spatial analysis, forest management, forest complex, transformation, economic space, structure, forest resource space.*

Яровая И.Е. Сущностные признаки и содержательная характеристика пространства лесохозяйствования Украины

В статье исследуются теоретико-концептуальные подходы к пониманию пространства лесохозяйствования в контексте трансформационных процессов в лесном комплексе Украины. Особое внимание уделяется вопросам относительно определения структурно-функционального построения пространства лесохозяйствования.

Ключевые слова: *пространственный анализ, пространство лесохозяйствования, лесной комплекс, трансформации, экономическое пространство, структура, лесоресурсное пространство.*

Дата надходження до редакції: 23.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Мішенін Є.В.

АВТОРИ ВИПУСКУ

Анопрієнко Т. В., Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова
Антошкін В.К., к.е.н., доцент, Бердянський університет менеджменту і бізнесу
Біловодська О.А., к.е.н., доцент, Сумський державний університет
Бойко В. В., д.е.н., професор, Львівський національний аграрний університет
Бутенко В. М., к.е.н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України
Глуха Г.Я., д.е.н., доцент, ВНЗ «Університету імені Альфреда Нобеля»
Гоголь М. М., к.е.н., доцент, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
Гринишин Г.М., к.е.н., доцент, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького
Губені, Ю.Е., д.е.н., професор, Львівський національний аграрний університет
Дячков Д., к.е.н., доцент, Полтавська державна аграрна академія
Євтушенко О.А., к.е.н., ВНЗ «Університету імені Альфреда Нобеля»
Житник Т.П., к.е.н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет
Забара А. М., Сумський національний аграрний університет
Ілляшенко Н. С., к.е.н., доцент, Сумський державний університет
Ілляшенко С. М., д.е.н., професор, Сумський державний університет
Ільїн В. Ю., д.е.н., професор, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана
Ільїна О.В., к.е.н., Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
Калачевська Л.І., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Кошкалда І.В., д.е.н., професор, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
Крупа В. Р. к.е.н., доцент, Львівський національний аграрний університет
Летуновська Н.Є., к.е.н., Сумський державний університет
Літвінов О. С., к.е.н. доцент, Одеський національний економічний університет
Мандич О. В., д.е.н., доцент, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
Маркіна І.А., д.е.н., професор, Полтавська державна аграрна академія
Нагорний Є. І., к.е.н., Сумський державний університет
Назаркевич О. Б., к.е.н., ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»
Несветов О.О., к.е.н., доцент Сумський національний аграрний університет
Несветова С.В., м.н.с., Інститут сільського господарства Північного Сходу НААН України
Ніценко В. С., д.е.н., професор, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова
Оліщук П. О., к.е.н., доцент, Львівський національний аграрний університет
Ольшанський О. В.
Плотнікова М. Ф., к.е.н., доцент, Житомирський національний агроєкологічний університет, доцент
Потьомкін М.Л., провідний економіст АБ «УКРГАЗБАНК», аспірант ХНТУСГ
Пугач А., к.е.н., доцент, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
Сагер Л.Ю., к.е.н., ст. викладач кафедри маркетингу та УІД, Сумський державний університет
Сигида Л.О., к.е.н., ст. викладач кафедри маркетингу та УІД, Сумський державний університет
Скляр Є.В. к.е.н., доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Телстов О.С., д.е.н., професор, Сумський державний університет
Треус А. А., аспірант, Сумський державний університет
Філіппов В.Ю., к.е.н., Одеський національний політехнічний університет, Одеса, Україна
Фраєр О.В., м.н.с., ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
Шелудько Л.В., к.е.н., доцент, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
Шимаріна А.К., аспірант, Сумський державний університет
Шипуліна Ю. С., к.е.н., доцент, Сумський державний університет
Шкарупа О. В., к.е.н., доцент, Сумський державний університет
Ярова І. Є., к. е. н., доцент, Сумський державний університет
Ярошенко І.В., к.е.н., здобувач Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України
Яців І. Б., д.е.н., професор, Львівський національний аграрний університет